

Муза Сий

СНЕЖНО

ЦВЕТЕ

И ТАЙНОТО ВЕТРИЛО

ИЗДАТЕЛСКА КЪЩА „ХЕРМЕС“

**ЛИЗА СИЙ
СНЕЖНО ЦВЕТЕ И ТАЙНОТО
ВЕТРИЛО**

Превод: Светлозара Лесева

chitanka.info

През XIX век, когато китайките са бинтовали краката си и са живели почти в пълна изолация, жените в провинция Хунан са общували помежду си с древен писмен код — нюшу.

Изписани върху ветрила и избродирани на кърпички, символите на тази тайна писменост разкриват техните радости, страдания и стремежи.

Именно нюшу свързва две момичета в приятелство, което оставя трайна следа в живота им. В дома на Лилия е донесено ветрило с предложение да се сприятели със Снежно цвете. От този момент нататък двете намират емоционален пристан от всекидневните трудности, доверявайки една на друга най-съкровените си мечти и тайни.

Лилия и Снежно цвете сключват уредени бракове, познават радостта от майчинството, преживяват времена на глад, чума и бунтове, но остават неразривно свързани. Докато едно недоразумение не поставя приятелството им под въпрос.

Историческата достоверност, вплетена в елегантна и емоционално наситена проза, ще очарова почитателите на „Мемоарите на една гейша“.

В романа се придържам към традиционния начин за означаване на датите според китайското летоброене и китайския лунен календар. Третата година от царстването на император Даогуан, когато Лилия е родена, съответства на 1823 г. Тайпинското въстание обхваща периода между 1851 и 1864 г.

Смята се, че *нюшу* — тайното писмо, използвано от жените в отдалечен район на югозападната провинция Хунан, се е развило преди хиляда години. Досега това е единствената известна писменост в света, създадена от жени, изключително за употреба от жени.

БЕЗМЪЛВЕН ПОКОЙ

В моето село наричат жените като мен — осемдесетгодишната вдовица — „онези, които още не са се преселили в отвъдното“. Сега, когато съпругът ми е на оня свят, дните ми се струват дълги. Отбраните гозби, които Божур и останалите жени приготвят за мен, не ми се услаждат. Щастливите събития, тъй често навещаващи дома ни, не ме карат да тръпна в очакване. Вълнува ме единствено миналото. Най-сетне мога да споделя онова, което през годините, в които бъдещето ми зависеше от родителите ми, и после, когато живеях като храненица на трапезата на съпруга си, не бе възможно да разкрия. Цял един живот очаква да бъде разказан сега, когато вече нямам какво да губя и когато малцина от онези, които бих могла да засегна, са сред живите.

Живяла съм достатъчно, за да познавам отлично достойнствата и недостатъците си, които нерядко се случваше да съвпадат. През целия си живот съм копняла за любов. Знаех, че като момиче, а впоследствие — като жена, не ми се полага да искам или да очаквам да я получа, но аз въпреки това се стремях към нея и именно в това неуместно желание се коренеше всяка беда в живота ми. Мечтаех да получа внимание от майка си, а постепенно и да спечеля любовта ѝ — нейната и на останалите членове на семейството ми. Затова проявявах покорство — най-доброто качество, което едно момиче трябва да притежава, — ала и прекалена готовност да угодя на желанията им. Надявайки се дори на малко късче топлинка, се стараех да оправдая очакванията на семейството си — а именно да постигна най-миниатюрните нозе в окръга — и позволих костите ми да бъдат счупени, а стъпалата ми — изваяни в по-изящна форма.

Когато болката ставаше непоносима и сълзите ми мокреха окървавените бинтове, майка ми нежно ми нашепваше окуражителни слова — да потърпя още час, ден, седмица и да не забравям наградата за търпението, която ще бъде моя, ако издържа още мъничко. Така тя ме възпита да понасям не само физическите изпитания като

бинтоването и раждането, но и по-мъчителните терзания на сърцето, ума и душата. Изтъкваше недостатъците ми и ме учеше да ги превръщам в свое преимущество. По нашия край наричаме този вид майчина любов „тън ай“. Знам от сина си, че този израз се изписва с два йероглифа от мъжкото писмо: първият означава „болка“, вторият — „любов“. Такава е природата на майчината обич.

Бинтовете промениха не само формата на стъпалата ми, но и характера ми и по някакъв странен начин като че ли този процес продължи през целия ми живот, преобразявайки ме от послушно дете в решителна девойка, а по-късно — от млада жена, готова да се прекланя безрезервно пред желанията на семейството на съпруга си, в най-високопоставената дама в окръга, в чиято власт бе да налага строги правила и порядки. На четирийсетгодишна възраст твърдостта, добита при бинтоването, се бе просмукала през превръзките на златните ми лотоси^[1] до сърцето и то така здраво се бе вкопчило в чувството за оскърбеност и онеправданост, че бях загубила способността си да прощавам на онези, които обичах и които също ме обичаха.

Единствената форма на бунт, която си позволих, бе *нюшу* — женският тайнопис. Желанието за неподчинение се надигна у мен за първи път, когато Снежно цвете — моята *лаотун*, моята „сродна душа“, моята съучастница в тайните на *нюшу* — ми изпрати ветрилото, което и сега лежи на масичката пред мен, и за втори, когато я срещнах. Но с изключение на съкровения мигове със Снежно цвете, аз бях решена да бъда почтена съпруга, достойна снаха и грижовна майка. В тежки времена сърцето ми добиваше твърдостта на нефрита. Бе ми дадена скритата мощ да устоявам на трагедии и скърби. Но ето че днес — потънала в безмълвния покой на вдовишкото си съществуване, както традицията повелява, осъзнавам, че в продължение на много години съм била сляпа.

С изключение на три ужасяващи месеца през петата година от царуването на император Сиенфън животът ми премина в горната стая в родния ми дом и след това в женските покои в къщата на съпруга ми. Разбира се, пътувала съм до храма на богинята Гупо и обратно и дори съм гостувала на Снежно цвете, ала познанията ми за света извън пределите на дома са оскъдни. Чувала съм мъжете да говорят за данъци, суша, бунтове, ала тези теми са ми безкрайно чужди. Моят свят са женските умения — бродирание, тъкане, готвене, семейството

на съпруга ми, децата, внуците и правнуците ми, и *нюшу*. Животът ми следваше нормалния ход на женското съществуване — момичешките години, дните ни като девойки с прибрани коси преди женитбата, дните на ориза и солта — когато сме съпруги и майки, и накрая безмълвието на вдовишкия живот.

И ето ме, сама с мислите си и ветрилото, което лежи пред мен. Странно, колко леко е то в ръката ми, макар да таи спомени за много радост и огромна мъка. Разгръщам го с бързо движение и звукът, който то издава с всяка своя гънка, ми напомня пърхането на сърце. Пред очите ми започват да прелитат спомени.

През тези четирийсет години съм препрочитала словата, изписани върху ветрилото, толкова често, че те са се запечатали в паметта ми като думите на детска песен.

Помня деня, в който то ми бе връчено от посредницата. Пръстите ми трепереха, докато раздиплях гънките му. По онова време само една скромна плетеница от листа красеше ръба на ветрилото, а по дължината на първата гънка се нижеше едно-единствено послание. Тогава познавах много малко йероглифи от *нюшу*, затова леля ми ми прочете написаното: „Узнах, че във вашия дом има момиче с благ нрав, изкусно в женските умения. Ти и аз сме родени в една и съща година и ден. Не бихме ли могли да бъдем сродни души?“ Вглеждам се в изящните завъртулки на тези редове и пред мен изниква образът на Снежно цвете не само каквато я знаех като момиче, но и после, като жена, такава, в каквато щеше да се превърне — упорита, пряма, устремена към външния свят.

Погледът ми се плъзва по гънките на ветрилото, по нашите откровения на оптимизъм, радост и взаимно възхищение, по думите на разменените обещания. Виждам как от простичкия гирлянд от листа разцъфва сложна плетеница от снежни цветя и лилии, символизираща връзката ни като *лаотун* — сродни души. Ето я луната в горния десен ъгъл, която ни озарява с лъчите си. Бяхме се вrekli да бъдем като две лози, сплели корени, като хилядолетни дървета, като двойка патици мандаринки, които, щом се чифтосат, остават неразделни до смъртта си. На едно място Снежно цвете е написала: „Ние, които сме свързани от силна обич, не ще разлъчим сърцата си навеки“. Ала ето че друга гънка ми разкрива недоразуменията, изгубеното доверие и накрая затръшнатата врата помежду ни. За мен любовта бе толкова

скъпоценно притежание, че не бях в състояние да я дяля с никого, и в крайна сметка това ме отчужди от единствения човек, когото съм чувствала като моя сродна душа.

Продължавам да уча за любовта. Мислех, че разбирам това чувство и неговите проявления — не само майчината, но и обичта към родителите, съпруга и сродната душа. Изпитвала съм тези видове любов — любов от съжаление, от уважение, от благодарност. Ала когато гледам тайното ветрило и посланията, разменени помежду ни в течение на годините, разбирам, че не съмценила най-важната — съкровената сърдечна любов.

През последните години записах житейските разкази на много жени, които никога не са учили *нюшу*. Изслушах всяка тяхна скръб и болка, всяка несправедливост и трагедия. Станах летописец на злочестата им съдба. Изслушах и записах всичко от край до край. Но ако за женската орис зная много, то почти нищо не ми е известно за житейските истории на мъжете, освен че обикновено в тях се описват борбата с природните стихии на земеделеца, животът в битка на войника, самотните вътрешни дирения. Когато се вглеждам в собственото си минало, забелязвам, че в него се преплитат мотиви от разказите на едните и на другите. Аз съм само една обикновена жена с обичайните ѝ болки, ала същевременно в мен се водеше и вътрешна борба, подобна на мъжките битки, между истинската ми природа и личността, която се очакваше да бъде.

Пиша тези страници в памет на онези, които се преселиха в отвъдното. Божур, съпругата на моя внук, ми обеща да се погрижи писанията ми да бъдат изгорени, когато умра, за да може, моят разказ да извести за мен, преди духът ми да се присъедини към душите на мъртвите. Нека моите слова послужат за обяснение на делата ми пред предците ми, съпруга ми и най-вече пред Снежно цвете преди повторната ни среща.

---

[1] Златни лотоси или златни лилии — така са наричани краката на момичетата след завършването на бинтоването, като идеалната големина е била около седем сантиметра. — Б.пр. ↑

МОМИЧЕШКИ ДНИ

МЛЕЧНИ ГОДИНИ

Казвам се Лилия. Родена съм в петия ден от шестия лунен месец през третата година от царуването на императора Даогуан. Родното ми село Пууей се намира в окръг Юнмин — Окръга на вечната светлина. По-голямата част от населението му произхожда от народа яо. Странстващите разказвачи, които посещаваха Пууей, когато бях дете, разправяха, че яо най-напред се заселили в тази област преди хиляда и двеста години по времето на династията Тан, но повечето кланове дошли век по-късно, прогонени от монголските орди, които завладели Севера. Макар нашият край никога да не е бил богат, рядко бедността е принуждавала жените да работят на полето.

Семейството ми принадлежи към клана И, един от родоначалниците на народа яо и най-многобройния в областта. Баща ми и чичо ми обработваха седем *моу*^[1] земя, взета под аренда от богат земевладелец, който живееше в най-отдалечената западна част на провинцията. Отглеждаха ориз, памук, *таро*^[2] и градински култури. Домът ни бе традиционен — на два етажа и с южно изложение. Едно от помещенията на горния служеше за всекидневна на жените и за спалня на неомъжените момичета. Стаите на семейните двойки и специално отделение за домашните животни бяха разположени на първия етаж, от двете страни на главната стая. От тавана на това помещение бяха провесени кошници с яйца и портокали, нанизани люти чушлета, оставени да се сушат далеч от досега на мишки, кокошки и скитащи прасета. До едната стена имаше маса със столчета. Огнището, където мама и леля готвеха, бе разположено в един от ъглите на отсрещната стена. Стаята нямаше прозорци, така че през топлите месеци светлина и въздух влизаха през вратата, отворена към уличката. Останалите помещения бяха малки, с пръстен под, а що се отнася до животните, както вече казах, те съжителстваха с нас.

Никога не съм разсъждавала много-много дали детството ми е било щастливо и дали съм се забавлявала. Бях най-обикновено момиче от едно най-обикновено семейство, живеещо в напълно обикновено село. Нямах представа, че съществува и друг живот, пък и не ме

вълнуваше това. Ала помня деня, в който започнах да забелязвам и да разсъждавам върху заобикалящия ме свят. Току-що бях навършила пет години и се чувствах, като че ли бях прекрачила някакъв съдбовен праг. Събудих се преди зазоряване с усещане, подобно на гъделичкане в мозъка. Тази нервност ме направи бдителна към всичко, което видях и изпитах през този ден.

Лежах между голямата и малката си сестра. Хвърлих поглед към леглото в другия край на стаята, където спеше братовчедка ми. Красива луна, на същите години като мен, все още не се бе събудила, затова продължих да лежа неподвижно, докато сестрите ми се размърдат. Бях обърната с лице към голямата си сестра, с четири години по-възрастна от мен. Макар да споделяхме общо легло, можах да я опозная едва след като бинтоваха стъпалата ми и самата аз заживях в женската стая. Бях доволна, че не лежа с лице към третата сестра. Винаги си казвах, че понеже е с година по-малка от мен, е твърде незначителна, за да ѝ се обръща внимание. Мисля, че и сестрите ми не ме обичаха особено, ала равнодушието, което демонстрирахме една към друга, бе просто маска, под която криехме истинските си желания. А всъщност всяка от нас искаше мама да я забележи, всяка се бореше за вниманието на татко и се надяваше да прекарва по мъничко време всеки ден с големия ни брат, който, като първороден син, бе най-ценният човек в семейството. Между мен и Красива луна не съществуваше подобна ревност. Бяхме добри приятелки и се чувствахме щастливи, че ще останем свързани до женитбата си.

Четирите много си приличахме. Всички бяхме с късо подстригани черни коси, много слабички и почти еднакви на ръст. Иначе отличителните ни черти бяха много малко. Голямата сестра имаше бенка над устната. Косата на малката ми сестра винаги беше сплъстена, понеже не обичаше мама да я реше. Красива луна имаше хубаво кръгло лице, а аз бях със силни от тичането на воля крака и заякнали от носенето на невръстния ми брат ръце.

— Момичета! — повика ни мама отдолу.

Това бе достатъчно, за да се разбудим и да скочим от леглото. Голямата ми сестра пъргаво навлече дрехите си и слезе. Красива луна и аз се бавихме по-дълго, защото трябваше да облечем и малката ми сестра. Щом се приготвихме, слязохме в общата стая, където леля

метеше, чичо пееше утринна песен, майка — препасала малкия ми брат на гърба си — наливаше последната вода в чайника, а голямата ми сестра кълцаше зелен лук за оризовата каша, която наричаме *конджи*. Тя ми хвърли спокоен поглед, който, както ми се стори, казваше, че тази сутрин вече е успяла да заслужи одобрението на семейството и за днес е в безопасност. Скрих негодуванието си, не съзнавайки, че това, което бях взела за самодоволство, повече приличаше на тъжното смирение, което я обзе след женитбата ѝ.

— Красива луна! Лилия! Елате, момичета!

Леля ни поздравяваше така всяка сутрин. Изтичахме при нея. Тя целуна Красива луна, а мен потупа нежно по дупето. Чичо се спусна, грабна братовчедка ми в обятията си и я целуна. После я пусна на пода, намигна ми и ме щипна по бузата.

Нали сте чували старата мъдрост — красивите се женят за красиви, а талантливите за талантливи? Тази сутрин аз заключих, че чичо и леля бяха двама грозници и затова си подхождаха отлично. Чичо, по-малкият брат на баща ми, беше кривокрак и плешив, с пълно лъщящо лице. Леля беше закръглена, със зъби като остри камъни, които стърчат от отвора на пещера. Стъпалата ѝ изобщо не бяха малки, може би около четиринайсет сантиметра — два пъти по-големи от моите, когато се оформиха напълно. Злите езици в селото казваха, че това било причината леля, която бе от добър сой и имаше широк ханш, да не може да роди здрав син. В нашия дом никога не съм чувала към нея да се отправят подобни упреци, дори и от чичо. На мен ми се струваше, че бракът им е идеален — според зодиака той бе любящ плъх, а тя — предан вол. Двамата бяха непресъхващ източник на щастие около нашето огнище.

Майка ми все още не бе дала знак, че ме е забелязала. Така бе, откакто се помнех, но в онзи ден долових и почувствах нейното пренебрежение. Сърцето ми натежа от горест, която ме зашемети със силата си и пропъди току-що изпитаната радост от срещата с леля и чичо. После също толкова бързо това чувство изчезна, понеже големият ми брат, по-възрастен с шест години от мен, ме извика да му помогна в утринните му задължения. Дошла съм на бял свят в годината на Коня и изпитвам вродена любов към живота на открито, но по-важното бе, че исках големия ни брат единствено за себе си. Давах си сметка, че съм извадила късмет и че това ще настрои

сестрите ми срещу мен, но не ме интересуваха. Когато той ми говореше или ми се усмихваше, не се чувствах невидима.

Изтичахме навън. Брат ми извади вода от кладенеца и напълни ведрата. След като ги отнесохме обратно у дома, се запътихме навън за дърва. Събрахме една купчина, след което той ме натовари с наръч съчки, а сам загреба останалите с ръце и се отправихме обратно към къщата. Когато пристигнахме, подадох дървата на мама с надеждата да получи похвала. В крайна сметка за едно момиченце мъкненето на ведро, пълно с вода, и носенето на дърва не е толкова лесна работа. Тя обаче не издума и дума.

И днес, след толкова години, ми е трудно да мисля за майка си и за онова, което осъзнах в онзи ден. Прозрях с болезнена яснота, че за нея бях незначителна. Бях третото ѝ дете — втора безполезна дъщеря, при това твърде малка, за да си губи времето с мен, преди да стане ясно дали ще преживея млечните години. Гледаше на мен, както всяка майка гледа на дъщеря си — като на временен посетител в дома, още едно гърло за хранене и още едно тяло за обличане, докато накрая отиде в дома на съпруга си. Бях на пет, достатъчно голяма, за да осъзнавам, че не заслужавам вниманието ѝ, но внезапно закопнях за него. Зажаднях да ме гледа и да ми говори така, както на големия ми брат. Но дори в онзи момент, когато у мен се пробуди първото истински дълбоко желание, бях достатъчно умна, за да зная, че не би ѝ се харесало да ѝ се натрапвам сега, през тази заета част от деня, при положение че често ме хокаше колко съм гръмогласна и току ме пъдеше, размахвайки ръце из въздуха, когато ѝ се пречках. Вместо да се поддам на чувството, аз се зарекох да бъда като голямата ми сестра и да помагам възможно най-тихо и внимателно.

Кретайки, баба влезе в стаята. Лицето ѝ бе като сушена слива и бе така прегърбена, че очите ѝ бяха на нивото на моите.

— Помогни на баба си — нареди майка ми. — Виж дали се нуждае от нещо.

Въпреки обещанието, което току-що си бях дала, се поколебах. Сутрин венците на баба бяха лепкави и възпалени и никой не обичаше да се навърта около нея. Примъкнах се към нея странишком, без да дишам, но тя ме пропъди нетърпеливо с ръка. Отдръпнах се назад толкова бързо, че се блъснах в баща ми — единайсетия и най-важен член на семейството.

Той не ме смъмри, нито каза нещо на някого от останалите. Доколкото го познавах, нямаше да проговори, докато не отхвърли бремето на деня. Седна на масата и зачака да му бъде сервирано. Внимателно наблюдавах майка ми, докато безмълвно наливаше чая му. Аз самата се боях да заставам на пътя ѝ, докато вършеше ежедневните си задачи, ала тя бе дори по-предпазлива в отношенията си с баща ми. Той рядко ѝ посягаше и никога не я беше заменял с наложница, но бдителността ѝ държеше всички ни нащрек.

Леля извади паници и разсипа кашата, докато майка ми накърми бебето. След като се нахранихме, татко и чичо отидоха на полето, а майка, леля, баба и голямата ми сестра се качиха в женската стая. Исках да ги последвам, ала не бях достатъчно голяма. Отгоре на това, когато отново излязохме навън, трябваше да делея големия си брат с бебето и малката ми сестра.

С малкия на гръб, помогнах да нарежем трева и да съберем корени за прасето. Сестра ми ни следваше, колкото можеше. Беше смешно и опако дребосъче. Държеше се разглезено, макар единствените, на които се полагаше това, да бяха братята ни. Мислеше се за най-обичното дете в семейството, макар да нямаше причина да смята така.

Щом свършихме с домакинските си задължения, нашата четворка пое на експедиция из уличките на селото, докато не срещнахме някакви момичета, които скачаха на въже. Брат ми спря, пое бебето и ми позволи да поиграя с тях. После се прибрахме за обяд — скромно ястие от ориз и зеленчуци. Следобед големият ми брат замина с мъжете, а останалите се качихме в женската стая. Майка ми накърми бебето отново, след което двамата с малката ми сестра бяха сложени да спят. Дори и на онази възраст обичах да съм в тази стая заедно с баба, леля, сестра ми, братовчедка ми, и най-вече — с майка ми. Мама и баба тъчаха сукно, ние с Красива луна навивахме кълбета прежда, леля с четчица в ръка внимателно изписваше тайните си йероглифи, докато голямата ми сестра чакаше идването на четирите си посестрими.

Много скоро по стълбите се чу шум от тихите стъпки на четири чифта златни лотоси. Голямата ми сестра приветства с прегръдка всяко от момичетата, след което петте се скупчиха в един ъгъл. Не обичаха да им досаждам, докато си говорят, но това не ми попречи да се заловя

да ги изучавам, знаейки, че след две години самата аз ще имам свои посестрими. Всички момичета бяха от Пууей, което им позволяваше да се събират често, при това не само по специални поводи като празника „В търсене на разхлада“ и фестивала на птиците. Тяхната групичка бе основана, когато бяха навършили седем години. За да скрепят дружбата им, бащите им бяха дарили по двайсет и пет *дзина*^[3] ориз, който се пазеше в нашия дом. По-късно, след женитбата на всяка от девойките, нейният дял щеше да бъде продаден и с парите останалите щяха да й купят подаръци. Продажбата на дела на последната посестрима щеше да отбележи края на техния съюз, тъй като новите им домове щяха да бъдат в отдалечени села, а покрай децата и старанието да угаждат на свекървите си нямаше да им остава време за старите им приятелки.

Дори сред другарките си сестра ми не се стремеше да бъде център на вниманието. Седеше кротко с останалите момичета, докато бродираха и си разказваха забавни истории. Когато бърбенето и хихиканията им станеха твърде високи, майка ми сурово ги сгълчаваше и изведнъж една нова мисъл изникна в ума ми: тя никога не правеше така, когато посестримите на баба ми й гостуваха. След порастването на децата й, майката на татко била поканена да се присъедини към нова група от пет посестрими от Пууей, в така нареченото сестринство в залеза на живота. Само две от тях освен баба ми, всичките вдовици, бяха още живи и се събираха поне веднъж в седмицата. Смееха се и си разказваха вулгарни шеги, които ние, момичетата, не разбирахме. Ала майка ми се боеше прекалено от свекърва си, за да ги помоли да спрат, когато прекаляваха. А може би бе твърде заета.

Преждата на мама свърши и тя стана за още. За един миг замря напълно притихнала, взирайки се замислено в нищото. Испитах почти неудържимото желание да изтичам в прегръдките й и да извикам: „Виж ме, виж ме, виж ме!“. Но не го сторих. Когато била малка, стъпалата й били неумело бинтовани от нейната майка. Наместо в златни лотоси, нозете й се бяха превърнали в грозни чукани. Вместо да се движи с грациозно полюшване, тя се подпираше с бастун. Без него краката й се кривваха, а ръцете заприплясваха, докато се бореше да запази равновесие. Опората на тялото й бе твърде крехка, за да позволява на някого да я прегръща или целува.

— Не е ли време Красива луна и Лилия да поизлязат навън? — попита леля, сепвайки майка ми посред унеса ѝ. — Могат да помогнат на големия брат с работата.

— Той не се нуждае от помощта им.

— Зная — призна леля, — но денят е хубав...

— Не — бе непреклонна майка ми, — не обичам момичетата да се мотаят из селото, когато би трябвало да упражняват домакинските си умения.

Ала това бе единичният въпрос, по който леля ми не отстъпваше. Със съзнанието, че твърде скоро единственото, което щяхме да виждаме, бе късчето, което можеше да се зърне през решетките на прозореца в женската стая, тя искаше да опознаем уличките, да открием какво има из тях, да тичаме на воля до края на селото и да се вираме в далечината.

— Остават им само още няколко месеца — обоснова се тя. Премълча това, че скоро стъпалата ни щяха да бъдат бинтовани, костите им — строшени, а кожата ни щеше да загние. — Нека тичат, докато е възможно.

Майка ми бе изтощена. Имаше пет деца, три от които под петгодишна възраст. Въртеше цялото домакинство и на нея лежеше отговорността за чистенето, миенето и прането, ремонтите, готвенето на всички ястия за деня, както и воденето на семейното счетоводство, доколкото ѝ бе по силите. Имаше по-високо положение в дома от леля, но не бе в състояние да се бори всекидневно, за да отстоява онова, което за нея беше прилично поведение.

— Добре — въздъхна, предавайки се, тя. — Нека вървят.

Сграбчих Красива луна за ръката и заподскачахме. Леля бързо ни изпъди, преди майка ми да размисли, и ние хукнахме навън, изпроводени от изпълнените с копнеж погледи на голямата ми сестра и другарките ѝ. Изтичахме по стълбите и после на улицата. Късният следобед, когато въздухът, топъл и уханен, се изпълваше от жуженето на цикадите, бе любимата ми част от деня. Тичахме, докато видяхме брат ми, който бе повел бивола на водопой. Бе възседнал широкия му гръб, подвил крак под тялото си, докато другият висеше свободно и се удряше в хълбока на животното. Двете го последвахме една след друга през лабиринта от тесни улички, чиято сложна плетеница защитаваше жителите на селото от похожденията както на зли духове, така и на

разбойници. Не срещнахме възрастни — мъжете работеха на нивите, а жените седяха зад решетестите прозорци на своите стаи, — но улиците бяха изпълнени с деца и селскостопански животни — кокошки, патици, тлъсти свини майки с прасенцата им, които току изквичаваха.

Напуснахме границите на селото и поехме по един тесен изкачващ се път, павиран с дребни камъчета. Ширината му бе достатъчна, за да минават хора и паланкини^[4], но твърде малка за волски талиги или каруци, теглени от понита. Следвахме пътя до река Сяо и спряхме точно пред люлеещия се мост. Отвъд него пред нас се разкриваше непознатият свят с обширни пространства обработвана земя. Небето се разстиляше над нас, синьо като перата на рибарче. В далечината се виждаха други села — места, които тогава не съм и мислила, че ще видя в живота си. След това слязохме към речния бряг, където вятърът шумолеше в стъблата на тръстиките. Седнах на една скала, събух обувките си и нагазих в плитчинките. Седемдесет и пет години са изминали от онзи ден, ала все още помня мекотата на калта между пръстите, допира на водата, която обливаше нозете ми, прохладата ѝ върху кожата ми. В онзи следобед с Красива луна вкусихме от свобода, каквато никога повече нямаше да изпитаме. Ала много отчетливо помня и друго чувство от онзи ден. От мига, в който се събудих, виждах семейството си в различна светлина и това ме бе изпълнило със странна смесица от меланхолия, тъга, ревност и усещане за онеправданост заради несправедливостите, които започнах да виждах. Позволих на водата да отмие тези чувства.

Същата нощ след вечеря седнахме отвън, за да се насладим на хладния въздух, докато татко и чичо пушеха дългите си лули. Всички бяхме уморени. Мама накърми бебето за последен път, опитвайки се да го приспи. Изглеждаше изтощена от дневната работа, която все още не бе приключила. Прегърнах я през рамото, за да я утеша.

— Твърде е горещо за това — каза тя и леко ме отблъсна.

Татко сигурно бе усетил разочарованието ми, защото ме взе в скута си. В притихналия мрак аз бях скъпоценна за него. В този миг бях като бисер върху дланта му.

---

[1] Мерна единица за площ, равна на 666,66 кв.м. — Б.пр. ↑

[2] Тропическо растение (*Colocasia esculenta*), разпространено в Азия и тихоокеанския регион, отглеждано заради ядивните си корени и

листна маса; известно още като китайски картоф. — Б.пр. ↑

[3] Мярка за тегло, равняваща се на 0,5 кг. — Б.пр. ↑

[4] Покрита носилка, разпространена из Азия, Африка и Южна Америка. — Б.пр. ↑

БИНТОВАНЕТО

Подготовката за бинтоването на краката ми продължи много по-дълго, отколкото някой очакваше. В градовете момичетата от дребното дворянство се подлагат на това още на тригодишна възраст. В някои далечни провинции поставянето на превръзките е временно, с цел девайките да изглеждат по-привлекателни за бъдещите си съпрузи, и може да се извърши чак около тринайсетата им година. При тях не се стига до чупене на костите, бинтовете са хлабави, а щом веднъж се омъжат, превръзките се свалят и младите жени са в състояние да работят на полето заедно с мъжете си. Краката на най-бедните момичета изобщо не се бинтоват. Всички знаем какво става с тях. Продават ги като прислужници или стават „осиновени снахи“, както наричат големокраките момичета от злочести семейства, които се дават за отглеждане в чужд дом, докато станат годни да раждат. В нашия съвсем обикновен окръг при момичетата от семейства като нашето, бинтовете се поставят на шестгодишна възраст и процесът се смята за приключен две години по-късно.

Още докато тичах на воля заедно с брат ми, майка ми вече бе започнала да подготвя дългите сини ивици плат, които щяха да послужат за превръзки: Със собствените си ръце тя изработи първите ми обувки, но още по-голямо старание вложи в ушиването на миниатюрния чифт пантофки, които щеше да положи на олтара на Гуанин^[1], която откликва на женските сълзи. Тези бродирани обувчици бяха едва три и половина сантиметра на дължина и бяха измайсторени от специална червена коприна, скътана в чеиза на майка ми. Те бяха първият малък знак, който получих, че е възможно майка ми да ме обича.

Когато с Красива луна навършихме шест, мама и леля повикаха гадателя, за да определи благоприятна дата за поставянето на бинтовете. Казват, че най-доброто време е есента, но това е само защото зимата приближава, а студът притъпява чувствителността на краката. Дали се вълнувах? Не, бях уплашена. Била съм твърде малка по времето, когато бяха бинтовани стъпалата на голямата ми сестра,

ала нима имаше някой в селото, който да не бе чувал писъците на дъщерята на семейство У, които се разнасяха из улицата?

Майка ми поздрави гадателя Ху, сервира му чай и му предложи купичка с динени семки. Любезността ѝ целеше да го предразположи за благоприятно тълкуване на знаците. Господин Ху започна с мен. Изучи рождената ми дата и претегли възможностите. Накрая рече:

— Трябва да видя това дете лично.

Това не бе според обичая и когато майка ми дойде да ме повика, на лицето ѝ се бе отпечатал израз на тревога. Заведе ме при гадателя и ме приближи до него. Пръстите ѝ стискаха раменете ми, като така хем ме държеше да не мърдам, хем всяваше страх у мен, докато гадателят извършваше прегледа.

— Очите — да. Ушите — да. Тази уста. — Той вдигна поглед към майка ми. — Това дете не е обикновено.

Майка ми всмука въздух през стиснатите си зъби. Това бе възможно най-лошото известие.

— Необходима е допълнителна консултация — съобщи той. — Предлагам да се посъветваме с някоя сватовница. Съгласна ли сте?

Някой би могъл да заподозре гадателя, че действа в заговор с местната сватовница, за да измъкне повече пари, ала майка ми не се поколеба и за миг. Страхът ѝ бе толкова голям или пък убедеността ѝ — така твърда, че дори не поиска разрешението на баща ми да похарчи нужните за това пари.

— Моля, върнете се възможно най-скоро — каза тя. — Ще ви очакваме.

Гадателят си тръгна, оставяйки ни в дълбок смут. Тази нощ майка ми почти не продума. Всъщност тя дори не ме поглеждаше. Леля не се шегуваше както обикновено. Баба се оттегли рано, ала я чух да се моли. Татко и чичо се разхождаха дълго. Усетили тревогата, обхванала семейството, дори и братята ми се бяха укротили.

На другия ден жените в дома се вдигнаха рано. Този път бяха приготвени сладкиши, бе запарен чай от хризантема, а от долапите бяха извадени специални гозби. Баща ми си остана у дома, за да посрещне гостите. Цялото това разточителство издаваше сериозността на положението. И като че това не стигаше, гадателят се появи не с госпожа Гао, местната сватовница, а с госпожа Уан, посредницата от Тункоу, най-хубавото село в окръга.

Нека ви кажа следното: дори госпожа Гао все още не бе идвала в дома ни. Нейното посещение се очакваше след още година-две, когато с нейна помощ щяха да бъдат уговорени бракове за по-големите ми брат и сестра. Така че, когато паланкинът на госпожа Уан спря пред дома ни, никой не се зарадва. От прозореца на горната стая видях как съседите се стичаха да зяпат. Баща ми коленичи, като не спираше да удря челото си о земята. Дожаля ми за него. Татко вечно се тревожеше за нещо, черта, типична за родените в годината на Заека. Върху него падаше грижата за всички членове на семейството, а това, което се случваше, беше извън пределите на досегашния му опит. Чичо подскачаше от крак на крак и дори леля — обикновено така приветлива и весела — стоеше като истукан до него. От горния етаж виждах върху лицата на всички изписано изражение, което ясно казваше, че се случва нещо много, много сериозно.

Щом влязоха вътре, аз се примъкнах тихо до горната площадка, за да подслушам разговора. Госпожа Уан се настани. Чаят и лакомствата бяха сервирани. С едва доловим глас баща ми изказа обичайните приветствия. Ала целта на посещението на сватовницата в това скромно семейство не бе да си разменят любезности. Тя бе дошла да види мен. Както и предния ден, ме повикаха долу. Слязох по стълбите и влязох в помещението с цялото изящество, на което е способно едно шестгодишно дете, чиито стъпала все още са големи и тромави.

Огледах лицата на по-възрастните членове на семейството. Макар спомените за някои значими моменти от живота ми да са потънали в сенките на миналото, изразът на лицата им в онзи ден и до днес изплува в паметта ми съвсем ясно. Баба ми стоеше втрънена в скръстените си длани. Кожата ѝ бе така крехка и тънка, че през нея прозираше пулсиращата вена на слепоочието ѝ. Баща ми, който вече си имаше достатъчно грижи, бе онемял от тревога. Леля и чичо стояха един до друг на главния вход, изплашени от това, което предстоеше да се случи, ала и боящи се да го пропуснат. Но най-силно в спомените ми се е запечатало лицето на майка ми. Разбира се, като всяко дете, смятах, че тя е хубава, ала в този ден за първи път прозрях истинската ѝ същност. Известно ми бе, че е родена в годината на Маймуната, ала не бях осъзнавала, че хитростта и лукавството, типични за зодията ѝ, бяха толкова изявени у нея. Под кожата на високите ѝ скули дебнеше

нещо вулгарно, зад израза на тъмните ѝ очи се спотайваше нещо заговорническо. Нещо... и днес не зная как да го опиша съвсем точно. Бих казала, че през кожата ѝ пламтеше нещо, напомнящо мъжка амбиция.

Наредиха ми да застана пред госпожа Уан. Тъканата ѝ копринена дреха ми се стори красива, ала какво разбира едно дете от вкус, от изтънченост. Днес бих нарекла одеждите ѝ крещящи и неподобаващи на вдовица, но пък и сватовницата не е обикновена жена. Тя върти сделки с мъжете — определя откупа за булката, пазари се за зестрата и посредничи между двете страни. Смехът на госпожа Уан бе твърде висок, а словата ѝ — преласкателни. Заповяда ми да пристъпя напред, стисна ме между коленете си и се завзира упорито в лицето ми. В този момент престанах да бъда невидима и станах дори твърде забележима.

Госпожа Уан ме изучава много по-щателно от гадателя. Стисна месестата част на ушите ми. Постави показалците си на долните ми клепачи и дръпна кожата надолу, след което ми заповяда да погледна нагоре, надолу, наляво и надясно. Обхвана бузите ми в дланите си и заизвъръца лицето ми. Грубо нащипа ръцете ми от раменете до китките. Накрая положи длани върху бедрата ми. Та аз бях само на шест! На тази възраст все още нищо не може да се каже за плодовитостта! Ала при все това тя го стори и никой не се и опита да я спре. Накрая направи нещо крайно удивително. Стана и ми каза да заема мястото ѝ. Това би било проява на изключително лошо възпитание от моя страна. Потърсих погледите на майка ми и баща ми за напътствие, ала те стояха занемели като безсловесни добичета. Лицето на татко бе посивяло. Почти чувах как си мисли: „Защо не я хвърлихме в потока, когато се роди?“.

Госпожа Уан не се бе издигнала до най-влиятелната сватовница в окръга, като е оставяла овчедушни хорица да вземат решения. Подхвана ме и ме настани на стола. След това коленичи пред мен и събу обувките и чорапите ми. Отново пълна тишина. Както и при изучаването на лицето ми, тя изви стъпалото ми ту в една, ту в друга посока, след което прокара нокътя на палеца си по свода му. Вдигна поглед към гадателя и кимна. Изправи се и рязко ми даде знак с пръст да освободя стола ѝ. Щом отново зае мястото си, гадателят прочисти гърлото си.

— Вашата дъщеря представлява специален случай — каза той. — Вчера забелязах нещо необикновено у нея и госпожа Уан, която притежава по-широки познания, е съгласна с мен. Лицето на дъщеря ви е продълговато и фино като оризово зърно. Месестата долна част на ушите говори за благороден дух. Ала най-важното са краката ѝ. Сводът на стъпалото е много висок, но все още не е оформен напълно. Това означава, майко, че трябва да изчакате още една година, преди да започнете бинтоването. — Той вдигна ръка, да не го прекъсват, като че ли някой би се осмелил: — Зная, че бинтоването на седемгодишна възраст не е обичайно в нашето село, но смятам, че ако погледнете дъщеря си, ще видите, че...

Гадателят Ху се поколеба. Баба побутна паничка с мандарини към него, за да му даде време да събере мислите си. Той си взе една, обели я и пусна кората на пода. Поднесе едно резенче към устата си, но ръката му спря насред път и той поде отново:

— На шестгодишна възраст костите все още се състоят основно от вода и следователно лесно се поддават на оформяне. Ала дъщеря ви е недоразвита за годините си, дори за вашето село, което е познало трудни времена. Възможно е и при останалите момичета в дома ви да е така. Не е нещо, от което да се срамувате.

Дотогава не ми бе хрумвало, че моето семейство по някакъв начин е различно от останалите, нито пък че у мен има нещо необичайно.

Той мушна резенчето мандарина в устата си, сдъвка го замислено и продължи:

— Ала дъщеря ви се отличава с нещо повече. Стъпалото ѝ има забележително висок свод, което значи, че ако сега се вземат нужните мерки, ще има най-съвършените крака в целия окръг.

Някои хора не вярват на гадателите и смятат, че препоръките им не се основават на здравия разум. В крайна сметка, есента наистина е най-доброто време за бинтоване на краката, пролетта — за раждане, а приятно хълмче, облъхвано от лек зефир, има най-благоприятното разположение за гробно място според *фън шуй*. Ала този гадател видя у мен нещо необикновено, което промени живота ми. Въпреки това никой не ликуваше. Стаята бе зловещо тиха. Нещо продължаваше да бъде съвсем не наред.

Сред настъпилото мълчание се обади госпожа Уан:

— Момичето е наистина прелестно, ала златните лотоси са далеч по-важни в живота от хубавото лице. Прекрасните черти са дар от небето, а миниатюрните стъпала могат да подобрят социалното ѝ положение. С това всички ще се съгласим. Какво ще стане отгук нататък, трябва да реши бащата.

Тя погледна право към татко, ала думите, проехтели във въздуха, в действителност бяха отправени към майка ми.

— Никак не е лошо човек да осигури за дъщеря си изгоден брак. Сродяването с високопоставено семейство ще ви донесе повече връзки в обществото, по-висока цена за момичето и дълготрайна обществена и материална сигурност. Оценявам гостоприемството и щедростта, които ни засвидетелствахте днес — каза тя, подчертавайки бедността на дома ни с вяло махване с ръка, — ала в лицето на вашата дъщеря съдбата ви дава прекрасна възможност. Ако майката се справи подобаващо със своята работа, това незначително момиче може да си намери жених от Тункоу.

Тункоу!

— Говорите невероятни неща — осмели се да се обади баща ми предпазливо. — Но нашето семейство е скромно. Не можем да си позволим да ви заплатим.

— Бащице — с престорена любезност отвърна госпожа Уан, — ако стъпалата на дъщеря ви оправдаят очакванията ми, ще мога да разчитам на щедра отплата от семейството на момчето. Вие също ще получавате от тях различни дарове. Както виждате, и аз, и вие ще имаме полза от подобно споразумение.

Баща ми не отвърна нищо. Той никога не разговаряше за полската работа, нито разкриваше чувствата си пред нас, ала аз си спомних за зимата, последвала една сушава година, когато запасите от храна бяха оскъдни. Ходеше на лов в планината, но дори животните бяха измрели от глад. Успяваше единствено да донесе разни горчиви корени, с които майка и баба варяха бульон. Може би сега си припомняше срама, изпитан през онази година, и прехвърляше в ума си мисълта за даровете и колко ценни биха били те за семейството.

— Освен всичко това — продължи сватовницата, — по мое мнение дъщеря ви има необходимите качества да встъпи в *лаотун* с друго момиче.

Бях чувала тази дума и знаех какво означава. *Лаотун* представлява взаимоотношение, което коренно се различава от връзката между посестримите. Първото се създава между две момичета от различни села и трае през целия им живот, докато второто включва няколко девойки и се разтрогва при женитбата им. През краткия си живот дотогава не бях срещала нито една *лаотун*, нито бях вярвала, че самата аз бих могла някога да се нарека нечия сродна душа. Майка ми и леля ми бяха имали посестрими в родните си села, когато са били момичета. Сега и голямата ми сестра се бе включила в такъв клетвен съюз, а баба бе станала посестрима в заника на живота с още няколко вдовици от селото ни. Бях си мислела, че на свой ред аз също ще имам свои. Ала да имаш сродна душа бе нещо съвсем различно. Би трябвало да се чувствам развълнувана, но както всички останали бях втрещена. Такава тема не се разисква пред мъже, но ситуацията бе толкова изключителна, че баща ми не успя да се овладее и изтърси:

— Някоя жена в семейството ни не е имала *лаотун*.

— Семейството ви е било лишено от много неща досега — каза госпожа Уан, като се надигна от стола си. — Обсъдете положението, но помнете, щастливите възможности не ни спохождат всеки ден. Ще ви посетя отново.

Сватовницата и гадателят си тръгнаха с обещанието да се върнат скоро, за да проверят как се развивам. Аз и майка ми се качихме на горния етаж. Щом пристъпихме в женската стая, тя се обърна и ме погледна със същото изражение, което току-що бях забелязала в долната стая. А после, преди да успея да изрека каквото и да било, ме зашлеви през лицето с всичка сила.

— Знаеш ли колко неприятности ще навлечеш на баща си? — попита мама.

Думите ѝ бяха сурови, но аз знаех, че плесницата бе предназначена да донесе късмет и да прогони злите духове. В края на краищата не можеше да бъде сигурно, че стъпалата ми наистина ще се превърнат в златни лотоси. Имаше също толкова голяма вероятност майка ми да допусне грешка при бинтоването, както навремето бе станало с нея. Бе се справила доста добре с нозете на голямата ми сестра, ала всичко се случва. Вместо да бъде обект на възхищение, можеше, подобно на майка ми, да се кандилкам на грозни чукани и да пазя равновесие, като размахвам ръце.

Макар лицето да ме болеше от удара, вътрешно бях щастлива. Този шамар бе първото доказателство за майчина любов, което получавах, и аз прехапах устни, за да скрия усмивката си.

Мама не ми проговори повече през този ден. Вместо това слезе отново в долната стая и разговаря с леля, чичо, баща ми и баба ми. Чичо бе с добро сърце, ала като втори син в нашия дом нямаше думата. Леля знаеше ползите, които можеха да бъдат извлечени от възникналото положение, ала съдбата ѝ на съпруга на втори син и майка на момиче ѝ отреждаше най-ниското положение в семейството. Майка ми също нямаше авторитет, но бях видяла израза ѝ, докато сватовницата говореше, и можех да отгатна мислите ѝ. Татко и баба вземаха всички решения в къщата, макар че и на двамата можеше да се повлияе. Заключение на сватовницата, макар добро знамение за моето бъдеще, означаваше, че баща ми ще трябва да се труди упорито, за да сме в състояние да подготвим чеиз, какъвто подобава за брак в по-високопоставено семейство. Ако пък не уважеше думата на посредницата, щеше да се посрами не само пред селото, но и пред целия окръг.

Не разбрах дали в онзи ден са постигнали съгласие относно съдбата ми, ала в съзнанието ми вече нищо не бе както преди. Бъдещето на Красива луна се промени заедно с моето. Бях по-голяма от нея с няколко месеца, но бе решено стъпалата и на двете ни да бъдат бинтовани заедно с тези на малката ми сестра. Продължавах да върша задълженията си из двора, но никога вече не съпроводих брат си до реката. Повече не почувствах прохладата на бълбукащата река върху кожата си. Дотогава мама никога не ми бе посягала, но онази плесница се оказа първият от множество побои, които последваха през идните няколко години. Ала най-лошото бе, че баща ми вече не гледаше на мен както преди. Никога повече не ме взе на скута си, докато пушеше вечерната си лула. В един миг от непотребно момиче се бях превърнала в някой, който би могъл да донесе полза на семейството.

Превръзките и специалните обувчици, които майка ми смяташе да принесе на олтара на Гуанин, бяха прибрани заедно с нещата, подготвени за Красива луна. Госпожа Уан започна да ни навестява периодично. Всеки път пристигаше със собствения си паланкин. При всяко посещение ме изследваше от глава до пети. Разпитваше ме за

домакинските ми умения. Не бих могла да кажа, че се държеше мило с мен. За нея бях просто средство за печалба.

През следващата година в женската стая започна сериозното ми обучение, но познанията ми вече бяха значителни. Известно ми бе, че мъжете рядко стъпват в горните помещения, предназначени единствено за нас, където можехме да вършим работата си и да споделяме мислите си. Наясно бях, че предстоеше почти целият ми живот да премине в подобна стая. Знаех също и че разликата между „ней“ — вътрешния свят на дома, и „уай“ — царството на мъжете извън него, е залегнала в самата същност на конфуцианското общество. Независимо дали си богат или беден, император или роб — домашната сфера е отредена за жените, а външният свят принадлежи на мъжете. Жените не бива да прекрачват прага на дома било в помислите, било в делата си. Разбрах още и че животът ни се направлява от два конфуциански идеала. Първият се изразява в Трите принципа на послушанието: „Като момиче се подчинявай на баща си, като съпруга — на мъжа си, като вдовица — на сина си“. Вторият се заключава в четирите добродетели, които описват поведението, речта, осанката и заниманията, които подобават на жените: „Бъдете целомъдрени и отстъпчиви, спокойни и почтени в помислите си; тихи и мили, когато разговаряте; сдържани и изящни в движенията си; безупречни в ръкоделието и бродирането“. Ако момичетата следват неотклонно тези идеали, ще се превърнат в добродетелни жени.

Сега заниманията ми включиха и приложните женски изкуства. Научих се да вдявам иглата, да избирам конец в подходящия цвят и да нижа ситни и равни бодове. Това бяха важни умения, тъй като заедно с Красива луна и малката ми сестра се захванахме да майсторим обувките, които щяха да ни бъдат нужни през предстоящия двугодишен период на бинтоването. Трябваша ни отделен чифт за през деня, специални пантофки за сън и няколко чифта стегнати чорапи. Изработвахме ги един подир друг, започвайки с принадлежностите, които отговаряха на сегашния размер на стъпалата ни, като постепенно намалявахме големината.

Най-важното бе, че леля започна да ме обучава на *нюшу*. Тогавя не разбирах съвсем защо ми обръща специално внимание. Глупаво

вярвах, че ако съм прилежна, ще вдъхна желание и у Красива луна; а ако тя бе усърдна, може би щеше да склучи по-добър брак от майка си. Всъщност леля се надяваше да превърне тайното писмо в част от живота ни, нещо, което винаги да ни свързва с братовчедка ми. Не забелязвах и че това пораждаше конфликти между леля ми, от една страна, и майка ми и баба ми, от друга, тъй като те изобщо не владееха *нюшу*, така както татко и чичо бяха неграмотни в мъжкото писмо.

Тогава все още не познавах писмеността на мъжете, така че не можех да я сравня с *нюшу*. Сега мога да кажа, че техните йероглифи са дръзки и ъглести, докато нашите приличат на крачета на комар или птичи следи, отбелязани в пръстта. За разлика от мъжкото писмо символите в *нюшу* не изобразяват конкретни думи, а еднакво звучене. Така с един йероглиф^[2] може да се означават всички думи, които се произнасят еднакво. По тази причина значението обикновено се изяснява от контекста. При все това се изисква голямо внимание, за да се изтълкува правилно написаното. Много жени, като майка ми и баба ми, не овладяват *нюшу* писмено, ала все пак знаят някои песни и разкази, повечето от които се отличават със специфичен ритъм: та-там-та-там-та-там.

Леля ме научи на специалните правила, на които се подчинява *нюшу*. Тайнописът може да се използва за писане на писма, песни, лични животописи, уроци по различни женски умения, молитви към богинята и, разбира се, популярни разкази. Йероглифите може да се изписват с четчица и мастило върху хартия или ветрило, да се бродират върху носни кърпички или да се втъкават в плат. Творбите, създадени на *нюшу*, може и трябва да се изпълняват пред други жени и момичета, но можем да ги четем и да им се любиме и в усамотение. Двете най-важни правила са — мъжете не бива никога да узнават за съществуването ѝ, както и да се докосват до нея.

Животът ни течеше по този установен начин, като с Красива луна всекидневно овладявахме нови умения, до седмия ми рожден ден, когато гадателят ни посети отново. Този път той трябваше да определи дата за началото на бинтоването на трите ни — Красива луна, мен и малката ми сестра, единствената, която бе на подходящата възраст. Като хъмкаше и си мърмореше, гадателят изучи осемте ни йероглифа^[3], но след като каза и направи обичайното, се спря на традиционната за нашия район дата — двайсет и четвъртия ден на

осмия лунен месец — деня, когато момичета, на които предстои краката им да бъдат бинтовани, отправят молитви и принасят последни жертвоприношения на Изящноногата девица, богинята, бдяща над момичетата при този ритуал.

Мама и леля възобновиха изработването на превръзките. Хранеха ни с кнедли с червен боб, тъй като се вярва, че те правят костите меки като тестото им и вдъхват желание на момичетата да се стремят да придобият стъпала с размери колкото кнедла. В дните до определената дата много жени от селото ни гостуваха в горната стая. Другарките на голямата ми сестра дойдоха да ни пожелаят късмет, донесоха ни още сладкиши и ни поздравиха с официалното ни превръщане в жени. Стаята се изпълваше от празнична суетня. Всички бяха щастливи, пееха, смееха се и разговаряха. Впоследствие разбрах колко много неща бяха останали премълчани тогава. (Никой не ни спомена, че е възможно да умрем. Чак когато заживях в дома на съпруга си, разбрах от свекърва ми, че едно от десет момичета умира в резултат на бинтоването, не само в нашия окръг, ами из цял Китай.)

Знаех единствено, че бинтованите крака ще повишат стойността ми пред моите кандидати и така ще ме доближат до най-голямата любов и най-великата радост в живота на една жена — синовете. Ето защо целта ми бе да придобия съвършените стъпала, които се отличават със следните седем качества: трябва да са малки, тесни, правилни, заострени и с висок свод, при това да ухаят и кожата им да е нежна. Най-важното от тези изисквания е дължината. Идеалната е седем сантиметра — приблизително колкото палец. След това идва формата. Съвършеният крак трябва да изглежда като напъпил лотос. Стъпалото трябва да има пълна и заоблена пета, а отпред да е силно заострено, като цялата тежест се поема единствено от палеца. Това означава, че останалите пръсти и костите на свода трябва да бъдат счупени и извити под стъпалото, така че да се засрещнат с петата. И последно, така образуваната цепнатина между предната част на ходилото и петата трябва да е достатъчно дълбока, за да може в нея да се скрие голяма монета. Ако успееш да постигна всичко това, щях да бъда възнаградена с щастие.

На сутринта на двайсет и четвъртия ден от осмия лунен месец принесохме в дар на Изящноногата девица топки от лепкав ориз, докато майките ни полагаха малките обувчици, изработени от тях, пред

статуйката на Гуанин. След това двете подготвиха стипца, кръвоспиращо средство, ножици, специална ножичка за нокти, игли и конци. Извадиха дългите леко колосани ивици бинт, всяка от които имаше ширина пет сантиметра и дължина три метра. След това всички жени от семейството се качиха в горната стая. Голямата ми сестра пристигна последна с ведро вряла вода, в която бяха накиснати корени от черница, счукани бадеми, урина, билки и корени.

Като най-голяма, първо бе мой ред. Бях твърдо решена да покажа колко смела мога да бъда. Мама изми краката ми и ги натърка със стипца, за да се стегнат тъканите и да се намали неминуемото изтичане на кръв и гной. Изряза ноктите на краката ми възможно най-дълбоко. През това време бинтовете се киснеха, така че след изсъхването им върху крака да се затегнат още повече. После мама постави единия край на бинта върху горната част на стъпалото ми, прекара го през четирите пръста, за да ги подгъне под стъпалото, оставяйки открит само палеца. След това уви превръзката около петата. Още едно намотаване около глезена подсили здравината и стегнатостта ѝ. Крайната цел бе пръстите да се подвият, така че да се допрат до петата, като образуват цепнатина помежду си, докато палецът остава свободен, за да носи тежестта на тялото. Мама повтори тези стъпки, докато накрая целият бинт бе омотан около крака ми; леля и баба наблюдаваха иззад рамото ѝ целия ритуал, като внимаваха в превръзката да не се образуват никакви гънки. Най-накрая мама заши здраво краищата на бинта, за да не се разхлабят и да измъкна крака си.

Тя повтори същото с другия ми крак, след което леля се зае с Красива луна. През това време малката ми сестра каза, че отива за вода, и слезе долу. Щом стъпалата на братовчедка ми бяха бинтовани, мама повика сестра ми, но не получи отговор. Един час по-рано на мен щеше да се падне да я потърся, но през следващите две години щеше да ми е забранено да слизам по стълбите. След като претърсиха къщата, мама и леля тръгнаха навън. Щеше ми се да изтичам до прозореца и да надникна, но поради нарастващия натиск, който бинтовете оказваха върху костите, и прекъснатото кръвообращение в краката ми вече се бе появила болка. Отправих поглед към Красива луна и видях, че лицето ѝ е бяло като месечината, чието име носеше. Две струйки се стичаха по бузите ѝ.

До нас долетяха гласовете на мама и леля:

— Трета сестро, трета сестро!

Баба и голямата ми сестра отидоха до решетестия прозорец и погледнаха навън.

— Ай, ай! — промърмори баба.

Голямата ми сестра се обърна към нас:

— Мама и леля са у съседите. Чувате ли писъците на малката сестра?

Двете с Красива луна поклатихме отрицателно глава.

— Мама я влачи по улицата — докладва тя.

Сега чухме крясъците ѝ:

— Няма да ида, няма да го направя!

Мама я нахока гръмко:

— Безполезно нищожество. Ти си позор за дедите ни.

Грозни думи, но не и необичайни. Човек можеше да ги чуе почти всеки ден в нашето село.

Малката ми сестра бе натикана при нас, ала едва озовала се на пода, тя отново скочи на крака, хукна през стаята, сви се в един ъгъл и затрепера.

— Ще бъде сторено. Нямаш избор — заяви мама на сестра ми, която трескаво търсеше с очи къде да се скрие.

Бе попаднала в капан и нищо не можеше да предотврати неизбежното. Мама и леля се приближиха към нея. Тя направи последен опит да пролази между разперените им ръце, ала голямата ми сестра я сграбчи. Бе едва на шест, но се бореше с цялата сила, на която бе способна. Голямата ми сестра, леля и баба я държаха, докато мама забързано бинтоваше нозете ѝ. През цялото време тя пищеше. На няколко пъти успя да освободи ръката си, ала незабавно бе усмирявана. За момент мама отхлаби хватката си и в миг кракът на сестра ми започна да бие във въздуха, а дългият размотаващ се бинт се заизвива из стаята подобно на лента на акробат. Двете с братовчедка ми седяхме ужасени. Такова поведение не подобаваше на член на семейството ни. Ала можехме само да гледаме отстрани, тъй като кръвожадните кинжали на болката се забиваха все по-остри в стъпалата ни и пронизваха целите ни крака. Най-последно мама приключи задачата си. Пусна грубо крака на сестра ми на пода, изправи се,

погледна най-малката си дъщеря с отвращение и процеди една-единствена дума:

— Нищожество!

Сега ще опиша последвалите минути и седмици, чиято продължителност би трябвало да е незначителна на фона на тъй дълъг живот като моя, но тогава ми се струваха цяла вечност.

Тъй като бях най-голяма, мама най-напред погледна към мен:

— Ставай!

Изобщо не разбирах какво се очаква от мен. Краката ми пулсираха от болка. Само преди няколко минути бях толкова уверена в смелостта си, а ето че сега, макар да полагах огромни усилия, не можах да сдържа сълзите си.

Леля потупа Красива луна по рамото:

— Стани и върви.

Малката ми сестра все така ридаеше на пода.

Мама ме издърпа от стола. Думата болка не е в състояние да опише това, което изпитах. Пръстите на краката ми бяха подгънати под стъпалото, така че цялата ми тежест се стоварваше върху тях. Опитах се да вървя на пети. Когато видя това, мама ме удари.

— Върви!

Дадох всичко от себе си. Докато се тътрех към прозореца, мама се пресегна и дръпна сестра ми от пода, завлече я до голямата ни сестра и ѝ я връчи с думите:

— Нека прекоси стаята в двете посоки десет пъти.

Като чух това, осъзнах какво ми се готви и мисълта за предстоящото бе кажи-речи невъобразима. Като видя какво става, леля ми, която бе най-нископоставеният член на семейството, грубовато хвана ръката на дъщеря си и я задърпа от стола. Със стичащи се по лицето ми сълзи аз следвах мама, която ме развеждаше напред-назад из стаята. Чувах собственото си хленчене. Малката ми сестра продължаваше да крещи и да се опитва да се изскубне. Баба ми, чието задължение като най-важен член на семейството бе само да надзирава бинтоването, хвана другата ръка на третата сестра. Обградено от двама души с много по-голяма физическа сила, тялото ѝ бе принудено да се подчини, но това в никакъв случай не укроти словесните ѝ протести. Единствено Красива луна скри чувствата си, показвайки се като

достойна дъщеря, макар да имаше твърде скромно положение в дома ни.

След десет обиколки мама, леля и баба ни оставиха да си почиваме. Ние трите бяхме почти парализирани от физическото издевателство, ала изпитанията ни тепърва започваха. Не можехме да се храним. Макар и с празни стомаси, повръщяхме от болката. Най-накрая цялото семейство си легна. Каква отмора бе да лежиш. Дори само това, краката ни да са на една височина с тялото, бе облекчение. Ала с течението на часовете ни връхлетя ново страдание. Нозете ни пареха, като че лежахме върху въглените на мангала. От устите ни се изплъзваха странни скимтящи звуци. На горката голяма сестра й се налагаше да дели една стая с нас. Тя искрено се опитваше да облекчи страданието ни, като ни разказваше вълшебни приказки и ни напомняше по възможно най-деликатния начин, че всяко момиче из огромната територия на Китай, независимо от положението си, трябва да премине през същото, за да се превърне в достойна жена, съпруга и майка.

Никоя от нас не заспа през тази нощ, ала каквото и да сме си мислели, че преживяваме през първия ден, всичко бе два пъти по-болезнено на втория. И трите направихме опит да разкъсаме бинтовете, но само третата сестра наистина успя да измъкне крака си. Мама я напердаши през ръцете и краката, отново бинтова стъпалото й и я наказва с десет допълнителни обиколки. Току я разтърсваше грубо и питаше:

— Искаш ли да те дадем за осиновена снаха? Не е късно. Още може да се уреди.

През целия си живот бяхме чували тази заплаха, но никоя от нас в действителност не бе виждала осиновена снаха. Хората в нашето село бяха твърде бедни, за да приютяват нежелани, инатливи момичета с големи стъпала, но не бяхме виждали и лисици демони, което не ни пречеше напълно да вярваме в съществуването им. Така че заплахата накарва третата ми сестра временно да се подчини.

На четвъртия ден накиснахме бинтованите си нозе в гореща вода. След това превръзките бяха свалени, а мама и леля огледаха ноктите, изрязаха мазолите, изстъргаха мъртвата кожа, натъркаха още стипца, намазаха краката ни с благовония, които да прикрият миризмата на разлагаща се плът, и поставиха чисти бинтове, този път още по-

стегнато. И така всеки ден — обиколки, на всеки четири дни — подменяне на превръзките, на всеки две седмици — смяна на обувките с нови, по-малки от предишните. Съседките идваха да ни навестят и носеха кнедли с червен боб, та да омекнат костите ни по-бързо, както и сушени люти чушлета, за да станат стъпалата ни тънки и заострени като тях. Другарките на голямата ми сестра ни подаряваха вещи, които бяха облекчили техните мъки.

— Захапи връхчето на четката ми за писане. То е тънко и фино. Така и твоите стъпала също ще станат тънки и фини.

Или пък:

— Яжте тези водни кестени. Те ще подтикнат плътта ви да се смали.

В женската стая се въдвори сурова дисциплина. Обичайните ни задължения бяха сменени с разходки из помещението. Всеки ден мама и леля увеличаваха броя на обиколките и всеки ден баба бе призовавана на помощ. Щом се умореше, тя полягаше на едно от леглата и направляваше заниманията ни оттам. Времето застудя и тя започна да се увива с повече завивки. Със скъсяването на дните и по-оскъдната светлина думите ѝ ставаха все по-кратки и неразбираеми, докато накрая почти не проговаряше и само седеше, взряна в малката ми сестра, заставайки я с поглед да продължава да върви.

За нас болката не намаляваше. И как би могла? Но през онези дни научихме най-важния урок за всяка жена, а именно — да се покоряваме за собствено добро. Още в онези ранни седмици започна да си проличава в какви жени щяхме да се превърнем, като пораснем. Красива луна щеше да остане твърда и прекрасна при всякакви обстоятелства. Третата сестра щеше да бъде вечно недоволна, озлобена от ориста си съпруга, която приема с неблагоприятност даровете, които получава. Що се отнася до мен, набедената за изключителна, то аз приемах съдбата си безропотно.

Един ден, докато правех редовната си обиколка из стаята, чух изпукване. Един от пръстите ми се бе счупил. Мислех, че звукът е отекнал единствено в тялото ми, но всъщност бе тъй отчетлив, че всички в стаята го чуха. Очите на майка ми се заковаха върху мен:

— Движи се! Най-последно имаме някакъв напредък!

Вървах, а цялото ми тяло трепереше. До вечерта костите и на осемте пръста се бяха строшили, ала продължаваха да ме карат да

обикалям. Чувствах смазаните израстъци под тежестта на тялото ми при всяка стъпка, защото сега бинтовете не ги пристягаха. Пихтиестата каша, в която се бяха превърнали ставите, бе извор на безкрайно мъчение. Ледената вода изобщо не бе в състояние да притъпи болката, която разтърсваше цялото ми тяло. Въпреки това мама не бе доволна от мен. Същата вечер накара големия ми брат да донесе от реката тръстиково стъбло. През следващите два дни ме налагаше с него през краката, за да не спирам да вървя още и още. Когато дойде време за смяна на превръзките, аз накиснах краката си във вода както обикновено, ала този път специалният масаж бе нещо неизпитвано дотогава. С пръсти мама издърпа счупените кости и ги долепи плътно към долната повърхност на ходилото. Никога не съм виждала по-ярък израз на майчината ѝ любов.

— Истинската дама не допуска грозота в живота си — набиваше тя в главата ми отново и отново. — Единствено чрез болка ще постигнеш красота. Само чрез страданието ще намериш покой. Аз увивам, аз бинтовам, но ти ще пожънеш наградата.

Пръстите на Красива луна се счупиха след няколко дни, ала костите на малката ми сестра не се подчиниха.

Мама възложи нова задача на големия ми брат. Този път трябваше да намери камъчета, които да се поставят под бинтовете ѝ за допълнителен натиск. Както вече казах, сестра ми все се опъваше, а сега писъците ѝ станаха още по-силни, ако изобщо бе възможно подобно нещо. Красива луна и аз мислехме, че се държи така, за да си проси повече внимание. В крайна сметка мама хвърляше усилията си изцяло за мен. Но при смяната на бинтовете се забелязваше разликата между нашите стъпала и тези на малката ми сестра. Наистина, превръзките ни бяха пропити с кръв и гной, както е нормално, ала течностите, които се процеждаха от нейното тяло, бяха придобили нова непозната миризма. Освен това, докато нашите стъпала бяха придобили мъртвешка бледнина, то нейните розовееха като цветя.

Госпожа Уан ни посети отново. Тя провери свършеното от майка ми и препоръча отвара от билки за облекчаване на болката. Не вкусих от горчивата настойка до падането на снега, когато се счупиха костите на ходилото. Дните минаваха в унеса на болката и пиенето на билките, когато един ден състоянието на малката ми сестра внезапно се промени. Кожата ѝ гореше. Очите ѝ блестяха от влага и делириума на

треската, а кръглото ѝ лице се стопи и изостри. Когато мама и леля слязоха да приготвят обяда, голямата ми сестра се съжали над нея и ѝ позволи да се изтегне на едно от леглата. Красива луна и аз решихме да си починем. Понеже се бояхме да не ни заварят седнали, останахме прави до леглото. Голямата ми сестра се залови да разтрива краката ѝ, за да облекчи болката. Бе посред зима и всички бяхме навлечени с най-дебелите си дрехи. С общи усилия запретнахме единия крачол до коляното, за да може голямата ми сестра да масажира пресеца. Тогава забелязахме ужасните червени резки, които се виеха изпод бинтовете нагоре по крака и изчезваха под гънките на панталоните. Спогледахме се за момент, след което бързо прегледахме и другия крак. По него криволичеха същите червени белези.

Голямата ми сестра слезе долу. За да съобщи за откритието, трябваше да признае, че не е изпълнила задълженията си. Очаквахме да чуем заслужената плесница. Но не. Вместо това, мама и леля изтичаха обратно при нас. Застанаха на площадката на стълбите и огледаха стаята: малката ми сестра, легнала на леглото с поглед, впит в тавана, и разголени крачета, двете прави момичета в кротко очакване на наказанието си, и баба, заспала под завивките. Леля хвърли един поглед на тази сцена и отиде да кипне вода.

Мама се приближи до леглото. Без опората на бастуна си тя биеше с ръце из въздуха подобно на птица със счупени крила и бе кажи-речи също толкова безпомощна да стори нещо за дъщеря си. Веднага щом леля се върна, мама започна да развива бинтовете. Стаята се изпълни с отблъскваща смрад. Леля закри уста. Валеше сняг, но голямата ми сестра разкъса оризовата хартия, която покриваше прозорците, за да се разсее зловонието. Най-последелите крака на третата сестра бяха оголени. Гнойта, изтичаща от тях, имаше тъмнозелен цвят, а кръвта се бе съсирила в кафеникава гнилоч. Изправиха сестра ми в седнало положение и накиснаха краката ѝ в купа с вряла вода. Тя бе толкова унесена, че не изкрещя.

Письците ѝ през изминалите седмици сега придобиха различно значение. Дали е усещала в онзи първи ден, че нещо лошо може да я сполети? Затова ли се бе съпротивлявала? Дали мама бе направила някаква ужасна грешка в бързината? Дали отравянето на кръвта бе причинено от гънки в бинтовете? Или пък бе слаба от недохранване,

както госпожа Уан бе казала за мен? С какво ли в предишния си живот бе заслужила такова наказание?

Мама се опита да отстрани инфекцията, като изстърга стъпалата на сестра ми. Тя припадна. Водата в купата помътня от някаква противна течност. Накрая мама извади изтерзаните крайници от купата и ги подсуши внимателно.

— Майко — повика тя свекърва си. — Имаш повече опит. Моля те, помогни ми.

Баба не помръдна под завивките. Мама и леля не можеха да се разберат какво да правят.

— Трябва да оставим краката ѝ да дишат — предложи мама.

— Знаеш, че това е най-лошото, което можем да сторим — отвърна леля. — Много от костите ѝ вече са счупени. Ако не ги бинтоваме, няма да зараснат правилно. Ще бъде осакатена. Негодна за женитба.

— По-добре жива и неомъжена, отколкото да я загубя завинаги.

— Тогава ще е напълно безполезна — изтъкна леля. — Майчината ти обич ти подсказва, че това не е бъдеще.

По време на целия им спор сестра ми не помръдна. Наръсиха стъпалата ѝ със стипца и отново ги бинтоваха. На следващия ден снегът продължаваше да се сипе, а състоянието ѝ се бе влошило още повече. Не бяхме богати, ала татко излезе в бурята, за да доведе селския лекар, който само погледна сестра ми и поклати глава. За първи път видях този жест, с който изразяваме безпомощността си да спрем душата на обичан човек да поеме към онзи свят. Може да се противим, но щом веднъж смъртта сграбчи някого в хватката си, нищо не можем да сторим. Ние сме безсилни пред желанията на отвъдното. Лекарят предложи да я наложим с лапи и да приготвим билков чай, ала тъй като бе добър и честен човек, влезе в положението ни.

— Мога да сторя тези неща за вашето момиченце — довери той на татко, — но това ще са пари, хвърлени на вятъра.

Ала лошите новини тепърва предстояха. Докато му се покланяхме, той обгърна с поглед стаята и видя баба, сгушена под завивките си. Приблужи се до нея, докосна челото ѝ и се вслуша в загадъчния ритъм на потока на жизнената енергия. Вдигна поглед към баща ми и рече:

— Уважаемата ви майка е много болна. Защо не ми споменахте за това?

Какво би могъл да отговори татко, без да се посрами? Той бе добър син, ала също и мъж, а тези дела попадаха в сферата на вътрешния свят. Въпреки това благополучието на баба бе най-висшият му синовен дълг. Докато заедно с брат си бе пушил лула в очакване на края на зимата, в горната стая двама души бяха попаднали в плен на духове от отвъдното.

Това отприщи нови въпроси. Не бяха ли пропилили твърде много време за три безполезни момичета, докато същевременно бяха позволили силите на единствената ценна и почитана жена в дома да отпаднат? Дали обикалянето из стаята с малката ми сестра не бе похабило запаса от стъпки, отреден ѝ на този свят? Може би писъците на третата сестра я бяха уморили и тя бе пресякла руслото на своята *ци*, за да се отърве от досадната глъчка? Или пък духовете, дебнещи душата на сестра ми, се бяха изкушили от по-щедра плячка?

След цялата шумотевица и внимание, насочени към малката ми сестра през последните няколко седмици, сега всички усилия се обърнаха към баба. Баща ми и чичо се отделяха от постелята ѝ единствено за да пушат, да се хранят и да облекчават нуждите си. Леля пое цялата домакинска работа, приготвяше храната за цялото семейство, переше и се грижеше за всички ни. Не видях мама да спи. Като първата снаха в дома животът ѝ имаше две основни цели — да осигури синове, които да продължат рода, и да се грижи за майката на съпруга си. Трябваше да се бе грижила за здравето на свекърва си поусърдно. Вместо това бе отместила вниманието си към мен и моето щастливо бъдеще и бе позволила в ума ѝ да се загнездят мъжки амбиции. Сега, с пламенна непоколебимост, родена от предишната ѝ небрежност, тя извършваше всички предписания и ритуали, принасяше специални дарове на боговете и дедите, отправяше молитви и песнопения и дори приготви супа от собствената си кръв, за да възстанови жизнената сила на свекърва си.

Понеже всички бяха погълнати от грижите по баба ми, нас двете с братовчедка ми ни назначиха да гледаме сестра ми. Бяхме едва на седем и не знаехме как да я утешим. Мъките ѝ бяха огромни, но не бяха най-ужасните, които щях да видя през живота си. Умря след четири дена, след като изтърпя повече страдание и болка, отколкото бе

справедливо за нейния крехък живот. Баба почина един ден по-късно. Никой не я видя да страда. Тя просто се свиваше и смаляваше все повече, подобно на гъсеница под есенен килим от листа.

Почвата бе прекалено твърда, за да направим погребение. Двете посестрими на баба се погрижиха за тялото ѝ, оплакаха я, повиха я в муселин и я облякоха подобаващо за живота в отвъдното. Баба бе старица и бе имала дълъг живот, затова одеждите ѝ за вечността имаха много катове. Третата сестра бе само на шест. През краткия си живот тя не бе имала много дрехи, които да я топят във вечността, нито много приятели, които да я посрещнат там. Имаше единствено летен и зимен костюм, и дори те първо бяха носени от голямата ни сестра, а след това и от мен. През остатъка от зимата телата им останаха да почиват под снежен саван.

Бих казала, че между смъртта и погребението им в женската стая настъпиха много промени. О, ние продължавахме ежедневните си обиколки. На всеки четири дена промивахме нозете си, а на всеки две седмици сменяхме досегашните си обувки с по-малки. Ала сега мама и леля зорко бдяха над нас. Самите ние бяхме внимателни и никога не се противяхме или оплаквахме. Когато дойдеше време да измием краката си, погледите ни се приковаваха върху гнойта и кръвта по стъпалата ни така напрегнато, както очите на мама и леля. Всяка вечер, преди най-после да ни оставят да си почиваме, и сутрин, преди началото на деня, голямата ми сестра разглеждаше краката ни, за да се увери, че няма сериозна инфекция.

Често се връщам към онези първи месеци от бинтоването. Помня как мама, леля, баба и дори голямата ми сестра ни окуражаваха с определени заучени фрази. Една от тях бе: „Омъжиш ли се за пиле, остани с пиле, омъжиш ли се за петел, остани с петел“. Както много други неща по онова време, тези думи не ми говореха нищо. Размерът на стъпалата щеше да определи колко добър брак щях да склуча. Малките ми нозе щяха да бъдат представени на бъдещите ми роднини като доказателство за самодисциплината и способността ми да издържа родилните мъки, както и нещастията, които може да ме очакват в бъдеще. Златните ми лотоси щяха да разкрият на света послушанието ми пред семейството, и най-вече пред майка ми, а последното щеше да направи добро впечатление и на бъдещата ми свекърва. Обувките, бродирани от мен, щяха да послужат пред

роднините на съпруга ми като символ на вещината ми в това изкуство, а оттам и в други домашни умения. И макар още да не знаех нищо за това, стъпалата ми щяха да упражняват обаяние върху съпруга ми в най-съкровени и интимни моменти между мъжа и жената. Желанието му да ги съзерцава и да ги държи в ръцете си не намаля през целия ни съвместен живот дори след като родих пет деца, дори когато останалата част от тялото ми вече не представляваше изкушение.

---

[1] Будистка бодхисатва, почитана като богиня на милосърдието и домашното огнище. — Б.пр. ↑

[2] В китайския език йероглифите обозначават отделни корени (морфемни или думи), които същевременно са и отделни срички, като има значително количество думи с еднакво произношение (омофони, например на български: кос — коз), йероглифите за които се различават в писмения език; *нюшу* представлява фонетизиран запис — един и същи йероглиф се използва за морфемите или думите, които звучат еднакво, независимо от смисъла, което води и до висока степен на съвпадане между графичния запис на различни по значение думи, а оттам и до многозначност. — Б.пр. ↑

[3] Осем йероглифа, известни още като четирите стълба на съдбата или на късмета — четири двойки символи (стълба) — където всеки стълб съответства на годината, месеца, деня и часа на раждане, които показват влиянието на елементите в момента на раждане върху човека, тяхната хармония или неблагоприятно съчетание; това позволява съответните елементи да се хармонизират при необходимост; стълбовете на съдбата са използвани при определяне на съвместимостта между различни хора, при изчисляване на благоприятна дата за дадено събитие и т.н. — Б.пр. ↑

ВЕТРИЛОТО

Изминаха шест месеца от началото на бинтоването ни и два месеца от смъртта на баба и на малката ми сестра. Снегът се стопи, почвата омекна и телата им бяха подготвени да бъдат предадени на земята. Три събития в живота на народа яо, или не — в живота на всички китайци — налагат изразходването на големи суми: раждането, женитбата и смъртта. На всеки му се иска да се роди и да се задоми в добро семейство, всички искаме да бъдем погребани подобаващо. Но съдбата и реалността слагат много по-силен отпечатък върху тези събития, отколкото върху всички други. Баба бе най-главната жена в семейството и животът ѝ бе пример за подражание, докато малката ми сестра не се бе отличила с нищо през краткото си съществуване. Татко и чичо събраха колкото пари имаха и наеха един майстор от Шандзянсю да изработи хубав ковчег за баба. За сестра ми двамата сковаха малък сандък. Посестримите отново дойдоха и най-накрая погребението се състоя.

При този тъжен повод отново осъзнах колко бедни бяхме. Ако разполагахме с повече средства, може би татко щеше да почете паметта на майка си, като издигне арка. Вероятно би платил на гадателя да избере място за погребението с най-благоприятно съчетание на елементите според *фън шуй* или би наел паланкин, с който ние — дъщеря му и племенницата му, които все още не бяхме в състояние да изминаваме далечни разстояния, да бъдем превозени до гробното място. Това не бе по кесията му. Затова мама ме пренесе дотам на гръб, а леля пренесе Красива луна. Скромното ни шествие се спря недалеч от дома ни, все още в границите на имота. Татко и чичо коленичиха и заудряха чела о земята по три пъти, отново и отново. Мама се просна върху погребалната могила и започна да умолява за прошка. Запалихме хартиени пари^[1] както подобава, но освен сладкиши за опечалените присъстващи нямаше други дарове.

Баба не можеше да чете на *нюшу*, но бе запазила книгите си за третата сутрин^[2], направени за нея при женитбата ѝ преди много години. Заедно с още няколко лични ценности те бяха събрани от

посестримите ѝ и изгорени на гроба, за да може посланията им да придружат душата ѝ в отвъдния живот. След това другарките ѝ подеха тъжен напев:

— Дано сте се намерили с останалите ни дружки. Ще бъдете щастливи трите. Помнете нас, своите посестрими. Нишките на нашето приятелство ни свързват дори корените на лотоса да са пресечени. Тъй силна и дълговечна е нашата дружба.

Никой не каза нищо за малката ми сестра. Дори брат ми не намери думи, които да отправи към душата ѝ. Тъй като тя самата не бе овладяла изкуството на *нюшу*, ние с леля, голямата ми сестра и Красива луна съчинихме слова, с които да я представим пред дедите ни.

Макар тригодишният ни траур в памет на баба едва да започваше, животът продължаваше своя ход. Най-мъчителната част от бинтоването бе приключила. Вече не се налагаше майка ми да ме бие както преди, а болката, причинявана от превръзките, бе отслабнала. Най-доброто, което аз и Красива луна можехме да правим сега, бе да си седим, за да заздравеят костите в новопридобитата форма. В ранните утрини упражнявахме нови бодове под надзора на голямата ми сестра. Преди обед мама ме учеше да преда памук, а в ранния следобед се прехвърляхме на тъкане. Красива луна усвояваше същите уроци, но в обратен ред. В късните следобеди, посветени на *нюшу*, търпеливо и сред много смях леля ни учеше прости думи.

Освободена от задълженията около бинтоването на малката ми сестра, голямата, вече на единайсет, се върна към овладяването на женските умения. Местната сватовница госпожа Гао започна редовно да посещава дома ни във връзка със сватосването, първия от петте етапа от подготовката на женитбите на брат ми и сестра ми. За него тя бе харесала едно момиче от родното си село Гаодзя, от същата черга като нас. Идването в Пууей щеше да е добре за бъдещата снаха, защото госпожа Гао често пътуваше между двете села по работа и това би позволило на момичето редовно да изпраща и да получава писма чрез посредницата. Освен това леля също бе оттам и сега за нея щеше да е по-лесно да общува със семейството си. Дни наред тя бе толкова радостна, че през зейналата ѝ усмивка човек можеше да надникне в голямата пещера, пълна с нащърбени зъби.

Голямата ми сестра, която всички нейни познати признаваха за тихо и хубаво момиче, щеше да се сроди с едно по-заможено семейство в отдалеченото село Гътан. Тъгувахме, че няма да можем да я виждаме толкова често, колкото би ни се искало, но ни успокояваше фактът, че щяхме да се радваме на присъствието ѝ още шест години до самата женитба и още две-три години след това, преди да ни напусне завинаги. Както е добре известно, в нашия окръг се спазва обичаят *булуо фудзя*, според който младоженката заживява за постоянно в дома на съпруга си едва след като забременее.

Госпожа Гао съвсем не приличаше на госпожа Уан. Думата, която я описва най-добре, е „недодялана“. Втората се обличаше в копринени одежди, а първата носеше домашнотъкани памучни дрехи. Думите на госпожа Уан бяха мазни като гъша лой, а приказките на госпожа Гао бяха безцеремонни като лая на селско псе. Качваше се в женската стая, курдисваше се на една табуретка и пожелаваше да види стъпалата на всички момичета в семейството ни. Разбира се, сестра ми и Красива луна не можеха да не се покорят. И макар моята съдба вече да се направляваше от госпожа Уан, майка ми ме караше и аз да показвам нозете си. Ама какви ги говореше само госпожа Гао!

— Цепнатината на стъпалото ѝ е дълбока като гънките на срамните ѝ устни. Съпругът ѝ ще е щастливец.

Или пък:

— Извивката на заоблената ѝ пета и заостреното напред ходило ще напомнят на съпруга ѝ за неговия член. Късметлията по цял ден ще мисли за кревата.

Тогава не разбирах какво има предвид, а щом научих, изпитах неудобство от това, че подобни неща се бяха говорили в присъствието на мама и леля. Но те се бяха смели на приказките на посредницата. Ние, момичетата, им пригласяхме, но както казах, тези думи и тяхното значение бяха извън жизнения ни опит или познания.

Тази година, на осмия ден от четвъртия лунен месец сестра ми и нейните другарки се събраха у дома за Деня на борбата с бикове^[3]. Петте момичета вече показваха колко добре ще въртят бъдещите си домакинства, като даваха на заем ориза, дарен от семействата им при сключването на клетвения съюз между тях, и с печалбата осигуряваха необходимите средства за своите празненства. Всяко момиче донесе домашно приготвена гозба: супа от ориз и юфка, листа от цвекло с

консервирани яйца, свински крачета в лют сос, консервиран аспержов боб^[4] и сладки оризови питки. Немалка част от подготовката извършиха заедно — навиха кнедли, след което ги задушиха на пара и ги топнаха в смес от соев сос, лимонов сок и масло от люти чушлета. Ядяха, кискаха се и рецитираха произведения на *нюшу* като „Приказката за Сангу“, в която се разказва за една богаташка дъщеря и бедния ѝ съпруг, когото тя последвала през множество изпитания, и като награда за предаността си двамата били превърнати в двойка мандаринки, или като „Вълшебният шаран“, в която една риба се превръща в прекрасна млада жена и се влюбва в блестящ учен, докато накрая истинският ѝ облик не бива разкрит.

Но любимият им разказ бе „Жената с тримата братя“. Момичетата не знаеха цялата творба, ала не пожелаха мама да води запяването на въпросите и отговорите, които изграждаха повествованието, макар да бе запаметила голяма част от произведението. Вместо това настояха леля да им помага. Ние двете с Красива луна се присъединихме към молбите, тъй като тази многообичана, почерпана от живота история — едновременно трагична и изпълнена с мрачен хумор — бе добро упражнение на песенното умение, свързано с писменото ни творчество.

Една от посестримите на леля ѝ бе подарила кърпичка с разказа, извезан върху нея. Леля извади парчето плат и внимателно го разгъна. Ние с Красива луна седнахме до нея, за да можем да следваме йероглифите на песента.

— Имало едно време една жена с трима братя — поде леля. — Всички те имали съпруги, само тя не се омъжила. Добродетелна и трудолюбива била тя, ала братята ѝ не щели да ѝ дадат зестра. Колко нещастна била само! Що да стори?

Гласът на майка ми се отзова:

— Тъй нещастна е тя, че отива в градината и на едно дърво се обесва.

Братовчедка ми, сестра ми, нейните приятелки и аз се включихме в хора:

— Отива най-големият брат в градината, престорва се, че не я вижда. Отива вторият, престорва се, че не вижда, че е мъртва. Съзира третият брат сестра си, избухва в сълзи и внася тялото ѝ у дома.

Седнала в другия край на стаята, мама вдигна поглед и видя, че се вирам в нея. Усмихна ми се, вероятно доволна, че не съм объркала нито една дума.

Леля подхвана втория куплет:

— Имало едно време една жена с трима братя. Умряла тя, а никой не щял да се погрижи за тялото. Добродетелна и трудолюбива била тя, ала братята ѝ не щели да я погребат. Каква жестокост! Какво ли ще стане?

— Забравена, както приживе, остава да лежи, докато тялото ѝ се въвони — припя мама.

Ние, момичетата, изпълнихме познатия рефрен:

— Най-големият брат дава парче плат, за да покрият тялото ѝ. Вторият брат дава две парчета плат. Третият брат повива останките с всички катове одежди, за да ѝ е топло на оня свят.

— Имало едно време една жена с трима братя — продължи леля. — Натъкмена в одеянията си за вечността, тя лежи готова за задгробния живот, ала братята не ще се охарчат за ковчег. Добродетелна и трудолюбива била тя приживе, ала братята ѝ са скъперници. Каква несправедливост! Ще намери ли духът ѝ покой?

— Съвсем сама, съвсем сама — изпя мама — тя готви се за безприютното скиталчество.

Докато траеше песента, леля ни посочваше с пръст йероглифите един по един, а ние се опитвахме да ги следваме, макар повечето от тях да ни бяха непознати.

— Най-големият брат казва: „Защо ѝ е ковчег? Добре си е така“. Вторият брат казва: „Да я положим в стария сандък от бараката“. Ала третият брат казва: „Това са всичките ми пари. Ще ида да купя ковчег“.

С приближаването на края на разказа ритъмът на песента се промени. Леля изпя:

— Имало едно време една жена с трима братя. Дотук добре, но що ще стане със сестра им сега? Най-големият брат — подлец, вторият — коравосърдечен, ала у третия току-виж любовта надделее.

Сестра ми и приятелките ѝ оставиха аз и Красива луна да довършим разказа:

— Най-големият брат казва: „Да я погребем тук край пътя на водните биволи“. (Коего ще рече, че тялото ѝ не ще почива в покой до края на дните.) Вторият брат казва: „Да я погребем под моста“.

(Където водите ще я отнесат.) Ала третият, с доброто си сърце, изпълнен с преданост към сестра си, казва: „Ще я погребем зад къщата, за да я помнят всички“. Най-сетне сестрата, към която земният живот се отнесъл жестоко, намерила щастие на оня свят.

Много обичах тази история. Бе ми забавно да я пеем заедно с мама и другите, ала сега след смъртта на баба и сестра ми по-добре вниквах в посланието. Разказът разкриваше колко относителна е стойността на едно момиче или жена. Освен това в него се даваха и практически наставления за грижите, които се полагат за любим човек след смъртта — подготовката на тялото, какво представляват погребалните одежди, как да се избере мястото за гроба. Семейството ми се бе постарало да следва тези предписания, както щях да правя и аз, когато станех съпруга и майка.

В деня след Празника на борбата с бикове госпожа Уан дойде отново. Бях намразила посещенията ѝ, тъй като те винаги причиняваха допълнителни тревоги в дома ни. Разбира се, всички бяха щастливи от изгледите голямата ми сестра да се задоми в добро семейство, всички се радваха, че големият ми брат също ще се ожени и в дома ни ще влезе първата снаха. Ала също така наскоро в семейството бяха починали двама души. Ако оставим чувствата настрана, тези събития — едните скръбни, другите щастливи — означаваха разходи за две погребения и две предстоящи сватби. Натискът, оказван върху мен, да сключа изгоден брак, придоби допълнително значение. Сродяването с добро семейство щеше да осигури оцеляването ни.

Госпожа Уан се качи в женската стая, любезно разгледа бродерията на сестра ми и похвали достойнствата на работата ѝ. После седна на табуретка с гръб към решетестия прозорец, без изобщо да погледне към мен. Мама, която едва започваше да осъзнава новото си положение като най-високопоставената жена в дома, направи знак на леля да донесе чай. През това време госпожа Уан говори за времето, за предстоящите храмови панаири, за някаква пратка стока, пристигнала по реката от Гуйейлин. Веднага щом чаят бе сервиран, тя премина към деловите въпроси.

— Обична майко — започна тя, — обсъждали сме някои възможности, които се откриват пред дъщеря ви. Изглежда, че бракът с добро семейство от Тункоу е сигурен.

Тя се приведе напред и добави доверително:

— Вече проявиха известен интерес. След не повече от две-три години ще ви посетя с предложение за сродяване.

После отново се изправи и прочисти гърлото си.

— Но днес съм дошла във връзка със съюз от друго естество. Както може би си спомняте, при първата ни среща аз забелязах, че има възможност Лилия да сключи съюз с друго момиче като *лаотун*.

Тя изчака думите ѝ да произведат нужното впечатление, след което продължи:

— Тункоу е на четирийсет и пет минути оттук, ако се върви с мъжка крачка. Повечето семейства са от рода Лу. Сред тях има потенциална кандидатка за *лаотун* на Лилия. Момичето се казва Снежно цвете.

Първият въпрос, който мама зададе, показва на мен, а и на всички останали в стаята, не само че не бе забравила предложението, отправено от госпожа Уан при първото ѝ идване у нас, а и че през цялото време бе кроила планове и бе обмисляла тази възможност.

— Ами осемте йероглифа? — попита тя с меден глас, който никак не успяваше да прикрие решимостта ѝ. — Не виждам причина за сключването на съюза, освен ако осемте йероглифа не съответстват напълно.

— Майко, не бих дошла днес при вас, ако стълбовете на съдбата на тези момичета не си съответстваха — отговори мадам Уан с равен глас. — Лилия и Снежно цвете са родени в един и същи месец в годината на Коня и ако майките казват истината, в един и същи ден и час. Момичетата имат еднакъв брой братя и сестри и всяка от тях е третото дете в семейството...

— Но...

Госпожа Уан вдигна ръка, за да пресече майка ми:

— Отговарям на въпроса ви, преди да сте го задали: да, третата дъщеря на семейство Лу също се пресели при предците си. Обстоятелствата около тези трагедии са без значение, тъй като никой не обича да се връща към загубата на дете, било то и дъщеря.

Тя се втренчи в мама с твърд поглед, буквално предизвиквайки я да проговори. Майка ми отклони поглед и госпожа Уан продължи:

— Лилия и Снежно цвете са еднакви на ръст, равни по хубост и, най-важното, краката им са бинтовани в един и същи ден. Прадядото

на Снежно цвете бе *дзинишъ*^[5], така че двете семейства не са равностойни в обществено и материално отношение.

Не бе нужно да обяснява, че щом сред предците на Снежно цвете е имало държавен чиновник с висок сан, то семейството би трябвало да има добро обществено и материално положение.

— Изглежда, тези несъответствия не тревожат майката на Снежно цвете, тъй като между двете има многобройни сходства.

Мама кимна спокойно, докато маймунската ѝ природа поглъщаше думите на госпожа Уан, а на мен ми се щеше да изхвърча от стаята, да изтичам край реката и да закрепя от вълнение. Хвърлих поглед към леля. Очаквах да видя нейната зейнала в усмивка паст, но сега тя стискаше устни в опит да прикрие задоволството си. Представляваше картина на спокойствието и благовъзпитанието и само пръстите, които нервно се виеха и преплитаха като купчина малки змиорки, я издаваха. Тя най-ясно от всички осъзнаваше значимостта на тази среща. Крадешком занадзъртах към Красива луна и сестра ми. Очите им сияеха от радост за мен. О, за колко неща щяхме да си говорим, когато всички си легнеха!

— Макар обикновено да се заемам с този вид посредничество по време на Фестивала в средата на есента, когато момичетата са осем-деветгодишни — отбеляза мадам Уан, — в настоящия случай почувствах, че незабавният съюз ще бъде изключително полезен за дъщеря ви. В много отношения тя е безупречна, но има какво да се желае относно домашните ѝ умения и ще ѝ е нужно още много усъвършенстване, преди да стане достойна за по-високопоставено семейство.

— Дъщеря ми не е каквато трябва да бъде — равнодушно се съгласи мама. — Тя е упорита и непокорна. Не съм убедена, че идеята ви е добра. По-добре да бъде несъвършено зрънце сред грозд от посестрими, отколкото да излъже очакванията на едно момиче с добро положение.

Радостта, която изпитвах преди няколко мига, пропадна в черна бездна. Макар добре да познавах майка си, бях прекалено малка, за да осъзная, че горчивите ѝ думи по мой адрес представляваха част от ритуала на преговорите, така както подобни слова щяха да бъдат изречени между баща ми и посредницата и при уреждането на брака ми. Чрез представянето ми като недостойна дъщеря родителите ми се

застраховаха срещу бъдещи оплаквания от страна на семейството на съпруга ми или на моята *лаотун*. Тази стратегия можеше да скрие скритите разходи, които биха възникнали в полза на посредницата, и да намали полагаемата се зестра. Госпожа Уан остана невъзмутима:

— Нормално е да се чувствате така. Аз самата храня големи опасения. Но стига приказки за днес.

За миг тя поспря, като че премисля нещо, макар на всички ни да бе съвсем ясно, че всяка нейна дума и постъпка бяха отдавна планирани и отиграни. Тя бръкна в ръкава си, извади оттам едно ветрило и ме привика. Докато ми го подаваше, госпожа Уан се обърна към майка ми:

— Трябва ви време да обсъдите съдбата на дъщеря си.

С щракване разтворих ветрилото и вперих поглед в думите, които се спускаха по една от гънките му и по плетеницата от листа, която красеше горния му ръб. Мама рече строго на посредницата:

— Давате това на дъщеря ми, преди да сме се договорили за възнаграждението ви?

Госпожа Уан пропъди предложението с махване на ръка, като че бе някакво зловоние.

— Същото като с женитбата. Безплатно за семейство И. Родителите на другото момиче са в състояние да поемат разноските. Ако повиша стойността на дъщеря ви, като встъпи в този съюз, размерът на възнаграждението, което семейството на момчето ще ми заплати, ще нарасне. Това положение ме удовлетворява.

Тя стана и направи няколко крачки по посока на стълбите. После се обърна, положи ръката си върху рамото на леля и обяви пред всички:

— Всички вие трябва да помислите и за още нещо. Тази жена е отгледала чудесна дъщеря, а виждам, че Красива луна и Лилия са близки. Ако успеем да договорим *лаотун* за Лилия, което ще затвърди шансовете ѝ да се омъжи в Гункоу, мисля, че ще е добре да помислим за възможността да потърсим там жених и за Красива луна.

Тази възможност свари всички ни неподготвени. Забравих за благоприличието и се извърнах към Красива луна, която изглеждаше толкова развълнувана, колкото се чувствах аз самата.

Госпожа Уан вдигна длан във въздуха и я отпусна напред като полумесец.

— Разбира се, може би вече сте потърсили госпожа Гао. Не бих искала да се бъркам в местните й — с което имаше предвид по-нисши — дела по никакъв начин.

Ако не друго, последната част от разговора даде на майка ми да разбере, че не може да се мери по умения в пазарлъка с посредницата, която сега се обърна пряко към нея:

— Смятам, че това е женска работа, едно от малкото решения относно дъщеря ви, а може би и относно племенницата ви, които са във ваши ръце. Все пак, разбира се, бащата също трябва да даде съгласието си, преди да продължим. Майко, вместо заключение нека ви дам следния съвет: използвайте ноцта, за да убедите съпруга си.

Докато мама и леля изпровождаха сватовницата до паланкина й, ние трите се скупчихме посред стаята, прегръцахме се и бърбяхме възбудено. Възможно ли бе всички тези изумителни неща да се случват на мен? Щеше ли и Красива луна да се омъжи в Тункоу? Нима щяхме да сме заедно до края на живота си? Сестра ми, макар да би могла да се почувства огорчена, горещо ми пожела изреченото от посредницата да се сбъдне, знаейки, че ако това стане, ще има полза за цялото семейство.

Бяхме млади и развълнувани, ала знаехме как е подобавашо да се държим. Красива луна и аз отново заехме местата си, за да отпочиват краката ни.

Голямата ми сестра кимна с глава към ветрилото, което все още държах в ръката си:

— Какво пише?

— Не разбирам всичко. Помогнете ми да го прочетем.

Разгърнах ветрилото. Двете впериха погледи над рамото ми. Изучихме йероглифите и разпознахме няколко измежду тях: момиче, добро, жени, къща, ти, аз.

Знаейки, че само тя може да помогне, леля побърза да се върне в женската стая. Като посочваше йероглифите последователно с пръст, тя прочете посланието. Още тогава запаметих словата: „Узнах, че във вашия дом има момиче с благ нрав, изкусно в женските умения. Ти и аз сме родени в една и съща година и ден. Не бихме ли могли да бъдем сродни души?“

Преди да отговоря на това момиче — Снежко цвете, много неща трябваше да бъдат разгледани и преценени от семейния съвет. Макар

трите със сестра ми и братовчедка ми да нямахме думата по никоя въпрос, ние с часове слушахме разговорите на мама и леля в горната стая, в които обсъждаха възможните последствия от този съюз. Майка ми бе хитра, ала леля произхождаше от по-добро семейство и имаше по-дълбоки познания. При все това, като най-нископоставената жена в дома ни тя трябваше да внимава какво говори, особено сега, когато майка ми упражняваше пълна власт над живота ѝ.

— Съюзът между сродни души е не по-малко значим от добрия брак — например подемаше леля, след което изтъкваше голяма част от доводите на посредницата, ала винаги се връщаше към най-важния според нея. — Съюзът *лаотун* се създава по собствен избор, целта му е съкровената близост между две души, вrekli се във вечна вярност. За разлика от него, при женитбата си не избираме ние, а целта на брака е една-единствена — раждането на синове.

Когато стигнеха до тази тема, мама се опитваше да утеши етърва си:

— Имаш си Красива луна. Тя е добро момиче и носи радост на всички ни...

— И ще ме остави сама завинаги, когато се омъжи. Твоите синове ще бъдат край теб до края на живота ти.

Всекидневно разговорът достигаше до това тъжно заключение и всеки път майка ми се опитваше да го отклони към въпроси от по-практично естество.

— Ако Лилия и това момиче станат *лаотун*, тогава тя няма да има посестрими. Всички жени в семейството... — „са имали“, смяташе да довърши изречението мама, ала леля я изпреварваше с друг завършек:

— ... могат да ѝ бъдат като посестрими, когато е нужно. Ако сметнеш, че са ни нужни още момичета за месеца на седенкуване и песни в женската стая, когато Лилия се зажени, може да поканим неомъжените дъщери на съседите.

— Те няма да я познават добре — казваше мама.

— Но сродната ѝ душа — да. Докато дойде време да се омъжат, ще са станали по-близки, отколкото сме ние със съпрузите си.

На това място леля винаги замълчаваше за миг.

— Лилия има възможност да поеме по път, много различен от нашия — след минута подемаше отново тя. — *Лаотун* допълнително

ще повиши стойността ѝ и ще покаже на хората от Тункоу, че е достойна да стане снаха в добро семейство от тяхното село. А тъй като връзката между сродни души е вечна и не се разтрогва при женитбата, отношенията ни с Тункоу ще се заздравят още повече, а съпругът ти — и всички ние — ще получим още по-голяма закрила. Всичко това ще спомогне за подсигурияването на положението на Лилия сред жените в дома на бъдещия ѝ съпруг. Няма да е обезобразена от грозно лице или осакатени нозе. Ще бъде жена със съвършени златни лотоси, която вече достатъчно е доказала своята вяръност, преданост и изкуствеността си в тайното писмо като сродна душа на момиче от собственото им село.

Този разговор се водеше в безброй варианти, които слушах ежедневно. Не можах да узная в какъв вид те бяха предавани на баща ми, когато двамата с майка ми си легнеха вечер. Встъпването в този съюз щеше да му струва значителни средства — за редовно разменяните подаръци между двете *лаотун* и семействата им, за храна и вода за Снежно цвете по време на престоя ѝ у дома и за разходите ми при посещенията до Тункоу — с каквито той не разполагаше. Ала, както каза госпожа Уан, от мама зависеше да го убеди. Леля също помагаше, като подшушваше някоя и друга дума на чичо, тъй като бъдещето на Красива луна бе обвързано с моето. Твърдението, че жените нямат влияние върху решенията на мъжете, е дълбоко погрешно и глупаво.

В крайна сметка семейството ми направи избора, който самата аз желяех. Следващият въпрос бе по какъв начин да отговоря на тази Снежно цвете. Мама ми помогна да украся по-богато чифт обувки, които изработвах — първия ми подарък за сродната ми душа, но изобщо не бе в състояние да ме посъветва относно писмения ми отговор до Снежно цвете. Според обичая ответното послание се калиграфисваше върху ново ветрило, което след това ставаше част от разменените „сватбени“ дарове. Ала аз имах нещо друго на ум, нещо, което напълно разчупваше традицията.

Плетеницата от листа, обточваща ръба на ветрилото, ми напомняше за старата поговорка: „Бял боб^[6] и папая дълги стъбла вият, дълбоки корени пускат. Палмови дървета, опасващи градинските стени, здраво хванати в земята, извисяват хилядолетна снага“. За мен тези слова изразяваха същността на нашата бъдеща връзка: дълбоко пребъдно сливане на две души. Искях това единствено по рода си

ветрило да бъде вечен символ на нашия съюз. Бях едва на седем и половина, но си представях каква скъпоценна вещ щеше да бъде то един ден, прикътало в гънките си всички наши тайни послания.

Веднъж убедена, че ще напиша отговора си върху подаръка на Снежно цвете, помолих леля да ми помогне да съчиня подобаващо послание. В продължение на дни обсъждахме възможностите. Ако ответният ми дар беше така дързък, то словата ми трябваше да са възможно най-традиционни. Леля написа думите, които подбрахме, а аз упражнявах йероглифите, докато краснописът ми стана сносен. Когато резултатът бе задоволителен, аз стрих мастило и го разреших, докато се превърна в тъмночерна смес. Хванах четчицата за писане, изправена между палеца, показалеца и средния ми пръст, и я потопих в течността. Най-напред изрисувах малко снежно цвете сред гирлянда от листа, поръбващ ветрилото. За посланието си избрах съседната на изпъстрената от изящния почерк на Снежно цвете гънка. Започнах с традиционното обръщение и продължих с общоприетите в такива случаи фрази:

„Ето че ти пиша. Моля те, изслушай ме. Макар да съм бедна и неподходяща за теб, макар да съм недостойна за високите двери на твоя дом, днес пиша, за да ти кажа, че е било писано да се свържем. Словата ти изпълват сърцето ми. Ние сме двойка мандаринки. Ние сме мост над реката. Навред хората ще ни завиждат. Да, искрен е копнежът на сърцето ми да те следва.“

Естествено, не мислех сериозно тези неща. Как бихме могли да говорим за сърдечна обич, приятелство, вечна отдаденост, когато бяхме едва седемгодишни деца? Дори не се бяхме срещали, но и да не беше така, бяхме твърде малки, за да разбираме нещо от подобни чувства. Клетвите ни бяха само думи, които пишеш с надеждата някой ден да се сбъднат.

Положих ветрилото и изработените от мен пантофки върху парче плат. Сега, когато ръцете ми бяха свободни, умът ми бе обзет от многобройни тревоги. Дали не бях твърде недостойна за семейството на Снежно цвете? Дали, щом погледнеха почерка ми, нямаше да

осъзнаят колко по-долу стоя от тях? Нямахте ли да сметнат незачитането на традицията за лошо възпитание? Дали нямахте да се отметнат от договорката? Тези тревожни мисли — лисици демони в ума, както ги наричаше майка ми, не ми даваха мира, ала можех само да чакам, да продължавам да се трудя в женската стая и да се грижа нозете ми да си почиват, за да заздравеят костите им правилно.

Когато госпожа Уан видя какво бях сторила с ветрилото, отпървом стисна устни неодобрително. После, след дълъг момент на размисъл, кимна многозначително:

— Наистина са идеални една за друга. Тези две момичета не са сродни души само според осемте йероглифа, в тях живее и еднакъв дух, непокорният дух на Коня. От това ще излезе нещо... интересно.

Тя изрече тези последни думи почти въпросително, което на свой ред ме накара да започна да се питам различни неща за Снежно цвете.

— Следващата стъпка е да изпълним официалната част. Предлагам да придружа момичетата на панаира на храма на Гупо в Шъся, за да сключат договора. Майко, ще имам грижата за превоза и на двете деца. Няма да се наложи да вървят много.

С тези думи госпожа Уан хвана четирите краища на плата, загърна ветрилото и пантофките и отнесе дара на бъдещата ми *лаотун*.

---

[1] Обичай в Китай на гроба на покойника да се изгарят хартиени пари (изрезки от хартия, оцветени така, че да наподобяват банкноти), за да има той средства в отвъдното; същото важи и за други вещи. — Б.пр. ↑

[2] Санджаошу, или „книги за третата сутрин“ — богато орнаментирани книги от плат, които посестримите и близките роднини от женски пол на булката подготвят за нея; съдържат песни, с които се представят добродетелите на момичето пред жените в бъдещото й семейство, изразяват се надежди за щастлив брачен живот и мъка от раздялата, както и празни листове, в които младата жена да записва своите произведения, да съхранява бродерии и т.н.; четат се на специална церемония на третата сутрин след сватбата. — Б.пр. ↑

[3] Ден на борбата с бикове, или Празник на биковете — един от многобройните празници, на които жените от традицията на *нюшу* са се събирали, за да изпълняват песни и да разказват истории. На този празник, честван на осмия ден от четвъртия лунен месец, се е

извършвало ритуално хранене на бик с кексчета с черен ориз. — Б.пр.

↑

[4] Зеленчукова култура (*Vigna unguiculata sesquipedalis*), много близка до обикновения фасул, отличаваща се с образуването на бобови зърна, достигащи на дължина до 80–90 см; широко разпространена в Югоизточна Азия. — Б.пр. ↑

[5] Най-високата чиновническа титла, получавана след успешното полагане на изпитите за чиновници на общодържавно равнище (състоявали се веднъж на три години). Носителите на титлата заемали постове в управлението на държавата и имали високи доходи. — Б.пр. ↑

[6] Увивен бял боб (*Dolichos lablab*) — увивно растение от сем. Бобови с лилави цветове и ярколилави шушулки, широко разпространено в Африка, Индия, Индонезия; използвано за храна, фураж и като декоративно растение. — Б.пр. ↑

СНЕЖНО ЦВЕТЕ

През последвалите дни ми бе трудно да седя кротко, за да почиват краката ми, както се искаше от мен, понеже можех да мисля единствено за предстоящата среща със Снежно цвете. Дори мама и леля се увлякоха от моето вълнение и предлагаха идеи какво да включим в договора, макар никога да не бяха виждали подобен документ. Когато паланкинът на госпожа Уан спря пред прага ни, аз чаках чистичка и пременена в скромни селски дрехи. Мама ме свали по стълбите и ме изнесе навън. Десет години по-късно, когато се омъжвах, щях да направя подобно пътуване с паланкин. При втория повод изпитвах боязън от новия живот, който ми предстоеше, и тъга от раздялата с познатия ми свят, докато при настоящата среща се чувствах замаяна от нервна възбуда. Дали Снежно цвете щеше да ме хареса?

Госпожа Уан задържа вратата на носилката, мама ме свали на земята и аз пристъпих в тясната кабинка. Най-вече Снежно цвете бе далеч по-хубава отколкото в представите ми. Очите ѝ бяха със съвършена бадемовидна форма. Бледата ѝ кожа показваше, че не бе прекарвала дълго навън, за разлика от мен през ранното ми детство. От другата ѝ страна висеше червена завеска, от която по черните коси на Снежно цвете играеха розовеещи отблясъци. Носеше небесносиня копринена туника с избродирани облачета. Изпод панталоните ѝ надзъртаха пантофките, които бях направила за нея. Не каза нищо. Може би бе също толкова нервна като мен. Усмихна ми се и аз ѝ отвърнах.

Паланкинът беше за един човек и трябваше да се съгстим. За да не се накланя, госпожа Уан седна по средата. Носачите ни вдигнаха и скоро вече подтичваха по моста, който извеждаше от Пууей. Никога преди не бях пътувала с паланкин. Четиримата носачи се мъчеха да тичат така, че люлеенето да бъде възможно най-малко, но от спуснатите завеси, горещината, вътрешното ми безпокойство и странното ритмично движение започна да ми прилошава. Досега не бях напускала дома си, така че дори и да можех да надникна през прозореца, не бих се ориентирала къде се намираме или колко още път ни остава. Бях чувала за панаира при храма на Гупо. Та кой не го знае?

Всяка година на десетия ден от петия месец там се стичаха жени от околността, за да отправят молитви към богинята да ги дари със синове. Казваха, че хиляди хора посещават панаира. Не можех да си го представя. Когато през завесите до нас започнаха да достигат шумовете от звънчетата на конските коли, подвикванията „Отдръпнете се!“, които носачите ни отправяха към минувачите, и възгласите на уличните търговци, които подканяха хората да си купят пръчици тамян, свещи и други дарове за храма, разбрах, че пътуването ни е стигнало до своя край.

Паланкинът спря и носачите ни свалиха на земята с тежко тупване. Госпожа Уан се надвеси през мен, бутна вратичката, нареди ни да мируваме и излезе. Затворих очи, като благодарях наум, че пътуването свърши, и се опитвах да успокоя бунтуващия ми се стомах, когато един глас изрече собствените ми мисли:

— Толкова се радвам, че пристигнахме. Имах чувството, че ще повърна. Какво щеше да си помислиш за мен тогава?!

Отворих очите си и погледнах към Снежно цвете. Бледата ѝ кожа бе придобила същия зеленикав цвят, какъвто си представях, че има моята, но в погледа ѝ проблясваше неприкрит интерес. Със заговорнически вид тя вдигна рамене до ушите си, усмихна ми се по начин, който, както скоро щях да науча, означаваше, че хрумването ѝ ще ни вкара в беля, поотупа възглавничката до нея и каза:

— Да видим какво става навън.

Основното, което предопределяше съвпадението на осемте ни йероглифа, бе, че и двете бяхме родени в годината на Коня. Това означаваше, че би трябвало да притежаваме приключенски дух. Снежно цвете ме погледна отново, преценявайки пределите на моята смелост, които, трябва да призная, не се простираха много далеч. Поех дълбоко дъх и скочих в нейната част на носилката, а тя дръпна завесата. Сега вече виждах лицата, чиито гласове бях чула преди това, а пред погледа ми се разкриха невероятни гледки. Хора от народа яо се суетяха около опънати платнени павилиони, натруфени с диплеци се планини от платове, в много по-ярки цветове от тези на мама и леля. Трупа музиканти в пищни костюми мина покрай нас на път към операта. Един човек водеше прасе на каишка. Никога не ми бе хрумвало, че някой може да докара прасето си за продан на панаира. На всеки няколко секунди покрай нас завиваха паланкини, които, както

предположихме, возеха жени, идващи да сторят жертвоприношения на олтара на Гупо. Много други вървяха по улицата — посестрими, омъжени из нови села, които се бяха срещнали отново в този специален ден, — облечени в най-хубавите си премени и с пищно избродирани украшения на главите. Те се полюшваха на златните си лотоси. Отвсякъде ни заливаха многобройни прекрасни гледки, подсилвани от някаква невероятно сладостна миризма, която полъхваше в паланкина, изкушавайки обонянието ми и успокоявайки стомаха ми.

— Идвала ли си тук преди? — попита Снежно цвете.

Поклатих отрицателно глава и тя продължи да бърбори:

— Аз съм идвала с майка си няколко пъти. Винаги е много забавно. Посещаваме храма. Мислиш ли, че ще идем в него днес? Не ми се вярва, дотам има да се върви много, но се надявам да можем да навестим сергията за таро. Мама винаги ме води там. Усещаш ли миризмата? Старият господин Дзуо, това е собственикът, прави най-вкусното лакомство в целия окръг.

Идвала е тук много пъти?

— Ето как го приготвя: най-напред изпържва кубчетата таро, докато отгоре не се получи твърда хрупкава коричка, а вътре останат крехки. После, на силен огън разтопява захар в голям уок^[1]. Опитвала ли си захар, Лилия? Това е най-вкусното нещо на света. Та той я разтопява, докато стане кафява, после мята парчетата таро вътре и хубаво ги овалва в захарта, докато се получи глазура. После ги изсипва в чиния и ти я сервира с купа студена вода. Няма да повярваш колко е горещо тарото под захарта. Направо може да ти пробие дупка в гърлото, ако се опиташ да го изядеш веднага, затова вземаш парченце с пръчиците и го топваш във водата. Пук, пук, пук! Така прави захарта, когато се втвърдява. А като отхапеш, най-напред усещаш хрускането на захарната коричка, после хрупкавината на пърженото таро и накрая меката сърцевина. Леличка непременно трябва да ни заведе, не мислиш ли?

— Леличка?

— Ама ти си можела да говориш? Помислих си, че може би знаеш само да пишеш красиви думи.

— Може би не говоря толкова, колкото теб — отговорих тихо, жегната от думите ѝ. Тя бе правнучката на имперски чиновник и

притежаваше много по-широки познания от дъщерята на прост земеделец.

Снежно цвете взе ръката ми в своите ръце. Дланите ѝ бяха сухи и горещи — жизнената ѝ енергия, *ци*, пламтеше силно.

— Не се безпокой. Няма значение дали говориш, или пък мълчиш. Моята бърливост често ми създава неприятности, защото обикновено не мисля, преди да изрека нещо, а ти ще станеш идеална съпруга, която винаги подбира думите си изключително внимателно.

Виждате ли? Още там, в първия ден, между нас възникна разбирателство, но няма това ни попречи да правим грешки в бъдеще?

Госпожа Уан отвори вратата на паланкина.

— Хайде, момичета. Всичко е уредено. Десет крачки и сме стигнали. Една повече и ще наруша обещанието, което дадох на майките ви.

Намирахме се недалеч от павилион за хартия, украсен с червени знаменца, украшения с благопожелания за късмет, червено-златни йероглифи „двойно щастие“^[2] и изрисувани образи на богинята Гупо. Отпред стоеше масичка, отрупана с най-ярките стоки. От двете ѝ страни минаваха пътеки, които позволяваха на купувачите да влязат във вътрешността на сергията, закътана от уличната глъч с помощта на дълги маси, ограждащи я от трите страни. Вътре, в средата, имаше малка масичка, върху която бяха поставени мастило, калиграфски четчици и два стола с прави облегалки. Госпожа Уан ни нареди да изберем хартия за договора. Като всяко дете, досега бях правила избор само за разни дреболии, като например кое парче зеленчук да си взема от купата, след като татко, чичо, големият ми брат и всички по-възрастни членове на семейството вече бяха топнали своите клечки в блюдото. Заше метена от богатия избор, ръцете ми жадуваха да докоснат всяка стока, докато Снежно цвете, макар едва на седем и половина години, подбираше вещо, проявявайки по-богатите си познания.

Госпожа Уан рече:

— Помнете, момичета, днес аз плащам за всичко. Това е само едно решение. Очакват ви и други, така че не се помайвайте.

— Разбира се, леличко — отвърна Снежно цвете вместо двете ни.

После се обърна към мен:

— Коя ти харесва?

Посочих към голям лист хартия, която заради самия си размер изглеждаше най-подобаваща за този важен случай. Снежно цвете прокара показалец по златния ръб.

— Качеството на златото е лошо — каза тя, взе листа и го вдигна към светлината. — Хартията е тънка и ефирна като крилце на насекомо. Виждаш ли как слънцето прозира?

Тя остави листа на масата и впи поглед в очите ми с онази нейна типична сериозност.

— Трябва ни хартия, която завинаги да символизира скъпоценността и трайността на нашия съюз.

Почти не разбирах думите ѝ. Диалектът, на който говореше, бе малко по-различен от този, на който бях свикнала в Пууей, но това не бе единствената причина. Бях недодялана и глупава, докато тя бе изтънчена, а познанията ѝ вече бяха надминали тези на мама и дори на леля.

Снежно цвете ме дръпна по-навътре в сергията и прошепна:

— Винаги държат по-добрата стока тук отзад.

А после с обичайния си глас рече:

— Приятелко моя, какво ще кажеш за тази?

Това бе първият път, когато някой бе поискал да погледна — наистина да погледна — нещо, и аз го сторих. Дори за неопитното ми око разликата между моя избор от външната сергия и това тук бе повече от видима. Листът бе с по-малки размери и с по-сепла украса.

— Пробвай я — каза Снежно цвете.

Взех листа, солиден на допир, и го вдигнах към светлината, както бе направила Снежно цвете. Хартията бе толкова плътна, че слънцето бе само слаб червен блясък.

Без дума повече и двете подадохме листа на търговеца. Госпожа Уан плати за хартията и за написването на договора, което щеше да се извърши на приготвената за случая масичка в средата. Двете седнахме една срещу друга.

— Как мислиш, колко ли момичета са седели на тези столове и са съчинявали договорите си? — попита Снежно цвете. — Нашият трябва да бъде най-хубавият, сътворяван някога.

Тя се посмръщи и рече:

— Как мислиш, какво трябва да пише в него?

Спомних си предложенията на мама и леля:

— Ние сме момичета — изрекох — и трябва да следваме правилата...

— Да, да, обичайните неща — каза леко нетърпеливо Снежно цвете, — но не ти ли се иска в договора ни да се говори за нас самите?

Изпитвах несигурност, докато тя явно знаеше толкова много неща. Бе идвала на панаира преди, а аз никога не бях напускала Пууей. Като че бе наясно какво трябва да съдържа договорът, докато аз разчитах само на догадките на леля и мама. Всяко мое предложение звучеше като въпрос.

— Ще бъдем сродни души за цял живот? Ще бъдем предани навеки? Ще се трудим заедно в горната стая?

Снежно цвете ме наблюдаваше със същия прям поглед, който ми бе отправила преди малко в паланкина. Не можех да се догадя какво си мислеше. Нещо погрешно ли бях казала? Или го бях изрекла по неподходящ начин?

След миг тя взе четчицата и я топна в мастилото. И без недостатъците ми, които лъснаха през този ден, тя вече знаеше от посланието ми върху ветрилото, че почеркът ми не е така красив като нейния. Но щом започна да пише, видях, че бе приела моите предложения. Чувствата, които ме изпълваха, и нейният красив изказ се сляха и завихриха и в техния танц от двете момичешки души се роди една обща мисъл.

Вярвахме, че чувствата, запечатани върху онзи лист хартия, ще траят вечно, ала не можехме да предвидим трусовете, които ни чакаха. Все още помня по-голямата част от договора. Как бих могла да забравя тези слова? Та те се превърнаха в думите на сърцето ми.

Ние, госпожица Снежно цвете от село Тункоу и госпожица Лилия от село Пууей, се вричаме да бъдем предани една на друга. Ще се тешим с мили думи. Ще разтушаваме сърцата си. Ще си шепнем и ще бродираме в женската стая. Ще съблюдаваме трите принципа на послушанието и четирите добродетели. Ще следваме конфуцианските поучения за женското възпитание и ще се държим като достойни жени. В този ден ние, госпожица

Снежно цвете от село Тункоу и госпожица Лилия от село Пууей, изричаме истинни слова. Даваме следния обет. По протежението на десет хиляди ли^[3] ще бъдем неразделни като два потока, които се вливат заедно в река. В течение на десет хиляди години ще бъдем като два цвята в градина. Вричаме се да не се разлъчваме и на крачка, ни една горчива дума да не застане помежду ни. Ще бъдем сродни души до смъртта си. Сърцата ни са щастливи.

Госпожа Уан ни наблюдаваше сериозно, докато изписвахме имената си под договора с йероглифите на *нюшу*.

— Доволна съм от този съюз — обяви тя. — Както при брака между мъж и жена, добрите отиват при добри, красивите — при красиви, и умните — при умни. За разлика от женитбата обаче, вашата връзка трябва да си остане само между вас двете. Никакви — тук тя си позволи да се изкикоти — никакви наложници. Разбирате ли ме, момичета? *Лаотун* е съединяване на две сърца, което разстоянията, разногласията, самотата, разликата в общественото положение или пък появата на други момичета или жени в живота ви не могат да разкъсат.

Извървахме десетте крачки обратно до паланкина. В течение на толкова месеци ходенето бе мъчение, но в онзи момент се почувствах като Яо Нян, първата жена с миниатюрни стъпала. Когато тази легендарна жена танцувала върху златен лотосов цвят, създавала илюзията, че се носи върху облак. Всяка моя стъпка бе окрилявана от огромното щастие.

Носачите ни отведоха в центъра на панаира. Този път, щом пристъпихме извън паланкина, се намерихме в сърцето на пазарището. Върху едно малко възвишение се издигаха червените стени с позлатена декоративна резба и зеленият керемиден покрив на храма. Госпожа Уан плъзна в дланта на всяка от нас по една монета и ни изпрати да си купим подаръци, за да ознаменуваме деня. Ако досега не бях имала възможност да правя собствен избор, то със сигурност никога не ми бе възлагана и такава отговорност като харченето на пари. В едната си ръка държах монетата, а в другата — дланта на Снежно цвете. Мъчех се да позная какво би зарадвало момичето, което вървеше до мен, ала

многообразието от изумителни неща, което ни заливаше отвсякъде, замъгляваше мисълта ми.

За щастие Снежно цвете отново взе нещата в свои ръце.

— Зная точно какво ни трябва! — изписка тя.

Направи две-три бързи крачки, като че да се затича, но закуцука и спря.

— Понякога все още забравям за бинтовете — рече с изопнато от болка лице.

Моите крака вероятно са се възстановявали малко по-бързо от нейните и изпитах леко разочарование, че няма да можем да изследваме наоколо толкова, колкото ни — или по-скоро колкото на мен ми — се искаше.

— Да вървим бавно — казах аз. — Не е казано, че трябва да видим всичко този път...

— ... понеже ще идваме на панаира всяка година до края на живота си — довърши Снежно цвете вместо мен и стисна ръката ми.

Каква гледка трябва да сме били само: две сродни души, поели на първото си пътешествие, които се опитват да вървят върху нозете си, каквито ги помнят, крепени единствено от радостта си, и възрастна жена, натруфена с пищни одежди, която крещи след тях:

— Престанете или веднага си тръгваме!

За щастие отивахме наблизко. Снежно цвете ме задърпа към едно дюкянче, където продаваха принадлежности за бродирание.

— Ние сме още момичета в родните си домове — каза Снежно цвете, докато изучаваше дъгоцветието от конци в павилиона. — Докато дойде време да се омъжим, ще прекарваме дните си в женската стая, ще си ходим на гости, ще бродираме и ще си шушукаме. Ако сега направим избора си внимателно, ще можем години наред да създаваме спомени за времето, прекарано заедно.

Относно конците бяхме единоподушни. Харесахме едни и същи цветове, но също така подбрахме и няколко, които макар по общо съгласие да не ни бяха съвсем по сърце, бяха подходящи за изработването на детайл от някое листо или сянката, падаща от цвете. Подадохме монетите си на продавача и се върнахме в паланкина с покупки в ръце. Щом се качихме, Снежно цвете се примоли на госпожа Уан за едно последно удоволствие:

— Леличко, моля те, заведи ни при господина с тарото. Моля те, лельо, моля те!

Предположих, че Снежно цвете използва това почиттелно обръщение, за да смекчи строгостта на госпожа Уан, и за пореден път окуражена от нейното безстрашие, запригласях:

— Моля те, леличко, моля те!

Госпожа Уан нямаше как да откаже на двете обградили я момичета, които я дърпаха за ръкавите и я умоляваха с настойчивост, присъща на първороден син, да им угоди с още едно излишество.

Накрая се предаде с предупреждението, че това не бива да се повтаря.

— Аз съм една бедна вдовица и прахосването на пари за две безплодни издънки ще навреди на репутацията ми в окръга. Искате да ме докарате до просешка тояга ли? Искате да умра сам-сама? — Тя изрече всичко това с привичната си рязкост, ала когато стигнахме до сергията за таро, вече всичко бе приготвено специално за нас. Една малка масичка с три бъчонки вместо столове ни очакваше наредена.

Собственикът донесе едно живо пиле и го вдигна нагоре.

— За вас винаги най-доброто, госпожо Уан — рече старият господин Дзуо.

След няколко минути се появи със специално гърне, нагрavano от въглени в специално отделение на дъното. Бульон, джинджифил, зелен лук — и накълцаното на парчета пиле, което бяхме видели преди минути, вече къкреше. На масата се появи също сос за топене от дребно нарязан джинджифил, чесън, зелен лук и нагорещено масло. Поднос от свежи листа от грах, задушени с цели скилидки чесън, допълваха трапезата. Ядохме с наслада, ровейки с пръчиците за апетитни парченца месо, като дъвчехме щастливо и плюехме костите на земята. Ала колкото и възхитително да бе пиршеството, аз все пак си оставих място в стомаха за деликатеса от таро, за който Снежно цвете ми бе споменала. Всичко, казано от нея, бе истина — начинът, по който горещата захар припукваше при съприкосновението с водата, неустоймото хрупкане и мекотата, разливаща се в устата.

Както ме бяха учили у дома, взех чайника и налях чай на трите ни. Когато го поставих обратно, чух как Снежно цвете укорително засмука въздух. Отново бях сторила нещо нередно, но нямах представа

какво. Тя положи длан върху моята, постави я върху чайника и го обърна така, че чучурът му да не сочи към госпожа Уан.

— Грубо е чучурът да гледа към някого — каза Снежно цвете меко.

Би трябвало да се засрамя. Вместо това изпитах единствено възхищение от познанията на моята *лаотун*.

Когато се върнахме, носачите спяха под прътите на паланкина, но пляскането с ръце и гръмкият глас на госпожа Уан ги разбудиха и скоро се носехме по пътя към дома. На връщане ни бе позволено да седнем една до друга, макар това да наруши равновесието и да затрудни носачите. Припомням си онова време и осъзнавам колко млади бяхме — просто две малки момичета, които се кикотят без причина, разпределят конците за бродирание, държат се за ръце, хвърлят крадливи погледи през завеската, докато сватовницата дреме, и наблюдават преминаващия край прозореца свят. Толкова погълнати бяхме, че този път на никоя не й прилоша от подтичването и блъскането на носачите по неравния път.

Това бе първото ни пътешествие до Шъся и храма на Гупо. Госпожа Уан ни заведе отново на следващата година, когато принесохме първите си дарове на богинята. Тя ни придружаваше дотам почти всяка година до края на моминството ни. Щом се омъжихме, започнахме да се срещаме в Шъся, ако обстоятелствата позволяваха, като винаги правехме жертвоприношения в храма, за да измолим синове, посещавахме търговеца на конци, за да се запасим с еднакви цветове за ръкоделията си, като винаги преживявахме отново подробностите от първото си посещение. Неизменно завършвахме деня със спирка при стареца Дзуо, където се наслаждавахме на карамелизираното таро.

Стигнахме Пууей по здрач. В онзи ден не просто бях намерила приятелка извън семейния си кръг. Бях се врекла чрез договора да бъда сродна душа на друго момиче. Не исках този ден да свършва, ала знаех, че това ще стане, щом стигнем у дома. Представях си как госпожа Уан и Снежно цвете ще ме оставят пред къщата, където ще остана да гледам подир носачите, които откарват моята *лаотун*, и само пръстите й, осмелили се да надникнат изпод ветреещата се завеска, ще ми помахват за сбогом, докато паланкинът се изгуби зад ъгъла. Тогава научих, че това не бе краят на моето щастие.

Спряхме пред нашия дом и аз слязох. Госпожа Уан нареди на Снежно цвете да ме последва.

— Довиждане, момичета. Ще се върна след няколко дни, за да взема Снежно цвете.

Тя се подаде от паланкина, щипна я по бузката и добави:

— Бъди послушна. Не се оплаквай. Използвай очите и ушите си, за да се учиш. Накарай майка си да се гордее с теб.

Как бих могла да опиша онова, което почувствах, докато стояхме само двете пред прага на родния ми дом?

Бях повече от щастлива, ала си давах сметка и какво ни очаква вътре. Колкото и да обичах семейството си, знаех, че Снежно цвете е привикнала на по-добър живот. А и тя не си бе донесла дрехи и принадлежности.

Мама излезе да ни посрещне. Целуна ме, след това постави ръка върху рамото на Снежно цвете и ни отведе вътре. Докато бяхме отсъствали, трите жени в дома здраво се бяха трудили, за да разтребят главната стая. Всичкият боклук бе изхвърлен, повесените дрехи бяха свалени, а съдовете — прибрани. Пръстеният под бе пометен и напръскан с вода, за да се утъпче и да внесе прохлада.

Снежно цвете се запозна с всички, включително и с големия ми брат. Когато вечерята бе сервирана, тя потопи клечките в чашата си с чай, за да ги измие, но с изключение на този малък белег на изтънченост, каквато никой в семейството ми не бе виждал, тя се постара добре да прикрие чувствата си. Ала в сърцето си аз вече познавах Снежно цвете твърде добре. Тя посрещаше несгодата с усмивка. В моите очи несъмнено бе ужасена от начина ни на живот.

Бяхме преживели дълъг ден и се чувствахме много изморени. Когато стана време за лягане, сърцето ми отново се сви, но жените не бяха стояли със скръстени ръце. Постелките бяха проветрени и цялата неразбория от вещи, свързана с обичайните ни занимания, бе подредена в спретнати купчинки. Мама ни посочи купа с чиста вода за миене, поставена редом с два комплекта мои дрехи и един на голямата ми сестра — всички току-що почистени, — предназначени за Снежно цвете по време на гостуването ѝ. Оставих я да се измие първа, ала тя едва топна пръсти във водата, усъмнявайки се, както ми се стори, в чистотата ѝ. Хвана нощницата, която ѝ дадох, с два пръста, отдалечи я от себе си и я инспектира все едно бе развалена риба, а не най-новата

дреха на сестра ми. После се огледа, видя очите ни върху себе си и без да издума и дума, се съблече и я нахлузи. Качихме се в леглото. Тази вечер, както през всички останали нощи, когато Снежно цвете ни посещаваше, сестра ми щеше да спи при Красива луна.

Мама ни пожела лека нощ. След това се наведе, целуна ме и ми прошепна:

— Госпожа Уан ни предупреди как да се подготвим. Бъди щастлива, малката ми, бъди щастлива.

И ето че лежахме една до друга, завити с лек памучен юрган. Бяхме толкова малки, но при цялата ни умора не можехме да се наситим да си говорим. Шепнешком, Снежно цвете ме разпита за семейството ми, а аз разучих за нейното. Разказах ѝ за смъртта на малката ми сестра и узнах, че нейната бе починала от круп^[4].

Поинтересува се за селото ни и аз ѝ казах, че на местния ни диалект Пууей означава „всеобятна красота“. Тя ми обясни, че Тункоу значи „горското гърло“ и че когато ѝ отида на гости, ще разбере защо.

Проникващата през решетките на прозореца светлина на месечината осветяваше лицето на Снежно цвете. Голямата ми сестра и Красива луна заспаха, но ние продължавахме да си приказваме. Когато станем жени, ни се казва, че не бива да обсъждаме бинтованите си нозе, защото е неприлично и не подобава на дами, както и че подобни разговори само разпалват страстта на мъжете. Но ние бяхме момичета, за които бинтоването не бе приключило. За нас това не бе спомен, както сега, когато разказвам, а болка и страдание, които преживявахме в настоящето. Снежно цвете ми довери как се била скрила от майка си и умолявала баща си да я пожали. Той почти се поддаде на молбите ѝ, което би обрекло Снежно цвете на живот като стара мома в собствения ѝ дом или като слугиня в чужда къща.

— Но когато баща ми започна да пуши лулата си — обясни ми тя, — забрави обещанието, което ми бе дал. Умът му винаги блуждаеше далеч. Тогава майка ми и леля ми ме заведоха в горната стая и ме завързаха за един стол. Затова и аз като теб бях бинтована година по-късно.

Това не значело, че щом съдбата ѝ била подпечатана, тя щяла да я приеме безропотно. О, не, в първите месеци се борила срещу всичко, дори веднъж успяла да разкъса бинтовете си.

— Следващия път майка ми превърза нозете ми още по-здраво, а мен самата завърза за стола.

— Не можеш да победиш съдбата си — казах аз. — Всичко е предначертано.

— И майка ми така казва — отвърна Снежно цвете. — Развързваше ме само когато ме разхождаше из стаята, за да се счупят костите, и когато се налагаше да използвам гърнето. През цялото време съзерцавах света през решетката на прозореца. Наблюдавах птиците, които прелитаха. Следвах облаците в техните пътешествия. Изучавах луната — как нараства до изпълнен диск, а после намалява до тънък сърп. Толкова неща се случваха отвън, че почти забравих онова, което ставаше в стаята.

Колко ме уплашиха тези нейни чувства! Снежно цвете притежаваше волния дух, който тече в жилите на родените под знака на Коня, само че нейният бе крилат вихрогон, който я носеше към далечни простори, докато моят имаше муден нрав. Ала някакво чувство под лъжичката, някакво зараждащо се усещане за непокорство, за бунт срещу ограниченията на предначертания ни живот, ме изпълни с вътрешен трепет, който с времето щеше да прерасне в дълбока жажда.

Снежно цвете се сгуши близо до мен, с лице към моето. Постави длан върху бузата ми и рече:

— Щастлива съм, че сме сродни души.

После затвори очи и потъна в сън.

Легнала до нея, аз съзерцавах лицето ѝ, озарявано от лунните лъчи, усещах лекия натиск на малката ѝ ръчица върху бузата ми, слушах как дишането ѝ става дълбоко и равномерно и се чудех как да я накарам да ме обича по начина, за който копнеех.

---

[1] Китайски съд, подобен на дълбок тиган със заоблено дъно. — Б.пр. ↑

[2] Удвоен вариант на йероглифа, означаващ щастие, използван във *фън шуи* за подсилване на семейното благополучие. — Б.пр. ↑

[3] Китайска мярка за дължина, равняваща се на 500 метра. — Б.пр. ↑

[4] Вирусна инфекция на дихателните пътища. — Б.пр. ↑

ЛЮБОВ

От нас, жените, се очаква да обичаме децата си от момента, в който те излязат от утробата ни, но коя от нас не е изпитвала разочарование, когато новороденото се окаже дъщеря, и коя не е била спохождана от мрачно униние дори когато държим в ръцете си скъпоценна мъжка рожба, ако тя само плаче, а свекървата ти те стрелка с такива погледи, като че млякото ти е прокиснало? Може да обичаме дъщерите си с цялото си сърце, ала трябва да ги възпитаваме чрез болка. Синовете ни са ни по-скъпи от всичко, но никога не можем да бъдем част от техния свят, външния свят, в който се разпореждат мъжете. Очакват от нас да обичаме съпрузите си от деня, в който се вземе решение за брак, макар за пръв път да виждаме лицата им едва шест години след това. Учат ни да обичаме родителите на съпруга си, ала встъпваме в тяхното семейство като чужди хора, като най-нископоставените в дома, само стъпка по-високо от прислугата. Заповядват ни да обичаме и почитаме дедите на съпруга си и ние изпълняваме задълженията си към тях както подобава, дори ако сърцата ни зоват да отдадем признателност на своите собствени праотци. Обичаме родителите си, защото се грижат за нас, а те гледат на нас като на безполезни издънки в дървото на рода. Ние сме харч за семейството. Дъщерите се отглеждат, за да идат в чужда къща. Колкото и да сме щастливи в родния си дом, знаем, че раздялата е неизбежна. Затова, макар да обичаме семействата си, знаем, че тази любов ще завърши със скръбта от разлъката. Всички тези видове обич произтичат от чувството за дълг, почит и признателност. Повечето от тях, както жените от моя край знаят, са извор на мъка, разриви и жестокост. Ала любовта между сродните души е коренно различна. Както отбеляза госпожа Уан, този съюз се прави по собствен избор.

Макар да е истина, че не възприемах сериозно думите, които си разменихме чрез ветрилото, когато погледите ни се срещнаха за първи път в паланкина на госпожа Уан, почувствах помежду ни да преминава

нещо необикновено — нещо, подобно на искра, от която лумва огън, или на оризово семе, което покълва и дава плод. Но една искра не стига, за да стопли цяла стая, нито пък едно-единствено семенце може да роди богата реколта. Дълбоката, искрената сърдечна обич трябва да бъде подхранвана. Тогава не познавах изпепеляващата любов и вместо това свързвах чувството между нас с оризищата, край които минавахме при всекидневните разходки край реката с брат ми, по времето, когато все още всичките ми млечни зъби си бяха на мястото. Може би бих могла да посея и отгледам любовта между нас така, както земеделецът — своите посеви — чрез упорит труд, непоколебима воля и с благословията на природата. Колко смешно, че си спомням това и днес! Ах! Тогава знаех за живота толкова малко, и все пак достатъчно, за да разсъждавам като земеделец.

Ала тъй като не бях земеделец, а само момиче, подготвих своята своеобразна почва — парче хартия от татко или изрезки от плат, измолени от чеиза на сестра ми — за засяване. Моите семена бяха йероглифите от *нюшу*. Госпожа Уан изпълняваше ролята на напоителен канал. Когато се отбиваше у нас, за да провери как напредва оформянето на стъпалата ми, аз ѝ предавах посланията си — писмо, парче сукно или извезана носна кърпичка — и тя ги доставяше на Снежно цвете.

Нищо не расте без живителната светлина и топлина — единственото, което остава напълно извън властта на земеделеца. Започнах да вярвам, че моето слънце е Снежно цвете. Лъчите ѝ идваха под формата на отговори на писмата ми. Когато получех известие от нея, всички се събирахме да разплитаме смисъла, вложен в посланието ѝ, понеже тя вече използваше думи и символи, които поставяха на изпитание познанията на леля.

Моите писма съдържаха обичайните момичешки дреболии: „Аз съм добре. Ти как си?“ А тя отвърщаше нещо от рода на: „Двойка птички пърхат във върхарите на едно дърво. Ведно политат те в небесата“. Аз пишех: „Днес мама ме научи да правя лепкав ориз, завит в листа от таро“. Снежно цвете: „Днес погледнах през решетестия си прозорец. Помислих си за феникса, който се издига във висините да търси другар, и си спомних за теб“. Аз съобщавах: „Избраха щастлив ден за сватбата на голямата ми сестра“. Нейният отговор гласеше: „Сестра ти се намира във втория етап от многобройните ритуали на

брачния съюз. За щастие тя ще остане сред вас още няколко години“. Моето послание: „Искам да науча всичко. Ти си умна. Може ли да ти бъда ученичка?“ Ответът на Снежно цвете: „Аз също се уча от теб. Именно това ни прави двойка мандаринки, свили гнездо заедно“. Аз ѝ пишех: „Словата ми не носят дълбок смисъл и почеркът ми е недодялан, ала много ми се иска да си тук и да си шепнем нощем“. Тя отговаряше: „Два славея извиват нощна песен“.

Думите ѝ едновременно ме плашеха и въодушевяваха. Тя бе умна. Бе много по-образована от мен. Но не това бе страшното. Във всяко свое писмо тя пишеше за птици, за летене, за някакъв откъснат свят. Още тогава се опълчваше срещу повелите на съдбата. Независимо колко се боях, желях да се вкопча в крилете ѝ и да се извия заедно с нея в простора.

С изключение на ветрилото, Снежно цвете никога не ми изпращаше подаръци, без преди това да бе получила от мен. Това не ме притесняваше. Аз търпеливо я обгрижвах, поях дружбата ни с писмата си, а в ответ тя винаги възнаграждаваше усилията ми с нов филиз или цвят. Ала едно препятствие объркваше плановете ми. Исках да я видя отново. Трябваше да ме покани да ѝ гостувам, ала това така и не се случваше.

Един ден пристигна госпожа Уан и този път носеше ветрилото. Вместо да го разперя отведнъж, аз отгърнах само първите три гънки и пред мен се разкриха първото писмо на Снежно цвете до мен, моят отговор, а сега и едно ново послание:

„Ако семейството ти не възразява, бих искала да те посетя през единайсетия месец. Ще седим заедно, ще вдяваме игли, ще подбираме конци и ще си говорим шепнешком.“

В гирлянда от листа бе добавено едно нежно цветенце.

В уречения ден, застанала край решетестия прозорец, аз очаквах паланкинът да се появи иззад ъгъла. Когато носилката спря пред прага на дома ни, ми се прииска да изтичам по стълбите и да приветствам моята *лаотун*. Това бе невъзможно. Мама излезе пред къщата и вратичката на паланкина се отвори. Снежно цвете пристъпи на

улицата. Носеше същата небесносиня туника с бродерия на облачета. С времето започнах да възприемам тази дреха като пътническото ѝ облекло и бях убедена, че я носи всеки път, за да не се чувстваме неловко от недоимъка, в който живеехме.

Снежно цвете не си носеше нито храна, нито дрехи, както повеляваше обичаят. Госпожа Уан ѝ даде същото наставление както предишния път: да бъде добра, да не се оплаква, да се учи от това, което види и чуе, и да накара майка си да се гордее с нея. Снежно цвете отговори:

— Да, лельо. — Ала виждах, че не я слуша, защото се взираше право в прозореца, търсейки сред сенките на решетката моето лице.

Мама донесе Снежно цвете горе и от мига, в който крачетата ѝ тупнаха на пода в женската стая, тя започна да приказва неудържимо. Бърбореше, шушукаше, закачаше се, поверяваше тайни, утешаваше, възхищаваше се. Не бе момичето, което ме тревожеше с мислите за отлитане към далечни простори. Искаше ѝ се единствено да играе, да се забавлява, да се киска и да приказва, приказва, приказва безспир за нашите момичешки работи.

Тъй като бях пожелала да се уча от нея, още същия ден тя се залови да ме образова в основните принципи на женското възпитание, като например никога да не показвам зъбите си, когато се усмихвам, или да не повишавам тон, когато разговарям с мъж. Но тя ми бе писала, че иска и аз да я обучавам, и сега ме помоли да ѝ покажа как се правят кексчетата от лепкав ориз, за които ѝ бях разказала. Задаваше също и странни въпроси, като например как се вади вода от кладенеца или как се хранят прасета. Разсмях се, защото всяко момиче знае тези неща. Снежно цвете се закле, че няма представа. Реших, че се шегува с мен. Тя настояваше, че наистина е невежа в тези неща. Тогава всички започнаха да ме дразнят.

— А може би не знаеш как се вади вода! — обади се голямата ми сестра.

— И сигурно не помниш как се хранят прасета — добави леля.

— Тези умения май са последвали старите ти обувки на боклука.

Това вече бе прекалено и аз възмутено скочих на крака. Толкова се ядосах, че скръстих юмруци на хълбоците си и загледах свирепо, но щом видях засмените им лица, ядът ми се стопи и ми се прищя да ги зарадвам още повече.

За всички бе голямо забавление да гледат как цапам напред-назад из стаята на недозаздравелите си крака и показвам как вадя вода от кладенеца и я отнасям в къщата или накъсвам трева и я смесвам с кухненските отпадъци за прасетата. Красива луна се смя толкова, че накрая ѝ се допишка. Дори голямата ми сестра, която бе сериозно заета с работата върху чеиза си, хихикаше, прикрила уста с ръкава на дрехата си. Когато отправих поглед към Снежно цвете, тя пляскаше с ръце от удоволствие със засияли от радост очи. Разбирате ли, тя си бе такава. Бе способна с няколко прости думи да ме накара да върша неща, които никога не би ми хрумнало да правя сама. Със самото си присъствие в тази стая, която за мен бе вместилище на тайни, обител на страдание и траур, Снежно цвете я превръщаше в оазис на веселието, радостното настроение и глупавите забавления.

Въпреки всичките ѝ наставления как с мъжете трябва да се говори с тих глас, Снежно цвете бърбеше с татко и чичо по време на вечерята и успяваше да разсмее и тях. По-малкият ми брат току се катереше по нея и се насаждаше в скута ѝ като маймунка на дърво. У нея имаше толкова живот. Където и да отидеше, тя омайваше всички и ги правеше щастливи. Бе от по-добро тесто от нас, това не бе тайна за никого, но тя превръщаше всичко това в приключение за семейството ми. За нас тя бе като рядка птица, избягала от клетката си, която се е залутала сред кокошките в птичия двор. Забавлявахме се, но и тя самата се веселеше.

Дойде време да се измием преди лягане. Спомних си неудобството, което бях изпитала по време на първото ѝ гостуване. Махнах ѝ да се измие първа, ала тя отказа. Ако използвах водата сега, тя нямаше да е достатъчно чиста за нея. Ала когато Снежно цвете рече: „Ще се измием заедно“, разбрах, че земеделската работа и упоритостта ми бяха дали желания плод. Заедно, ние се приведохме над съда с водата, събрахме шепи, загребахме вода и се наплискахме. Тя ме мушна с лакът. Погледнах във водното огледало и видях две личица, които ни гледаха през надиплената повърхност. От нейното се стичаха капки, от моето също. Снежно цвете се закиска и ме напръска с вода. В онзи миг, когато си поделихме водата, разбрах, че моята сродна душа също ме обича.

ОБУЧЕНИЕТО

През последните три години Снежно цвете ни гостуваше на всеки два-три месеца. Небесносинята туника на облачета бе сменена от костюм от бледолилава коприна, гарнирана с бяло — доста странна комбинация за толкова младо момиче. Щом влезеше в женската стая, тя се преобличаше в комплект, ушит за нея от майка ми. Така бяхме сестри не само духовно, но и на вид.

Все още не бях гостувала на Снежно цвете в Тункоу. Не разпитвах за това, нито пък някой от домашните ми обсъждаше странната договорка. Но ето че един ден, когато бях на девет, чух как мама заобиколно се опитваше да подпитва госпожа Уан. Стояха на външната врата и гласовете им долитаха до прозореца на горния етаж.

— Съпругът ми казва, че все ние храним Снежно цвете — рече мама тихо, надявайки се никой друг да не я чуе. — А пък и се налага да носим повече вода за пиене, готвене и миене. Той иска да знае кога Лилия ще иде в Тункоу. Такъв е обичаят.

— Според обичая осемте йероглифа трябва да си съответстват напълно — напомни й госпожа Уан, — а двете много добре знаем, че в едно от най-важните отношения се разминават. Снежно цвете се свърза с момиче от по-нископоставено семейство.

Тя замълча за момент, след което добави:

— Не помня да сте се оплаквали, когато за първи път повдигнах въпроса.

— Да, но...

— Ясно е, че не разбирате как стоят нещата — продължи госпожа Уан с негодувание. — От самото начало ви казах, че се надявам да намеря съпруг за Лилия в Тункоу, но за брак в това село и дума не може да става, ако потенциалният жених дори зърне дъщеря ви преди сватбения ден. Пък и семейството на Снежно цвете страда поради неравнопоставеността на двете момичета. Трябва да сте благодарни, че не са пожелали споразумението да се разтрогне. Разбира се, никога не е късно това да стане, ако наистина така иска съпругът ви. Просто ще ми причините известно неудобство.

Какво можеше да отговори майка ми освен:

— Госпожо Уан, думите ми бяха неуместни. Моля влезте. Бихте ли желали чаша чай?

В онзи ден в гласа на майка ми усетих срам и страх. Тя не можеше да позволи връзката между мен и Снежно цвете да бъде застрашена по никакъв начин, дори ако това означаваше допълнително бреме за семейството ни.

Искате ли да знаете как се почувствах, когато разбрах, че семейството на Снежно цвете не ме смята достойна за нея? Това не ме обезпокои, защото аз знаех, че не заслужавам любовта ѝ. Всеки ден се трудех усилено, за да я накарам да ме обича така, както аз нея. Стана ми жал, или, не, по-скоро неловко, заради майка ми. Тя се посрами силно пред госпожа Уан. Но истината е, че не ме бе грижа за тревогите на татко, неудобството на мама, упорството на посредницата или странностите около нашия съюз, защото дори да можех да ида в Тункоу без опасност бъдещият ми съпруг да ме види, чувствах, че това не ми е нужно, за да опозная живота на моята сродна душа. Тя вече ми бе разказала за селото, семейството и прекрасния си дом повече, отколкото бих могла да науча сама. Но въпросът не приключи с този разговор.

Госпожа Уан и госпожа Гао водеха непрестанна битка за територия. Местната сватовница бе договорила изгоден брак за голямата ми сестра и бе намерила подходящо момиче за съпруга на брат ми. Тя бе очаквала, че уреждането на женитбата на Красива луна и моята също ще бъде възложено на нея. Ала госпожа Уан с нейните представи за моето бъдеще се бе намесила не само в съдбата на братовчедка ми и на мен самата, но и в тази на госпожа Гао. Възнаграждението за нашите две сватби нямаше да идат в джоба на селската сватовница. Както казват, сърцето на алчната жена винаги таи мъст.

Госпожа Гао отишла в Тункоу и предложила услугите си на семейството на Снежно цвете. Много скоро новината достигна до ушите на госпожа Уан. И макар тяхната разправия да нямаше нищо общо с нас, развръзката ѝ се състоя в нашия дом. Един ден, когато бе дошла да отведе Снежно цвете, госпожа Уан се натъкна на местната посредница, която се бе курдисала наред главната стая, ядеше тиквени семки и обсъждаше с татко подробностите по организирането

на церемонията за представянето на дата за сватбата^[1] на голямата ми сестра. Пред баща ми двете не издумаха и дума. Никоя от тях не бе толкова недодялана. Госпожа Гао можеше да избегне кавгата, ако бе имала благоразумието да си тръгне, щом работата ѝ в дома ни приключи. Вместо това, тя взе, че се качи в женската стая, плъсна се върху един стол и започна да се перчи с вещината си на сватовница. Това бе като да бърка с пръст в жива рана. Накрая госпожа Уан не се стърпя.

— Само разгонена кучка може да си загуби ума дотам, че да се домъкне в моето село, за да краде една от малките ми племенници — сопна се тя.

— Тункоу не е твое село, лелче — отвърна госпожа Гао с фалшива любезност. — Щом се разпореждаш там, защо си дошла да душиш в Пууей? По твоите сметки Лилия и Красива луна се падат на мен. Но да си ме видяла да цивря като бебе, че ми ги отне?

— Ще намеря чудесни женихи за тези момичета. Както и за Снежно цвете. Не би могла да сториш толкова за тях.

— Не бъди толкова сигурна. Не си се представила чак така добре с по-голямата сестра на Снежно цвете. Аз съм по-подходяща предвид положението ѝ.

Споменах ли, че Снежно цвете присъстваше на тази сцена и чу как двете сватовници се карат за нея и сестра ѝ подобно на безсъвестни търговци, които се препират за чували долнокачествен ориз? Тя бе застанала до госпожа Уан, готова да си вървят. В ръцете си държеше парче плат, което бе бродирала. Пръстите ѝ усукваха материята и разтегляха шевовете. Не вдигаше поглед, но аз видях, че лицето и ушите ѝ бяха поруменели. В този момент кавгата можеше да прерасне в нещо по-сериозно, но госпожа Уан протегна набраздената си от вени ръка и нежно я постави на кръста на Снежно цвете. Дотогава не подозирах, че е способна да изпитва жал или да отстъпи.

— Не разговарям с пропаднали жени — сряза съперницата си тя. — Хайде, момичето ми, чака ни дълъг път.

Тази случка щеше да бъде забравена, ако оттогава двете сватовници не се бяха хванали за гушите. Узнаеше ли госпожа Гао, че паланкинът на госпожа Уан е пристигнал в Пууей, тя се нагиздваше в крещящите си одежди, слагаше руж на бузите си и пристигаше да души около дома ни като някаква, ами... като разгонена кучка.

На единайсет години краката ни бяха напълно заздравили. Моите бяха силни и напълно свършени, с дължина от точно седем сантиметра. Стъпалата на Снежно цвете бяха малко по-големи, а тези на Красива луна — дори още повече, ала бяха изящно оформени. Това, наред с високите й домакински умения, правеха братовчедка ми много добра партия. Сега, когато бяхме оставили бинтоването в миналото, госпожа Уан уреди предложения за трите ни. Съвместимостта на осемте ни йероглифа с тези на бъдещите ни съпрузи бе проверена и бяха избрани дати за годеж.

Както бе предрекла госпожа Уан, свършенството на златните ми лотоси ми осигури изключително благоприятно предложение. Бъдещият ми жених произхождаше от най-доброто семейство в Тункоу. Чичото на съпруга ми бе *дзиншъ*, на когото императорът бе предоставил в ленно владение голямо количество земя. Чичо Лу, както го наричаха, бе бездетен. Живееше в столицата и бе поверил на брат си грижата за именията. И тъй като моят бъдещ свекър изпълняваше службата на управител на селото — даваше земя под аренда и събираше парите от нея, — всички приемаха за дадено, че годеникът ми щеше да го наследи един ден. Красива луна щеше да се омъжи в едно по-нископоставено семейство от рода Лу, което живееше в близост. Нейният избраник бе син на земеделец, който обработваше четири пъти повече земя от татко и чичо. На нас това ни се струваше голяма заможност, но въпреки това бе далеч, далеч по-малко в сравнение с имотите, които бъдещият ми свекър управляваше от името на брат си.

— Красива луна, Лилия — казваше мадам Уан, — вие сте си като сестри. Сега ще бъдете като мен и сестра ми. И двете се омъжихме в Тункоу. Макар и двете да сме познали нещастие, имахме късмета да останем неразделни през целия си живот.

Наистина, ние бяхме благодарни, че и за в бъдеще ще споделяме всичко, от дните на ориза и солта като майки и съпруги до вдовишките години на безмълвен покой.

Снежно цвете трябваше да се ожени на друго място, но щеше да живее наблизо — в Дзинтиен — село Открито поле. Госпожа Уан даде думата си, че от решетестите прозорци в бъдещите ни домове двете с

Красива луна щяхме да виждаме Дзинтиен и може би дори къщата на Снежно цвете. Не узнахме много за семейството, в което се омъжваше тя, освен че годеникът ѝ бе роден в годината на Петела. Това ни притесни — общоизвестно е, че това не е идеалната двойка, понеже петелът се стреми да яхне коня.

— Не се безпокойте, момичета — увери ни госпожа Уан. — Гадателят изследва взаимодействието на петте елемента — вода, огън, метал, земя и дърво. Давам ви дума, че няма да се наложи вода и огън да живеят под един покрив. Всичко ще бъде наред — каза тя и аз ѝ повярвах.

Семействата на бъдещите ни женихи проводиха първите дарове — пари, сладкиши и месо. Леля и чичо получиха свински бут, а мама и татко — цяло печено прасе, което бе нарязано и раздадено на роднините ни в Пууей. В отговор родителите ни изпратиха като подарък за бъдещите си сватове яйца и ориз, символизиращи плодovitостта ни. След тази размяна зачакахме да започне вторият етап от сватбения ритуал, когато родителите на момчетата щяха да предложат дата за женитбата.

Представете си нашето щастие. Бъдещето ни бе уредено. Новите ни семейства щяха да ни издигнат в обществото. Все още бяхме достатъчно млади, за да вярваме, че с благо сърце можем да преодолеем всички трудности, с които щяхме да се сблъскаме при съжителството със свекървите си. Трудехме се над чеиза си. Ала повече от всичко бяхме щастливи, че сме заедно.

Леля продължаваше да ни преподава *нюшу*, но се учехме и от Снежно цвете, която при всяко свое гостуване ни запознаваше с нови йероглифи. Някои научаваше от книгите на брат си, в които бе надничала крадешком, понеже много от знаците в *нюшу* са стилизирани ръкописни варианти на мъжкото писмо, а други усвояваше от майка си, която владееше до съвършенство изкуството на женския тайнопис. С часове се упражнявахме да изписваме чертиците на йероглифите с пръст по дланите си. Леля винаги ни предупреждаваше да подбираме думите внимателно, защото при използването на фонетични знаци вместо пиктографските символи на мъжете смисълът можеше да се изгуби или обърка.

— Всяка дума трябва да бъде поставена в контекст — напомняше ни тя всекидневно в края на урока. — Погрешното тълкуване може да повлече много нещастия след себе си.

След като ни повтореше това предупреждение, леля ни възнаграждаваше с романтичната легенда за жената от нашия край, която изобретила женския тайнопис.

— Много отдавна, по времето на династията Сун, преди може би повече от хиляда години — разказваше тя, — император Джъдзун обикалял страната, за да си търси нова наложница. Бродил надлъж и нашир, докато пристигнал в нашия окръг, където чул за един земеделец на име Ху — много разумен и начетен човек, който живеел в Дзинтиен — да, момичета, в Дзинтиен, където нашата Снежна цвете ще заживее, след като се омъжи. Господарят Ху имал син — много изтъкнат млад чиновник, който се бил представил добре на държавните изпити, ала императорът бил най-силно заинтригуван от друга личност — най-голямата дъщеря на земеделеца. Името ѝ било Юсиу. Тя не била напълно безплодна издънка, тъй като баща ѝ се бил погрижил да ѝ даде образование. Рецитирала класическа поезия и владеела мъжкото писмо. Умеела да пее и танцува. Бродерията ѝ била великолепа и изящна. Всички тези нейни качества убедили владетеля, че от нея щяло да стане идеална императорска наложница. Той посетил господаря Ху, споразумял се с него и не след дълго Юсиу отпътувала за столицата. Щастлив завършек? В някои отношения — да. Господарят Ху получил щедри дарове, а на Юсиу ѝ бил осигурен изискан живот сред нефрит и коприна. Но, момичета, знайте, дори такава умна и културна жена като Юсиу не била подмината от скръбта от разлъката с близките си хора. О, как бликали сълзите от очите на майка ѝ! Как ридали от мъка сестрите ѝ! Ала никоя от тях не била тъй печална както самата Юсиу.

Знаехме тази част от историята отлично. Раздялата на Юсиу със семейството ѝ била едва началото на нейните злочестини. При всичките ѝ таланти тя не била в състояние да задържи вниманието на императора завинаги. Хубавото ѝ лунообразно лице, бадемови очи и черешови устни му дотегнали, а дарованията ѝ, колкото и забележителни да били за окръг Юнмин, били посредствени в

сравнение с тези на останалите дами в двора. Бедната Юсиу. Тя не можела да се мери с дворцовите интригантки. Останалите съпруги и наложници презирали селянката. Била самотна и тъжна, но нямало как да общува с майка си и сестрите си, без да бъдат разкрити. Една непредпазлива забележка от нея, и можело да бъде обезглавена или хвърлена в някой кладенец, за да ѝ бъде затворена устата.

— Ден и нощ Юсиу таяла чувствата си — продължаваше леля. — Злите жени в двора и евнусите я наблюдавали, докато тихо бродирала или се упражнявала в калиграфия. Непрекъснато ѝ се присмивали: „Ама че несклопно“ или пък: „Вижте, маймуната от село се опитва да подражава на писмото на мъжете“. Всяка изречена от тях дума била жестока, ала Юсиу не се опитвала да имитира мъжките йероглифи. Тя ги променяла, накланяла ги настрани, придавала им женственост и накрая започнала да създава съвсем нови символи, които почти или изобщо не напомняли мъжкото писмо. Скришом от околиците тя създавала таен шифър, който щял да ѝ позволи да си пише с майка си и сестрите си.

Със Снежно цвете често питахме как те са успели да разчетат тайнописа и днес леля вътка своето тълкувание в канавата на разказа.

— Може би някой състрадателен евнух тайно им е предал писмо от Юсиу, което обяснявало замисъла ѝ. Или пък сестрите ѝ отпървом не разбрали какво пише и захвърлили бележката, която се завъртяла под подходящия ъгъл и те успели да разчетат знаците. Впоследствие, с течение на времето, жените от семейството ѝ измислили нови фонетични йероглифи и се научили да извличат значението от контекста, както го правите вие сега. Но това са подробности, от каквито се интересуват мъжете. — Тя изрече този укор сурово, припомняйки ни, че тези въпроси не ни влизаха в работата. — Това, което трябва да запомните от историята на Юсиу, е, че тя открила начин да споделя онова, което се случвало с нея под гладката повърхност на живота ѝ, и че нейният дар се съхранил и се предавал през безброй поколения жени, та чак до наши дни.

Замълчахме за миг, замислени за съдбата на самотната наложница. После леля запя, а ние трите се присъединихме, докато мама слушаше отстрани. Това бе жаловита песен, за която се предполагаше, че е съчинена от самата Ху Юсиу. Чрез гласовете ни се изливаше нейната скръб:

*Листът напоен е със сълзи, що сърце ми проля.
Скрит бунт, за който невидящи са мъжките очи.
Нека ориса ни превърне се в трагична творба.
О, майко, сестрици, чуйте воплите ми.*

Последните тонове политнаха през решетестите прозорци и отзвучаха надолу по пътя.

— Помнете, момичета — рече леля. — Не всички мъже са императори, но всички момичета се омъжват далеч от дома. Юсиу създаде *нюшу*, за да могат жените от нашия край да съхранят връзката със семейството си.

Хванахме иглите и се заловихме да бродираме. На следния ден леля отново щеше да ни разкаже историята на Юсиу.

През годината, когато със Снежно цвете станахме на тринайсет, трупаме познания от всичко около нас, като се очакваше да извършваме и обичайните си задължения. И докато жените от семейството на Снежно цвете я бяха подготвили превъзходно в изящните изкуства, то по отношение на домакинските умения се бяха провалили напълно. Ето защо тя ме следваше неотлъчно, докато вършех къщната работа. Ставахме призори и най-напред наклаждахме огъня в огнището. След като измиехме чиниите, приготвяхме храна за прасето. По обед излизахме за малко, да наберем зеленчуци от градината, а после приготвяхме обяда. Преди цялата тази работа се вършеше от мама и леля, но сега те само ни надзираваха. Следобедите прекарвахме в женската стая, а вечер помагахме за приготвянето и сервирането на вечерята.

Всяка минута от всеки един ден бе запълнена с уроци. Ние, момичетата от нашия дом, и тук причислявам и Снежно цвете, се стараехме да бъдем добри ученички. Красива луна се справяше най-добре с преденето, задача, за която аз и Снежно цвете нямахме достатъчно търпение. Обичах да готвя, но да преда, шия и майсторя обувки — не чак толкова. Никоя от нас не обичаше да чисти, но Снежно цвете се справяше ужасно. Мама и леля не я наказваха, както нас с Красива луна, ако се случеше да не сме помели пода достатъчно добре или да не сме почистили хубаво мръсотията от туниките на бащите си. Мислех, че са по-меки към нея, защото знаят, че един ден

ще има прислуга и никога няма да ѝ се наложи да върши тези неща сама. Аз имах друго обяснение. Тя никога нямаше да се научи да чисти както трябва, защото като че ли се рееше някъде далеч над баналното в живота.

Учехме се и от мъжете в семейството, макар и не по начина, който може да се очаква. Татко и чичо никога не ни възпитаваха пряко, тъй като това би било неуместно. Искам да кажа по-скоро, че узнах много за мъжете от поведението на Снежно цвете и от начина, по който те ѝ отвърщаха. Конджи е едно от най-простите ястия — трябва само ориз, много вода и бъркане, бъркане, бъркане, така че позволявахме на Снежно цвете да приготвя кашата за закуска. Щом разбра, че татко я обича с повече зелен лук, тя се погрижи да добавя допълнително шепа от него в купичката му. На вечеря, докато мама и леля безмълвно поставяха блюдата с храна на трапезата и изчакваха татко и чичо да си сипят, Снежно цвете обикаляше масата и със сведена глава предлагаше всяка от гозбите първо на татко, после на чичо, на големия ми брат и накрая на малкия ми брат. Винаги се държеше на точно такова разстояние, че да излъчва изисканост, без да нарушава приличието. Научих, че тези дребни жестове на внимание от нейна страна ги карат да се въздържат да тъпчат храната в устата си, да плюят по пода и да почесват ситите си тумбаци. Вместо това се усмихваха на Снежно цвете и разговаряха с нея.

Жаждата ми за знания се простираше отвъд пределите на това, което ми бе необходимо за дейностите в женската стая, за домакинската работа и дори отвъд обучението по нюшу. Исках да узная повече за бъдещето си. За щастие Снежно цвете бе приказлива и говореше много за Тункоу. Тя вече бе пътувала многократно между двете села и познаваше пътя добре.

— Когато потеглиш към дома на съпруга си — разказваше тя, — ще прекосиш моста над реката, ще преминеш през много оризови ниви по посока към ниските възвишения, които се виждат от края на Пууей. Тункоу е приютен в обятията на тези хълмове. Те винаги ще пребъдат, а заедно с тях и ние, поне така твърди татко. Селото е защитено от земетресения, глад и мародери. Има идеален *фън шуй*.

Докато слушах думите на Снежно цвете, Тункоу растеше във въображението ми, но това бе нищо в сравнение с чувството, което ме изпълваше, когато тя заговореше за бъдещия ми съпруг и неговото

семейство. Нито аз, нито Красива луна бяхме присъствали при договарянето на браковете между госпожа Уан и бащите ни, но основното ни бе известно: всички в Тункоу бяха от рода Лу и двете семейства, в които отивахме, бяха заможни. Тези неща бяха важни за родителите ни, но ние се интересувахме повече от годениците, свекървите ни и останалите жени, с които щяхме да обитаваме горните стаи. Единствена Снежно цвете можеше да ни осветли по тези въпроси.

— Ти си късметлийка, Лилия — рече тя един ден. — Виждала съм това момче. Пада ми се братовчед. Косата му има синкавочерния цвят на нощта. Мил е с момичетата. Веднъж си подели едно лунно кексче с мен. Не беше длъжен.

Разказа ми още, че бъдещият ми мъж е роден в годината на Тигъра, знак, също така енергичен като моя, поради което щяхме да сме идеална двойка. Разкри ми неща, които щяха да ми бъдат от полза, за да успее да се впиша в семейство Лу.

— Домът е много оживен — обясни тя. — Тъй като е управител на селото, господарят Лу приема многобройни посетители от близо и далеч. Освен това в къщата живеят много хора. Няма дъщери, но скоро ще дойдат снахи. Ти ще си първата. Ще имаш високо положение още при влизането си в дома. Ако добиеш син първа, първенството ти ще бъде затвърдено завинаги. Това не значи, че няма да се сблъскаш със същите беди като императорската наложница Юсиу. Макар съпругата на господаря Лу да го е дарила с четирима синове, той издържа три наложници. Така трябва, защото е главният в селото. Те доказват силата му пред хората.

Би трябвало да се обезпокоя повече за това. В крайна сметка, щом бащата имаше държанки, вероятно и синът щеше да си вземе. Ала тогава бях млада и невинна и тази мисъл не ми мина през ума. А дори и да ми беше минала, нямаше да си дам сметка какви конфликти биха могли да произтекат от това. Моят свят все още се изчерпваше с мама и тате, леля и чичо — толкова просто бе всичко.

Снежно цвете се обърна към Красива луна, която, както винаги, слушаше кротко и изчакваше да я включим в разговора. Снежно цвете й каза:

— Красива луна, радвам се за теб. Познавам семейството, в което отиваш, много добре. Бъдещият ти съпруг, както знаеш, е роден в

годината на Свинята. Той е як, галантен и грижлив, а пък природата на твоя знак — Овцата, ще те накара да го обичаш безумно. Вие също сте идеални един за друг.

— Ами свекърва ми каква е? — попита Красива луна колебливо.

— Тази дама посещава майка ми всеки ден. Тя има добро сърце, не бих могла да ти опиша колко е мила.

Внезапно в очите ѝ бликнаха сълзи. Бе толкова странно, че ние с Красива луна се разкискахме, мислейки си, че това е някаква шега. Моята *лаотун* примигна бързо, за да ги прогони.

— Влезе ми дух в окото! — възкликна Снежно цвете и също се разсмя. После продължи нататък: — Красива луна, ще бъдеш много доволна. Новото ти семейство ще те обича от все сърце. А най-хубавото е, че всеки ден ще можеш да ходиш при Лилия пеша. Домовете ви са съвсем близо.

После пак обърна поглед към мен.

— Твоята свекърва е много старомодна — рече тя. — Съблюдава всички предписания за жените. Подбира думите си. Облича се добре. А когато ѝ дойдат гости, винаги има готов горещ чай.

Тъй като Снежно цвете ме бе обучавала на тези неща, не се страхувах, че може да сбъркам нещо.

— В къщата има повече прислуга, отколкото в моя дом — продължи Снежно цвете. — Няма да се налага да готвиш, освен за да приготвиш специални ястия за господарката Лу. Можеш да кърмиш децата си само ако пожелаеш.

Помислих си, че е полудяла.

Разпитах я още за бащата на съпруга си. Тя помисли за минута и отговори:

— Господарят Лу е щедър и милостив, но също и умен, затова и е управител. Всички го почитат. Всички ще уважават и неговия син и съпругата му.

Тя ме погледна с онзи неин дълбок поглед и повтори:

— Голяма късметлийка си.

След словесните портрети, които Снежно цвете бе направила, нима можех да не си се представя сред новото си семейство в Тункоу, заобиколена от любящ съпруг и безукорни синове?

Познанията ми започнаха да се разпростират далеч извън пределите на родното ми село. Със Снежно цвете вече пет пъти бяхме

посещавали храма на Гупо в Шъся. Всяка година изкачвахме стълбите, които водеха към него, полагахме даровете си пред олтара на богинята и запалвахме тамян. После отивахме на пазара, където си купувахме конци за бродирание и хартия. Накрая винаги се отбивахме при стария господин Дзуо, за да се засладим с карамеленото таро. По време на пътуванията си дотам и обратно, когато госпожа Уан спеше, ние надзъртахме през завеските на паланкина. Виждаха се пътища, които се отбиваха и се виеха към други села. Имаше реки и канали. От носачите разбрахме, че това са водни пътища, които свързват нашия окръг с останалата част на страната. В горната стая единственото, което можехме да видим, бяха четирите стени, докато мъжете от нашия край не бяха толкова откъснати от света. Ако поискаха, можеха да стигнат почти навсякъде с помощта на лодка.

През това време госпожа Уан и госпожа Гао току прихождаха и се суетяха като квачки. Какво? Да не мислите, че след като годежите ни бяха уредени, щяхме да се отървем от тях? Те трябваше да наблюдават, да изчакват, да заговорничат и да уговарят, за да защитят и подсигурят вложенията си. Всичко можеше да се обърка. Очевидно бяха загрижени заради четирите брака, които предстояха в семейството, и за това дали татко ще е в състояние да даде обещания откуп за годеницата на големия брат, приемлива зестра за трите момичета, и най-вече — да осигури възнаграждението за сватовниците. Но през лятото на тринайсетата ми година битката между двете посредници внезапно се изостри.

Всичко започна съвсем просто. Седяхме в горната стая, когато госпожа Гао започна да се жалва, че семействата в нашето село не плащали своевременно полагаемото ѝ се възнаграждение, намеквайки, че и нашето не прави изключение.

— Селският бунт в планините направи времената трудни за всички ни — заяви сватовницата. — Потокът на стоки към и от селата секна. Никой няма пари. Чух, че някои момичета трябвало да развалят годежите си, тъй като семействата им вече не били в състояние да подсигурят зестрата. Тези девойки ще трябва да станат осиновени снахи.

Че времената бяха тежки, не бе новост, ала последвалите ѝ думи изумиха всички ни:

— Дори малката госпожица Снежно цвете не е в безопасност. Все още не е късно да ѝ потърся по-подходящ жених.

Радвах се, че Снежно цвете не може да чуе тези хули.

— Говорите за едно от най-добрите семейства в окръга — възрази госпожа Уан и този път в гласа ѝ вместо мазния ѝ тон прозвуча стържеща нотка, като от търкаци се камъни.

— Сигурно искаш да кажеш „беше“, леличко. Господарят на този дом е попрекалил с комара и наложниците.

— Вършил е само това, което положението му е налагало. Но на теб невежеството трябва да ти бъде простено. Какво разбираш ти от висок обществен ранг?

— Ха! Не ме размивай! Говориш лъжи, като че сама си вярваш. Целият окръг знае накъде е тръгнало това семейство. Вълненията в планините, плюс лошата реколта и безхаберието — и какво може да очакваш от един слаб мъж, освен да се хване за лулата.

Майка ми се надигна рязко:

— Госпожо Гао, благодарна съм ви за това, което сторихте за децата ми, но те са деца и не бива да чуват това. Ще ви изпратя до вратата, сигурна съм, че ви чакат и в други семейства.

Мама направо сграбчи госпожа Гао от стола и почти я натири по стълбите. В мига, в който се скриха, леля наля чай на госпожа Уан, която, дълбоко потънала в мислите си, седеше напълно застинала с отнесен поглед. После изведнъж примигна три пъти, огледа стаята и ме привика при себе си. Бях на тринайсет и все още се боях от нея. Бях се научила да я наричам „лельо“, но в мислите ми тя си оставаше страховитата госпожа Уан. Щом я приближих, тя рязко ме дръпна към себе си, захвана ме между краката си, сграбчи раменете ми, както при първата ни среща.

— Никога, запомни, никога не повтаряй това, което чу, пред Снежно цвете. Тя е невинно дете. Гнусните приказки на тази жена не бива да прояждат ума ѝ.

— Да, леличко.

Тя ме разтърси здраво:

— Никога!

— Обещавам.

Тогава не разбрах и половината от изреченото. Но дори и да го бях разбрала, защо да изричам тези злостни клюки пред Снежно

цвете? Та аз я обичах. Никога не бих я наранила, като повторя ехидните приказки на госпожа Гао.

Ще добавя още само следното: мама сигурно е говорила с татко, защото госпожа Гао повече не припари в дома ни. Всички по-нататъшни срещи с нея по семейни дела се провеждаха на столчета пред къщата. Ето колко силно мама и татко обичаха Снежно цвете. Тя бе моя сродна душа, ала за тях бе също толкова скъпа, колкото и аз.

Настъпи десетият месец от тринайсетата ми година. Отвън, зад решетестия прозорец нажеженото до бяло лятно небе изстина до наситеното синьо на есента. Само месец оставаше до сватбата на голямата ми сестра. Семейството на младоженеца проводи последните дарове. Посестримите ѝ продадоха един от двайсет и петте дзина ориз и ѝ купиха подаръци. Момичетата дойдоха у дома за ритуала „Седенкуване и песни в горната стая“. Жени от селото ни посещаваха, за да побъбрят, да напътстват и да съчувстват на невестата. В течение на двайсет и осем дни пеехме песни и си разказвахме истории. Посестримите помогнаха на другарката си да довърши последните юргани от чеиза си и да опакова обувките, които бе изработила за членовете на новото си семейство. Всички ние залягахме над книгите за третата сутрин, които майсторяхме за сестра ми. Те щяха да я представят пред женската челяд в новия ѝ дом, ето защо се стараехме да намерим подходящите думи, за да опишем най-хубавите ѝ качества и черти.

Три дни преди отпътуването на сестра ми към новия ѝ дом настъпи денят за скръб и печал. Мама приседна на четвъртото стъпало на стълбите, водещи към горната стая, положи крака върху третото и започна да ридае.

— Голяма дъще, ти си бисер в дланта ми — се носеше напевът ѝ.
— Двойно преливат от сълзи очите ми. Две ручейчета се стичат по лицето ми. Ще опустее домът ни без теб.

Сестра ми, нейните дружки и жените от селото се присъединиха към скръбните ѝ вопли. Ай, ай, ай!

Леля запя втора в ритъма, зададен от майка ми. Както винаги, тя се опита да внесе оптимизъм дори в този час на печал.

— Грозна съм и не тъй умна, но винаги съм се старала да бъда с добър нрав. Обичам съпруга си и той отвръща на любовта ми. Ние сме двойка грозновати и не много умни мандаринки. Забавлявали сме се много в кревата. Дано и ти случиш.

Когато дойде моят ред, аз издигнах глас:

— Сестрице, сърцето ми ридае за теб. Да бяхме се родили синове, бихме били неразлъчни. Щяхме да бъдем заедно навеки, тъй както татко и чичо, тъй както нашите братя. Семейството ни тъгува за теб. В женската стая ще е самотно без теб.

Тъй като желяех да ѝ направя най-хубавия подарък, запях една мъдрост, научена от Снежно цвете:

— Всекиму са нужни дрехи — и сред лятната прохлада, и в най-меката зима, затуй майстори дрехи за близките си, без да чакаш да те молят. И ако трапезата ти е охолна, пак не забравяй родителите на съпруга ти да се нахранят първи. Труди се усърдно и помни три неща: бъди добра снаха и винаги засвидетелствай уважение на мъжовата си рода, бъди добра жена и винаги тъчи плат за съпруга си, бъди добра майка и винаги бъди образец за благоприличие за чедата си. Ако следваш тези заръки, новото ти семейство ще се отнася топло с теб. В този хубав дом нека на сърцето ти е леко.

След мен последваха посестримите ѝ. Те обичали своята другарка. Тя била даровита и мила. Щом и последната измежду тях се омъжела, скъпоценният им съюз щял да се разпадне. Щели да останат само спомените за времето, когато са бродирали и тъкали задружно. Единствено словата в сватбените им книги щели да ги тешат през годините. Давали клетва, когато някоя от тях напусне този свят, другите да изгорят писмата ѝ, за да отпътуват думите им заедно с духа ѝ. И макар силна болка да терзаела душите им от раздялата, те таяли надежда да бъде щастлива.

След като всички присъстващи изпяха своите песни и много сълзи бяха пролети, Снежно цвете отправи специално обръщение.

— Няма да пея в твоя чест — рече тя. — Наместо туй ще ви покажа какъв начин открихме двете със сестра ти да те запазим завинаги сред нас.

От ръкава си тя извади ветрилото, разпери го с отривисто движение и прочете простото стихче, което бяхме написали заедно с нея: „Сестро и добра приятелко, тиха и блага. Ти си щастлив спомен“.

И Снежно цвете посочи малкото розово цветче, вплетено в обточващия гирлянд, с което бе увековечила голямата ми сестра.

На следния ден всички събрахме бамбукови листа и напълнихме ведра с вода. Когато сватове пристигнаха, ги обсипахме с листенцата в символ на неповяхващата като бамбука любов между младоженците. После изляхме водата, с което показахме на роднините на съпруга ѝ, че е чиста като бистрата течност. Тези закачки бяха съпроводени с много смях и одобрителни възгласи.

Още часове изминаха в гощавки и скърбене. Чеизът бе изваден на показ и всички изразиха мнението си за майсторството на сестра ми. През целия ден и цялата нощ тя изглеждаше прекрасна с блестящите си от сълзи очи. На следната утрин се качи в паланкина, който щеше да я отнесе в новия ѝ дом. Гостите изливаха вода и подвикваха:

— Женитбата на дъщеря е като изливането на вода!

Вървахме след процесията до края на селото и я следвахме с поглед, докато пресече моста и напусна Пууей. Три дни по-късно в новото ѝ село бе проведена пратка от кексчета от лепкав ориз, дарове и измайсторените от нас книги за третата сутрин, които щяха да бъдат прочетени пред обитателките на женската стая в новия дом на сестра ми. На следващия ден, както повелява обичаят, големият ми брат впрегна талигата и върна сестра ми обратно у дома. С изключение на неколкочкратните брачни посещения през годината, тя щеше да продължи да живее с нас до края на първата си бременност.

От всички събития около женитбата ѝ най-ясно се е запечатал в паметта ми един случай при завръщането на сестра ми от дома на съпруга ѝ на следната пролет. Обикновено тя бе много тиха и прекарваше времето, седнала на столчето си в ъгъла, където кротко бродираше, бе винаги покорна и никога не предизвикваше кавги. Този път обаче тя коленичи на пода пред мама и със заровено в скута ѝ лице изплака своите злочестини. Свекърва ѝ била груба, вечно се оплаквала и упрекувала сестра ми. Съпругът ѝ пък бил прост и груб. Роднините ѝ я карали да вади вода за всички и да пере на цялото семейство. Виждаме ли как са ожулени кокалчетата ѝ от домакинската работа? Държали я гладна и хулели семейството ни, задето не изпращало достатъчно храна за нея по време на посещенията ѝ.

С Красива луна и Снежно цвете се притиснахме една към друга, като цъкахме съчувствено, но при все че съжалявахме сестра ми, вътрешно бяхме убедени, че нас това няма да ни сполети. Мама приглади косата ѝ и потупа треперещото ѝ тяло. Очаквах, че ще ѝ каже да не се тревожи, че това са само временни беди, ала тя не изрече и дума. С безпомощен поглед тя потърси с очи леля за напътствие.

— На трийсет и осем години съм — рече леля, но не със съчувствие, а с примирение. — Животът ми не бе щастлив. Израснах в добро семейство, ала нозете и лицето ми ми отредиха такава съдба. Дори жена като мен — не особено умна или хубава или дори обезобразена или няма — ще намери съпруг, защото и бавноразвиващият се може да прави синове. Нужен е само съсъд. Баща ми ме омъжи в най-доброто семейство, което ме прие. И аз плаках като теб. Ала жестокостите на съдбата нямаха край. Не успях да родя мъжки рожби. Бях бреме за семейството на съпруга си. Ще ми се да бях добила син и животът ми да бе щастлив. Ще ми се дъщеря ми да не трябваше да се омъжва надалеч, а да остане край мен, за да има с кого да споделям скръбта си. Ала така е отредено на жените. Не можеш да избегнеш съдбата си. Тя е предначертана.

Чувствата, избликнали от устата на леля — единствения човек в семейството, който винаги бе насреща да внесе добро настроение, леля, която все разправяше колко се забавляват с чичо в кревата и весело ни напътстваше в училището — бяха удар. Красива луна се пресегна и стисна ръката ми. Очите ѝ се бяха налели със сълзи при тази горчива истина, неизричана досега гласно в женската стая. Никога преди това не се бях замисляла колко тежък е бил животът на леля, но ето че сега през ума ми пробягаха последните няколко години и осъзнах, че зад вечната си усмивка тя бе прикривала своето несъмнено разочарование от живота.

Разбира се, тези признания не утешиха сестра ми. Тя зариде още по-силно, закрила ушите си с длани. Мама бе длъжна да каже нещо, ала това, което изрече, бе изпълзяло от най-тайните дълбини на *ин* — отчайващо, безрадостно и типично женско.

— Ти се омъжи — каза мама със странно отчужден глас. — Отиваш в друго село. Свекърва ти се отнася жестоко с теб. Съпругът ти не те обича. Искане се да не ни напускаш никога, но всяка дъщеря се омъжва. Такъв е редът. Всички го следват. Можеш да плачеш и да

умоляваш да се върнеш тук, може да скърбим за загубата ти, ала ти, а и ние — нямаме избор. Древната поговорка го казва ясно: „Не се ли омъжи една дъщеря, тя е безполезна, не изгори ли огън планината, почвата не ще даде богат плод“.

---

[1] Церемония, при която от името на семейството на момчето пред семейството на момичето се представят няколко благоприятни дати за сватбата, измежду които трябва да се избере кога да се състои ритуалът. — Б.пр. ↑

ГОДИНИ НА ПРИБРАНИТЕ КОСИ

В ТЪРСЕНЕ НА РАЗХЛАДА

Със Снежно цвете станяхме на петнайсет години. Косите ни бяха сресани в прическа, наподобяваща фениксови криле, символ, че моминството ни е към края си. Добросъвестно залягахме над чеиза си. Говорехме с тих глас. Носехме се грациозно върху златните си лотоси. Бяхме овладели *нюшу* и когато бяхме разделени, си пишехме почти всекидневно. Менструацията ни бе редовна. Помагахме в домакинската работа — метяхме, беряхме зеленчуци от градината, приготвяхме храната, миехме съдовете, перяхме, тъчахме и шиехме. Възприемаха ни като жени, но няхме отговорностите на омъжените. Все още бяхме свободни да ходим на гости, когато пожелаем, и с часове да си шепнем и да бродираме, свели глави една до друга. Обичахме се по онзи начин, за който бях копняла като дете.

Тази година Снежно цвете пристигна у нас за фестивала „Търсене на разхлада“, който се провежда през най-горещите летни дни, тогава, когато запасите от предишната реколта са почти привършени, а новата все още не е узряла. Омъжените жени, най-нисшите членове в дома, биват отпращани в родните си домове за дни, а понякога и за цели седмици. Наричаме го фестивал, но всъщност това е поредица от дни, през които семействата се отърват от нежеланите гърла на трапезата.

Голямата ми сестра тъкмо бе заживяла за постоянно в новото си семейство. Първото ѝ дете се очакваше да се роди всеки момент и нямаше как да не е там. Мама бе отишла при своите родители заедно с малкия ми брат. Леля също бе заминала за родния си дом, а Красива луна щеше да прекара празника с посестримите си в другия край на селото. Жената на големия ми брат с новородената им дъщеричка се бе върнала при своите. Татко, чичо и брат ми бяха доволни да бъдат оставени на мира. От нас двете не се искаше нищо, освен да им сервираме горещ чай, тютюн и нарязана диня. Ето защо през трите нощи на фестивала Снежно цвете и аз бяхме сами в женската стая.

През първата вечер лежахме една до друга, облечени с долни и горни дрехи и обути с пантофките за спане върху бинтовете.

Избутахме леглото под прозореца с надеждата да се разхладим, но в знойната нощ не излизаше никакъв полъх. Лунният диск бе почти изпълнен. Струящите лъчи на месечината се отразяваха от изпотените ни лица и от това ни ставаше още по-горещо. На следната нощ, която се случи още по-жежка, Снежно цвете предложи да съблечем горните си дрехи.

— Сами сме — рече тя, — никой няма да узнае.

Изпитахме облекчение, но жадувахме за повече прохлада.

Третата нощ бе пълнолунна и стаята бе обляна от ярко синкаво сияние. Щом се уверихме, че мъжете спят, свалихме горните и долните си дрехи и останахме само с бинтовете и пантофките си. Почувствахме полъха на въздуха върху кожата си, но той не разхлаждаше и ни бе също тъй горещо, както когато бяхме напълно облечени.

— Не е достатъчно — каза Снежно цвете, вземайки ми думите от устата.

Тя се понадигна и се протегна за ветрилото. Разтвори го бавно и започна да вее с него нагоре-надолу по тялото ми. Независимо че повеят, който милваше кожата ми, бе горещ, чувството бе разкошно. Снежно цвете обаче смръщи чело. Затвори ветрилото и го остави настрана. Взря се изучаващо в лицето ми, а после остави погледа си да се плъзне надолу, по шията и гърдите ми до хълътнатината на стомаха ми. Би трябвало да ми стане неловко от начина, по който ме гледаше, ала тя бе моята *лаотун*, моята сродна душа. Нямахше нищо срамно.

Вдигнах поглед и я видях да поднася показалец към устните си. Крайчето на езика ѝ се стрелна, розово и лъскаво на лунната светлина. С изключително изящен жест тя плъзна връхчето на пръста си по влажната му повърхност и го поднесе към корема ми. Изрисува една чертица наляво, още една в обратната посока, после нещо като две кръстчета. Влажното докосване бе тъй разхлаждащо, че кожата ми настръхна. Притворих очи и оставих тръпката да премине през цялото ми тяло. После, много бързо, мокротата се изпари. Когато отворих очи, срещнах взора на Снежно цвете.

— Е? — ала не дочака отговора. — Това е йероглиф — обясни. — Кажи ми какво написах.

Изведнъж разбрах какво бе направила. Бе изрисувала върху стомаха ми йероглиф от *нюшу*. По подобен начин от години чертаехме знаците с пръчка в прахта или с пръст върху дланите и гърбовете си.

— Ще го повтора — каза тя, — но този път внимавай.

Снежно цвете близна пръста си със също толкова грациозно движение, както първия път. В мига, в който влажният ѝ показалец докосна кожата ми, неволно притворих очи. Усещането ме остави отмаляла и бездиханна. Чертичка вляво, описваща тънък лунен сърп, още един под него в противоположната посока, две резки отдясно, оформящи първото кръстче, още две вляво за второто. И този път очите ми останаха затворени, докато мимолетната хладина изчезна. Когато ги отворих, Снежно цвете ме гледаше изпитателно.

— Легло — казах аз.

— Правилно — отвърна тя ниско. — Затвори очи, ще напиша друго.

Този път тя изрисува един много по-малък и тесен йероглиф точно до изпъкнатината на дясната ми бедрена кост. Познах го моментално. Това бе глагол, който означава „осветявам, озарявам“.

Когато го повторих гласно, тя сведе лицето си почти до моето и прошепна в ухото ми:

— Много добре.

Следващият йероглиф се завъртя и кацна на същото местенце върху другия ми хълбок.

— Лунна светлина — казах аз. Отворих очи: — Леглото озарено е от лунна светлина.

Тя се усмихна, когато разпознах първия стих от една поема от династията Тан, на която ме бе научила. Сменихме ролите си. Сега аз разгледах тялото ѝ: изящната ѝ шия, малките хълмчета на гърдите ѝ, плоския ѝ стомах, разстлал се приканващо като парче коприна, очакващо да бъде бродирано, силно изпъкналите бедрени кости, сянката на триъгълника, точно като моя, стройните ѝ крака, които изтъняваха надолу и изчезваха под червените копринени спални пантофки.

Спомнете си, че все още бях неомъжена девойка. Не знаех нищо за отношенията между мъжа и жената. Едва по-късно разбрах, че няма нищо по-интимно за жената от тези обувки, както и че нищо не въздейства така възбуждащо на мъжа, както бялата кожа на гола жена, открояваща се върху червеното на спалните ѝ пантофки, ала мога да ви кажа, че в онази нощ очите ми се спряха именно върху тях. Снежно цвете бе обула летния си чифт. За бродерията им бе потърсила

вдъхновение в петте отровни твари — стоножки, жаби, скорпиони, змии и гущери, традиционните символи за прогонване на напастите, идващи с лятото — холера, чума, коремен тиф, малария и петнист тиф. Бодовете на бродерията бяха свършени, също като цялото ѝ тяло.

Близнах показалеца си и погледнах към белоснежната ѝ кожа. Щом влажният ми пръст докосна стомаха ѝ точно над пъпа, усетих как си пое дъх. Гърдите ѝ се издигнаха, стомахът ѝ хлътна, настръхналата ѝ кожа проблесна на лунната светлина.

— Аз — каза Снежно цвете.

Правилен отговор. Изрисувах следващия йероглиф под пъпа ѝ.

— Мисля — рече тя.

След това, точно като тя бе сторила преди малко, начертах следващия символ върху кожата в съседство с дясната бедрена кост.

— Лек.

И върху лявата.

— Сняг.

Тя знаеше поемата, затова в думите, които изписвах, нямаше нищо тайнствено, освен усещанията, които изписването и произнасянето на йероглифите възбуждаха. Бях използвала всяко местенце, където тя бе рисувала върху мен, и сега трябваше да харесам нова част от тялото ѝ, където да продължа. Избрах нежното кътче над стомаха, където се събират ребрата. Знаех, че тази зона е чувствителна към допир, страх, любов. Тялото ѝ потрепери при докосването, когато написах: „ранен“.

Само още две думи до края на стиха. Знаех точно какво искам да сторя, но се поколебах. Оставих върха на пръста ми да се плъзне върху крайчеца на езика. После, окуражена от горещината, месечината и допира на кожата ѝ върху моята, започнах да рисувам с мокрия си пръст върху едната ѝ гърд. Устните ѝ се разтвориха и дъхът ѝ се отрони в тихо стенание. Не изрече думата и не ме подкани да продължа. Преди да изпиша последния йероглиф на стиха, аз легнах до Снежно цвете, за да наблюдавам отблизо отклика на кожата ѝ. Близнах пръста си, изписах думата и наблюдавах как зърното на гърдта ѝ набъбва и се набръчква. За момент замряхме напълно неподвижни. След това с все още притворени очи, Снежно цвете прошепна целия стих: „Аз мисля, че снежецът е това във ранна зимна утрин“.

Тя се търкулна с лице към мен. Положи нежно длан върху бузата ми, както правеше всяка нощ, откакто преди много години започнахме да делим едно легло. Лицето ѝ сияеше на лунната светлина. Ръката ѝ се спусна по шията и гърдите и се спря върху бедрата ми.

— Остават още два стиха.

Изправи се в леглото, а аз се претърколих по гръб. Мислех си, че през предните две нощи ми е било горещо, ала сега, гола под лунните лъчи, почувствах, като че в мен гореше огън, по-жарък от всяко наказание, което боговете могат да ни пратят чрез стихииите.

Когато разбрах какво възнамерява да прави, се опитах да се съсредоточа. Бе се преместила в края на леглото и пое левия ми крак в скута си. Започна да пише върху вътрешната част на глезена ми, току над ръба на червената ми пантофка. Когато приключи, насочи вниманието си към десния. Продължи да изписва йероглифите ту върху единия, ту върху другия крак, винаги точно над бинтовете. Стъпалата ми — източник на толкова болка и мъка, толкова гордост и красота — тръпнеха от удоволствие. Бяхме сродни души от осем години, но никога не бяхме изпитвали подобна близост. Когато приключи, стихът гласеше: „Със поглед взрян във нощното небе, люблювам се на пълната луна“.

Нямах търпение да ѝ даря удоволствието, което бях изпитала. Поех златните ѝ лотоси в ръцете си и ги положих върху бедрата си. Избрах онова най-деликатно за мен местенце — трапчинката между костта и сухожилието на глезена. Начертах йероглифа, който може да значи „привеждам се“, „коленича“ или „просвам се“. Върху другия ѝ глезен написах „аз“.

Поставих крака ѝ обратно върху леглото и изрисувах следващата дума върху прасеца. След това се преместих към вътрешната част на бедрото точно над коляното. Последните две думи изписах високо по бедрата ѝ. Приведох се, за да мога да извая най-съвършените йероглифи. Осъзнавайки усещането, което действието ми ще предизвика, аз духнах върху чертиците и наблюдавах как косъмчетата между краката ѝ се полюшнаха в ответ.

Накрая изрецитирахме цялото стихотворение:

Леглото озарено е от лунна светлина.

*Аз мисля, че снежецът е това във ранна зимна
утрин.*

*Със поглед взрян във нощното небе,
любвам се на пълната луна.*

Коленича, обзет от тъга по дома.

Известно е, че в поемата се разказва за един учен, който е на път и изпитва носталгия по дома, но от онази нощ повярвах, че е била написана за нас. Снежно цвете бе моят дом, а аз — нейният.

КРАСИВА ЛУНА

Красива луна се завърна на следващия ден и трите отново се заловихме на работа. Няколко месеца преди това семействата на бъдещите ни жени бяха представили благоприятните дати за сватбите, заедно с първата част от договорения откуп — още свинско и сладкиши, както и празни дървени сандъци за чеиза ни. Последни, но най-важни, бяха изпратените в дар платове.

Казах ви, че мама и леля тъчаха платно за цялото семейство и по онова време самите ние с Красива луна бяхме станали майсторки. Ала винаги, когато си спомня за нашите произведения, в ума ми изниква думата „домашен“. Памукът се отглеждаше от татко и чичо, реколтата се чистеше от нас, жените, а пчелният восък, с който правехме десените, и синьото, с което боядисвахме плата, от икономия се използваха много пестеливо.

Освен нашето платно, единственото, с което можех да сравня сватбените ми дарове, бяха прекрасните материи с изящни мотиви, от които бяха изработени туниките, панталоните и накитите за глава, които съставяха изискания гардероб на Снежно цвете. Един от любимите ми костюми, носени от нея по онова време, бе ушит от индиговосин плат. Сложните шарки и кройката на горната дреха бяха по-прекрасни и от най-хубавите дрехи, които омъжените жени от Пууей притежаваха или шиеха. Въпреки това Снежно цвете го носеше с непринудена грация, докато платът започна да избелява и да се протърква. Опитвам се да кажа, че материята и кройката на този костюм ме вдъхновиха. Исках да изработя за себе си дрехи, които да са достатъчно представителни за ежедневието ми в Тункоу.

Ала памучните платове, изпратени в дар от семейството на бъдещия ми мъж, промениха коренно представите ми за изящество. Материята бе мека, без семенца, изпъстрена със сложни десени и боядисана в разкошно наситено индиговосиньо, цвят, който ние от народа яо ценим много високо. Този подарък ми позволи да осъзная колко още имах да уча и да се усъвършенствам, ала дори той не можеше да се мери с коприната. Тези тъкани бяха не само с прекрасно

качество, но и със съвършени багри. Червено за сватбения ден, но също така за чествания, новогодишни празненства и други поводи; лилаво и зелено, еднакво подобаващи на новоомъжена жена. Синьо-сивите нюанси на небе пред буря и синьо-зеленият цвят на селско езерце в летен ден за зрелите ми години и после като вдовица; черна и тъмносиня коприна за мъжете в новия ми дом. Някои материи бяха изчистени, а други с втъкани мотиви: йероглифи „двойно щастие“, божури и облаци.

Не ми бе позволено да се разпореждам с топовете коприна и памук, изпратени за мен, според желанието ми. Те бяха предназначени за чеиза; същото важеше за Красива луна и за Снежно цвете. Трябваше да ушием толкова юргани, калъфки за възглавници, обувки и облекло, че да ни стигнат за целия ни живот, тъй като жените яо вярват, че никога не бива да приемат нещо от семейството на съпруга си. Юргани! Нека ви разкажа за изработването им. Отегчителна работа, а и на човек му става горещо. Но понеже според поверието колкото по-голям е броят им в чеиза, толкова повече деца ще имаме, ние шиехме колкото можем.

Виж, майсторенето на обувки бе удоволствие. Изработвахме чифтове за съпрузите, за свекървите и свекърите си, както и за всички останали членове на новия ни дом, включително братята, сестрите, снахите и всички дечурлига. (За мой късмет моят мъж бе първороден син. Имаше само трима по-малки братя. Мъжките обувки не са богато украсени, затова се шият бързо. Но на Красива луна не й бе леко. Семейството на съпруга й включваше родителите му, пет сестри, леля, чичо и трите им деца.) Освен това изработвахме шестнайсет чифта за нас самите, по четири за всеки сезон. Именно обувките ни щяха да бъдат изучавани най-критично, но ние се радвахме, че го знаем, и влагахме възможно най-голямо старание при ушиването им от подметката до последния бод на бродерията. Създаването на обувки ни позволяваше както да покажем майсторството си в изработката, така и да разкрием артистичността си, като едновременно с това отправяхме радостно и оптимистично послание. На нашия диалект думите за „обувка“ и „дете“ звучат еднакво. Така че, както и при юрганите, колкото повече чифтове ушиехме, толкова по-плодовити щяхме да бъдем. Разликата е, че докато второто занимание изисква финес, то първото е тежък труд. Работата ни рамо до рамо се превръщаше в

приятелско съревнование коя ще изработи най-изящната бродерия, съчетана със здравина и стабилност на обувката.

Бъдещите ни семейства изпратиха шаблони на стъпалата си. Не бяхме виждали съпрузите си и нямахме представа високи ли са на ръст, или пък са със сипаничави лица, но знаехме големината на краката им. С романтичността, присъща на всички девойки на нашата крехка възраст, ние правехме най-различни въображаеми изводи за съпрузите си по стъпалата им. Някои се оказаха верни, повечето — не.

По шаблоните изрязвахме парчета памучен плат, после ги наслагвахме на троен пласт и ги залепвахме. Правехме по няколко такива чифта и ги оставяхме да съхнат на перваза на прозореца. По време на празника „Гърсене на разхлада“ това ставаше много бързо. Щом бяха готови, поставяхме по три от тях един върху друг и ги съшивахме, така че да се получи дебела и яка подметка. Повечето момичета използват един и същ прост бод, който напомня на оризови зрънца, но ние желяехме да впечатлим бъдещите си семейства и бродирахме разнообразни мотиви: пеперуда с разтворени за полет криле за съпрузите ни, разцъфнала хризантема за свекървите, щурец, застинал върху клонка, за свекърите. Хвърляхме целите тези усилия само за подметките, ала за нас това не бяха просто обувки, а послания към хората, които се надявахме да ни обикнат, когато заживеем под покрива им.

Както вече казах, тази година по време на празника „Гърсене на разхлада“ се случи нетърпима жегата. Трите изнемогнахме в горната стая. В долните помещения бе съвсем малко по-приятно. Пиехме чай с надеждата да се освежим, но въпреки че носехме най-леките си летни туники и панталони, горещината ни измъчваше. За утеха често извиквахме на помощ спомени за прохладата от детството. Разказах им за онзи ден, когато потопих нозете си в речните води. Красива луна се сети за свежия полъх върху бузите й, когато през една късна есен тичала в полето. Снежни цветове ни разправи как при едно пътуване с баща си на север почувствала мразовития вятър, нахлуващ от Монголия. Ала спомените не ни облекчиха. Напротив, бяха още по-голямо изтезание.

Татко и чичо се съжалиха над нас. Те познаваха много по-добре жестокостта на природните стихии. Всеки ден заедно с братята ми работеха на полето под безжалостните лъчи на слънцето. Само че

бяхме бедни и нямахме вътрешен двор, в чиято прохлада да отпочиваме, нито пък в имота ни имаше някоя поляна със сенчести дървета или друго място, скрито от чужди очи, където да поръчат да ни отнесат.

Наместо това, баща ми взе от платовете на мама и с помощта на чичо издигна навес откъм северната страна на къщата. Върху земята натрупаха дебели зимни завивки, за да ни бъде меко.

— Мъжете са на полето през деня — рече татко. — Няма кой да ви види. Докато се захлади, вие, момичета, можете да работите тук. Само не казвайте на майките си.

Красива луна бе свикнала да посещава посестримите си, където се отдаваха на бродирание и други подобни занимания, но аз не бях излизала на открито в Пууей от млечните си години. Вярно, бях се возила в паланкина на госпожа Уан и ходех в градината да набера зеленчуци, но с изключение на това, ми бе позволено единствено да гледам през решетките на прозореца към уличката край къщата ни. Не бях усещала ритъма на селото от много, много отдавна.

Бяхме невероятно щастливи, все още измъчвани от жегата, но щастливи. Седяхме под сянката на навеса и наистина се наслаждавахме на свежа разхлада, както обещаваеше фестивалът, докато бродирахме горната част на обувките или извършвахме довършителна работа по ушиването им. Красива луна се бе вгълбила в украсата на червените си сватбени пантофки — най-ценния чифт. Върху тях бяха нацъфтели розови и бели лотоси, символизиращи чистотата и плодовитостта ѝ. Снежно цвете тъкмо бе завършила изработката на обувки за свекърва си от небесносиня коприна, изпъстрена с облачета, и сега те се кипреха в цялата си изящност и елегантност на постелките до нас — ненатрапчиво напомняне за съвършенството, към което трябваше да се стремим във всичките си начинания. Видът им ме изпълваше с щастие, тъй като ми напомняше за одеждата на Снежно цвете, която тя носеше при запознанството ни. Ала, изглежда, нея самата не я вълнуваха носталгични спомени и се бе захванала да украсява един чифт, който бе ушила за себе си от лилава коприна, гарнирана с бяло. Когато йероглифите за лилаво и бяло се изпишат заедно, означават „много деца“. Както бе типично за нея, бродериите ѝ черпеха вдъхновение от небесата. Птици и други хвъркати създания се извиваха и рееха върху тесните ивички плат.

Междувременно аз завършвах обувки, предназначени за свекърва ми. Нейните стъпала бяха малко по-големи от моите и мисълта, че единствено въз основа на големината на нозете ми тя трябваше да ме признае за достойна за първородния си син, ме изпълваше с гордост. Все още не я бях срещала и не познавах предпочитанията ѝ, но в горещината на онези дни мислите ми бяха насочени единствено към желанието за прохлада. Мотивът, който бродирах, опасваше пантофката с фигурките на жени, отмарящи под върбите край едно поточе. Това бе просто една фантазия, но не повече отколкото митичните птици, които красяха пантофките на Снежно цвете.

Седнали върху постелките с прилежно подгънати под тялото нозе, представяхме хубава гледка: три девойки, сгодени за младежи от добри семейства, които весело се трудят над чеиза си и демонстрират добрите си обноски на онези, които се отбиват да ги посетят. При нас поспираха да побъбрят момченца от селото, запътили се да събират дърва или повели бивола на водопой; момиченца, натоварени да се грижат за невръстните си братя и сестри, които ни отстъпваха, за да им се порадваме. Докато ги гушкахме, си представяхме усещането да се грижим за собствените си рожби. Възрастни вдовици с утвърдено място в обществото и достопочтено държание идваха, полюлявайки се на златните си лотоси, да поклюкарстват, да инспектират бродерията ни и да отбележат колко е бледа кожата ни.

На петия ден ни посети госпожа Гао. Тъкмо се бе върнала от Гътан, където бе ходила по сватовническите си дела. Бяхме пратили няколко писма до голямата ми сестра по нея и сега тя носеше отговор. Никоя от трите ни не харесваше посредницата, но бяхме възпитани да почитаме по-възрастните. Предложихме ѝ чай, но тя отказа. Тъй като не можеше да измъкне пари от нас, тя ми предаде писмото и се върна в паланкина си. Проследихме я с поглед, докато се изгуби зад ъгъла, след което разкъсах печата от оризово тесто с иглата за бродиране. Заради случилото се по-късно през същия ден, а и защото голямата ми сестра използваше множество шаблонни изрази от *нюшу*, мисля, че мога да възстановя в паметта си по-голямата част от писмото ѝ.

„Скъпо семейство,

Днес вземам четката в ръка и сърцето ми отлита към вас.

До своето семейство пиша следните слова — поздрав към скъпите ми родители, леля и чичо.

Когато си спомням миналото, сълзите се заронват неутешимо.

Все така тъгувам по дома.

Коремът ми наедря от детето, което нося, и ми е много горещо.

Роднините на мъжа ми са изпълнени със злоба.

Върша цялата домакинска работа.

В тази жега не може да им се угоди.

Сестро, братовчедке, грижете се за мама и татко.

Ние, жените, можем само да се надяваме родителите ни да доживеят старини.

Така ще имаме къде да се завръщаме по време на празниците.

В родния ни дом винаги ще милеят за нас.

Моля ви, бъдете добри с родителите ни.

Ваша дъщеря, сестра и братовчедка“

Прочетох последните думи и затворих очи. Мислех си — толкова сълзи за сестра ми, толкова радост за мен. Чувствах се благодарна, че следваме обичая след сватбата да оставаме в родния си дом до раждането на първото дете. Оставах ми цели две години до сватбата и може би още три след това, преди за постоянно да заживея при съпруга си и неговото семейство.

Мислите ми бяха прекъснати от някакъв звук, който ми се стори като прохлипване. Отворих очи и погледнах към Снежно цвете. Върху лицето ѝ се разля израз на объркване, предизвикан от нещо, което се случваше вдясно от нея. Проследих погледа ѝ и видях Красива луна, която бръскаше шията си с ръка и дишаше тежко.

— Какво става? — попитах.

Гръдният кош на Красива луна се повдигаше и спускаше в усилие да поеме въздух със свистене, което никога няма да забравя.

Тя ме погледна с прекрасните си очи. Ръката ѝ престана да маха и се притисна до шията. Не се и опита да остане права. Приседна с подгънати крака и все още изглеждаше като млада госпожица, която се е отпуснала на сянка в горещия следобед с бродерия в скута, но аз забелязах, че под дланта ѝ вратът бе започнал да отича.

— Снежно цвете, тичай за помощ — изрекох бързо. — Доведи татко, чичо. Бързо!

С крайчеца на окото си видях как тя с всички сили се завтече с миниатюрните си крачета. Гласът ѝ, непривикнал да повишава тон, излезе несигурен и тънък от гърлото ѝ.

— Помощ, помощ!

Долазих до Красива луна. Върху бродерията ѝ в предсмъртна борба бръмчеше една пчела. Жилото ѝ сигурно бе забито в шията на братовчедка ми. Поех другата ѝ ръка в дланта си. Тя отвори уста. Езикът ѝ растеше, набъбваше все повече и повече.

— Какво да сторя? — казах аз. — Да опитам ли да извадя жилото?

И двете знаехме, че е безнадеждно късно за това.

— Искаш ли вода? — попитах.

Красива луна не можеше да ми отговори. Вече дишаше само през носа и всеки дъх ѝ костваше огромно усилие.

Някъде из селото чух гласа на Снежно цвете:

— Татко! Чичо! Братко! Някой да помогне!

Децата, които бяха идвали при нас през последните дни, се скупчиха наоколо и със зяпнали уста гледаха как шията, езикът, клепачите и ръцете на Красива луна се подуват. Бледнината на кожата ѝ, напомняща за месечината, на която бе кръстена, се смени с розово, червено, лилаво и накрая синкаво. Братовчедка ми изглеждаше като създание от разказите за духове. Надойдоха няколко от селските вдовици. Те само поклатиха глави съчувствено.

Очите на Красива луна срещнаха моите. Ръката ѝ бе вече толкова отекла, че пръстите ѝ бяха като наденички, а кожата ѝ бе така лъщяща и опъната, като че всеки миг щеше да се разцепи. Чудовищната лапа почиваше в дланта ми.

— Красива луна, чуй ме — умолявах я аз. — Татко ти ще дойде всеки момент. Изчакай да го видиш. Той толкова те обича. Всички те обичаме, Красива луна. Чуваш ли ме?

Стариците завиха. Децата се вкопчиха едно в друго. Животът на село е тежък. Кой измежду нас не е виждал смъртта? Ала рядко се среща такава смелост, такава спокойствие, такава величие на волята в сетния час.

— Ти бе добра братовчедка — изрекох. — Винаги съм те обичала. И винаги ще почитам паметта ти.

Красива луна отново си пое въздух. Този път звукът наподобяваше скърцането на несмазани панти. Бе протяжен. До тялото ѝ почти не достигаше въздух.

— Красива луна, Красива луна...

Ужасяващият звук секна. Сега очите ѝ бяха тънички цепки върху жестоко разкривеното лице, ала в погледа ѝ се четеше пълно разбиране. Бе чула всяка моя дума. В смъртния си миг, когато никакъв въздух не постъпваше в тялото, нито можеше да излезе от него, тя като че ми предаваше множество послания. „Кажете на мама, че я обичам. Кажете на татко, че го обичам. Кажете на родителите си, че съм благодарна за всичко, което сториха за мен. Не позволявайте на мъжете да тъгуват за мен“. После главата ѝ клюмна върху гърдите.

Никой не помръдваше. Всичко бе застинало като в сцената, която бродирах до преди малко. Само хлипанията и подсмърчанията издаваха, че се е случило нещо лошо.

Чичо влетя в уличката, разбута тълпата и се спусна към постелката, където седяхме с Красива луна. Тя изглеждаше толкова спокойна, че това му вдъхна надежда. Ала моето изражение и лицата на околните му разкриха истината. Със страшен вик той падна на колене. Щом видя подпухналото ѝ лице, втори смразяващ вой се откъсна от гърдите му. Някои от по-малките дечица избягаха. Чичо бе толкова потен от работата на нивата и тичането, че подушвах миризмата му. Сълзи бликнаха от очите му, заструиха по носа, бузите и брадичката и мокреха влажната от пот туника.

Татко пристигна и коленичи до мен. Няколко секунди по-късно брат ми разкъса тълпата запъхтян, а на гърба му висеше Снежно цвете.

Чичо продължаваше да говори на Красива луна:

— Събуди се, малката ми. Събуди се. Ще доведе майка ти. Тя се нуждае от теб. Събуди се, хайде, събуди се.

Брат му, моят баща, хвана ръката му:

— Безполезно е.

Чичо бе застанал в поза, която зловещо наподобяваше тази на Красива луна, с клюмнала върху гърдите глава, с нозе под тялото и ръце в скута, съвсем същата, с изключение на сълзите на скръб, отронващи се от очите му, и неудържимата горест, която разтърсваше тялото му.

Татко попита:

— Ти ли ще я отнесеш или аз?

Чичо поклати глава. Без да продума, измъкна единия крак изпод тялото си и го постави на земята за опора, после вдигна Красива луна и я отнесе в къщата. Не бяхме на себе си. Единствено Снежно цвете действаше — бързо отиде до масата в главната стая и премести чаените чаши, които очакваха мъжете да се върнат от полето. Чичо положи Красива луна. Сега всички видяха как отровата бе обезобразила лицето и тялото ѝ. Не спирах да си мисля: „Стана само за пет минути, не повече“.

И сега Снежно цвете пое нещата в свои ръце:

— Извинете, но ще трябва да повикаме останалите.

Осъзнавайки, че това ще рече да съобщят на леля новината за смъртта на дъщеря ѝ, чичо захлипа още по-силно. На мен самата ми бе трудно да мисля за леля. Красива луна бе единствената ѝ радост. Преди бях толкова потресена от случилото се, че не чувствах нищо. Сега краката ми омекнаха и очите ми се изпълниха със сълзи от скръб по моята мила братовчедка и жал към леля и чичо. Снежно цвете обви ръка около мен и ме отведе до един стол, без да спира да раздава инструкции.

— Братко, ти изтичай в селото на леля — нареди тя. — Имам малко пари. Наеми носилка за нея. После бягай в селото на майка си. Доведи я. Ще трябва да я носиш на раменете си, както мен. Може би малкият брат ще може да ти помогне. Бързай да я доведеш. Леля ти ще се нуждае от нея.

Зачакахме. Чичо седна на едно столче край масата и зариде тъй горко с лице, зарито в туниката на Красива луна, че петна като дъждовни облаци напоиха тъканта. Татко се опита да го успокои, но каква полза? Нямаше утеха за чичо. Който ви каже, че народът яо не милее за дъщерите си, лъже. Може да сме безполезни. Може и да ни

отглеждат, за да идем в друго семейство. Но нерядко се радваме на обич и нежна грижа в семействата си въпреки старанието им да затворят сърцата си за нас. Как иначе да си обясним фразите като „Бях бисер в дланта на баща си“, тъй често използвани в нашия тайнопис? Може би като родители се мъчим да не изпитваме любов към момичетата. Аз самата се опитвах да не мислея за дъщеря си, но как бих могла да го постигна? Бозала е от гърдата ми, както и синовете ми, ридала е в скута ми, а накрая ме възнагради за обичта, като се превърна в добра и способна жена, владееща прекрасно *нюшу*. Бисерът на чичо бе загубен навеки.

Гледах лицето на Красива луна и мислех колко голяма бе близостта ни. Заедно бинтоваха нозете ни. Бяхме сгодени в едно и също село. Съдбите ни бяха неразривно свързани, а сега бяхме разделени навеки.

Снежно цвете се намираще на работа. Направи чай, който никой не пи. Обиколи къщата, търсейки бели траурни дрехи и ги приготви. Стоеше на вратата и посрещаше хората, дошли да изкажат съболезнованията си. Госпожа Уан пристигна с паланкина си и Снежно цвете я пусна да влезе. Можеше да се очаква, че ще се тюхка за загубата на възнаграждението си, ала вместо това тя попита дали би могла да бъде полезна с нещо. Бъдещето на Красива луна някога бе в ръцете ѝ и тя се чувстваше длъжна да я изпроводи в последния ѝ път. Ала при вида на обезобразеното лице на братовчедка ми и онези страховити чудовищни пръстища, ръката ѝ инстинктивно се стрелна и застина върху устата ѝ. А беше и толкова горещо. Нямаше по-хладно място, където да поставим тялото. Много скоро щяха да се явят първите признаци на тлението.

— Колко остава до пристигането на майката? — попита госпожа Уан.

Никой не знаеше.

— Снежно цвете, увий лицето на момичето с муселин и я облечи с дрехите ѝ за отвъдното. Още сега. Никоя майка не бива да вижда детето си така.

Снежно цвете понечи да тръгне нагоре, но госпожа Уан я сграбчи за ръкава.

— Аз ще отида в Тункоу да донеса траурните ти дрехи. Не напускай този дом, преди да ти кажа.

Тя освободи ръката на Снежно цвете, хвърли последен поглед към Красива луна и се измъкна през вратата.

Когато леля пристигна, татко, чичо, братята ми и аз се бяхме облекли в зебло. Тялото на Красива луна бе напълно обвито в муселин, върху който бяха облечени дрехите, предназначени за пътуването ѝ към оня свят. Безброй сълзи се изляха в този ден, но ни една не се отрони от очите на леля. Тя влезе, олюлявайки се на златните си лотоси, и се насочи право към тялото на дъщеря си. Изглади гънките на дрехите ѝ и положи ръката си там, където бе туптяло сърцето ѝ. Остана така с часове.

Леля изпълни всичко според обичая. Довлече се до гробното място на колене. Изгори хартиени пари и дрехи, за да не изпитва нужда Красива луна в отвъдното. Събра всички произведения на дъщеря си и също ги изгори. После издигна малък олтар в дома ни, където всеки ден принасяше жертви. Не плачеше в наше присъствие, ала в паметта ми ще останат неизличими звуците, които се разнасяха из къщата нощем, когато си легнем. Стоновете се изтръгваха от някакво потайно кътче в недрата на душата ѝ и не даваха мира никому. Никой измежду нас не можеше да ѝ донесе утеха. Всъщност ние с братята ми се стараехме да бъдем възможно най-тихи, дори невидими, като осъзнавахме, че гласовете и лицата ни за нея са само мъчително подсещане за загубата ѝ. Сутрин, след като мъжете тръгнаха за полето, леля отиваше в стаята си и не излизаше от там. Лежеше с лице към стената и отказваше да хапне нещо друго освен купичката с ориз, която мама ѝ занасяше. Така притихнала прекарваше деня, докато нощта обгърнеше света и страховитите стенания отново се понасяха из къщата.

Всеки знае, че част от духа на починалия слиза в отвъдното, а друга остава при семейството, но в нашия край има поверие, което противоречи на общоприетото. Според него духът на млада жена, починала преди женитбата ѝ, се връща в света на живите и дебне други девойки — не за да ги плаши, а за да ги отведе със себе си на оня свят, та да не бъде самотна. Всяка нощ нечовешките стенания на леля възкресяваха злочестината на Красива луна и това даде на нас двете да разберем, че ни грози опасност.

Снежно цвете измисли план.

— Трябва да направим цветна кула — каза тя една сутрин.

Точно това ни бе нужно, за да успокоим духа на Красива луна. Ако ѝ издигнем хубава кула от цветя, душата ѝ щеше да има къде да броди и да се забавлява. Ако я направехме щастлива, аз и Снежно цвете щяхме да сме в безопасност.

Някои хора — онези, които разполагат с повече пари — в такива случаи търсят услугите на специален човек, но ние решихме да направим кулата сами. Представяхме си я висока като седеметажна пагода. На входа поставихме двойка *кучета Фу*^[1]. Изрисувахме вътрешните стени със стихотворения на *нюшу*. Издигнахме един етаж, където да може да танцува, и друг — където духът ѝ да броди на воля. Тавана на спалнята изрисувахме с луна и звезди. На друг етаж направихме женска стая с прозорци с решетки, изработени от изрязана в сложни мотиви хартия, от които се откриваше гледка във всички посоки. Сглобихме масичка, върху която поставихме от любимите ѝ конци, мастило, хартия и четка, за да може Красива луна да бродира и да пише писма до своите нови приятелки в отвъдното. От усукана цветна хартия измайсторихме прислужници и хора, които да я забавляват, и ги поставихме из цялата кула, за да ѝ осигуряват компания, разтуха и развлечения. Когато не правехме кулата, съчинявахме погребална песен, с която щяхме да успокоим духа на братовчедка ми. Ако цветната кула бе предназначена да ѝ носи удоволствие през цялата вечност, нашите слова щяха да бъдат последното ни сбогом към нея от света на живите.

Още в същия ден, когато времето най-после се разхлади, ние помолихме за разрешение да посетим Красива луна на гроба ѝ. Погребалната могила не бе далеч, много по-наблизо от полето, докъдето бе тичала Снежно цвете, за да доведе татко и чичо, когато се случи нещастieto. Поседяхме на гроба няколко минути. После Снежно цвете запали цветната кула. Наблюдавахме я, докато гори, и си представяхме как кулата се пренася в отвъдното и как Красива луна възхитена броди из стаите. Накрая аз измъкнах листа, върху който бяхме написали послание до братовчедка ми, и запяхме.

Красива луна, дано тази кула от цветя ти донесе мир.

Дано ни забравиш, макар че ние ще те помним навеки.

Ще те почитаме. Ще почитваме гроба ти по време на Пролетния фестивал.

Не позволявай на мислите си да безчинстват.

Бъди щастлива в своята цветна кула.

После се върнахме у дома и се качихме в женската стая. Седнали една до друга, като се редувахме, записахме песента върху ветрилото. Щом приключихме, аз добавих в цветния гирлянд един лунен сърп, нежен и скромнен като самата Красива луна.

Цветната кула предпази нас двете и донесе мир на неспокойния дух на братовчедка ми, но не и успокоение на леля и чичо, които страдаха все така неутешимо. Така е било писано. Ние живеем по милостта на всесилните стихии и не можем да сторим нищо, освен да следваме съдбата си. Това е същността на *ин* и *ян*: на света има жени и мъже, тъмнина и светлина, скръб и щастие. Те съществуват в равновесие. Мигът на върховно щастие, каквото бяхме изпитали двете със Снежно цвете в началото на празника „Търсене на разхлада“, бива помитан по най-жесток начин, както стори смъртта на Красива луна. Живеят си двама щастливи хора, като леля и чичо, докато съдбата в един миг не ги превърне в двама страдалци, за които животът е безсмислен и които, след смъртта на баща ми, ще трябва да разчитат на добрината на брат ми да се грижи за тях. Или вземете едно семейство, не особено заможно, като нашето, добавете напрежението от прекалено многото сватби в един дом... Всичко това нарушава равновесието във вселената и боговете възвръщат баланса, като изличават от света едно добро момиче. Няма живот без смърт. Това е истинският смисъл на *ин* и *ян*.

---

[1] Двойка фигури със силни защитни функции според *фън шуй*, които се поставят от двете страни на врата или прозорец. — Б.пр. ↑

ЦВЕТНИЯТ ТРОН

Две години след смъртта на Красива луна косата ми, прибрана на петнайсет, бе сресана в прическа „дракон“, каквато подобава на млада жена, на която предстои скорошна женитба. Семейството на бъдещия ми съпруг проводи още дарове — тъкани, пари за личната ми кесия и накити — обици, пръстени, огърлици, все от сребро и нефрит. Родителите ми получиха също трийсет торби лепкав ориз — достатъчно да изхрани нас и гостите, които щяха да посещават дома ни през следващите дни; и половин прасе, което татко и братята ми нарязаха на парчета и раздадоха на роднините и приятелите в селото — с което и бе официално обявено началото на едномесечните сватбени празненства. Ала най-голямата изненада и радост за татко, а също и свидетелство, че упоритият труд на семейството ми да ме подготви за необикновеното ми бъдеще си бе струвал усилията, бе новият воден бивол. С този едничък дар баща ми се издигна до един от тримата най-преуспели хора в Пууей.

Снежно цвете пристигна у нас за предстоящия месец на седенкуване и песни в горната стая. През тези последни четири седмици, докато довършвах чеиза си, тя ми помагаше по всевъзможни начини и близостта ни нарасна още повече. И двете имахме доста наивни представи за брака, но вярвахме, че нищо не би могло да се доближи до спокойствието, което изпитвахме, когато се намирахме в прегръдките си и усещахме топлината на телата си, мекотата на кожата, нежния аромат на другата. Нищо не би могло да намали любовта, която хранехме една към друга, затова гледахме в бъдещето с увереността, че единствената разлика, която бракът ще внесе, ще бъдат многото нови неща за споделяне. За нас тези последни четири седмици бяха началото на по-дълбоко обвързване. Сега, след десет години близост, отношенията ни бяха на път да преминат на ново, много по-интимно ниво. Когато след две-три години заживеех за постоянно в дома на съпруга си, а Снежно цвете — в новото си семейство в Дзинтиен, щяхме да се виждаме често. Със сигурност мъжете ни, хора

високоуважавани и с добро материално положение, щяха да наемат паланкини, за да ни улеснят.

Тъй като нямах посестрими, ние двете, заедно с мама, леля, снаха ми, голямата ми сестра, която бе отново бременна, и няколко неомъжени девойки от селото се събрахме у дома, за да отпразнуваме предстоящата радост. Госпожа Уан също от време на време присъстваше на сбирките ни. Понякога рецитирахме любими наши разкази или пък някоя измежду нас подеваше мелодия, а останалите ѝ пригласяха. Друг път възпявахме в песен собствения си живот. Майка ми, която бе доволна от съдбата си, разказа „Приказката за цветарката“, а леля, която все още оплакваше дъщеря си, натъжи всички ни със своята горестна погребална песен.

Един следобед, докато бродирах колана на сватбения си костюм, госпожа Уан реши да ни разнообрази с разказа „Животът на госпожа Уан“. Тя приседна на столче до Снежно цвете, която бе погълната от сватбената книга и търсеше подходящите думи, с които да ме представи пред семейството на съпруга ми. Двете поговориха на много тих глас. От време на време дочувах Снежно цвете да казва: „Да, лельо“ или „Не, лельо“. Тя винаги бе проявявала добросърдечност към посредницата, нещо, в което се опитвах да ѝ подражавам, но едва със скромнен успех.

Щом видя, че всички сме в очакване, госпожа Уан понамести задника си на стола и подхвана историята.

— Имало някога една благочестива жена, която нямала голям избор пред себе си.

В последните години бе доста наедряла и това придаваше някаква тежест на разказа и движенията ѝ.

— Семейството ѝ я омъжило за касапин — най-лошата партия за жена, посветила се в будизма. Макар и много набожна, тя била преди всичко жена и дарила съпруга си със синове и дъщери. Въпреки това госпожа Уан отказвала да се храни с риба и месо. Всеки ден с часове рецитирала сутри, но най-често Диамантената сутра. През останалото време умолявала мъжа си да спре да избива животни. Предупреждавала го, че ако продължи с този занаят, ще натрупа много лоша карма.

Посредницата утешително положи длан върху бедрото на Снежно цвете. На нейно място докосването на старицата би ми се

сторило угнетително, но Снежно цвете не я отблъсна.

— Съпругът, господин Уан, обаче възразявал, и според някои — с право, че в семейството му всички били касапи поколения наред — продължи госпожа Уан. — „Ти си рецитирай Диамантената сутра, казвал ѝ той, и ще бъдеш възнаградена в следващото си прераждане. Аз ще си коля животните. Ще си купя земя в този живот, пък нека ме наказват в следващия“.

Госпожа Уан знаела, че душата ѝ е обречена, ако продължи да споделя постелята на съпруга си, но след като мъжът ѝ изпитал познанията ѝ върху Диамантената сутра и установил, че владеела творбата безупречно, той ѝ предоставил отделна стая и ѝ позволил да остане непорочна през останалата част от живота си.

— Междуременно — продължи госпожа Уан, а ръката ѝ отново се плъзна към Снежно цвете и леко се отпусна на тила ѝ — Властелинът на отвъдното проводил духове да открият най-добродетелните души сред живите. Те наблюдавали тайно госпожа Уан и щом се уверили в чистотата ѝ, започнали да я увещават да ги последва в задгробното царство, за да демонстрира майсторството си в рецитирането на Диамантената сутра пред неговия господар. Тя разбрала какво искали — да я подмамят да се пресели в отвъдното. Умолявала да не оставят рожбите ѝ без майка, ала духовете не желали да чуят просбите ѝ. Тогава тя заръчала на съпруга си да си вземе нова жена, а на децата си — да бъдат добри и да слушат мащехата си. Щом тези думи излезли от устата ѝ, госпожа Уан паднала мъртва.

След много изпитания тя най-накрая се изправила пред Властелина на отвъдното. Той я бил наблюдавал през всичките ѝ промеждия и познавал нейната добродетелност и набожност. Подобно на съпруга ѝ, я накарал да изрецитира Диамантената сутра. Въпреки че пропуснала девет думи, той останал толкова доволен от усилията ѝ — както тези в прежния ѝ живот, така ѝ в задгробния, че ѝ позволил да се завърне в света на живите, като се въплъти в мъжка рожба. Този път тя се преродила в семейството на високообразован държавен чиновник, ала на ходилото ѝ било изписано истинското ѝ име.

— Госпожа Уан била водила живот за пример, ала била просто жена — напомни сватовницата. — Сега, в мъжкото си тяло, тя блестяла във всичко, с което се захванела. Придобила най-високия чиновнически сан. Постигнала богатство, почести, име, ала при все

това изпитвала тъга по семейството си и копнеела пак да е жена. Най-накрая тя била представена на императора. Разказала му историята си и го помолила да ѝ позволи да се завърне в селото на съпруга си. Смелостта и добродетелността на тази жена затрогнали императора, както Властелина на отвъдното преди това, ала той видял в нея и още нещо — синовна почит. Назначил я на служба в селото на мъжа ѝ. Пристигнала тя там в пълни чиновнически одежди. Когато цялото село се насъбрало, за да коленичи пред нея, тя слисала тълпата, като събула мъжките си обувки и разкрила истинското си име. Казала на съпруга си, който вече бил много стар, че отново иска да стане негова жена. Господин Уан и децата му отишли при гробницата ѝ и я отворили. Отвътре пристъпил Нефритеният император^[1] и обявил, че цялото семейство Уан получава правото да премине в нирвана, което и сторили.

Бях убедена, че целта на разказа на госпожа Уан е да ме подготви за бъдещето в новия ми дом. Възможно бе съпругът ми и семейството му, колкото и почитани и уважавани да бяха в окръга, да вършат противни или дори нечисти неща. Освен това в природата на мъжа, роден под знака на Тигъра, бяха избухливостта, енергичността и импулсивността. Затова той можеше да тръгне срещу порядките на обществото или да се подиграе с традициите, които ни обвързват. (Това не бе толкова ужасно, колкото да е касапин, признавам, ала при все това тези негови черти можеха да бъдат опасни.) Аз, като жена, родена в годината на Коня, можех да му помогна да обуздае тези пориви. Жената Кон никога не бива да се страхува да поеме водачеството и да избави партньора си от беда. За мен именно това бе смисълът на приказката за госпожа Уан. Може да не е била в състояние да накара съпруга си да я послуша, ала чрез благочестивост и добри дела не само го спасила от проклятието, което нечистият живот е щял да му навлече, но и помогнала на цялото си семейство да достигне нирвана. Това е една от малкото поучителни истории с хубав край и ми стана приятно да я чуя в онзи ден от късната есен през месеца на предсватбените празненства.

Ала иначе през този период бях изпълнена със смесени чувства. Тъгувах заради предстоящата раздяла със семейството ми, но, както някога през периода на бинтоването, се стремях да виждам нещата в тяхната пълнота — не само късчето живот, прозиращо през решетките

на прозореца, а панорамна гледка като онази, която се разкриваше пред очите ни, когато със Снежно цвете надзъртахме тайно през прозорчето на паланкина на госпожа Уан. Бях убедена, че пред мен се разстила едно ново, по-добро бъдеще. Може би нещо в природата ми ме караше да се чувствам така — конят би се впуснал да преброди света, ако му позволят. Бях щастлива, че ще отида на ново място. Естествено, ще ми се да кажа, че Снежно цвете и аз следвахме природата на зодиакалния си знак точно както хороскопите ни чертаеха, но конете, както и хората, невинаги са покорни. Казваме едно, а вършим друго. Чувстваме едно, а след това сърцата ни поемат в друга посока. Виждаме нещо, но не проумяваме, че наочниците ни пречат. Тъпчем по добре познатия си предпочитан път, но после виждаме път, уличка, река, които ни мамят...

Така се чувствах тогава и вярвах, че Снежно цвете, моята сродна душа, изпитва същото, ала тя се държеше загадъчно. Сватбата ѝ щеше да се състои месец след моята, но не изглеждаше да се вълнува или да тъжи. Вместо това бе необичайно притихнала дори когато пееше поредния стих от някое произведение или залягаше усърдно над сватбената книга, която подготвяше. Реших, че може би бе попритеснена за първата брачна нощ и от мен.

— Не се боя от това — духовито подхвърли тя, докато сгъвахме и прибирахме юрганите в чеиза ми.

— Нито пък аз — рекох, но май никоя не бе убедена в думите си.

През ранните ми момичешки години, когато все още ми позволяваха да играя навън, бях виждала животни да се съвкупяват. Знаех, че нещо подобно ми предстои и на мен, но не разбирах как точно става това и какво трябваше да правя аз. А пък Снежно цвете, която обикновено бе много по-осведомена от мен, не бе от помощ в случая. И двете чакахме някоя от жените — майките, по-големите ни сестри, леля ми или дори сватовницата — да ни обяснят как се върши тази работа, така както ни бяха научили на толкова много други неща.

Тъй като и за двете ни тази тема бе неловка, се опитах да насоча разговора към плановете ни за следващите няколко седмици. Вместо да се върна вкъщи след сватбата си, щях да отида направо в дома на Снежно цвете, където щяхме да прекараме месеца на сватбените празненства. Бе мой ред да ѝ помогна с приготовленията за женитбата, както тя бе сторила. Бях копняла да посетя дома ѝ вече десет години и

донякъде бях по-развълнувана от това, отколкото от предстоящата среща с избраника ми, тъй като бях слушала за семейството на Снежно цвете от много отдавна, докато за мъжа, който щеше да ми стане съпруг, не ми бе известно почти нищо. Но радостта ми от предвкушването на тази среща — та аз най-после щях да видя дома на Снежно цвете! — бе донякъде помрачена от това, че тя говореше доста неопределено.

— Някой от роднините ти ще те доведе — казваше тя.

— Мислиш ли, че свекърва ми ще присъства на твоя месец на седенкуване и песни? — попитах аз.

Това щеше да ме зарадва, защото тогава майката на съпруга ми щеше да ме види с моята *лаотун*.

— Господарката Лу е много заета. Има много задължения, които ти ще наследиш някой ден.

— Но нали най-после ще се запозная с майка ти, по-голямата ти сестра и... кого още ще поканиш?

Очаквах, че мама и леля също ще участват в сватбените ритуали на Снежно цвете. Дотолкова я чувствах като член на нашето семейство, че си мислех, че ще пожелае да бъдат до нея.

— Леля Уан ще дойде — отговори Снежно цвете.

Сватовницата сигурно щеше да се появи няколко пъти по време на празненствата, както сега. За нея нашата женитба увенчаваше години упорит труд и ознаменуваше времето за окончателното плащане на възнаграждението ѝ. Не би пропуснала случай да покаже на другите жени — майките на възможни клиенти на нейните услуги, великолепните резултати от своята работа.

— Нямам представа какво е планирала майка ми — продължи Снежно цвете. — Ще бъде изненада.

В пълно мълчание сгънахме по още един юрган. Хвърлих поглед към нея и ми се стори, че чертите ѝ са изопнати. За пръв път от много години у мен назря предишната несигурност. Дали Снежно цвете не продължаваше да ме смята за недостойна? Може би ѝ бе неловко да представи майка ми и леля ми пред жените от Тункоу? После се опомних, че става дума за нейната женитба. Всичко трябваше да бъде точно както майка ѝ го искаше. Прибрах един немирнен кичур коса зад ухото ѝ.

— Нямам търпение да се запозная със семейството ти. Ще бъде чудесно.

С все още напрегнат вид тя рече:

— Тревожа се, че ще те разочаровам. Разказвала съм ти твърде много за мама и татко...

— И за Тункоу, и за дома ти...

— Как биха могли да отговорят на представите ти?

Засмях се:

— Глупаво е да се тревожиш. Единственото, което си представям, са прекрасните картини, които ми обрисоваха твоите разкази.

Три дни преди сватбата ми започнаха церемониите за Деня за скръб и печал. Мама седна на четвъртото стъпало на стълбата, водеща към горната стая, жените от селото се събраха да чуят жалбите, всички плачеха и се вайкаха съчувствено. Щом с майка ми привършихме риданията и размяната на песни, повторих същото с татко, чичо, леля и братята ми. Може да бях смела, устремила поглед към новия си живот, но тялото и душата ми бяха отмалели от глад, понеже според обичая на невестата ѝ е забранено да се храни през последните десет дни от предсватбените празненства. Дали следваме тази традиция, за да покажем по-голяма скръб при раздялата със семейството си, за да бъдем по-покорни, когато ни отведат в дома на съпруга ни, или за да изглеждаме по-чисти пред него? Как бих могла да зная отговора на този въпрос? Мога да кажа само, че мама, както повечето майки, скри няколко твърдо сварени яйца в женската стая, за да се подкрепя, но те не можеха да ми дадат сили и чувствата ми се притъпяваха с всяко следващо събитие.

На следната сутрин се събудих от нервни тръпки, които разтърсваха тялото ми, но Снежно цвете бе до мен и се опитваше да ме успокои, положила нежната си длан върху бузата ми. Този ден щяха да ме представят на родителите и роднините на съпруга ми и бях толкова изплашена, че не бих могла да хапна нищичко дори и да бе позволено. Снежно цвете ми помогна да облека сватбения костюм, който бях изработила — къса горница без яка, пристегнатата с колан над дългите панталони. Тя нахлузи на китката ми сребърните гривни, подарени от семейството на годеника ми, след което ми помогна да се накипря с останалите им подаръци — обици, огърлица и игли за коса. Гривните

ми подрънкваха, когато се удряха една о друга, а сребърните мъниста, с които бях обшила дрехата си, звънтяха мелодично. Нозете ми бяха обути с червени сватбени пантофки, а на главата си носех разкошен накит, украсен с перлички и сребърни фигурки, които трептяха при всяка моя стъпка, движение на главата или изблик на вълнение. Пред лицето ми се спускаха червени ресни, които образуваха плътен воал. Можех да гледам, без да нарушавам благоприличието само когато сведях поглед.

Снежно цвете ме отведе долу. Това, че не виждах около себе си, не означава, че в тялото ми не бушуваше вихър от чувства. Чувах неравните стъпки на майка ми, тихото шепнене на чичо и леля и стърженето на стола на баща ми, когато се изправи. Заедно със семейството ми отидохме да се поклоним в родовия храм на Пууей, където благодарих на предците ни за живота, който ми бе отреден. През цялото време Снежно цвете бе до рамото ми, насочваше стъпките ми по уличките на селото, шепнеше ми окуражителни слова, напомняше ми да побързам, ако мога, защото скоро щяха да пристигнат роднините на съпруга ми.

Когато се прибрахме вкъщи, двете с нея се качихме обратно в горната стая. За да ми помогне да се успокоя, тя пое ръцете ми в своите и се опита да ми опише какво прави новото ми семейство в момента.

— Затвори очи и си представи следното — тя се приведе така близо до мен, че ресните на воала се полюшваха при всяка нейна дума. — Господарите Лу сигурно са разкошно пременени. Те вече са се запътили към Пууей, придружени от приятелите и роднините си. Водят оркестър, който съобщава на всеки срещнат, че в този ден пътят им принадлежи. — Тя сниши глас. — Но къде е младоженецът? Той чака в Тункоу. Още само два дни и ще го видиш!

Изведнъж се разнесе музика. Сватбарите почти бяха пристигнали. Двете със Снежно цвете се приближихме до прозореца. Разгърнах ресните и погледнах навън. Оркестърът и шествието все още не се виждаха, но ето че по уличката се зададе пратеник, спря на прага ни и връчи на баща ми писмо, написано върху червена хартия, с което се съобщаваше, че новото ми семейство е дошло да ме вземе.

После оркестърът зави покрай ъгъла, последван от голяма тълпа непознати. Щом стигнаха дома ни, настъпи обичайната суматоха. Под

съпровода на традиционния смях и закачки гостите на сватбата посипваха оркестъра с вода и бамбукови листенца. Повикаха ме да сляза. За пореден път Снежно цвете пое ръката ми и ме поведе. Чувах песента на женски гласове: „Да отхраниш момиче и да го омъжиш, е като да построиш прекрасен път, по който други ще вървят“.

Излязохме пред къщата и госпожа Уан запозна бъдещите сватове. В този момент, когато моите свекър и свекърва ме зърваха за първи път, трябваше да се покажа в цялата си скромност, затова дори не можех да помоля шепнешком Снежно цвете да ми обрисова външния им вид или пък да разгадае какво впечатление съм им направила. След това родителите ми оглавиха процесията към родовия храм, където щеше да се състои първата от многобройните празнични гощавки. Снежно цвете и други девойки от селото насядаха около мен. Бяха поднесени специални блюда и алкохол. Лицата на сватбарите се зачервиха. Мъжете и стариците започнаха да ме засипват с шеги. В продължение на целия пир пеех жаловити песни, а женският хор отговаряше. Не бях се хранила от седем дни и миризмата на всички тези блюда ме замаиваше.

На следващия ден — Деня на чертога на песните — се състоя официален обяд. Ръкоделията ми и книгите за третата утрин бяха изложени на показ под съпровода на още песни, изпълнявани от Снежно цвете, жените и мен самата. Мама и леля ме отведоха до централната маса. Едва ме бяха настанили и свекърва ми ми поднесе купичка супа, приготвена от нея, която символизираше топлия прием в новото ми семейство. Бих дала всичко за няколко кусвания от бульона.

Не виждах лицето на свекърва си през булото, но когато погледнах надолу през ресните и видях златните ѝ лотоси, също така миниатюрни като моите, ме обля прилив на паника. Тя не бе обула специално измайсторените от мен пантофки. И прекрасно разбирах защо. Бродерията на нейните далеч надминаваше най-добрите ми постижения. Бях посрамена. Със сигурност родителите ми бяха посрамени, а семейството на съпруга ми — разочаровано.

В този ужасен миг Снежно цвете отново застана до мен и пое ръката ми. Традицията повеляваше да напусна тържеството и тя ме придружи обратно до дома. Помогна ми да се кача по стълбите, след което свали накитите и сватбената премяна и ми облече нощницата и спалните пантофки. Не продумвах. Мисълта за съвършенството на

обувките на свекърва ми ме гризеше отвътре, ала се боях да кажа каквото и да било дори на Снежно цвете. Не исках да разочаровам и нея.

Семейството ми се завърна много късно през нощта. Ако щяха да ми дават някакви наставления за сватбената нощ, това трябваше да стане сега. Щом мама дойде в стаята, Снежно цвете излезе. Майка ми изглеждаше обезпокоена и за секунда си помислих, че идва да ми съобщи, че родителите на съпруга ми са решили да разтрогнат годежа. Тя облегна бастуна си на леглото и приседна до мен.

— Винаги съм те учела, че една истинска дама не позволява в живота ѝ да има грозота — каза тя — и че само чрез болка ще постигнеш красотата.

Кимнах сдържано, но вътрешно направо крещях от ужас. Тя непрекъснато повтаряше тези думи, когато стъпалата ми бяха бинтовани. Нима съпружеските задължения в леглото бяха толкова страшни?

— Надявам се да запомниш, Лилия, че понякога не можем да избегнем грозотата. Бъди смела. Врекли сте се да бъдете свързани за цял живот — каза тя. — Дръж се като истинска дама, каквато ти е било отредено да бъдеш.

След което стана, подпря се на бастуна си и, накуцвайки, напусна стаята. Думите ѝ съвсем не ме успокоиха! Моята решителност, приключенски дух и вътрешната ми сила напълно ме изоставиха. Наистина се почувствах като невеста — уплашена, тъжна и ужасена от предстоящата раздяла със семейството ми.

Когато Снежно цвете влезе, ме намери побеляла от страх. Тя приседна там, където бе стояла майка ми преди това, и започна да ме утешава.

— Десет години си се подготвяла за този момент — нежно ми вдъхваше кураж тя. — Следваш правилата, изложени в книгата за женското благочестие. Словата ти са благи, но сърцето ти е силно. Косите ти са сресани скромно. Не си слагаш пудра и руж. Умееш да предеш памук и вълна, да тъчеш, шиеш и бродираш. Владееш изкуството на готвенето, поддържането на чистотата, знаеш как винаги да имаш горещ чай на печката и как да палиш огън. Грижиш се подобаващо за нозете си. Всяка нощ преди лягане сваляш старите

бинтове. Миеш стъпалата си старателно и ги намазваш с точно толкова благоухание, колкото трябва, преди да ги увиеш в чисти превръзки.

— Ами... съпружеските задължения?

— Какво за тях? Леля ти и чичо ти са се забавлявали, докато са ги изпълнявали. Майка ти и татко ти са ги извършвали достатъчно, че да народят много деца. Не може да е трудно като бродирането или чистенето.

Стана ми малко по-добре, но Снежно цвете не бе свършила. Помогна ми да си легна, сгуши се до мен и продължи да ме възхвалява.

— Ще станеш добра майка, защото си грижлива — шепнеше в ухото ми тя. — Но също така ще бъдеш и добър учител. Откъде знам ли? Виж само на колко неща научи мен.

Замълча за миг, за да се увери, че умът и тялото ми са попили думите ѝ, преди да продължи с по-прозаичен тон:

— Пък и видях как семейство Лу те гледаха вчера и днес.

Изтръгнах се от прегръдката ѝ и се обърнах с лице към нея.

— Разказвай. Разкажи ми всичко.

— Помниш ли, когато господарката Лу ти поднесе супата?

Как можех да забравя. Та нали това в моите очи бе началото на доживотно унижение.

— Цялото ти тяло трепереше — каза Снежно цвете. — Как го направи? Всички забелязаха. Всички се впечатлиха от твоята деликатност и сдържаност. Докато седеше на мястото си с приведена глава, показвайки каква безупречна девойка си, господарката Лу погледна към съпруга си. Усмихна му се одобрително и той ѝ отвърна. Ще видиш. Тя е строга, но има добро сърце.

— Но...

— Ами как само разглеждаха стъпалата ти! О, Лилия, сигурна съм, че цялото ми село е щастливо, задето някой ден ти ще заемеш мястото на господарката Лу. Сега се опитай да поспиш. Чакат те още много дълги дни.

Лежахме с лице една към друга. Снежно цвете положи длан върху бузата ми, както обикновено.

— Затвори очи — нареди ми нежно тя.

Подчиних ѝ се.

На следния ден сватбарите пристигнаха в Пууей достатъчно рано, за да можем да се върнем в Тункоу в късния следобед. Щом чух свирнята в покрайнините на селото, сърцето ми запрепуска. Не можах да сдържа сълзите си и те се застинаха по лицето ми. Мама, леля, голямата ми сестра и Снежно цвете с плач ме отведоха на долния етаж. Пратениците на младоженеца пристигнаха. С помощта на братята ми натоварихме чеиза в очакващите паланкини.

На главата си отново носех короната и воала и не виждах никого, но чувах гласовете на моето семейство, докато пеехме последните песни, които по традиция си разменят невестата и роднините.

— Една жена никога не ще стане ценна, ако не напусне селото си — запя мама.

— Сбогом, мамо — отзовах се аз. — Благодаря ти, че отгледа безполезната си дъщеря.

— Сбогом, дъще — меко каза татко.

При звука на гласа му от очите ми рукогнаха две струйки сълзи. Притиснах се към парапета на стълбата. Внезапно ме обзе нежелание да тръгвам.

— Ние, жените, от люлка сме орисани да се разделим с родните си места — запя леля. — Ти си като птичка, която се изгубва в облаците навеки.

— Благодаря ти, лельо, че ме развеселяваше. Благодаря ти, че ми разкри истинския смисъл на мъката. Признателна съм ти, че сподели уменията си с мен.

От тъмния ъгъл, в който леля стоеше, отекнаха хълцанията ѝ. Не можех да я оставя да скърби в самота. Хлипанията ми се присъединиха към нейните.

Сведох поглед и върху ръцете си видях покафенелите от слънцето длани на чичо, който се опитваше да откопчи пръстите ми от парапета.

— Цветният трон те очаква — рече той с пресеклив от вълнение глас.

— Чичо...

После гласовете на братята и сестра ми се сбогуваха с мен. Предпочитах да можех да ги видя с очите си, вместо да гледам червените ресни пред себе си.

— Големи братко, благодаря ти за добрината, с която се отнасяше към мен — запях. — Малки братко, признателна съм ти, че ми позволяваше да се грижа за теб, когато бе невръстно детенце, обуто в цепнати гащички. Сестро, благодаря ти за търпението.

Навън свирнята заехтя по-гръмко. Протегнах ръце напред. Мама и татко ги поеа и ми помогнаха да премина прага. Когато прекрачих навън, ресните за миг се разлюляха напред-назад. През движението им зърнах паланкина, покрит с червена коприна и украсен с цветя. Моят хуа дзяо — цветният трон, бе прекрасен.

Всичко, което ми бяха казали, откакто преди шест години се бях сгодила, нахлу в съзнанието ми. Омъжвах се за младеж, роден в годината на Тигъра, най-подходящия партньор за мен според хороскопа. Женихът ми бе здрав, умен и образован. Семейството му — уважавано, богато и щедро. Бях успяла да добия тези впечатления от качеството и количеството на даровете им и сега те се потвърждаваха от цветния трон. Силата, с която стисках ръцете на мама и татко, отслабна и те ме пуснаха да продължа напред сама.

Направих опипом две крачки и спрях. Не виждах къде вървя. Протегнах ръце с копнежа Снежно цвете да ги посрещне. Както винаги, тя застана до мен. Обвила пръсти около моите, ме отведе до носилката. Отвори вратичката. Отвсякъде се чуваше плач. Мама и леля ме изпровождаха с обичайния тъжен напев, който се пее при прощаването с дъщеря. Снежно цвете се приведе близо до мен и ми прошепна, така че никой да не чуе:

— Помни, че ще останем сродни души навеки.

После измъкна нещо от ръкава си и го скри в костюма ми:

— Написах нещо за теб — каза. — Прочети го по пътя към Тункоу. Ще се видим там.

Качих се в паланкина. Носачите го вдигнаха и потеглихме. Мама, леля, татко, Снежно цвете и няколко приятелки от Пууей съпроводиха свитата до края на селото и ме изпратиха с последни благопожелания. Седях сама в носилката и плачех.

Защо вдигах целия този шум, когато щях да се завърна в дома си само след три дни? Ще го обясня така: за „омъжвам се“ използваме фразата „булуу фудзя“, което ще рече „не попадам веднага в дома на

съпруга си“. „Луо“ означава падане, като падането на листата или попадането в сянката на смъртта. А на местния ни диалект думата за „съпруга“ има същото значение като тази за „гост“. През останалата част от живота си щях да съм просто гост в дома на съпруга си — но не онзи, когото посрещат с отбрани гозби, дарове и обич или комуто приготвят мека постеля, а такъв, който винаги си остава подозрителен чужденец, странник.

Извадих пакетчето от Снежно цвете от дрехата си. Загънато в плат, там лежеше ветрилото. Отворих го, предвкушвайки радостните слова, които сигурно бе написала. Очите ми пробягаха по гънките му и се спряха върху нейното послание:

„Две птички в полет — сърца, биещи ведно.
Слънцето озарява крилете им, напоява ги с целебна
топлина. Под тях се разстила земната шир — само тяхна.“

В гирлянда, обрамчващ ветрилото, се рееха двойка малки птички — аз и съпругът ми. Понрави ми се, че Снежно цвете бе посветила на съпруга ми място сред гънките на най-съкровената ни вещ.

После разстлах на скута си носната кърпичка, с която бе увито ветрилото. Сведох поглед и между полюляващите се в ритъм с бега на носачите ресни видях извезаните йероглифи на писмото, с което тя ознаменуваше този най-скъп за мен момент.

То започваше с традиционното обръщение към невестата:

„Остриета пробождат сърцето ми, докато ти пиша
това писмо. Врекохме се да сме неразлъчни и горчива дума
да не застава между нас.“

Това бе откъс от нашия договор и аз се усмигнах при спомена за онзи ден.

„Мислех, че ще сме неразделни за цял живот. Не вярвах, че днешният ден ще настъпи. Тъжно е, че сме се родили на този свят жени, но такава е била съдбата ни. Лилия, ние бяхме като двойка мандаринки. Сега всичко ще се промени. В следните дни ще научиш някои неща за мен. Нямам покой и съм изпълнена с тревожно очакване. Сърцето и гърлото ми се свиват при мисълта, че не ще ме обичаш вече. Моля те, знай, че каквото и да си помислиш за мен тогава, моето мнение за теб ще остане непроменено.
Снежно цвете“

Представяте ли си как се почувствах? Снежно цвете бе така притихнала в последните седмици, защото се е бояла, че ще спра да я обичам.

Но как би могло да се случи това? Седнала в обкичената с цветя носилка, на път към съпруга си, знаех, че нищо никога не би променило чувствата ми към Снежно цвете. Върху ми се стовари страховитото предчувствие и ми се прииска да извикам на носачите да обърнат и да ме отнесат обратно у дома, за да разсея страховете на моята сродна душа.

Тъкмо тогава пристигнахме пред главните порти на Тункоу. Фишеци гърмяха и пукаха, звън, звук на тръби и удари на барабани огласяха въздуха. Някакви хора разтоварваха чеиза ми. Вещите трябваше да бъдат отнесени направо в новия ми дом, за да може съпругът ми да се премени в сватбената носия, която му бях ушила. После чух ужасен, но познат звук — някой колеше пиле. Земята около носилката бе обляна с кръвта му, за да отблъсне злите духове, които можеше да са пристигнали заедно с мен.

Най-сетне вратичката на носилката се отвори и една жена — по традиция онази, която е призната за най-главната в селото — ми помогна да сляза. Най-високопоставената дама всъщност бе свекърва ми, но за посрещането бе определена майката с най-многобройна мъжка челяд в Тункоу. Тя ме отведе в новия ми дом, аз прекрачих през прага и бях представена на семейството на съпруга си. Коленичих пред тях, като трижди докоснах земята с глава:

— Ще ви слушам — казах, — ще работя за вас.

След това налях чай на всички. Накрая бях съпроводена до сватбената стая, където ме оставиха сама, но вратата зееше отворена. Мигове ме делеаха от първата среща със съпруга ми. Бях чакала този момент, откакто за пръв път госпожа Уан дойде у дома да огледа нозете ми, ала въпреки това бях ужасно развълнувана, смутена и объркана. Този мъж ми бе напълно непознат и аз изпитвах към него естествено любопитство. Той щеше да стане баща на децата ми и се тревожех как ли точно ще стане това. На всичкото отгоре току-що бях получила тайнствено писмо от моята сродна душа и умирах от безпокойство.

Чух да местят маса и да запречват вратата. Сведох глава, колкото ресните да се раздалечат, и видях роднините на мъжа ми да трупат сватбените юргани върху масата и да поставят две чаши с вино — едната привързана със зелен конец, другата — с червен, най-отгоре на купчината.

Съпругът ми влезе в преддверието. Всички нададоха възгласи. Този път не се опитвах да надничам. Исках при първата ни среща да спазя традицията възможно най-добре. От своята страна той подръпна червения конец, а аз — зеления. После скочи върху юрганите, а оттам — в стаята. Този ритуал официално ни превръщаше в мъж и жена.

Какво да кажа за впечатлението, което ми направи съпругът ми, когато за първи път застанахме един до друг? По мириса му усетих, че бе провел пълно пречистване на тялото си. Сведох поглед надолу и забелязах, че обувките, които бях изработила за него, стояха хубаво на краката му и че червените сватбени панталони му бяха съвсем по мярка. Но този момент отлетя и дойде ред на ритуала „Задявки и олелия в сватбените покои“. Приятелите на мъжа ми нахлуха при нас, като се олюляваха и плетяха езици. Предложиха ни фъстъци и фурми, за да бъдат многобройни децата ни, и сладкиши — за да е сладък животът ни. Но на мен не дадоха кнедлата даром, както на съпруга ми. О, не! Вързаха я на конец и започнаха да я люлеят пред устата ми. Накараха ме да подскачам, за да я хвана, като винаги я издърпвах изпод носа ми. През цялото това време пускаха шеги. Нали знаете от кои. Как мъжът ми щял да бъде силен като бик през нощта, а аз — кротка като агне, как гърдите ми били напращели като праскови и напирали да разкъсат дрехата ми, как семето на съпруга ми било изобилно като семчиците на нара или как, ако сме използвали

определена поза, със сигурност сме щели да заченем син. Навред е едно и също — мръсните шегички в сватбената нощ са позволени. Аз играех играта им, ала вътрешно все повече ме обземаше някакво неистово чувство.

Бях в Тункоу вече от часове. Бе станало късно през нощта. На улицата отвън селяните ядяха и пиеха, танцуваха и празнуваха. Нов залп от фишеци сигнализира края на пиршеството. След дълго чакане най-накрая госпожа Уан затвори вратата на сватбените покои и двамата със съпруга ми се усамотихме.

— Здравей — каза той.

— Здравей — отвърнах аз.

— Яла ли си?

— Не ми е позволено да се храня още два дни.

— Ето ти фъстъци и фурми — рече той. — Няма да кажа на никого, изяж ги, ако искаш.

Поклатих отрицателно глава и перличките по главата ми затрептяха, а сребърните мъниста зазвъняха мелодично. Ресните се разтвориха и през тях видях сведените му очи. Гледаше нозете ми. Изчервих се. Притаих дъх с надежда да усмиря треперливите ресни, за да не забележи той руменината ми. Аз не помръдвах, нито той. Сигурна бях, че продължава да ме изучава. Можех само да чакам.

Най-накрая съпругът ми рече:

— Казаха ми, че си много хубава. Така ли е?

— Помогни ми да сваля украшенията и виж сам.

Думите ми прозвучаха по-остро, отколкото исках, но мъжът ми само се засмя. Няколко секунди по-късно той положи короната на една масичка. Обърна се с лице към мен. Бяхме може би на метър един от друг. Той изучаваше лицето ми, а аз смело разглеждах неговото. Всичко, което госпожа Уан и Снежно цвете ми бяха разказвали, бе вярно. Кожата на лицето му бе чиста и без никакви белези. Цветът ѝ не бе така смугъл като на татко или на чичо, от което заключих, че прекарваше малко време на полето. Имаше високи скули и брадичка, която издаваше увереност, но не и безочие. Един непокорен перчем падаше през челото му и му придаваше нехаен вид. В очите му проблясваха весели пламъчета.

Той пристъпи напред, пое дланите ми в своите и рече:

— Мисля, че ти и аз можем да бъдем щастливи заедно.

Може ли седемнайсетгодишна девойка от народа яо да се надява на по-хубави думи? Подобно на съпруга си, аз също виждах златно бъдеще пред нас. В сватбената нощ той спази всички традиции, дори свалянето на сватбените обувки от нозете ми и обуването на червените спални пантофки. Бях дотолкова привикнала на нежния допир на Снежно цвете, че наистина не съм в състояние да опиша това, което изпитах, докато ръцете му докосваха стъпалата ми, освен че това действие ми се стори далеч по-интимно от всичко, което последва. И двамата нямахме представа какво да правим. Аз просто се опитвах да си представя какво би сторила Снежно цвете, ако тялото на този непознат мъж се намираще върху нея.

На втория ден от сватбата станах рано. Оставих съпруга си да спи и излязох от стаята. Случвало ви се е да ви прилошее от притеснение, нали? Така се чувствах от мига, когато прочетох писмото на Снежно цвете, но нямаше какво да сторя по време на сватбата, през нощта или дори сега. Трябваше да се постарая да следвам възможно най-добре предписанията до следващата ни среща. Но не ми бе лесно, тъй като изпитвах глад, бях изтощена и тялото ме болеше. Краката ми бяха изморени и разранени от дългото ходене през последните дни. Изпитвах болка и на още едно място, но докато вървах към кухнята, се опитах да потисна неприятните усещания. В стаята бе приклекло едно около десетгодишно слугинче, което очевидно чакаше мен. Собствена прислужница — за това никой не ме бе предупредил. В Пууей хората нямаха слуги, но аз отгатнах положението ѝ от това, че краката ѝ не бяха бинтовани. Казваше се Юнган, което означава „смела и здрава като желязо“, каквато се и оказа впоследствие. Вече бе напалила мангала и бе донесла вода. Трябваше само да я стопля и да я занеса на свекъра и свекърва си, за да се измият. Направих и чай за цялото семейство и когато те дойдоха, им налях, без да разсипя и капчица.

По-късно през деня новите ми роднини изпратиха още свинско и сладкиши на родителите ми. Господарите Лу дадоха пищно угощение в родовия храм, още едно пиршество, на което не ми се полагаше да се храня. В присъствието на всички гости двамата със съпруга ми се поклонихме на Небето и Земята, на родителите на мъжа ми и на предците на семейство Лу. След това преминахме през храма, като се кланяхме на по-възрастните от нас. В замяна те ни даряваха с пари,

увити в червена хартия. След тези ритуали се върнахме обратно в сватбените покои.

Следващият ден, трети сватбен, е времето, което всяка невеста чака с нетърпение, защото тогава се четат сватбените книги, изработени от семейството и приятелките ѝ. Ала сега в главата ми бе само Снежно цвете и мисълта, че ще я видя при церемонията.

Сестра ми и снаха ми пристигнаха с книгите и подноси с храна, от която най-последно бе позволено да вкуся. Много жени от Тункоу пристигнаха за четенето, но нито Снежно цвете, нито майка ѝ се появи. Не проумявах какво става. Бях дълбоко наранена... и уплашена от отсъствието ѝ. Предстоеше най-хубавият, както се смяташе, сватбен ритуал, а не можех да му се насладя.

Моите *санджаошу* съдържаха обичайните слова за мъката на семейството ми след раздялата с мен. В същото време възхваляваха добродетелите ми и преповтаряха фрази от рода на: „Само да можехме да убедим това достойно семейство да изчака няколко години, преди да те вземе“ или „Тъжно е, че сме разделени“, като същевременно умоляваха новите ми роднини да бъдат снизходителни и да ме учат търпеливо на семейните обичаи. Сватбената книга на Снежно цвете също не излъга очакванията ми — в нея бе впълтила любовта си към птиците. Започваше така:

„Фениксът чифтосва се със златна кокошка, съюз,
склучен в небесата.“

Отново очакваните чувства, дори и от сродната ми душа.

---

[1] Нефритен император (Ю-хуан) — върховно божество в даоисткия пантеон, създател на света и владетел на небето и земята, господар на живите и мъртвите. Една от основните му функции е да раздава правосъдие. — Б.пр. ↑

ИСТИНАТА

При нормални обстоятелства на четвъртия ден след сватбата трябваше да се върна обратно при семейството си в Пууей, но аз отдавна бях планирала да отида направо в дома на Снежно цвете за седенкуването. Сега, когато срещата ни бе така близка, бях поразтревожена от всякога. Облякох един от хубавите си ежедневни костюми — горница от морскозелена коприна и панталони с извезани бамбукови мотиви. Исках да направя добро впечатление не само на всеки, когото щях да срещна по пътя, но и на семейството на Снежно цвете, за което бях слушала толкова много. Юнган, слугинчето, ме поведе през улиците на селото. Носеше кошница с дрехи за мен, конци за бродирание, платове и книгата за третата сутрин, която бях направила за Снежно цвете. Радвах се, че имам спътница като Юнган, но в същото време изпитвах и неловкост. Тя бе едно от многото нови неща в живота ми, с които трябваше да свикна.

Тункоу бе много по-голямо и процъфтяващо село от Пууей. Улиците бяха чисти, нямаше скитащи на воля кокошки, патици и прасета. Спряхме се пред една къща, която изглеждаше точно както в описанията на Снежно цвете — двуетажна, тиха и елегантна. Още не познавах обичаите в селото, но едно нещо бе досущ като в Пууей: хората нямаха навика да поздравят високо или да почукат, за да известят за присъствието си, преди да влязат. Юнган просто отвори вратата на главния вход на къщата и пристъпи вътре.

Следвах я плътно и щом прекрачих прага, ме връхлетя странна миризма, смесица от мириса на изпражнения, гниещо месо и някакъв отворително сладникав привкус.

Нямах представа какъв може да е източникът на тази смрад, освен че някак си се усещаше, че е човешка. Стомахът ми се разбунтува, а очите ми отказваха да повярват на това, което виждат.

Главната стая на дома бе много по-голяма от нашата в Пууей, но далеч по-оскъдно обзаведена. Видях маса, но не и столове. Стълбището към женските покои имаше резбовани перила, но с изключение на тези няколко неща, които се отличаваха с далеч по-

изкусна изработка от всичко в родния ми дом, помещението бе празно. Дори огън не бе напален. Вече бе късна есен и времето бе студено. Освен това стаята бе мръсна, а по пода се въргаляха остатъци от храна. Видях и други врати, които сигурно водеха към спалните.

Обстановката не само бе в пълна противоположност с очакванията на случайния минувач, впечатлен от фасадата, но и бе коренно различна от описанията на Снежно цвете. Сигурно бях сбъркала дома.

Близо до тавана имаше няколко прозореца, но всички, с изключение на един бяха запечатани. Един-единствен лъч светлина се процеждаше и пронизваше мрака. В мрачните сенки на стаята забелязах жена, приклепнала над един леген. Бе облечена като скромна селянка в мръсни и дрипави ватирани дрехи. Погледите ни се срещнаха и тя бързо отклони взора си. Застана със сведена глава в осветеното от снопа слънчева светлина пространство. Кожата ѝ бе красива, бледа и чиста като порцелан. Сви длани една върху друга и се поклони.

— Госпожице Лилия, добре дошла, добре дошла.

Говореше тихо, но не от почит към новото ми положение, а с тембър, който като че ли бе приглушен от някакъв постоянен страх.

— Изчакайте тук. Ще повикам Снежно цвете.

Това напълно ме порази. Тогава значи това трябваше да е домът на Снежно цвете. Но как би могло да е истина? Докато прекосяваше стаята, запътена към стълбите, забелязах фините ѝ, малки почти колкото моите златни лотоси, които за невежото ми око изглеждаха забележителни за жена от кастата на прислугата.

Слушах напрегнато как жената разговаря с някого на горния етаж, а после слухът ми долови невъзможното — бе гласът на Снежно цвете с най-непреклонния и заядлив тон, който бях чувала от нея. Слисана, ето как се чувствах, напълно слисана. С изключение на този единствен познат звук къщата бе някак зловещо притихнала. И в нейната тишина усетих някакво дебнещо присъствие, подобно на зъл дух от отвъдното. Цялото ми тяло се възпротиви срещу това чувство. Тръпки на погнуса полазиха кожата ми. Треперех в морскозеления си костюм, в който се бях пременила, за да впечатля родителите на Снежно цвете, но който не бе никаква защита срещу влажния повей,

нахлуващ през прозореца, или срещу страха, притаил се в сенките на това странно, сумрачно, зловонно, ужасяващо място.

Снежно цвете се появи на стълбите на втория етаж.

— Качвай се — повика ме тя.

Стоях вцепенена и отчаяно се опитвах да възприема това, което очите ми виждаха. Нещо се докосна до ръкава на дрехата ми и аз се сепнах.

— Не мисля, че господарят би позволил да ви оставя тук — каза Юнган, чието лице бе застинало в тревожен израз.

— Господарят знае къде съм — отговорих, без да мисля.

— Лилия. — В гласа на Снежно цвете прозвуча нотка на тъжно отчаяние, която не бях долавяла друг път.

Тогава в паметта ми проблесна спомен отпреди едва няколко дни, когато майка ми ме предупреди, че когато стана жена, няма да мога да избегна грозната страна на живота и че трябва да бъде смела:

— Врекли сте се да бъдете свързани за цял живот — каза тя. — Дръж се като истинска дама, каквато ти е отредено да бъдеш.

Тя не бе имала предвид съпружеските ми задължения, а това тук. Снежно цвете бе моя сродна душа за цял живот. Към нея питаех по-голяма и дълбока любов, отколкото някога бих могла да чувствам към човека, който бе мой съпруг. Това бе истинският смисъл на съюза между сродните души.

Пристъпих напред и чух звук, подобен на скимтене, който идваше откъм Юнган. Не знаех какво да сторя. Никога не бях имала прислужница. Потупах я колебливо по рамото:

— Върви — опитах се да придам на гласа си заповедна нотка, каквото и да значеше това. — Всичко ще бъде наред.

— Ако се наложи да си тръгнете по каквато и да било причина, само излезте и извикайте за помощ — предложи Юнган, все още угрижена. — Всички познават господаря и господарката. Някой ще ви придружи до дома им.

Протегнах се и поех кошницата от ръката ѝ. След като момичето не помръдна, аз му кимнах да върви. То въздъхна с примирение, поклони се бързо, тръгна заднишком към вратата, обърна се и излезе.

Здраво вкопчила ръка в кошницата, аз заизкачвах стълбите. Когато наближих Снежно цвете, видях, че страните ѝ бяха набраздени от сълзи. И тя като прислужницата, която ме посрещна, бе облечена в

сиви, зле закърпени и не по мярка ватирани дрехи. Спрях едно стъпало преди площадката.

— Нищо не се е променило — казах. — Ти и аз сме сродни души.

Снежно цвете пое ръката ми, помогна ми да изкача последното стъпало и ме отведе в женската стая. Виждаше се, че някога тя също е била прекрасна. Бе може би тройно по-просторна от тази в родния ми дом. Вместо решетка от вертикални летви прозорецът имаше капак от дърво, украсен със сложна резба. Иначе стаята бе празна, с изключение на един чекрък и легло. Красивата жена, която бях видяла долу, грациозно седеше на ръба на леглото, с изискано полегнала в скута ръце. Селските дрехи не можеха да скрият изящните ѝ обноски.

— Лилия — каза Снежно цвете, — това е майка ми.

Прекоших стаята, събрах длани и се поклоних на жената, която бе дала живот на моята *лаотун*.

— Трябва да ни извиниш — рече майка ѝ. — Мога да ти предложа единствено чай.

Тя се надигна от мястото си.

— Вие, момичета, имате много да си говорите.

С тези думи излезе, полюшвайки се с онази несравнима грация, която безупречно бинтованите стъпала придават на походката.

Когато преди четири дни напуснах родния си дом, от очите ми се лееха сълзи. Бях едновременно тъжна, щастлива и уплашена. Но сега, приседнала заедно със Снежно цвете на леглото ѝ, върху страните ѝ виждах сълзи на угризения, вина, срам и неловкост. Копнеех да ѝ изкрещя: „Разкажи ми!“, но вместо това седях в очакване на истината, осъзнавайки, че с всяка дума, отронваща се от устните ѝ, Снежно цвете щеше да губи и последните остатъци от достойнство.

— Много преди да се срещнем — каза тя най-после, — семейството ми бе едно от най-добрите в окръга. Сама виждаш — безпомощно посочи с ръка наоколо тя, — някога това бе великолепен дом. Семейството ми бе много преуспяващо. Прадядо ми, държавният чиновник, получил много *моу* земя от императора.

Слушах замаяна.

— Когато владетелят се преселил в отвъдното, прадядо ми изпаднал в немилост и се оттеглил у дома в Тункоу. Животът му бил хубав. Когато починал, неговият син, дядо, заел мястото му.

Притежавал много работници и слуги. Имал три наложници, но те го дарявали само с дъщери. Най-накрая баба ми родила син и подсигурила положението си. Майка ми е омъжена за този син. Хората казвали, че била като Ху Юсиу, която с таланта и чара си запленила императора. Баща ми не стана държавен чиновник, но има големи познания по класическите произведения. Разправяли за него, че някой ден ще стане управител на Тункоу. Мама го вярвала. Но според някои го чакало друго бъдеще. Дядо и баба виждали у него слабохарактерността на единствен син, отгледан в къща, пълна със сестри и наложници, а леля ми подозирала, че е страхлив и склонен към пороци.

С отсъстващ поглед Снежно цвете преживяваше отново безвъзвратно отминалите времена.

— Две години след раждането ми дядо и баба починали — продължи тя. — Семейството ми имаше всичко — разкошни дрехи, изобилна храна, многобройна прислуга. Баща ми ме вземаше със себе си при своите пътувания, майка ми ме водеше в храма на Гупо. Видях и научих много като дете. Ала той трябваше да се грижи за трите наложници на дядо и да омъжи четирите си сестри и петте полусестри, родени от държанките. Трябваше да осигури работа, храна и подслон на полските работници и домашната прислуга. Женитбите на сестрите му бяха договорени. Той искаше да покаже на всички какъв големец е. При всяка следваща сватба даровете бяха все по-разточителни. Започна да продава нивите си на земевладелеца от западната част на провинцията, за да купи повече коприна или поредното прасе като подарък за сватовете. Майка ми — ти я видя — е красива външно, ала в душата си е каквато бях аз, преди да те срещна: гледана, разглежена и напълно невежа в женската работа, с изключение на бродирането и нюшу. Баща ми...

Снежно цвете се поколеба, после изтърси:

— Баща ми се пристрасти към лулата.

Спомних си отново онзи ден, когато майка ми се видя принудена да изпъди госпожа Гао заради приказките ѝ за семейството на Снежно цвете. Тя бе споменала за хазарт и наложници, както и че бащата на Снежно цвете обичал лулата. Тогава бях на девет и си помислих, че е

пушел много тютюн. Сега осъзнах не само че той бе станал жертва на страстта си към опиума, но и че в онзи ден всички в женската стая, с изключение на мен са били наясно какво точно значат думите на госпожа Гао. Майка ми, леля ми, госпожа Уан са знаели. И въпреки това всяка от тях се бе съгласила, че истината не бива да ми бъде разкривана.

— Баща ти жив ли е още? — попитах колебливо. Със сигурност би ми казала, ако бе починал, но, от друга страна, при всичките ѝ останали лъжи — можеше да е премълчала.

Тя кимна, но не даде повече обяснения.

— Долу ли е? — попитах, сецайки се за странната отблъскваща миризма, която пропиваше главната стая.

Чертите на лицето ѝ застинаха напълно, след което повдигна вежди. Реших, че това ще рече „да“.

— Повратът дойде след глада — отново проговори Снежно цвете. — Помниш ли? Тогава още не се познавахме, имаше една година с особено слаба реколта, последвана от жестока зима.

Как бих могла да забравя? Най-хубавото, което имахме на трапезата, бе оризова каша, подправена със сушена ряпа. Мама пестеше храната, татко и чичо почти не кусаха и така успяхме да оцелеем.

— Баща ми не бе подготвен — призна Снежно цвете. — Имаше своята лула и забрави за нас. Един ден наложниците на дядо ни напуснаха. Може би са се върнали в родните си домове. Може да ги е застигнала смърт в преспите. Никой не знае. Когато пролетта настъпи, в къщата бяхме останали единствено родителите ми, двамата ми братя, сестрите ми и аз. На пръв поглед все още водехме елегантния си начин на живот, но в действителност събирачите на дългове станаха редовни посетители в дома ни. Баща ми продаде още ниви. Накрая ни остана само къщата. Но тогава него вече го бе грижа повече за лулата, отколкото за нас. Преди да заложи мебелите, о, Лилия, не можеш да си представиш колко прекрасно бе всичко някога, той реши първо да продаде мен.

— Нямах предвид като прислужница, нали!

— По-лошо. Като осиновена снаха.

В представите ми това винаги е било най-тежката участ за едно момиче: да не бинтоват нозете ти, да бъдеш отгледана от непознати,

които са толкова паднали нравствено, че да не искат да вземат истинска снаха, да се отнасят с теб като с прислужница. А сега, когато бях омъжена, разбрах най-ужасната част от този живот. Възможно бе да се превърнеш в парче плът, с която всеки мъж в семейството може да си достави удоволствие.

— Спасението дойде от сестрата на майка ми — каза Снежното цвете. — След като двете с теб станавме *лаотун*, успя да уреди щогоде сносен брак за по-голямата ми сестра. Тя спря да си идва у дома. По-късно леля изпрати по-големия ми брат да чиракува в Шандзянсю. По-малкият ми брат работи на нивите на новото ти семейство. Както знаеш, по-малката ми сестра почина...

Но мен не ме интересуваха хора, които никога не бях срещала и за които бях чувала само лъжи.

— Какво стана с теб?

— Леля промени бъдещето ми с помощта на ножици, бинтове и стипца. Баща ми възразяваше, но нали познаваш леля Уан. Кой може да ѝ откаже, когато си е наумила нещо?

— Леля Уан? — главата ми се замая. — Имаш предвид леля Уан, сватовницата?

— Тя е сестра на майка ми.

Притиснах пръсти към слепоочията си. Още първия ден, когато се запознахме и посетихме храмовия панаир, Снежното цвете се бе обърнала към посредницата с „лельо“. Тогаваш помислих, че го прави от уважение и любезност, и самата аз започнах да я наричам така. Почувствах се глупава и смешна.

— Не си ми казвала — рекох.

— За леля Уан ли? Това е едничкото, което бях убедена, че знаеш.

„Едничкото, което бях убедена, че знаеш“. Опитах се да проумея тези думи.

— Леля Уан прозряла истинската същност на баща ми — продължи Снежното цвете. — Разбрала, че е слабохарактерен. Огледала и мен. Прочела в чертите ми нежелание да се подчинявам и да внимавам, както и колко безнадеждна съм в домакинстването, но също съобразила, че майка ми може да ме научи да бродирам, да се обличам добре, да се държа изискано в присъствието на мъже, да овладее женското писмо. Леля е само жена, но като посредница има и делови

нюх. Разбрала накъде вървят нещата за семейството ми, а и за мен самата. Започнала да търси подходящо момиче, което да стане моя сродна душа, с надеждата, че този съюз ще отправи ясно послание към хората в околността за това, че съм образована, предана, покорна...

— И годна за женитба — заключих аз. Същото важеше и за мен.

— Обикаляла окръга, бродила далеч извън района си на сватовница, докато един ден не чула за теб от гадателя. Щом те видяла, решила да свърже съдбите ни.

— Не разбирам.

Снежно цвете се усмихна печално.

— Ти щеше да се издигнеш, а аз вървах към падението. Когато се срещнахме за първи път, не знаех нищо за това. От мен се искаше да се уча от теб.

— Но нали ти учеше мен. Винаги си ме превъзхождала в бродирането. А и имаш огромни познания по *нюшу*. От тебе зная как да живея в дом с високи прагове...

— А от теб аз овладях уменията да вадя вода от кладенеца, да пера, готвя, чистя. Опитах се да науча майка си, но тя вижда живота такъв, какъвто беше.

Вече се досещах, че майка ѝ се бе вкопчила в безвъзвратно отлетялото минало, но от онзи разказ на Снежно цвете за семейството ѝ днес ми се струва, че самата тя гледаше света през милостивото було на спомена. От близостта ни през всички онези години знаех, че вярва, че домашният свят, обитаван от жените, трябва да бъде прекрасен и безметежен. Може би смяташе, че някак си прежните времена може да се завърнат.

— От теб получих уменията, които ми бяха необходими за новия ми живот — каза Снежно цвете, — само дете никога не съм можела да чистя така добре като теб.

Наистина в тази работа никак не я биваше. Винаги съм смятала, че това бе начин да си затваря очите за мръсотията, в която живеехме в моя дом. Сега разбрах, че за ума ѝ бе по-лесно да се носи из небесата отвъд облаците, отколкото да признае грозотата, която се натрапваше пред очите ѝ.

— Но вашата къща е много по-голяма, отколкото нашата, и чистенето ѝ е по-тежка задача, а ти си била само девойка с приборани коси — упорствах глупаво, опитвайки се да я разведря. — Имала си...

— Безпомощна майка, баща, пристрастен към опиума, и братя и сестри, които напуснаха дома ни един по един.

— Но ти се омъжваш...

Внезапно си спомних деня на последната разпра между госпожа Гао и госпожа Уан. Какво бе казала тя за годеника на Снежно цвете? Опитах се да си припомня какво знаех за нейната женитба, но тя много рядко или изобщо не говореше за бъдещия си съпруг. Рядко, да не кажа никога, показваше даровете, изпратени ѝ от семейството на годеника ѝ. Вярно, бяхме виждали парчета памук и коприна, които шиеше, но тя винаги казваше, че това са вещи за всекидневието, например обувки за самата нея. Нищо специално.

В ума ми започна да се оформя страховита мисъл. Вероятно Снежно цвете се омъжваше в много скромно семейство. Въпросът бе колко точно е ниско положението им.

Тя като че прочете мислите ми:

— Леля стори най-доброто, което можа. Не се омъжвам за земеделец.

Малко се обидих, тъй като моят баща беше такъв.

— Значи за търговец?

Професията е непочтена, но съпругът ѝ може би щеше да е в състояние да възвърне част от предишния разкош, на който бе свикнала.

— Омъжвам се в близкото село Дзинтиен, точно както леля каза, само че семейството на съпруга ми... — тя отново се поколеба — те са касапи.

Какъв ужас! Това бе възможно най-злочастният брак! Съпругът ѝ нямаше да е последният бедняк, но занаятът му бе нечист и отблъскващ. През ума ми прелетя целият последен месец преди сватбата ми. По-специално си припомних как госпожа Уан, седнала до Снежно цвете, я бе утешавала и придумвала на тих глас. След това се сетих и за „Животът на госпожа Уан“, която сватовницата ни бе разправила. С дълбок срам осъзнах, че разказът изобщо не е бил предназначен за мен, а за Снежно цвете.

Не знаех какво да кажа. От деветгодишна бях узнавала късчета от истината, но бях предпочела да не вярвам и да не признавам очевидното. Помислих си: „Не е ли мой дълг да направя сродната си

душа щастлива? Да я накарам да забрави бедите си? Да ѝ помогна да повярва, че всичко ще се оправи?“

Обвих ръцете си около нея.

— Поне никога няма да гладуваш — казах, макар впоследствие да не излязох права. — И по-лоши неща могат да сполетят една жена — рекох, но какви — не можех да се сетя.

Тя зарови лице в обятията ми и захлипа, ала само миг след това грубо ме отблъсна от себе си. Очите ѝ бяха влажни от сълзите, но в тях се четеше не скръб, а дива ярост.

— Не ме съжالياвай! Не искам това!

Не ми бе хрумвало да я съжالياвам. Призляваше ми от объркване и мъка. Писмото ѝ бе съсипало радостта от сватбата ми. Отсъствието ѝ при четенето на сватбените книги дълбоко ме бе наскърбило. А сега и това. Изпод целия смут, който изпитвах, се надигаше усещането, че съм предадена. Защо не бе споделила истината с мен при всички онези нощи на съкровена близост? Дали защото искрено не можеше да повярва каква съдба я очаква? Или пък, след като във фантазиите си винаги отлиташе далеч от грозната страна на живота, мислеше, че злото ще я отmine наяве? Наистина ли вярваше, че краката ни ще се отделят от земята, а сърцата ни ще се извисят в небесата заедно с птичките? Или многобройните ѝ тайни бяха просто опит да опази достойнството си с надеждата, че часът на истината никога няма да настъпи?

Може би трябваше да изпитам гняв, задето ме бе лъгала, но не това чувствах. Бях повярвала, че съм родена за бляскаво бъдеще, и това ме бе направило толкова себична, че не виждах онова, което ставаше пред очите ми. Дали пък не ми липсваше нещо, за да бъда достойна приятелка и сродна душа, и затова не бях задавала на Снежно цвете правилните въпроси за миналото и бъдещето ѝ?

Бях само на седемнайсет. Последните десет години бях прекарала почти изцяло в горната стая в дома ни, обградена от жени, които имаха определена представа за бъдещето ми. Същото важеше и за мъжете. Ала когато се замислих, от всички тях — мама, леля, татко, чичо, госпожа Гао, госпожа Уан, та дори и Снежно цвете — единственият, когото можех наистина да виня, бе майка ми. Госпожа Уан може да я е залъгала в началото, но след това бе узнала истината и бе решила да я скрие от мен. Чувствата ми към нея се изкривяваха от

осъзнаването, че редките признаци на привързаност, които ми бе демонстрирала и които сега виждах като част от по-голямата ѝ игра на недоизказани истини, не бяха нищо друго освен начин да ме накара да следвам пътя към изгодния брак, който щеше да е от полза за цялото семейство.

Изживявах момент на върховен вътрешен смут и мисля, че именно той подготви почвата за онова, което се случи по-късно. Не знаех какво искам. Не виждах и не осъзнавах важните неща. Бях просто едно глупаво момиче, което си въобразява, че разбира много само защото е омъжено. Не знаех как да помиря вътрешните си противоречия, затова ги заключих дълбоко, дълбоко в душата си. Ала чувствата ми не изчезнаха, а и не можеха да изчезнат. Като да бях погълнала месо от болно прасе, което започна бавно да разяжда вътрешностите ми.

Тогава все още не бях господарката Лу, която днес е почитана заради своята милостивост, състрадание и сила. Въпреки това, от момента, в който прекрачих прага на дома на Снежно цвете, почувствах у мен да се заражда нещо ново. Спомнете си пак сравнението със заразено свинско и ще разберете какво имам предвид. Налагаше се да се преструвам, че нищо не трови и разяжда душата ми, затова насочих волята си към това да бъде полезна. Исках да спечеля уважение за семейството на съпруга си, като покажа добрина и великодушие към хора, изпаднали в крайно тежко положение. Разбира се, не знаех как да го сторя, защото това не бе нещо свойствено за мен.

Сватбата на Снежно цвете щеше да бъде след месец, затова помогнах на двете с майка ѝ в почистването на дома. Исках да му придадем приличен вид за пристигането на семейството на младоженеца, но никой не можеше да прогони ужасната смрад, която пропиваше помещенията. Отвратителната сладникава миризма се дължеше на опиума, който бащата на Снежно цвете пушеше. А останалата воня, както може би сте се досетили, идваше от увредените му от отровата черва. Никакво кадене с тамян, оцет или проветряване дори в това хладно време на годината не можеха да прикрият нечистотията и гнусните привички на този човек.

Опознах ежедневието на дома, в който двете жени живееха в страх от главата на семейството, разположил се в една стая на долния

етаж. Забелязах приглушените им гласове и инстинктивното им трепване, когато ги повикаше. Видях и самия него как се въргала в собствената си воня и нечистотии. Дори изпаднал в бедност, той бе сприхав и гневлив като разглезено дете. Може би е имало време, когато се е нахвърлял върху жена си и дъщеря си физически, но вече бе само замаяно от наркотика създание, което най-добре бе да оставим на мира с порока му.

Опитвах се да не издавам чувствата си. В този дом вече бяха пролети достатъчно сълзи. Помолих Снежно цвете да ми покаже даровете си от семейството на жениха. Наум си казах: „Може би в крайна сметка тези касапи няма да излязат чак толкова лоши“. Бях виждала парчетата коприна, които шиеше. От тях съдех, че тези хора явно живееха в относително благоденствие, дори и да бяха духовно нечисти.

Снежно цвете отвори една дървена ракла и грижливо разстла целия си чеиз върху леглото. Тук бяха обувките от небесносиня коприна с бродерия на облачета, които бе завършила в деня, когато Красива луна умря. На леглото лежеше горна дреха с нагръдник от същия плат, а в стройна редица до нея бяха подпрени пет различни по размер чифта обувки от същата материя, гарнирани с допълнителна бродерия. Всички тези произведения ми изглеждаха познати и внезапно осъзнах защо. Бяха изработени от дрехата на Снежно цвете, която тя бе носила в деня, когато се запознахме.

Ръцете ми пробягаха по други вещи от чеиза ѝ. Пред мен лежаха жилетки и обувки, скроени от стария ѝ пътнически костюм от бледолилава, гарнирана с бяло, коприна, който носеше, когато бе на девет. Тук бе и любимата ми памучна тъкан в индиговосиньо и бяло, парчета и ивици от която бяха внадени в горници, накити за глава, колани и украса на завивките. Даровете, получени за сватбата ѝ, бяха оскъдни, но с помощта на собствените си дрехи Снежно цвете бе измайсторила единствен по рода си чеиз.

— От теб ще стане забележителна съпруга — рекох с истинско благоговение пред творенията ѝ.

За първи път Снежно цвете се разсмя. Този звук ми бе любим, толкова висок, така пленителен. Присъединих се към веселия ѝ изблик, защото всичко това бе... отвъд — отвъд всички мои представи, отвъд законите за добро и справедливост във вселената. Положението на

Снежно цвете и това как бе постъпила при тези обстоятелства беше едновременно ужасяващо и трагично, смешно и удивително.

— Вещите ти...

— Дори не са и мои — отговори тя, като не можеше да си поеме въздух от смях. — Майка ми уши дрехите, с които ви посещавах, от собствения си чеиз. Сега аз ги прекроих за съпруга ми и роднините му.

Разбира се! Така ще да е било! Сега си спомних как си бях мислила, че определен мотив е твърде изискан за толкова младо момиче или как бях отрязвала висящи конци от маншетите ѝ, докато не гледаше. Била съм по-глупава от кокошка. Кръвта нахлу в главата ми. Притиснах ръце към бузите си и продължих да се смея още по-силно.

— Мислиш ли, че свекърва ми ще се досети? — попита Снежно цвете.

— Щом аз съм била толкова сляпа да не забележа, тогава... — но не можах да довърша, защото ужасно ми досмеша.

Може би това е шега, която само момичетата и жените са способни да разберат. Смятат ни за напълно безполезни. Дори да сме обичани в семействата си, за тях ние представляваме бремене. Омъжваме се и отиваме при съпрузите си, без никога да сме ги виждали преди това, изпълняваме съпружеските си задължения като напълно непознати, подчиняваме се на волята на свекървите си. Ако имаме късмет, раждаме синове и си осигуряваме положение в семейството. В противен случай получаваме презрението на свекървите си, присмеха на наложниците на мъжа си и разочарованието на дъщерите си. Използваме свои женски хитрини, за които една седемнайсетгодишна девойка не знае кажи-речи нищо, но освен тях не разполагаме с почти никакви средства да влияем върху съдбата си. Живеем по прищевките и желанията на други хора и точно затова направеното от Снежно цвете и майка ѝ бе толкова изключително. Тъканите, дадени в дар някога на майката, бяха използвани за стягането на чеиз, подобаващ на изискана девойка, впоследствие бяха прекроени в премяна за красивата дъщеря, а сега младата жена, задомяваща се в омърсеното семейство на касапи, вдъхваше нов живот на платовете, за да докажат качествата ѝ. Чрез цялото това дело — същата онази работа, която мъжете смятаха за изцяло декоративна — тези жени променяха живота си.

Ала имаше нужда от още много неща. Снежно цвете трябваше да отнесе в новия си дом дрехи за целия си предстоящ живот. А сега имаше съвсем малко. Умът ми запрепуска трескаво в мисли какво още може да се стори в оставащия месец.

Когато госпожа Уан пристигна за седенкуването и песните в горната стая, аз я придърпах настрана и я помолих да отиде в родния ми дом.

— Там има някои вещи, които ще ми трябват.

Тази жена открай време не ме одобряваше. Тя също бе лъгала, не семейството ми, но мен — да. Никога не я бях харесвала, а сега — още по-малко заради двуличието ѝ, но в онзи случай тя стори точно каквото ѝ казах (в крайна сметка сега моето положение бе по-високо от нейното). Върна се след няколко часа с кошница, пълна с кнедли от сватбата ми, част от свинското, изпратено от родителите на съпруга ми, пресни зеленчуци от градината и още една кошница с платове, които смятах да уشيا, когато се върна у дома. Гледката — как майката на Снежно цвете яде месото, е нещо, което никога не ще забравя. Тя бе възпитана като изискана дама и независимо колко гладна бе, не се нахвърли върху храната, както би сторил някой от моето семейство. Късаше ивички месо с помощта на пръчиците си за хранене и изтънчено ги поднасяше към устните си. Нейната сдържаност и самоконтрол ми дадоха урок, който следвам и до днес. Дори да си отчаяна, никога не позволявай другите да видят у теб нещо, което е недостойно за една културна жена. Имах и друга задача за госпожа Уан.

— Ще са ни нужни момичета за церемониите преди сватбата — казах. — Можете ли да доведете сестрата на Снежно цвете?

— Семейството ѝ няма да я пусне в този дом.

Обмислих казаното. Не знаех, че подобно нещо е възможно.

— Въпреки това ни трябват момичета — настоях.

— Никой няма да дойде, госпожице Лилия — каза госпожа Уан доверително. — Зет ми има много лоша репутация. Никое семейство няма да допусне неомъжените си дъщери да пристъпят този праг. Ами майка ти и леля ти? Те вече са наясно с положението...

— Не!

Не бях готова да се изправя срещу тях, а на Снежно цвете не ѝ бе нужно съжалението им. Трябваша ѝ чужди хора.

Имах у себе си пари от сватбата. Пъхнах няколко монети в ръката на госпожа Уан.

— Не се връщайте, докато не намерите три момичета. Платете на бащите им колкото смятате, че е редно. Кажете им, че аз отговарям за дъщерите им.

Бях сигурна, че новото ми положение на снаха в най-доброто семейство в Тункоу ще даде нужния резултат, макар че това можеше да се окаже и пълна глупост от моя страна, тъй като със сигурност роднините на съпруга ми нямаха никаква представа, че използвам положението им по такъв начин. Ала виждах, че госпожа Уан явно преценява ситуацията. Нужно ѝ бе да продължи да развива дейността си в селото, а и бе на път най-после да пожъне плодовете от успешния ми брак в семейство Лу. Не желаше да застраши позициите си, но вече бе престъпила много правила, за да помогне на племенницата си. Най-накрая взе решение, кимна и излезе.

На другия ден се върна с три девойки, дъщери на земеделци, работещи за моя свекър. С други думи, момичета като самата мен, като се изключат специалните ми достойнства.

През този месец подчиних на волята си всичко, което се вършеше в горната стая. Водех пеенето на девойките. Помагах им да намерят хубави думи, за да опишат Снежно цвете, която за тях бе напълно непозната, в сватбените книги. Ако не знаеха някой йероглиф, аз го написвах вместо тях. Ако се мотаеха при шиенето на завивките, ги привиквах настрана и шепнешком ги заплашвах, че бащите им ще бъдат наказани, ако те не се справят добре с работата, за която са наети.

Помните ли как се чувстваше сестра ми при сватбата си? Тя тъгуваше, че напуска дома, но всички вярвахме, че сключва хубав брак. Нейните песни, нито твърде тъжни, нито прекалено щастливи, отразяваха бъдещето, което ѝ предстои. Аз посрещнах женитбата си със смесени чувства. Също жалех по дома си, но бях и развълнувана от положителната промяна, която настъпваше в живота ми. Моите песни възхваляваха родителите ми, които ме бяха отгледали, и изразяваха благодарността ми за упорития им труд да осигурят моето щастие. Бъдещето на Снежно цвете от своя страна изглеждаше мрачно. Никой не можеше да отрече или да промени този факт, затова песните ни преливаха от меланхолия.

— Мамо — поде Снежно цвете един ден, — татко не ме засади на слънчев хълм. Ще прекарам живота си на сянка.

Майка ѝ отвърна:

— Тъй е, дъще, ти си като красиво цвете, израсло в говеждия тор.

Трите девойки и аз можехме само да се съгласим и като извихме глас ведно, повторихме двата стиха. Така стояха нещата: с натежали сърца, но според традицията.

Времето застудя. Малкият брат на Снежно цвете дойде веднъж и постави хартия на прозореца. Въпреки това влагата продължаваше да се процежда в стаята. Пръстите ни се вкочаниха и почервеняха от непрестанния студ. Трите момичета не смееха много-много да роптаят, но не можехме да продължаваме така и аз предложих да слезем в кухнята, където гореше мангалът. Госпожа Уан и майката на Снежно цвете отстъпиха пред волята ми, като отново ми показаха, че сега аз имам власт.

Бях изработила моята сватбена книга за Снежно цвете много отдавна. Тя бе изпълнена с прекрасни предричания за нея и за бъдещето ѝ, които вече не бяха уместни. Затова се залових на работа наново. Избрах плат с цвят на индиго за външната част, обвих го около няколко листа оризова хартия и ги приших към подвързията с бял конец. Тъглите от вътрешната страна на заглавния лист украсих с изрезки от червена хартия. Първите страници щях да посветя на прощалната си песен към Снежно цвете, следващите щяха да съдържат обръщение, с което да представя качествата ѝ пред новото ѝ семейство, а останалите щях да оставя празни, за да записва собствените си произведения или да съхранява шаблони за бродиране. Стрих мастило и с помощта на четката написах словата, които бях подготвила. Изрисувах всяка чертица възможно най-безупречно. Не можех да позволя на ръката си — така неуверена от вълненията, белязали онези дни — да опропасти чувствата ми.

Когато трийсетте дни изтекоха, настъпи Денят за скръб и печал. Снежно цвете остана горе. Майка ѝ приседна на четвъртото стъпало на стълбите към женската стая. През изминалия месец песните ни бяха израсли и съзрели. Въпреки злокобната заплаха от гнева на баща ѝ, който можеше да се стовари върху нас при всеки шум, аз извисих глас, за да споделя чувствата и препоръките си към нея, било хубави или лоши.

— Добрата жена не бива да се отвращава от ниското положение на съпруга си — запях, припомняйки си „Животът на госпожа Уан“. — Издигни семейството си на по-високо стъпало. Служи на съпруга си и му се подчинявай.

Майката и лелята на Снежно цвете подеха тези мисли:

— Като добри дъщери ние трябва да се подчиняваме — изпяха те заедно. Никой, който чуеше хармонизиращите им гласове, не би се усъмнил във взаимната им отдаденост и обич. — Трябва да прекарваме дните си в женската стая, да бъдем чисти, скромни и изкусни в женските умения. За да изпълним синовния си дълг, трябва да напуснем семейството си. Такава е нашата съдба. Когато идем в дома на съпруга си, пред нас се откриват нови светове — понякога похубави, понякога по-лоши.

— Бяхме щастливи през моминските си дни — напомних аз на Снежно цвете. — Година след година бяхме неразлъчни. Не ще се разделим и занапред.

Припомних си какво бяхме писали в първите си писма върху ветрилото и в договора.

— Ще си шепнем. Пак ще избираме заедно цветовете за ръкоделията си, ще вдяваме иглите и ще бродираме заедно.

Снежно цвете се появи на горната площадка. Гласът ѝ долетя до мен.

— Мислех, че навеки ще се реем заедно в небесата като два феникса. Сега съм като мъртво създание, което пада на дъното на езерце. Казваш, че не ще се разделим. Вярвам ти. Ала прагът на дома ми не може да се сравнява с твоя.

Тя бавно слезе по стълбите, спря се и приседна до майка си. Очаквахме очите ѝ да са пълни с горчиви сълзи, но те бяха сухи. Обви ръце около майка си и изслуша учтиво тъжовните песни на селските девойки. Гледах я и не можех да не се зачудя на привидното отсъствие на вълнение у нея, когато дори аз, въпреки приятната възбуда от предстоящото щастие, бях плакала по време на моята церемония. Дали чувствата ѝ бяха така объркани, както моите, когато се омъжвах? Безспорно майка ѝ щеше да ѝ липсва, но нима нямаше да се радва да избяга от ужасния си баща и от усещането да се буди в опустелия дом, в който всичко непрестанно напомняше за злата участ на семейството ѝ? Бе ужасно да се омъжи за касапин, но погледнато трезво, можеше

ли да е по-лошо от сегашния ѝ живот? А и Снежно цвете също бе родена в годината на Коня. Неукротимият дух, копнеещ за приключения, бе също толкова силен у нея, колкото и у мен. При все това, макар и сродни души, родени под един и същи знак, моите крака винаги бяха здраво стъпили на земята — практична, предана и покорна, докато нейният дух бе крилат, копнееше да лети в небесата и се опълчваше срещу всичко, което заплашваше да я обуздае, макар умът ѝ да се стремеше към красота и изтънченост.

Два дни след това пристигна цветният ѝ трон. И сега тя не плака и не се възпротиви срещу неизбежното. Огледа жалката групичка от изпращачи, след което пристъпи в оскъдно украсената носилка. Момичетата, които бях наела, дори не изчакаха паланкинът да завие зад ъгъла, преди да си тръгнат. Майката на Снежно цвете се оттегли в къщата, а аз останах насаме с госпожа Уан.

— Сигурно мислиш, че съм зла старица — рече сватовницата. — Ала трябва да разбереш, че никога не съм лъгала майка ти или леля ти. Една жена няма почти никаква власт, за да промени собствения си живот, какво остава за нечий друг, но...

Вдигнах ръка, за да възпра извиненията ѝ, тъй като имах нужда да чуя нещо друго.

— Преди толкова много години, когато дойдохте у дома, да огледате стъпалата ми...

— Искаш да знаеш дали наистина бе необикновена?

Когато отговорих утвърдително, тя се взря в мен с твърд поглед.

— Съвсем не е лесна работа да откриеш кандидатка за *лаотун* — призна. — Бях заръчала на няколко гадатели да търсят подходящо момиче за племенницата ми в околността. Вярно, бих предпочела някое от по-високопоставено семейство, но гадателят Ху откри теб. Осемте йероглифа съвпадаха напълно. Но той и иначе щеше да ми съобщи за теб, защото, да, твоите стъпала наистина бяха изключителни. Бе писано твоята съдба да се промени, със или без съюза ти със Снежно цвете. Изрекох много лъжи, за да ѝ дам добра възможност в живота. Не чакай извинения от мен заради това.

Взирах се в ярко начервеното ѝ лице и размишлявах. Искях да я мразя, но как бих могла? Бе сторила най-доброто за момичето, което ми бе по-скъпо от всеки друг на света.

Понеже сестрата на Снежно цвете нямаше да отнесе книгите за третата сутрин в новия ѝ дом, аз отидох вместо нея. Родителите ми изпратиха носилка и не след дълго пристигнах в Дзинтиен. Никаква сватбена украса или свирня не издаваха, че в този ден в селото се случва нещо особено. Без никаква тържественост слязох от паланкина и се озовах на мръсната пътека пред къща с нисък покрив, до едната стена на която бяха струпани дърва. Вдясно от входа имаше нещо прилично на гигантски уок, вграден в тухлена платформа.

За пристигането ми трябваше да има подготвено угощение, ала нямаше. Първите жени в селото трябваше да излязат да ме приветстват. Сториха го, но грубият им диалект, макар селото да бе само на няколко *ли* от Тункоу, ми разкри много за долната класа на хората, които го обитаваха.

Когато дойде време да прочета сватбените книги, *санджаошу*, подготвени за Снежно цвете, ме въведоха в главната стая на дома. На пръв поглед къщата приличаше на родната ми къща. Съхнеци нанизали люти чушлета висяха от тавана. Стените бяха направени от груби небоядисани тухли. Надявах се приликата с дома ми да е налице и у хората, които обитаваха това място. Не срещнах съпруга на Снежно цвете, но се запознах с майка му, която се оказа ужасна твар. Бе с близко разположени очи, а тънките ѝ устни издаваха тесногръдие и низост.

Снежно цвете влезе в стаята, седна на едно столче близо до изложените на показ сватбени книги и зачака смирено. Макар да се чувствах променена от брака, в моите очи тя си изглеждаше същата. Жените от Дзинтиен се скупчиха край книгите и ги заопипваха с мръсните си пръсти. Заобсъждаха шевовете по ръбовете и фигурките от хартия, но никоя не рече и дума за качеството на произведенията или мислите, изразени в тях. След няколко минути жените заеха местата си в стаята.

Свекървата на Снежно цвете отиде и седна на една пейка. Нозете ѝ не бяха така зле бинтовани като тези на майка ми, ала странната ѝ походка издаваше класата ѝ дори повече от гърлените звуци, които бълваха от устата ѝ. Тя седна, хвърли изпълнен с отвращение поглед към новата си снаха, след което втренчи безчувствените си очи в мен.

— Чух, че те е взел синът на семейство Лу. Голям късмет си извадила.

Думите бяха вежливи, но бяха изречени с такава погнуса, като че бях оваляна в карантия.

— Разправят, че ти и снаха ми сте изкусни в *нюшу*. В нашето село не ценим това развлечение. Можем да четем, но смятаме, че е по-приятно за слушане.

Аз пък си помислих друго: тази жена бе неграмотна като майка ми. Огледах се наоколо, преценявайки с поглед останалите жени. Не бяха казали нищо за книгите, понеже вероятно самите те почти не владееха *нюшу*.

— Не ни е нужно да прикриваме мислите си зад някакви драскулки — продължи тя. — Всички в тази стая знаят какво си мисля.

Неловък смях посрещна тази забележка. Тя вдигна три пръста, за да накара другарките си да замълчат.

— Ще ни бъде забавно да те чуем как четеш *санджаошут* на снаха ми. Ще сме много благодарни да чуем колко струва тя от устата на такава големка от Тункоу.

Всяка дума, изречена от тази жена, бе подигравка. Аз реагирах като седемнайсетгодишна. Взех книгата, приготвена от майката на Снежно цвете, и я разгърнах. Представих си нейния изискан глас и се постарях да го наподобя.

— Представям това писмо пред благородния ви дом на днешния трети ден след сватбата. Пише ти твоята майка, три дни вече, откак сме разделени. Зла участ застигна рода ни, затова се омъжваш в село, където животът е суров.

Както е обичаят, темата се промени и майката на Снежно цвете се обърна към новото семейство на дъщеря си.

— Дано проявите към дъщеря ми съчувствие за оскъдната й зестра. Дори горният й кат е скромен. Моля, не го споменавайте.

Песента продължи да разказва в същия дух за тежката съдба на семейството на Снежно цвете, падението му и бедността, в която преживяваше, но погледът ми се плъзгаше по йероглифите, като че не съществуваха. Вместо тях започнах да нареждам нови слова:

— Добра жена като нашата Снежно цвете трябва да намери хубав дом. Тя заслужава да влезе в достойно семейство.

Положих книгата обратно. Стаята бе съвсем притихнала. Поех сватбената книга, изработена от мен, и я разтворих. Очите ми

потърсиха свежървата на Снежно цвете. Искях тя да разбере, че моята лаотун винаги ще има закрилата ми.

— За хората сме девойки, които се омъжват — запях, обърната към Снежно цвете, — но в сърцата си оставаме свързани навеки. Твоят път е надолу, моят нагоре. Семейството ти коли животни, а моето е най-личното в окръга. Но ти си ми скъпа като собственото ми сърце. Бъдещето ни е свързано. Ние сме като мост над река. Вървим ръка за ръка.

Исках свежърва й да ме чуе. Ала очите й се бяха втренчили в мен подозрително, а устните й бяха недоволно свити в тънка резка.

Към края на своята песен също дадох израз на нововъзникналите си чувства:

— Не давай израз на нещастieto си, когато другите те гледат. Не трупай в себе си печал. Не давай повод на груби люде да се подиграват с теб и семейството ти.

Следвай правилата. Изглади тревожното си чело. Ще останем сродни души навеки.

Със Снежно цвете нямахме възможност да поговорим. Отведоха ме обратно до носилката и отпътувах към родния си дом. Щом останах сама със себе си, извадих ветрилото и го разгърнах. Една трета от гънките вече бяха изписани, ознаменувайки важни моменти в живота ни. Може да се каже, че това бе нормално, защото вече бяхме преживели повече от една трета от годините, за които в нашия край се смята, че са дълъг живот за жена. Прегледах събитията, които ни се бяха случили досега. Имаше толкова щастие и толкова скръб. Толкова близост.

Стигнах до пасажа, който Снежно цвете бе посветила на женитбата ми. Йероглифите запълваха половината гънка. Смесих мастилото и извадих най-изящната си четка за калиграфия. Точно под благопожеланията й към мен внимателно изрисувах нови символи: „Фениксът се рее високо над дворния петел. В крилете си тя чувства вятъра. Няма сила, която да я прикове към земята“. Едва сега, останала насаме със себе си и тези думи, осъзнах горчивата истина за съдбата на Снежно цвете. В гирлянда, обрамчващ горния ръб на ветрилото, изрисувах повехнал цвят, от който се отронваха ситни сълзи. Изчаках мастилото да изсъхне.

След това затворих ветрилото.

ХРАМЪТ НА ГУПО

Родителите ми се зарадваха на моето завръщане. Още по-доволни бяха заради сладкишите, изпратени им от сватовете. Но ако трябва да съм честна, аз не бях много щастлива да ги видя. Бяха ме лъгали в продължение на десет години и сега у мен се надигаха противни чувства, които караха вътрешностите ми да се бунтуват. Вече не бях момиченцето, което можеше да отбие неприятните изживявания в речните води. Исках да ги изоблича, но заради собственото си благополучие трябваше да продължавам да им засвидетелствам синовната си почит. Затова моят бунт прие формата на малки жестове, като този, да се отчуждя от семейството си емоционално и физически, колкото бе възможно.

В началото те като че не забелязваха промяната, настъпила у мен. Продължиха да се държат и да говорят по обичайния начин, а аз се стараех да отблъсквам техните опити за близост. Майка ми пожела да огледа половите ми органи, но аз отказах, под предлог, че ми е неудобно. Леля ме попита за съпругеските задължения, но аз ѝ обърнах гръб, уж че се стеснявах. Когато баща ми се опита да ме хване за ръка, му намекнах, че сега, когато съм омъжена, подобни изрази на привързаност не са уместни. По-големият ми брат търсеше компанията ми, за да се посмеем и да си разказваме истории, а аз му рекох, че трябва да го прави с жена си. Малкият ми брат забеляза израза на лицето ми и се отдръпна, а аз не сторих нищо да поправа нещата, като скромно подхвърлих, че когато самият той си вземе жена, ще ме разбере. Единствено чичо с объркания си поглед и нервни подскоци предизвика известно съжаление у мен, но не споделих нищо и с него. Вършех ежедневните си задачи. Трудех се тихо в горната стая. Бях учтива. Сдържах езика си, защото всички в семейството, с изключение на малкия ми брат бяха по-възрастни от мен. Дори като омъжена жена аз няхах право да ги обвинявам в каквото и да било.

Но това поведение не можеше да остане незабелязано дълго време. За мама държанието ми, макар и благовъзпитано във всяко отношение, не бе приемливо. Бяхме прекалено много народ в малкия

ни дом, че да гнетя атмосферата с, както смяташе тя в случая, дребнавостта си.

Бях у дома от пет дни, когато мама помоли леля да слезе долу за чай. Щом видя гърба ѝ, тя прекоси стаята, облегна бастуна си на масата, където седях, сграбчи ръката ми и заби нокти в плътта ми.

— Да не си се възгордяла и да си решила, че си повече от нас? — изсъска обвинително тя, както и очаквах. — Да ни би да си по-добра от нас, понеже си се въргаляла със сина на някакъв управител?

Вдигнах очи и срещнах погледа ѝ. Никога не бях проявявала неуважение към нея. Сега позволих на лицето ми да се изпише гневът, който изпитвах. Тя задържа погледа ми, мислейки, че ще ме пречупи със студения си взор, но аз не отместих очи. После с бързо движение освободи ръката ми, отдръпна се и силно ме зашлеви през лицето. Главата ми се отметна настрани и пак се върна напред. Очите ми отново потърсиха нейните, което само още повече я подразни.

— Петниш дома ни с поведението си — рече тя. — Ти си същински позор.

— Позор — казах замислено с тих глас, знаейки, че спокойното отекване на думите ми ще я вбеси още повече. След това сграбчих ръката ѝ и я дръпнах надолу, така че лицата ни да се изравнят. Бастунът ѝ изтропа на пода.

Отдолу долетя гласът на леля:

— Всичко наред ли е, сестро?

Мама отговори безгрижно:

— Да, просто донеси чая, като стане.

Тялото ми се тресеше от чувствата, бушуващи под кожата ми. Мама усети това и се усмихна по характерния ѝ многозначителен начин. Забих нокти в ръката ѝ, както бе сторила тя преди това. Говорех тихо, така че никой в къщата да не чуе думите ми:

— Ти си лъжкия. Ти и всички в това семейство ме излъгахте. Да не би да си мислеше, че няма да узная за Снежно цвете?

— Не ти казахме от добри чувства към нея — изскимтя тя. — Обичаме Снежно цвете. Тя бе щастлива в дома ни. Защо трябваше да променяме отношението ти към нея?

— Нищо нямаше да се промени. Тя е моя *лаотун*.

Майка ми инатливо вирна брадичка и смени тактиката.

— Сторихме всичко само за твое добро.

Задълбах с нокти в кожата ѝ още по-силно:

— Имаш предвид за твое.

Знаех колко силно страдание ѝ причинявам, но вместо в болезнена гримаса, лицето ѝ се изкриви в някакво добродушно и умолително изражение. Щеше да се опита да оправдае действията си, но извинението, което измисли, никога не би ми хрумнало.

— Съюзът със Снежно цвете и съвършените ти стъпала щяха да осигурят добър брак не само за теб, но и за братовчедка ти. Красива луна щеше да бъде щастлива.

Опитът да отвлече вниманието ми от това, което ме бе разстроило, почти преля чашата, но аз запазих хладнокръвие.

— Красива луна почина преди две години. — Гласът ми предрезгавя. — Снежно цвете дойде в този дом преди десет. Но ти никога не намери време да ми кажеш.

— Красива луна...

— Красива луна няма нищо общо!

— Ти я изведе навън. Ако не беше го сторила, щеше още да е жива. Ти разби сърцето на леля си.

Трябваше да очаквам такова изопачаване на истината от маймунския характер на майка ми. Въпреки това обвинението бе прекалено тежко, твърде жестоко, за да повярвам на ушите си. Но какво можех да сторя? Бях покорна дъщеря. Все още се налагаше да разчитам на семейството си, докато забременея и заживея в дома на съпруга си. Как би могло момиче, родено под знака на Коня, да победи в схватка лукавата маймуна?

Майка ми сигурно бе почувствала преимуществото си, защото продължи:

— Една достойна дъщеря би ми благодарила...

— За какво?

— Осигурих ти живот, какъвто аз не можах да имам заради това — тя посочи към обезобразените си нозе. — Аз пових и бинтовах стъпалата ти, а сега ти жънеш плодовете.

Думите ѝ ме пренесоха в часовете на най-ужасната болка при бинтоването, когато тя често повтаряше това обещание. С ужас осъзнах, че в онези дни на агония изобщо не бе ми показвала майчинска любов. По някакъв отвратителен начин болката, която ми бе

причинила, бе свързана със собствените ѝ егоистични нужди и желаниа.

Яростта и разочарованието, които ме връхлетяха, изглеждаха непоносими.

— Никога вече няма да чакам някаква добрина от теб. — Изплюх се и с отвращение освободих ръката ѝ. — Но запомни. Ти стори така, че един ден аз да имам власт над това семейство. Ще бъда добра и великодушна жена, но и за миг не си помисляй, че ще забравя стореното от теб.

Тя се наведе, вдигна бастуна си и се облегна на него.

— Жал ми е за семейство Лу, че ще трябва да те търпят в дома си. Денят, в който напуснеш тази къща, ще е най-благословеният в живота ми. А дотогава не пробвай повече тези глупости.

— Или какво? Ще ме оставиш без храна?

Мама ме изгледа, както се гледа непознат. После се обърна и накуцвайки, се върна на мястото си. Когато леля влезе с чая, никой не продума.

В общи линии нещата си останаха така и занапред. Смекчих отношението си към останалите: братята ми, леля, чичо и татко. Искях да пропъдя майка си изцяло от живота си, но положението ми не би го позволило. Трябваше да остана в дома си, докато забременея и раждането наближи. Даже и след като заживеех при съпруга си, традицията повеляваше да прекарвам в родния си дом няколко пъти в годината. Ала се опитвах да се държа настрана от нея, макар през по-голямата част от времето да се намирахме на едва няколко сантиметра една от друга, като се преструвах, че вече съм съзряла и не се нуждаю от ласките ѝ. Тогавя бе първият път, когато го сторих — привидно следвах правилата, както е редно, за няколко страшни мига давах воля на чувствата си, след което скрито се вкопчвах в мъката си като октопод в скала — и това устройваше всички. Семейството ми прие поведението ми и аз запазих маската на покорство. Впоследствие щях да направя нещо подобно, но по съвсем други причини и с катастрофални последствия.

Сега Снежнo цвете ми бе по-скъпа от всякога. Пишехме си често, а госпожа Уан пренасяше писмата ни. Тревожех се за положението ѝ — отнасяше ли се свекърва ѝ добре с нея и ако да, как ѝ понасяха съпругеските задължения, бяха ли се влошили нещата в родния ѝ дом.

Нея пък я гнетеше мисълта, че вече не я обичам както преди. Искахме да се видим, но нямахме предлог да се посещаваме, както когато стяхме чеиза си, и единствените пътувания, които ни бяха позволени, бяха брачните посещения в домовете на съпрузите ни.

Оставах у съпруга си четири-пет ноци годишно. Всеки път, когато отпътувах натам, жените в родния ми дом плачеха за мен. Всеки път вземах със себе си храна, тъй като семейството на съпруга ми нямаше да ми осигурява прехрана, докато не заживея за постоянно при тях. При всеки свой престой в Тункоу се чувствах окуражена от начина, по който се отнасяха там с мен. Винаги, когато се върнех у дома след тези посещения, семейството ми ме посрещаше с радост, примесена с горчивина, защото всяка нощ, прекарана далеч от тях, ме правеше още по-ценна в техните очи и превръщаше в реалност факта, че скоро ще ги напусна завинаги.

При всяко следващо пътуване аз все по-смело надзъртах през прозорчето на паланкина, докато опознах маршрута. Той следваше един път, който през повечето време представляваше изровен кален коловоз. От двете страни се редуваха оризища и тук-там ниви с таро. В покрайнините на Тункоу един бор, протягащ извито стъбло над пътя, приветстваше пътниците. По-нататък отляво се простираше селското езерце. Назад, откъдето идвах, се виеше река Сяо. Пред погледа ми, точно както бе описала Снежна цвете, селото се гущеше сред хълмовете.

Щом носачите оставеха паланкина пред главните порти на Тункоу, аз излизах на калдъръма, подреден в сложни мотиви, оформени като рибешки люспи. Мястото бе подковообразно, обградено отдясно от сградата за лющене на ориз, а отляво — от селската конюшня. Стълбовете на портите, украсени с цветна резба, поддържаха великолепен покрив, чиито стрехи се издигаха високо в небето. Върху стените бяха изобразени сцени от живота на божествата. Прагът на портата бе висок, което даваше на посетителите да разберат, че Тункоу е най-личното село в окръга. Два оникса с изсечени върху тях скачащи риби бяха поставени от двете страни на портата за улеснение на пристигащите ездаци.

Току отвъд прага се простираше главният двор на селото, просторен и приветлив, при това увенчан с покрив, представляващ резбован оцветен осемстенен купол, който имаше идеален *фън шуй*.

Ако се минеше през страничната порта вдясно, се стигаше до главната зала на селото, където се посрещаха обикновените пътници и се състояваха по-скромни събирания. Отвъд нея се намираше родовият храм, отреден за подслоняване на пратеници и държавни служители по време на посещенията им и за провеждане на празненства като женитбите. По-бедните къщи, някои от които издигнати от дърво, бяха скупчени точно след храма.

Домът на съпруга ми се извисяваше гордо отвъд лявата странична порта. Всички къщи в този район бяха внушителни, но нашата бе особено представителна. Дори днес съм щастлива да живея в нея. Както е обичайно, къщата е на два етажа. Построена е от тухли, а отвън е измазана с хоросан. Високо под стрехите са изрисувани сцени, в които прекрасни девиси и напети мъже учат, свирят, калиграфисват или преглеждат сметки — все дейности, които винаги са се извършвали в този дом, така че картините отправяха послание към минувачите за класата на хората, които го обитават, и техните благородни занимания. Отвътре стените са облицовани с чудесната дървесина, която се добива от хълмовете около селото, а стаите са изящно украсени с резбовани колони, решетести прозорци и парапети.

Когато пристигнах за пръв път, главното помещение изглеждаше почти по същия начин както днес, с елегантна мебелировка, дървен под, високи прозорци, от които полъхва свеж ветреца, и стълби, издигащи се покрай източната стена, които завършват с дървен балкон, украсен с ромбовидни мотиви. По онова време моите свекър и свекърва спяха в най-голямото помещение в дъното на първия етаж. Зетъвете ми имаха собствени стаи, опасващи главната зала. След време там с тях заживяха снахите ми. Ако не родяха синове, след време те биваха премествани в други покои, а мястото им в съпружеското ложе се заемаше от наложници или осиновени снахи.

Когато пребивавах там, нощите бяха посветени на съпружеските ни задължения. Трябваше да заченем син и двамата се стараехме упорито да успеем. През останалото време с мъжа ми не се виждахме много — той прекарваше дните с баща си, докато моите преминаваха в компанията на майка му, — но с течение на времето се опознахме по-добре, което направи нощните ни занимания по-поносими.

Както при повечето бракове, най-важният член на семейството, с когото трябваше да изградя добри отношения, бе свекърва ми. Всичко,

което Снежно цвете ми бе разказала за господарката Лу и нейното стриктно следване на традициите, бе вярно. Тя надзираваше как върша работата, на която бях навикнала в родния си дом: да правя чай и закуска, да пера дрехите и завивките, да приготвям обед, както и да шия, бродирам и тъка в следобедните часове, а накрая — да правя вечерята. Тя без притеснение ми нареждаше, например: „Режи помалки кубчета“, докато готвех супа от зимен пъпеш, „Накълцала си ги като за прасета“. Или пък: „Кръвта от цикъла ми е протекла по завивките. Търкай здраво, за да изкараш петната“. Подушваше храната, която носех от дома си, и казваше: „Другия път вземи нещо, което не вони така. Миризмата на храната ти убива апетита на съпруга и синовете ми“. Веднага щом приключеше посещението ми, ме провождаха обратно, без благодарности или прощални думи.

Това кажи-речи обобщава как се развиваше животът ми — нито твърде лошо, нито много хубаво, просто следваше обичайния ход. Господарката Лу бе справедлива, а аз — покорна и изпълнена с готовност да се уча. С други думи, всяка от нас разбираше какво се иска от нея и се стараше да изпълни задълженията си възможно най-добре. Така например на втория ден от настъпването на новата година свекърва ми покани на гости всички незадомени девойки в Тункоу, както и всички новоомъжени в селото жени. Бе се подготвила с чай и лакомства. Държеше се учтиво и изискано. Когато всички си тръгнаха, ние поехме с тях. Гостувахме на пет семейства, където се запознах с пет млади снахи. Ако не бях свързана със Снежно цвете, може би бих потърсила измежду лицата им онези, които биха пожелали да намерят посестрима след брака.

Със Снежно цвете се срещнахме за пръв път след женитбата й по време на ежегодното ни поклонение в храма на Гупо. Човек би си помислил, че трябваше да имаме много за споделяне, но и двете бяхме умълчани. Мислех, че се чувства гузна, защото ме бе лъгала през всички тези години, както и заради недостойния си брак. Но и аз самата се чувствах неловко. Не знаех как да заговоря за чувствата към майка си, без с това да напомня на Снежно цвете за нейната измама. И ако тези тайни не бяха достатъчни да угнетят разговора, сега имахме съпрузи и вършихме с тях разни неща, които ни караха да се чувстваме неудобно. Стигаше ни, че свекърите ни слухтят пред вратата на спалнята, а свекървите ни проверяват завивките сутрин. Въпреки това

с нея трябваше да обсъдим един въпрос, а и разговорът за нуждата да изпълним дълга си да забременеем, изглеждаше по-безопасен от дълбаенето в по-щекотливи теми.

Заприказвахме тактично за задължителните елементи, които трябва да се осигурят, за да се захване плодът, и доколко съпрузите ни се придържат към тези ритуали. Общеизвестно е, че човешкото тяло е миниатюрно копие на вселената — очите и ушите са слънцето и луната, дъхът е въздухът, кръвта е дъждът. И обратно, природните елементи играят важна роля в развитието на детето. Ето защо съвкупяването не бива да се извършва, когато по покрива се излива дъжд, защото това ще накара бебето да се чувства като уловено в капан или в плен; нито пък по време на буря, тъй като у него ще се развият склонност към разрушителност и страх. Не бива да се прави и когато единият от съпрузите е натъжен от нещо, за да не се вселят мрачните духове в потомството.

— Чувала съм, че не бива със съпруга ти да го правите, след като сте работили прекалено — каза Снежна цвете, — но не мисля, че свекърва ми е запозната с това.

Изглеждаше изтощена. Аз се чувствах по подобен начин след посещенията в дома на мъжа ми — от непрекъснатата работа, напрегането да бъда учтива и от непрестанното наблюдение, на което бях подложена.

— Това е единственото правило, което моята свекърва не зачита — съчувствах ѝ аз. — Не знаят ли, че от изчерпан кладенец не се вади вода?

Поклатихме глава — такива са свекървите, но ни тревожеше и друго — че дори и да забременеем, може да не родим здрави и умни синове.

— Леля ми каза кое е най-доброто време за зачеване — рекох. Макар всичките ѝ деца, с изключение на Красива луна да бяха починали, за нас тя все още бе авторитет по тези въпроси. — В живота ти не бива да има неприятни усещания...

— Зная — Снежна цвете въздъхна. — „Когато водите са тихи, рибата диша с лекота, щом вятърът утихне, дървото се извисява непоклатимо“ — изрецитира тя. — „На всяка от нас ѝ трябва тиха нощ с ясна пълна месечина, която напомня заоблеността на корема на бременна жена и светостта на майчинството“.

— „И когато небето е ясно — добави Снежно цвете, — знак, че вселената е омиротворена и готова“.

— А ние и съпрузите ни да сме щастливи, което ще позволи на стрелата да излети към целта. Тогава според леля дори най-смъртоносните насекоми си търсят партньор.

— Зная какво е нужно — въздъхна пак Снежно цвете, — но е трудно всички тези условия да се осигурят едновременно.

— Но трябва да се стараем.

И така, при първото си поклонение в храма на Гупо след женитбата ни ние поднесохме дарове и се помолихме за благоприятни условия за зачеване. Ала въпреки че се придържахме към правилата, не забременяхме. Мислите ли, че е лесно да се зачене, когато прекарваш с мъжа си само няколко нощи в годината? Понякога той бе толкова разпален, че семето му не проникваше в мен.

При второто ни посещение в храма като омъжени жени молитвите ни бяха по-дълбоки, а даровете ни — по-щедри. После, по наша стара традиция, се спряхме при човека, който продаваше таро, за обичайния специален обяд — пиле, последвано от любимия ни десерт. Колкото и да обичахме неговите лакомства, те не ни се усладиха. Сравнявахме записките си и се опитвахме да изнамерим нова тактика за забременяване.

През последвалите месеци при посещенията си в семейство Лу се стараех с всички сили да угаждам на свекърва си. В родния си дом се мъчех да се държа колкото може по-добре. Ала навсякъде хората започваха да ми отправят погледи, които тълкувах като натяквания за моята неплодност. Няколко месеца след това госпожа Уан ми донесе писмо. Изчаках сватовницата да си тръгне и разгънах листа. Снежно цвете бе написала:

„Бременна съм. Всеки ден стомахът ми се бунтува. Според майка ми това е знак, че бебето се чувства щастливо в утробата ми. Дано бъде момче. Желая ти същото.“

Не можех да повярвам, че Снежно цвете ме бе изпреварила. Аз стоях по-високо от нея. Трябваше аз да забременея първа. Толкова

дълбоко унижена се почувствах, че не съобщих на мама и леля хубавата новина. Знаех каква ще е реакцията им. Мама щеше да ме укорява, а леля щеше да ликува заради Снежно цвете.

Следващия път, когато посетих семейство Лу и се отдадохме на съпружеските си задължения, аз обвих крака около тялото на мъжа си и го стисках в обятията си, докато той изпразни семето си в утробата ми. Държах го толкова дълго върху себе си, че той заспа отпуснат, както бе в мен. Лежах будна дълго след това и дишах спокойно, замислена за пълната луна на небето и заслушана в шумоленето на бамбука пред прозореца. На сутринта той се бе претърколил и спеше на една страна. Вече знаех какво да правя. Протегнах ръка под завивките, обхванах члена му и го задържах, докато се втвърди. Когато почувствах, че е на път да се събуди, отдръпнах се и притворих очи. Позволих му отново да си свърши работата, а когато стана и се облече, останах да лежа неподвижна в леглото. Чувахме майка му да шета из кухнята — работа, която вече отдавна трябваше да съм подхванала. Съпругът ми ми хвърли един поглед, в който се четеше гръмко предупреждение: ако не се надигнех скоро и не се заемех със задълженията си, щеше да има сериозни последствия. Той не ми се разкрещя или удари, както правят някои мъже, но напусна стаята, без да се сбогува. Няколко мига по-късно чух тихия шепот, който размениха с майка му. Никой не дойде при мен. Когато най-после станах, облякох се и отидох в кухнята, свекърва ми ме посрещна с щастлива усмивка, а Юнган и другите момичета се спогледаха многозначително.

Две седмици по-късно, докато лежах в леглото в родния ми дом, се събудих с чувството, като че демони лисици разтърсваха къщата. Успях да стигна до полупълното нощно гърне и повърнах. Леля влезе в стаята, коленичи до мен и избърса потта от челото ми с opakото на дланта си.

— Сега наистина ще ни напуснеш — рече тя и за първи път от много време насам огромната ѝ пещера зейна в широка усмивка.

Същия следобед взех четката и съчиних писмо до Снежно цвете:

„Когато се срещнем при храма на Гупо тази година, и двете ще сме закръглени като месечината.“

Както можете да си представите, мама прояви същата строгост през месеците на бременността ми, както по време на бинтоването. Мисля си, че просто бе в нейната природа да мисли само за лошото, което може да се случи.

— Не се катери по височините — гълчеше ме тя, като че това някога ми е било позволено. — Не минавай по тесни мостове, не заставай на един крак, не гледай затъмнения и не се къпи в гореща вода.

Нямаше опасност да сторя, както и да наруша някое от тези правила, но ограниченията за храната бяха друга работа. Нашият край се гордее с пикантната си кухня, но на мен не ми се позволяваше да ям нищо, което е подправено с чесън, люти чушки или пипер, тъй като това би могло да забави изхвърлянето на плацентата. Не можех да ям агнешко, за да не се роди детето болнаво, или риба с люспите, което можеше да доведе до тежко раждане. Забранено ми бе прекалено соленото, горчивото, сладкото, киселото и лютото, така че не можех да ям ферментирал черен боб, горчив пъпеш, извара с бадеми, гореща и кисела супа, както и нищо дори леко подправено. Позволяваше ми се лека супа, задушен ориз със зеленчуци и чай. Приех тези ограничения със съзнанието, че стойността ми се определяше изцяло от детето, което растеше в утробата ми.

Съпругът ми и семейството му, разбира се, бяха въодушевени и започнаха да се подготвят за пристигането ми. Бебето се очакваше в края на седмия лунен месец. Възнамерявах да ида на ежегодния фестивал при храма на Гупо, за да се помоля за син, и след това да продължа към Тункоу. Семейството на съпруга ми се съгласи да направя това поклонение — бяха готови на всичко, за да осигурят наследник, — при условие че останех да нощувам в гостоприемница по пътя и не се преуморявам. Изпратиха паланкин да ме вземе от дома на родителите ми. Излязох пред къщата и след прощалните сълзи и прегръдки, които получих от семейството си, се качих в паланкина и отпътувах, знаейки, че ще се завръщам отново и отново в следващите години за празника „Търсене на разхлада“, за Фестивала на духовете, на птиците и на реколтата, както и за всички тържества, които можеше да произтекат в родния ми дом. Не се сбогувах с тях завинаги, а само временно, както вече бе станало с голямата ми сестра.

По това време Снежно цвете, чиято бременност бе далеч по-напреднала, вече живееше в Дзинтиен и аз минах да я взема с паланкина си. Коремът ѝ бе толкова огромен, че не можех да повярвам, че ѝ бяха позволили да пътува дори и за да се помоли за мъжка рожба. Представлявахме смешна картинка — стояхме наред мръсотията пред къщата на касапина, протягахме ръце да се прегърнем през изпъкналите корем и се смеяхме неспирно. Тя бе по-красива от всякога и от нея като че пулсираше истинско щастие.

Снежно цвете не спря да бърби през цялото пътуване до храма и разказваше как усеща тялото си, колко обича бебето, което расте в утробата ѝ, и колко мили са всички в новото ѝ семейство, откакто заживяла при тях. Стисна белия нефрит, провесен на врата ѝ, който трябваше да дари детето с бледа като цвета на камъка кожа, вместо с червендалестия тен на съпруга ѝ. И аз носех такова бижу, но за разлика от нея се надявах то да предпази детето да не наследи моя цвят на лицето, който въпреки годините, прекарани на закрито, по рождение бе по-мургав от млечнобялата кожа на моята *лаотун*.

Друг път посещението ни в храма ставаше набързо — покланяхме се и докосвахме пода с глава, докато отправяхме смирени молитви към богинята. Сега влязохме с гордо изпъчени корем, като крадешком оглеждахме другите бъдещи майки — коя имаше по-голям корем, на коя бебето беше по-високо и на коя по-ниско, като внимавахме мислите и думите ни да бъдат благородни и доброжелателни, за да наследят синовете ни тези качества.

Пробихме си път до олтара, където бяха подредени може би стотина чифта бебешки обувчици. И двете щяхме да принесем на богинята по едно ветрило, изписано със стихове. Моето възхваляваше благодатта на мъжката рожба, която ще продължи рода Лу и ще тачи своите деди. Завършвах с: „Богиньо, ти ни удостояваш с милостта си. Мнозина се обръщат към теб с молитви за син, но аз храня надежда, че ще чуеш моите просби. Моля те, удовлетвори желанието ми“. Когато ги бях писала, тези думи звучаха уместно, но сега си представих ветрилото на Снежно цвете. Вероятно то бе изпълнено с прекрасни слова и великолепа украса. Помолих се богинята да не бъде прекалено благосклонна към дара ѝ. „Моля те, чуй ме, чуй ме, чуй ме“, напевно шепнех аз отново и отново.

Двете едновременно положихме ветрилата върху олтара с дясната си ръка, докато с лявата мушнахме в ръкава си по един чифт бебешки обувки. После бързо напуснахме храма с надеждата, че не сме били забелязани. В окръг Юнмин имаме поверието, че бъдещите майки трябва открито, но в същото време, без да бъдат хванати, да откраднат чифт обувки от олтара на богинята, за да бъде детето здраво. Защо ли? Както знаете, на нашия диалект думата за „обувка“ звучи като думата за „дете“. Когато родим, принасяме чифт обувки на олтара на богинята — ето откъде идваха тези, които отмъкнахме — и правим благодарствени жертви.

Излязохме навън, където бе прекрасен ден, и си пробихме път до павилиона за конци. Както всеки път през последните дванайсет години, потърсихме цветове, които смятахме, че ще уловят идеите, които искахме да въплътим в ръкоделията си. Снежно цвете ми подаде да разгледам подобрани от нея зелени нюанси: ярки като пролетта, сухи като повехнала трева, землисти като листата в края на лятото, искрящи като мъх след дъжд, както и убити тонове, като цвета на зеленината, преди да отстъпи пред златните и червените багри на есента.

— Нека утре на път към дома — каза Снежно цвете — да поспрем край реката. Ще наблюдаваме облаците, които се носят над нас, ще слушаме ромона на реката, която мие камъчетата, ще бродираме и ще пеем заедно. Така синовете ни ще придобият изтънчен и фин вкус.

Целунах я по бузата. Далеч от нея, понякога позволявах на мислите си да се отклоняват в мрачни посоки, но сега я обичах силно както винаги. О, как само ми липсваше сродната ми душа!

Посещението ни в храма на Гупо не би било завършено без традиционния обяд на сергията за таро. Старецът Дзуо ни посрещна с беззъба усмивка, щом видя коремите ни. Пригответе за нас специална гощавка, като се погрижи да бъдат спазени всички хранителни препоръки. Вкусвахме с наслада всяка хапка. После ни поднесе любимия ни десерт — пържено таро, овалено в карамелизирана захар. Чувствахме се по-скоро като лекомислени момиченца, отколкото като омъжени дами, на които скоро им предстои да родят.

Вечерта в хана навлякохме нощниците си и легнахме с лице една към друга. Това бе последната ни нощ заедно, преди да станем майки. Бяхме научили много уроци какво трябва или не трябва да вършим и

как това би повлияло на неродените ни рожби. Ако синът ми бе в състояние да усеща грубия език или докосването на белия нефрит върху кожата ми, тогава мъничкото му телце сигурно можеше да почувства и любовта ми към Снежно цвете.

Тя положи длани върху корема ми. Аз сторих същото. Бях свикнала с ритането и мушкането на бебето в утробата ми, особено нощем. Сега с ръцете си почувствах как детето ѝ помръдва в нея. Това бе върховен миг на близост между две жени.

— Щастлива съм, че сме заедно — каза тя, после с пръст проследи очертанията на мястото, където бебето ми протягаше лакът или коленце към нея.

— И аз съм щастлива.

— Усещам сина ти. Силен е. Също като майка си.

Думите ѝ ме накараха да се почувствам горда и преизпълнена с живот. Пръстът ѝ спря да се движи и тя отново обхвана корема ми с топлите си ръце.

— Ще го обичам, колкото и теб — рече.

След което, както всяка нощ, откакто бяхме малки, тя повдигна едната си ръка, постави я върху бузата ми и останахме така, докато и двете заспахме.

След няколко седмици щях да навърша двайсет, скоро бебето щеше да дойде на бял свят и истинският ми живот щеше да започне.

ДНИ НА ОРИЗА И СОЛТА

СИНОВЕ

„*Лилия,*
Вече съм майка.
Детето ми се роди вчера.
Чернокосо момченце.
Тялото му е издължено и слабичко.
Още съм нечиста.
В продължение на сто дни със съпруга ми ще спим
отделно.
Мисля за теб в твоите женски покои.
Очаквам новини за твоето бебе.
Дано се роди живо.
Моля се на богинята да те закриля от беди.
Копнея да те видя и да разбере, че си добре.
Моля те, ела на трийсетте дни на бебето ми.
Ще видиш какво съм написала върху ветрилото в
чест на сина ми.

Снежно цвете“

Бях щастлива, че синът ѝ се е родил здрав, и се надявах да бъде добре и занапред, защото човешкият живот в нашия окръг е много уязвим. Ние, жените, се надяваме пет от децата ни да доживеят до зрелост. Затова трябва да забременяваме на всеки една-две години. Губим много от бебетата поради помятане, по време на раждането или от болести. Момичетата, крайно податливи към болнавост поради лошата храна и липсата на грижи, никога не превъзможват тази своя крехкост. Ние или умираме млади — при бинтоването, както сестра ми, при раждане или от тежка работа и недохранване, или надживяваме онези, които обичаме. Скъпоценните мъжки рожби мрат също тъй често, преди животът им да е успял да хване корен, покосявани от духовете от отвъдното, за които душите им са голямо изкушение. Достигнали зрелостта си, те са изложени на опасност от

инфекции при нараняване, хранителни отравяния, злополуки на полето или при пътуване, а понякога сърцата им не понасят напрежението от отговорността да са глави на семейство. Ето защо има толкова много вдовици. Но във всички случаи, преди преживяването на първите пет години както при момичетата, така и при момчетата, за бъдещето им не се мисли сериозно.

Тревожех се не само за сина на Снежно цвете, а и за детето в утробата ми. Тежко е, когато те е страх, а няма кой да те окуражи и успокои. Докато все още бях в родния си дом, майка ми бе твърде заета да ми натрапва гнета на традициите и обичаите, за да ми даде някакви практически напътствия, а що се отнася до леля ми, която бе загубила няколко неродени деца, то тя се стараеше всячески да ме отбягва, за да не прихвана от нейния лош късмет. Сега, в дома на съпруга ми, си нямах никого. Семейството му и той самият се притесняваха за благополучието на бебето, разбира се, но изглежда никого не го бе грижа, че аз може да умра, докато добивам техния наследник.

Писмото от Снежно цвете ми се стори добра поличба. Щом нейното раждане бе минало леко, значи със сигурност аз и бебето ми също ще оцелеем. Мисълта, че въпреки новия ни живот любовта ни една към друга не бе отслабнала, ми даваше сили. Дори сега, когато навлизахме в периода на ориза и солта, тя бе още по-силна. Чрез писмата си ние щяхме да споделяме своите изпитания и победи, но, както с всичко останало, и тук се налагаше да се придържаме към определени правила. Като омъжени жени, заживели под покрива на съпрузите си, се налагаше да оставим в миналото момичешките си навици. Писмата ни бяха шаблонни, използвахме общоприет модел и стандартни изрази. Отчасти това се дължеше на факта, че като чужденки в дома на съпрузите си умовете ни бяха заети с изучаването на привичките на новите ни семейства. Отчасти — защото не знаехме в чии ръце можеха да попаднат.

Думите ни трябваше да са предпазливи. Не можеше да пишем прекалено отрицателно за положението си. Това не е лесно, тъй като самата форма на писмата, писани от омъжените жени, изисква включването на обичайните оплаквания — колко сме жалки и безпомощни, как се съсипваме от работа и ни измъчват носталгия и тъга. Очакваше се да говорим открито за чувствата си, без да изглеждаме неблагоприятни, безполезна или непочтителни. Снаха, която

позволи да се узнае истината за живота ѝ, навлича позор както на семейството, в което се е родила, така и на това, което я е приело, и това, както вече знаете, е причината, поради която описах живота си едва след смъртта на всички участници в моята история.

В началото имах късмет, защото нямаше нищо лошо за разказване. Когато се стодих, научих, че чичото на съпруга ми е *дзиншъ*, чиновник с най-висока титла. Сега успях да разбера смисъла на поговорката, която бях чувала като малка: „Ако човек стане държавен чиновник, тогава дори кучетата и котките му отиват в рая“. Чичо Лу живееше в столицата и бе възложил грижите за своите имоти на моя свекър — господаря Лу. Обикновено още преди да се зазори, той започваше да обикаля земите, разговаряше със земеделците за посевите, надзираваше изграждането на напоителни съоръжения, заседаваше с останалите старейшини на селото. Всички сметки и отговорността за всичко, което се случваше в земите на брат му, лежах на неговите рамене. Чичо Лу харчеше добитото, без да се интересува как то бе влязло в ковчежето му. Той бе толкова преуспял, че двамата му най-малки братя живееха в собствени къщи наблизко, макар и не толкова хубави, колкото нашата. Те често идваха за вечеря със семействата си, а жените им почти всеки ден ни посещаваха в женските покои. С други думи, всички членове в семейството на чичо Лу — неговите котки и кучета — от най-високопоставения член на домочадието, та до петте големокраки слугинчета, които живееха в една стая до кухнята, бяха облагодетелствани от неговото положение.

Чичо Лу бе върховният глава на дома, но аз успях да си подсигурия положение в йерархията на семейството, като станах първата снаха, и впоследствие да го заздравя чрез раждането на син. Щом бебето се роди и го поех от жената, която бабуваше, изпитах толкова блаженство, че забравих родилните болки. Изпълни ме и толкова огромно облекчение, че не бях в състояние да се безпокоя за злините, които тепърва можеха да застигнат сина ми. Цялото семейство бе щастливо и признателността им се проявяваше в най-различни форми. Свекърва ми приготви специална супа с бульон, джинджифил и фъстъци, за да потече млякото ми и утробата ми да се свие по-лесно. Свекър ми прати по наложниците си синя, украсена с брокат коприна, за да уشيا на внука му връхна дреха. Съпругът ми седеше и разговаряше с мен.

Ето защо винаги съм учила младите жени, встъпващи в семейството, както и другите, до които достигна влиянието ми чрез уроците по *нюшу*, че трябва да побързат да родят мъжка рожба. Синовете са самата основа на женската същност. Те дават на жената самоличност, както и достойнство, закрила и икономическа стойност. Създават приемственост между съпруга ѝ и неговите деди. Това е единственото нещо, което мъжът не може да осъществи без помощта на жена си. Само тя е в състояние да осигури продължението на рода, което на свой ред е върховният дълг на всеки син. Даването на потомство е най-висшето проявление на дълга към родителите му, а раждането на мъжка рожба също така увенчава жената със слава. Бях успяла да постигна всичко това и бях изпълнена с възторг.

„Снежно цвете,
Синът ми лежи до мен.
Все още съм нечиста.
Съпругът ми ме посещава сутрин.
Лицето му сияе от щастие.
Очите на рожбата ми се взират въпросително в мен.
Нямам търпение да се видим на трийсетте дни на сина ти.
Моля те, напиши във ветрилото най-хубавите думи за моето дете.
Разкажи ми за новото си семейство.
Не виждам съпруга си много често. А ти?
От решетестия си прозорец поглеждам към твоя дом.
Непрекъснато чувам песента ти в сърцето си.
Всеки ден мисля за теб.

Лилия“

Питате се защо наричат тази част от живота ни дни на ориза и солта. Защото това са години, които преминават в ежедневни задачи: бродирание, тъкане, шиене, поправяне, изработване на обувки, готвене, миене на съдове, чистене, пране, поддържане на мангала. Трябва и винаги да си готова да извършваш съпругеските си задължения с мъж, когото все още не познаваш добре. Това са също дни, изпълнени с

тревогата и робския труд на младата майка, отглеждаща първото си дете. Защо плаче? Гладно ли е? Стига ли му кърмата? Ще заспи ли най-накрая? Не спи ли прекалено много? Ами треската, обривите, ухапванията от насекоми, прегряването, простудите, коликите, да не говорим за всички болести, които всяка година покосяват бебетата из нашия край въпреки най-усърдните усилия на билкарите, жертвоприношенията на олтара на предците и майчините сълзи? Отделно от грижите по бебето, което суче от гърдата ти, идва по-дълбоката тревога, свързана с истинската отговорност на жената: раждането на още синове и осигуряването на своето и по-следващите поколения. Към всичко това през първите седмици от живота на сина ми ме споходи и още една грижа, която нямаше нищо общо с дълга ми на снаха, съпруга и майка.

Свекърва ми отказа на молбата ми да поканим Снежно цвете на празненството за трийсетте дни от рождението на сина ми. Такова незачитане в нашия край се смята за ужасна обида. Бях съкрушена и разстроена от нейното решение, но и безсилна да я разубедея. Този ден се оказа един от най-важните и тържествени случаи в живота ми, а аз го посрещнах без Снежно цвете. Цялото семейство посети храма на предците, където името на сина ми бе вписано на стената редом до всички останали членове на рода. На роднините и гостите бяха раздадени червени яйца — боядисани за празничния повод, — символизиращи живота. Бе дадена разкошна гощавка със супа от птичи яйца, осолени птици, киснати шест месеца в марината, и патици, хранени с вино, задушени с джинджифил, чесън и пресни червени и зелени люти пиперки. През цялото време Снежно цвете ужасно ми липсваше и по-късно ѝ написах писмо, в което възможно най-подробно ѝ описах всичко, което си спомнях, без да се замисля, че с това може да ѝ напомня за ужасното „недоглеждане“ на свекърва ми. Явно тя прие „опущението“, тъй като ми изпрати в дар бродирана бебешка дрешка и шапчица, украсена с талисманчета.

Когато ги видя, свекърва ми рече:

— Една майка винаги трябва да внимава кого допуска в живота си. Майката на сина ти не може да другарува с жената на касапин. Покорните съпруги отглеждат покорни синове и от теб се очаква да се подчиняваш на нашите желания.

При тези нейни думи осъзнах, че семейството на съпруга ми не просто не желаше присъствието на Снежно цвете на тържеството, а и искаше изобщо да не се виждам повече с нея. Бях ужасена и изплашена, а тъй като и бях под влиянието на скорошното раждане, не можех да спра да плача. Не знаех какво да сторя. Щеше да се наложи да се изправа срещу роднините си заради Снежно цвете, без да си давам сметка колко опасно можеше да бъде това.

Междувременно двете си пишехме тайно почти всеки ден. Преди мислех, че познавам *нюшу* до съвършенство и че мъжете не бива никога да се докосват или да виждат творенията ни, но сега, в дома на Лу, където всички мъже владееха мъжките йероглифи, разбрах, че женското писмо всъщност съвсем не бе тайно. Тогава ме осени мисълта, че мъжете из целия окръг сигурно знаят за съществуването на *нюшу*. Та как би могло да бъде иначе? Нали красеше бродираните им обувки. Виждаха ни да втъкаваме послания в платовете, които изработвахме. Чуваха ни да пеем песните си и да се хвалим с книгите си за третата утрин. За тях то просто не представляваше интерес.

Смята се, че мъжкото сърце е от желязо, докато жената е изградена от вода. Това се отразява и в мъжката и женската писменост. Тяхната има повече от петдесет хиляди йероглифа, всеки от които е уникален и изразява дълбоко, силно нюансирано значение. Нашата се състои от може би около шестстотин йероглифа, които използваме фонетично, подобно на бебетата, като с тях се изразяват към десет хиляди думи. Мъжкото писмо се учи и осмисля цял живот. Женското усвояваме като момичета и разчитаме на контекста, за да извличаме значението. Мъжете пишат за външния свят на литературата, деловодството и добивите от реколтата, а жените — за вътрешния свят на децата, ежедневния труд и чувствата. Мъжете от семейство Лу се гордееха с майсторството на жените им в *нюшу* и изкуствеността им в бродерията, макар тези дейности да са важни за оцеляването колкото свинска пръдня.

Понеже за мъжете женските йероглифи бяха нещо маловажно, те не обръщаха внимание на писмата, които пишехме и получавахме. Виж, свекърва ми бе друга работа. Налагаше се да ги крия от нея. Сега тя не се интересуваше до кого ги изпращам и през следващите няколко седмици със Снежно цвете усъвършенствахме система за доставка. Юнган ни служеше за куриер и пренасяше бележки, бродирани

кърпички и тъкани изделия между двете села. Обичах да седя до решетестия прозорец и да я наблюдавам. Много пъти си мислех как самата аз мога да измина пътя дотам. Не бе толкова далеч, а и краката ми бяха достатъчно силни, но съществуваха правила, които се произнасяха относно този род неща. Дори и да е в състояние да върви на големи разстояния, една жена не бива да бъде виждана сама на път. Отвлечането от пропаднали типове представляваше опасност, но още по-застрашена бе репутацията на жената, ако няма подобаващ придружител — съпруга ѝ, синовете ѝ, сватовница или носачи. Можех да стигна до дома на Снежно цвете пеша, но никога не бих се изложила на тази угроза.

„Лилия,

Питаш ме за новото ми семейство.

Имам голям късмет.

В родния ми дом нямаше щастие.

Аз и майка ми трябваше да пазим тишина ден и нощ.

Наложниците, братята ми, сестрите ми и прислугата ни напуснаха.

Родният ми дом пустееше.

Тук имам свекърва си, свекър си, съпруга си и по-малките му сестри.

В този дом няма наложници или прислуга.

Сама изпълнявам тези служби.

Не ми тежи усиленият труд.

Цялото познание, което ми е нужно, имам от теб, сестра ти, майка ти и леля ти.

Но жените тук не са като в твоето семейство.

Не обичат да се забавляват.

Не разказват истории.

Свекърва ми е родена в годината на Плъха.

Можеш ли да си представиш по-несполучливо съчетание от плъха и коня?

Плъхът вярва, че конят е себичен и безразсъден, макар да не съм такава.

Конят смята, че плъхът плете интриги и е прекалено
взискателен, което е истина.

Но поне не ме бие.

Не ми крещи повече, отколкото е обичайно за нова
снаха.

Имаш ли вести от майка ми и баща ми?

Дни, след като се нанесох в дома на съпруга си, мама
и татко разпродали последните си вещи.

Взели парите и се измъкнали в нощта.

Като просяци не трябва да плащат данъци и дългове.

Но къде ли са отишли?

Тревожа се за майка си.

Дали е жива?

Дали е отишла в отвъдното?

Не зная.

Може би никога повече не ще я видя.

Кой би предположил, че такъв лош късмет ще
застигне семейството ми?

Трябва да са извършили лоши дела в предишните си
животи.

Но ако е така, какво тогава ще стане с мен?

Чувала ли си нещо повече?

А ти щастлива ли си?

Снежно цвете“

Щом узнах трагичната вест за родителите й, започнах да се
вслушвам по-внимателно в домашните клюки. До нас започнаха да
достигат разкази на търговци и продавачи, които обикаляха из окръга,
според които майката и бащата на Снежно цвете били виждани да спят
под дърво или да просят храна, облечени в мръсни и окъсани дрехи.
Често си мислех за някогашната власт на семейството на моята *лаотун*
и как трябва да се е чувствала красивата й майка, когато се е омъжвала
в рода на императорския чиновник. А ето колко ниско бе паднала.
Страхувах се за нея с нейните крехки нозе. Останали без влиятелни
приятели, двамата бяха оставени на милостта на стихииите. Без роден
дом Снежно цвете бе по-зле от сираче. Смятах, че е по-добре

родителите ти да са починали, но да ги почиташ и да им се прекланяш като твои предци, пред това, да бродят по пътеките на кратковременния просешки живот. Как щеше да узнае за смъртта им? Как ще им устрои прилично погребение, как ще почиства гробовете им на Нова година или ще омиротворява духовете им в отвъдното, когато са неспокойни? Да страда, без да съм до нея, за да изслушам мъката ѝ, бе тежко за мен и трябва да е било непоносимо за нея.

Що се отнася до последния ѝ въпрос — дали съм щастлива, — не бях сигурна какво да отговоря. Дали да ѝ разкажа за жените от новото ми семейство? Покоите на горния етаж приютяваха твърде много обитателки, които изпитваха взаимна неприязън. Аз бях първата снаха, но скоро след като заживях в Тункоу, съпругата на втория син пристигна в дома. Тя бе забременяла веднага. Бе едва на осемнайсет и непрекъснато плачеше за семейството си. Родих момиче, което разстрои свекърва ми и влоши нещата. Опитах се да се сприятея с втората снаха, но тя странеше в един ъгъл с хартия, мастило и четчица и непрекъснато пишеше до майка си и посестримите си, все още ненапуснали родното ѝ село. Можех да разкажа на Снежно цвете за непристойните опити на втората снаха да направи добро впечатление на господарката Лу, като непрестанно коленичеше, шепнеше угоднически и с лукавство се мъчеше да си осигури положение в дома, докато трите наложници на господаря Лу се дърлеха помежду си. Можех да пиша как дребнавата им ревност съсухряше лицата им и им причиняваше киселини, ала не смеех да изложа тези мисли на хартия.

А можех ли да ѝ разкажа за съпруга си? Предполагам, че да, но не знаех какво да ѝ пиша. Виждах го рядко, а когато това ставаше, той обикновено разговаряше с някого или беше зает с важни дела. През деня наглеждаше нивите и надзираваше дейности, които се извършваха из имотите, докато аз бродирах или вършех други задачи в женските покои. Прислужвах му на закуска, обяд и вечеря, стараейки се да се държа скромно и хрисимо, както Снежно цвете правеше на нашата трапеза. В тези случаи той не разговаряше с мен. Понякога идваше в стаята ни рано сутрин, за да види сина ни или да се любим. Предполагах, че сме като всички други семейства, включително като Снежно цвете и съпруга ѝ, така че нямаше нищо, което да представлява интерес за нея.

Как можех да отговоря на въпроса й дали съм щастлива, когато основният проблем в живота ми бе свързан с нея?

— Признавам, че си научила много от Снежно цвете — каза свекърва ми веднъж, когато ме завари да й пиша писмо — и ние сме й признателни за това. Но тя вече не е част от нашето село, нито се намира под закрилата на господаря Лу. Той не бива и не би могъл да се бърка в съдбата й. Както знаеш, имаме установени правила, касаещи жените в случаи на война или гранични спорове. Съпругите имат ранг на гости и като такива следва да не бъдат наранявани по време на стълкновения, нападения или битки, понеже се смята, че принадлежат както на селото на съпруга си, така и на родното си място. Разбираш ли, Лилия, жените имат закрилата и предаността и от двете страни. Но ако нещо се случи с теб, докато си при Снежно цвете, всяко наше действие може да доведе до отмъщение, а дори и до същинска битка.

Слушах оправданията на господарката, ала знаех, че причините, които я ръководят, бяха далеч не толкова благородни. Семейството на Снежно цвете бе опозорено, а мъжът й бе омърсен. Роднините ми просто бяха против нашата близост.

— Нейната съдба е била предначертана — продължи свекърва ми, позволявайки си да дойде по-близо до истината — и тя по никакъв начин не се пресича с твоята. Ние с господаря Лу ще се отнесем много благосклонно към снаха, която реши да разтрогне договор с личност, която вече не й е истинска сродна душа. Ако имаш нужда от другарки, ще ти напомня за младите жени в Тункоу, на които те представих.

— Помня ги. Благодаря ви — измънках отчаяно, докато вътрешно крещях от ужас. Никога, никога, никога!

— Те биха желали да станеш част от тяхното общество.

— Още веднъж, благодаря...

— Поканата им е чест за теб.

— Наистина е чест.

— Искам да кажа, че трябва да изключиш Снежно цвете от живота си — рече свекърва ми и сложи край на разговора с повторение на обичайното предупреждение. — Не желая споменът за това нещастно момиче да вреди на внука ми.

Наложниците се изкикотиха, прикрили устите си с длан. Те злорадстваха над мен. В подобни моменти тяхното положение в дома се издигаше, а моето се влошаваше. Но като изключим тези постоянни

укори, които изпълваха останалите жени със задоволство, а мен дълбоко ужасяваха, свекърва ми се отнасяше по-мило с мен, отколкото собствената ми майка някога. Точно както бе казала Снежно цвете, тя следваше всички правила. „Като момиче се подчинявай на баща си, като жена — на съпруга си, като вдовица — на сина си“. Цял живот бях чувала тази сентенция, така че това не ме смущаваше. Но един ден, когато мъжът ѝ я бе ядосал, свекърва ми ме научи на друга мъдрост: „Покорствай, покорствай, покорствай, пък прави, каквото си си наумила“. Можеха да ме спрат да се виждам със Снежно цвете, но не можеха да ми забранят да я обичам.

„Снежно цвете,
Съпругът ми е добър с мен.
Дори не знам къде се намират всички ниви на
семејството.
Аз също се трудя упорито.
Свекърва ми наблюдава всичко, което върша.
Жените в семејството са добре образовани в *нюшу*.
Свекърва ми ме научи на нови йероглифи.
Ще ти ги покажа, когато се видим.
Бродирам, тъка, майсторя обувки.
Преда и приготвям ястия.
Имам син.
Моля се на богинята един ден да имам и втори.
Ти също трябва да се молиш.
Моля те да се вслушаш в словата ми.
Трябва да си покорна на съпруга си.
Трябва да слушаш свекърва си.
Моля те да не се безпокоиш толкова много.
Наместо туй, припомни си как бродирахме заедно и
си шепнехме нощно време.
Ние сме двойка мандаринки.
Два феникса, прелитащи в небето.

Лилия“

В следващото си писмо Снежно цвете не спомена нищо за семейството си, освен че синът ѝ се научил да сяда. В края отново ме разпитваше за живота ми:

„Разкажи ми каква е трапезата ви и за какво разговаряте.

Рецитират ли класическите произведения по време на хранене?

Свекърва ти разказва ли истории за забава на мъжете?

Пее ли, за да улесни храносмилането им?“

Опитах се да отговоря искрено. Мъжете в семейството обсъждаха финансови дела: колко още земя да дадат на земеделците, кой да я обработва, колко да бъде арендата, размера на данъците. Желаеха да „се издигнат“, да „стигнат върха на планината“. Всяко семейство изказва такива пожелания по Нова година и приготвя на трапезата си специални ястия, за да ги измоли от боговете, със съзнанието, че това са именно надежди за добро. Ала моите роднини се трудеха упорито, за да ги осъществят. Край масата се водеха отегчителни разговори, които не разбирах, а и не ме бе грижа за тях. Вече притежаваха повече от всеки друг в Тункоу. Не можех да си представя какво още биха могли да желаят и все пак погледите им никога не се откъсваха от „върха на планината“.

Надявах се Снежно цвете да е по-щастлива сега, когато се е приспособила — както се полага на жената — към новия си живот, който е коренно различен от всичко познато ѝ дотогава. Един мрачен следобед, докато кърмех сина си, чух пред къщата да спира паланкинът на госпожа Уан. Очаквах да се качи. Ала вместо това влезе свекърва ми и с неодобрително смръщване хвърли едно писмо на масата до мен. Щом синът ми заспа, приближих газената лампа и го отворих. Веднага забелязах, че то не бе написано според обичайния шаблон. С трепет зачетох.

„Лилия,

Седя в женската стая и ридая. Чувам как отвън съпругът ми коли прасе. Той утежнява положението си, след като престъпва правилата срещу оскверняването.

В началото, като се омъжих, свекърва ми ме накара да застана на платформата пред къщата и да гледам как убиват едно прасе, за да видя откъде идва прехраната ни. Съпругът ми и баща му домъкнаха животното на прага на дома. То бе провесено за краката на прът, който двамата носеха на раменете си. Бе приквещено между тях и квичеше неспирно. Чувстваше какво го чака. Оттогава многократно съм чувала този звук, защото тези животни винаги предусещат съдбата си и квиченето им често отеква из селото.

Свекър ми притисна прасето на земята до един огромен уок, пълен с вряща вода. (Помниш ли го, пред къщата? Онзи, който е вграден в платформата? Под него има огнище.) Мъжът ми преряза гърлото на животното. Най-напред събра кръвта за ястието, което приготвят от нея, после натика трупа в уока. Свариха прасето, за да омекне кожата му. Съпругът ми ме накара да остържа четината му. Пицях ли, пицях, но не както горкото прасе. Заявих им, че повече никога няма да наблюдавам или да бъда част от тези оскверняващи деяния. Свекърва ми ме порица, задето съм толкова мекушава.

Всеки ден все повече заприличвам на госпожа Уан. Помниш ли, когато леля ни разказа онази история? Престанах да ям месо. Това не ги вълнува. Така за тях ще има повече.

Сама съм на този свят, с изключение на теб и на сина си. Щеше ми се да не те бях лъгала. Обещах ти винаги да ти казвам истината, но ми е неприятно да научаваш какъв живот водя.

Стоя край прозореца и се вирам през нивята към родното село. Представям си как, приседнала до твоя, обръщаш поглед към мен. Сърцето ми лети през полята към теб. Там ли си? Виждаш ли ме? Усещаш ли ме?

Тъгувам без теб. Умолявам те да ми пишеш или да ме посетиш.

Снежно цвете“

Какво безобразие! Отправих поглед през прозореца към Дзинтиен, закопняла поне да мога да я зърна. Беше ужасно да зная, че страда и не мога да я взема в обятията си и да я утеша. Пред очите на свекърва ми и останалите жени извадих лист хартия и смесих мастилото. Преди да взема четката в ръка, отново препрочетох писмото на Снежно цвете. Първия път бях доловила само скръбта ѝ. Сега осъзнах, че тя бе разчупила традиционния стил на писане на омъжените жени и бе използвала уменията си в тайнописа, за да разкаже искрено и открито за живота си.

Нейната дръзка постъпка ми разкри истинското предназначение на *нюшу*. То не бе създадено, за да съчиняваме момичешки писъмца една до друга или дори не като средство да представим личността и качествата си пред женската челяд в семействата на съпрузите си. Тайнописът ни даваше глас. Чрез *нюшу* бинтованите ни нозе ни отвеждаха една до друга, то даваше на мислите ни криле, за да прелитат през полята, както пишеше Снежно цвете. Мъжете от семействата ни никога не очакваха от нас да имаме да кажем нещо важно. Не вярваха, че имаме чувства или че сме способни да изразяваме съзидателни мисли. Жените — свекървите ни и останалите — издигаха още по-големи препятствия срещу себеподобните си. Но се надявах оттук насетне аз и Снежно цвете да можем да споделяме истината за живота си, независимо дали сме заедно или разделени. Желаех да изоставя заучените фрази, така обичайни между жените, намиращи се в дните на ориза и солта, и да изразя истинските си мисли. Щяхме да пишем така, както бяхме разговаряли, когато лежахме сгъшени заедно в женската стая в родния ми дом.

Трябваше да я видя и да я уверя, че нещата ще се оправят. Но ако я посетях пряко волята на свекърва ми, щях да извърша едно от най-тежките възможни престъпления. Потайното писане и четене на писма бледнееше в сравнение с него, но при все това трябваше да го направя, ако исках да видя сродната си душа.

„Снежно цвете,

Сърцето ми ридае, когато си помисля какво понасяш на онова място. Ти си прекалено добра, за да живееш сред толкова грозота. Трябва да се видим. Моля те да дойдеш в родния ми дом по време на фестивала за прогонване на птиците. Ще вземем и синовете си с нас. Отново ще бъдем щастливи. Ще забравиш неволите си. Помни, край излак никой не жаднее. До сестра не падаш духом. Аз съм твоя сестра по душа навеки.

Лилия“

Седнала в женските покои, правех планове и плетях кроежи, но вътрешно бях уплашена. Най-добре бе да се придържаме към прост замисъл — щях да взема Снежно цвете с паланкина си на път към родното ми село, ала това бе и най-лесният начин да ни хванат. Можеше наложниците да погледнат през прозореца и да видят носилката да свърта вдясно по посока на Дзинтиен. Още по-голяма опасност криеше фактът, че по пътищата щеше да е пълно с жени, включително и свекърва ми, които се завръщаха по родните си места за фестивала. Всеки можеше да ни забележи и да съобщи за нас дори и само за да се докара пред семейство Лу. Ала, когато приближи фестивалът, вече бях набрала смелост дотолкова, че вярвах във възможността планът да успее.

Първият ден от втория лунен месец бележеше началото на земеделския цикъл и следователно фестивала за прогонване на птиците. На този ден у дома жените станаха рано и се заловиха с приготвянето на топки от лепкав ориз, докато на полето птиците очакваха мъжете да започнат засяването. Рамо до рамо със свекърва си аз сплесквах кюфтенца от ориз, който щеше да ни послужи, за да защитим реколтата от тази най-ценна насъщна храна. Когато настъпи часът, омъжените жени в Тункоу изнесоха навън топките ориз за птичия пир и ги набучиха на пръчки из полето, за да привлекат птиците, докато мъжете разпръснаха отровни зърна по синорите за лакомниците. Щом хвъркатите закълваха смъртоносните семена,

омъжените жени се натовариха на носилки и талиги, яхнаха гърбовете на големокраки прислужници и се отпавиха през полята към родните си села. Старите жени разправят, че ако не напуснем, птиците ще изкълват ориза, който мъжете ни са приготвили за посев, а ние няма да можем да раждаме повече синове.

Както бе по план, носачите спряха в Дзинтиен. Не излязох от паланкина от страх да не бъда видяна. Вратата се отвори и Снежно цвете, гушнала на рамото си спящия си син, влезе вътре. Бяха изминали осем месеца от посещението ни в храма на Гупо. При цялата къщна работа, която вършеше, си представях, че пълнотата от бременността ще се е стопила напълно, но под туниката и полата ѝ тялото ѝ продължаваше да е закръглено. Гърдите ѝ бяха по-едри от моите, макар да забелязах, че синът ѝ бе мършав в сравнение с моя. Коремът ѝ също бе изпъкнал, поради което тя бе положила бебето на рамото си, вместо да го носи на ръце.

Тя внимателно обърна сина си към мен, за да го видя. Аз издърпах моя от гърдата си и го вдигнах, така че двамата да застанат един срещу друг. Сега те бяха на седем и на шест месеца. Казват, че всички пеленачета са красиви. Моят син наистина беше, но нейното момченце, въпреки гъстата черна косица, имаше тъничко като тръстика телце с болезнено жълтеникава кожа и навъсено личице. Разбира се, аз похвалих детето ѝ, а тя — моето.

Докато се полюшвахме, подскачахме и кандилкахме в ритъм с вървежа на носачите, двете разговаряхме за новите си начинания. Тя тъчеше сукно, в което вплиташе стих от една поема — много тежка и изнурителна работа. Аз се учех да приготвям мариновани птици — относително лека задача, стига да се извърши правилно, за да не се развалят. Но това бе просто лека раздумка, а имахме да обсъждаме сериозни въпроси. Щом я попитах как вървят нещата при нея, Снежно цвете не се поколеба и за миг.

— Единствената радост, когато се будя сутрин, е любовта, която изпитвам към сина си — призна тя с поглед, впит в моя. — Обичам да пея, докато пера или нося дърва, но мъжът ми се сърди, ако ме чуе. Когато е ядосан, не ме пуска да прекрачвам прага, освен за да върша къщна работа. Ако е доволен, ми позволява вечер да седя на платформата, където коли прасетата. Но когато съм там, мога да мисля

единствено за убитите животни. Когато заспя нощем, знам, че ще се събудя отново, но няма да настъпи зора, а само мрак.

Опитах се да ѝ вдъхна вяра:

— Говориш така, защото скоро си станала майка, а навън бе зима. — Нямах право да сравнявам моята самота с нейната, но дори мен ме обгръщаше меланхолия, когато носталгията по родния дом или студените сенки на късите зимни дни гнетяха сърцето ми. — Пролетта дойде — казах като утешение както за нея, така и за мен самата. — Сега дните са по-дълги и това ще ни направи по-щастливи.

— По-добре ми е, като са къси — отговори тя прозаично. — Недоволстването спира само когато със съпруга ми си легнем. Тогава не чувам мърморенето на свекър ми колко блудкав е чайт, порицанията на свекърва ми за моята мекушавост, настояванията на зълвите ми за чисти дрехи, нарежданията на мъжа ми да престана да излагам семейството пред съеляните, плача на сина ми, който не спира да иска, иска, иска.

Ужасих се от положението на сродната ми душа. Тя бе нещастна, а аз не знаех какво да кажа, макар няколко дни по-рано да си бях обещала да бъдем по-открити една към друга. В смущението и неудобството си си позволих да потърся убежище в условностите.

— Помъчих се да примиря изискванията на съпруга си и на свекърва си и животът ми стана по-лесен — казах. — Трябва да направиш същото. Сега страдаш, но един ден майката на мъжа ти ще почине и ти ще станеш господарка на дома. Всички първи снахи, които са родили синове, накрая успяват да се наложат.

Снежко цвете се усмихна печално и аз се замислих за оплакването от сина ѝ. Наистина не го разбирах. Мъжкото чедо е животът на една жена. Нейно задължение и награда е да удовлетворява всичките му нужди.

— Скоро синът ти ще проходи — казах аз. — Ще тичаш след него навсякъде. Ще бъдеш много щастлива.

Тя стегна прегръдката си около детето.

— Отново съм бременна.

Честитих ѝ с радостна усмивка, но умът ми бе хвърлен в смут. Ето на какво се дължаха наедрелите гърди и заобления корем. Бременността ѝ трябва да бе доста напреднала. Но как може да е заченала толкова скоро? За това ли оскверняване ми бе писала? Дали

със съпруга ѝ се бяха забавлявали, преди да са изтекли стоте дни на възбрана? Трябва да е било така.

— Пожелавам ти още един син — успех да кажа.

— Дано — въздъхна тя, — защото според съпруга ми е по-добре да добиеш куче, отколкото момиче.

Всички осъзнаваме истинността на тези слова, но що за човек би казал подобно нещо на бременната си жена?

Съприкосновението на носилката със земята и радостните възгласи и приветствия на братята ми ме избавиха от необходимостта да търся подобаващ отговор. Бях си у дома.

Колко се бе променила къщата! Големият ми брат и жена му вече имаха две деца. Снаха ми бе заминала за родното си село за празника, но бе оставила малчуганите, за да можем да им се порадваме. Помалкият ми брат още не се бе задомил, но подготовката за сватбата му отдавна течеше. Официално бе вече мъж. Сестра ми бе пристигнала с двете си дъщери и сина си. Тя старееше пред очите ни, макар в мислите ми да продължаваше да бъде девойка с прибрани коси. Мама не можеше да ме критикува толкова лесно както друг път, макар да направи опит. Татко бе горд, но дори и аз виждах ясно какво бреме бе за него да изхранва толкова гърла, макар и само за няколко дни. Общо под покрива ни се бяха събрали седем деца на възраст между шест месеца и шест години. Къщата кънтеше от тупкането на търчащи крачета, молби за внимание и песни за усмиряване. Заобиколена от толкова много мъничета, леля бе щастлива — дом, изпълнен с дечурлига, бе дълговечната ѝ мечта. Въпреки това виждах в очите ѝ току да проблясват сълзи. Ако животът бе по-справедлив, сега при нас щеше да бъде и Красива луна с нейните рожби.

Трите дена преминаха в бърбрене, смях, хранене и спане, далеч от разпри, клевети, укори и обвинения. За нас със Снежно цвете най-хубавото време бе нощем, когато си лягахме в горната стая. Слагяхме синовете си по средата. Поставени едно до друго, разликите между двете деца изпъкваха още повече. Моят син бе пълничък, с щръкнал гарванов перчем, също като на баща му. Обичаше да суче и цокаше от гърдата ми, докато се наситеше на млякото, като спираше само за да ме погледне и да се усмихне. Синът на Снежно цвете не харесваше млякото ѝ и го повръщаше, когато го потупваше, за да се оригне. Бе раздразнителен иначе — плачеше късно следобед, с почервеняло от яд

личице и порозовяло изприщено дупе. Но щом четиримата се сгушихме под завивките, заслушани в шепота ни, и двете деца се усмиряваха.

— Харесва ли ти любенето? — попита Снежно цвете, след като се бе уверила, че всички спят.

Години наред бяхме слушали циничните шеги на стариците и безцеремонните подмятания на леля за нощните забавления с чичо. Тогава всичко това ни караше да се чувстваме неловко, но сега разбирах, че в това няма нищо смущаващо.

— Двамата със съпруга ми сме като двойка мандаринки — насърчи ме Снежно цвете, щом не отговорих веднага. — Изпитваме взаимно блаженство да летим заедно.

Казаното от нея ме слиса. Дали пак ме лъжеше, както бе правила толкова години наред? Тя прекъсна смутеното ми мълчание.

— Но въпреки удоволствието, което ми доставя — продължи тя, — съм обезпокоена, че съпругът ми не спазва забраните за сношение след раждане. Изчака само двацет дни — тя замълча отново, след това призна. — Не го виня. Аз се съгласих. Желаях да се случи.

Въпреки недоумението ми от желанието ѝ да се съвкупява със съпруга си, изпитах облекчение. Сигурно казваше истината, защото няма има нещо, което да се прикрива с такава лъжа? Кое би могло да е по-срамно от извършването на осквернение?

— Това е лошо — прошепнах в отговор. — Правилата трябва да се следват.

— Или какво? Ще стана нечиста колкото него?

Тази мисъл вече ми бе минала през ума, но рекох:

— Не искам да се разболееш или да умреш.

Смехът ѝ се разнесе в мрака.

— Никой не умира от това. Само ти доставя удоволствие. Трудя се усилено по цял ден заради свекърва си. Нима не заслужавам малко нощна наслада? А пък и ако родя син, ще съм още по-щастлива.

Последното със сигурност бе вярно. Детето, което спеше между нас, бе едновременно капризно и кекаво. Трябваше да има втори син... за всеки случай.

Трите дни отлетяха като миг. На сърцето ми сега бе по-леко. Паланкинът ми остави Снежно цвете пред дома ѝ и продължих към Тункоу. Никой не бе забелязал отклонението от маршрута ми, а парите,

които дадох за отплата на носачите, ми осигуриха тяхното мълчание. Окрилена от успеха си, знаех, че ще съм в състояние да се виждам със Снежно цвете по-често. Много празници през годината налагаха връщането на омъжените жени по родните им места, а освен тях имахме на разположение и ежегодното поклонение в храма на Гупо. Можеше и да сме омъжени дами, но продължавахме да сме и сродни души, независимо какво говореше свекърва ми.

През последната година размяната на писма помежду ни продължи и посланията ни прелитаха напред-назад през полята като две птички, носени от силния бриз. Негодуванието ѝ намаля, както и моето. Бяхме млади майки и животът ни бе озарен от ежедневните приключения на синовете ни — никнеха ни зъбчета, проговаряхме първите си думички, правехме началните си стъпки. Смятах, че щом успяхме да се пригодим към ритъма на новия дом, научихме се как да угаждаме на свекървите си и свикнахме със задълженията си на омъжени жени, и двете вече бяхме доволни. Дори се отпуснах и започнах да споделям повече за съпруга си и интимните ни моменти. Вече разбирах древната препоръка: „Влизаш ли в леглото, дръж се като съпруг, излизаш ли от него — бъди благородник“. Предпочитах мъжа си извън постелята. През деня той съблюдаваше деветте напътствия: бе с остър ум, слушаше внимателно и се държеше вежливо. Бе скромнен, предан, почитателен и добродетелен. Когато се колебаеше, питаше баща си, а в редките случаи, когато се ядосваше, се стараяше да не се издава. Така че, когато нощем влезеше в брачното ни ложе, аз бях щастлива заради удоволствието, което изпитваше, но чувствах облекчение, когато свършеше. Не разбирах какво бе имала предвид леля ми, когато бяхме девойки, и искрено се дивях, че Снежно цвете намираще наслада в съпружеските задължения. Независимо от безкрайното ми невежество, знаех едно: ако нарушиш възбраните срещу оскверняването, ще платиш тежка дан.

„Лилия,

Дъщеря ми се роди мъртва. Напусна този свят, преди да се захванат корените ѝ, така че не научи нищо за

житейската скръб. Държах крачетата ѝ в ръцете си. Никога няма да изпитат агонията на бинтоването. Докоснах очичките ѝ. Никога не ще познаят мъката от напускането на родния дом, няма да ѝ се наложи да се прости с майка си завинаги, не ще се сбогува с починало дете. Поставих пръсти върху сърчицето ѝ. То никога не ще изпита болка, тъга, самота или срам.

Мисля си за битието ѝ в отвъдното. Дали майка ми е с нея? Не зная съдбата на никоя от тях.

Цялото семейство вини мен. Свекърва ми казва: «Защо сме те взели, ако не да раждаш синове», а мъжът ми рече: «Млада си. Ще имаш още деца. Следващия път ще ми родиш син».

Не мога да дам воля на скръбта си. Нямам си никого, който да ме изслуша. Да можех да чуя стъпките ти по стълбите.

Представям си, че съм птичка. Щях да се извися сред облаците и светът под мен да изглежда далечна точица.

Нефритът, който носех на шията си за закрила на нероденото ми дете, тегне върху ми. Не мога да откъсна мислите си от мъртвото ми момиченце.

Снежно цвете“

Помятанията бяха често явление в нашия окръг и от жените се очакваше да не се кахърят много, ако им се случи, особено ако бебето се окажеше от женски пол. Раждането на мъртво дете бе страшно само ако рожбата бе мъжка. Ако момиче дойдеше на бял свят безжизнено, родителите обикновено бяха благодарни, че са били избавени от него. Кому е притрябвало още едно безполезно гърло? Що се отнася до мен, макар докато бях бременна да се вцепенявах от ужас при мисълта, че нещо може да се случи на бебето, честно казано не зная как бих се почувствала, ако то бе момиче и си бе отишло от този свят, преди да поеме дъх. Опитвам се да кажа, че чувствата на Снежно цвете ме изпълваха с недоумение.

Бях я умолявала да ми казва истината, но сега не знаех как да реагирам. Искях да ѝ покажа съчувствие. Да ѝ дам успокоение и утеха.

Но се страхувах за нея и не знаех какво да напиша. Всичко, случило се в живота ѝ — от превратностите на детството ѝ, през ужасния брак, а сега и това, бе свръх способността ми за съчувствие. Едва бях навършила двацет и една. Никога не бях изпитвала истинско злочестие и се радвах на хубав живот и тези два факта ме лишаваха от съпричастност.

Търсех подходящите слова за жената, която обичах, и за мой огромен позор допуснах шаблоните, с които бях израсла, да обгърнат сърцето ми, както през онзи ден в носилката. Когато взех четката, потърсих безопасния пристан на общоприетите фрази, подобаващи на омъжена жена, с надеждата с това да напомня на Снежно цвете, че единствената истинска защита, която ние, жените, имаме, е спокойното лице, което запазваме пред света дори в моменти на най-голямо нещастие. Трябваше да се помъчи да забременее пак, и то скоро, защото дългът на всяка жена е да продължава да опитва да ражда синове.

„Снежно цвете,
Седя в женските покои, унесена в мисли.
Пиша ти, за да те утеша.
Моля те да се вслушаш в словата ми.
Скъпа моя, успокой сърцето си.
Представи си, че съм до теб и ръката ми е върху
твоята.
Представи си, че седя и плача до теб.
Сълзите ни са четири непресъхващи ручейчета.
Знай това.
Горестта ти е дълбока, но не си сама.
Не скърби.
Така е било писано, както богатството и бедността са
предначертани.
Много деца умират.
Това разбива сърцето на всяка майка.
Тези неща не са във властта ни.
Можем само да продължаваме да опитваме.
Следващия път — син...

Изминаха две години, през които децата ни проведяха и проговориха. Пръв беше синът на Снежна цвѣте, така бе и редно. Той бе шест седмици по-голям, но крачетата му бяха вейки пред яките дънерчета на сина ми. Остана си хилавичък и като че тази слабост се пренесе и в характера му. Не че не бе умен. Бе много интелигентен, но не колкото моя син. На тригодишна възраст момчето ми вече посягаше към калиграфската четчица. Бе великолепен, любимецът в женските покои. Дори наложниците го засипваха с внимание и се дърпаха за него, както за някое ново парче коприна.

Три години след раждането на първия ми син се появи и вторият. Снежна цвѣте нямаше моя късмет. Може със съпруга ѝ да са си доставяли удоволствие, но то не даде плод, освен още едно мъртвородено момиче. След тази повторна загуба ѝ препоръчах да се обърне към местния билкар, за да ѝ даде треви, които да ѝ помогнат да зачене син и да увеличи мощта на слабите на съпруга ѝ. Благодарение на моя съвет, уведоми ме Снежна цвѣте, двамата били задоволени в много отношения.

РАДОСТ И СКРЪБ

Когато големият ни син навърши пет години, съпругът ми отвори дума да наемем учител, който да се погрижи за официалното му образование. Тъй като живеехме при родителите му и не разполагахме със собствени средства, трябваше да ги помолим те да поемат разходите. Би трябвало да се срамувам от стремленията на съпруга си, но никога не съм съжалявала, че не изпитвах подобни чувства. От своя страна моите свекър и свекърва бяха безкрайно щастливи, когато учителят се настани в дома ни и синът ми напусна женските покои. Плаках, задето детенцето ми се отделя от мен, но това бе и един от моментите в живота ми, когато съм се чувствала най-горда. В сърцето си таях надеждата, че някой ден може да издържи държавните изпити. Макар да бях само жена, дори аз знаех, че доброто представяне дава огромен тласък и на най-бедните чиновници към бляскаво бъдеще. Ала с напускането му на женския свят у мен зейна черна празнота, която нито забавните лудории на втория ми син, нито крякането на наложниците, препирните на етървите ми или дори периодичните ми срещи със Снежно цвете не можаха да запълнят. За щастие в първия месец на новата лунна година отново бях бременна.

По това време женските покои вече бяха отеснели. Третата снаха бе заживяла в дома и бе родила момиченце. Последва я четвъртата, която дразнеше всички ни с недоволстването си. Тя също имаше дъщеричка. Свекърва ми се отнасяше с особена жестокост към съпругата на четвъртия си син, която впоследствие загуби две момчета при раждане. Ето защо ще е справедливо да кажа, че останалите жени в семейството посрещнаха новината за моята бременност със завист. Нищо не предизвикваше такъв ужас като менструацията на някоя от снахите. Всички узнаваха, щом това станеше и всички говореха за това. Господарката Лу неизменно отбелязваше тези събития, като гръмко и на всеослушание кълнеше виновницата:

— Жена, която не ражда синове, винаги може да бъде заменена — например казваше тя, макар да мразеше наложниците на мъжа си до дъното на душата си.

Сега, когато се огледах, видях по лицата им изписани ревност и притаен яд, но какво можеха да сторят, освен да чакат да видят дали от тялото ми ще се пръкне поредният син. Аз обаче имах друго желание. Този път исках дъщеря, но по най-прозаичната причина. Вторият ми син щеше да влезе в света на мъжете много скоро, докато момичетата остават с майките си, докато не се омъжат. Тайният ми стремеж се разпалваше от новината, че Снежно цвете също носеше в утробата си дете. Не мога да опиша колко силно исках тя също да роди дъщеря.

Първият и най-сгоден случай да се видим и да споделим стремленията и очакванията си дойде с фестивала на реколтата, който празнуваме на шестия ден от шестия лунен месец. През петте години, откакто живеех в семейство Лу, свекърва ми не бе променила отношението си към Снежно цвете. Подозирах, че нашите срещи по време на празниците не са тайна за нея, но след като не демонстрирах връзката си и изпълнявах домашните си задължения, тя бе оставила въпроса настрана.

Както винаги, и сега в женската стая на родния ми дом двете се радвахме на взаимността си, ала обградени от децата, които спяха в леглото при нас или в креватчета до него, не можехме да демонстрираме някогашната си близост. Въпреки това пак разговаряхме шепнешком. Признах ѝ, че копнея за дъщеря, която да ми бъде компания. Снежно цвете поглади корема си с ръце и тихичко ми припомни, че момичетата са неплодни издънки, неспособни да продължат бащиното коляно.

— За нас няма да са безполезни — казах. — Не бихме ли могли да ги направим сродни души още сега, преди да са родени?

— Лилия, ние сме безполезни — каза Снежно цвете и се изправи в леглото. Виждах лицето ѝ в сиянието на лунната светлина. — Знаеш това, нали?

— Жените са майките на синовете — поправих я аз.

Раждането на мъжка рожба ми бе осигурило високо положение в дома на съпруга ми. Със сигурност сина на Снежно цвете ѝ бе отредил достойно място в нейния.

— Зная. Майки на синове, но...

— А дъщерите ни ще ни бъдат утеха.

— Вече изгубих две...

— Снежно цвете, нима не искаш момичетата ни да бъдат сродни души? — Мисълта, че може да не желае това, започна да се блъска в главата ми.

Тя ме погледна с печална усмивка.

— Разбира се, че искам, стига да родим дъщери. Те могат да увековечат любовта ни една към друга дори след като се преселим в отвъдното.

— Добре, значи уговорено. А сега, легни до мен. Изглади челото си от бръчките на грижите. Това е щастлив момент. Нека го споделим.

На следващата пролет се завърнахме в Пууей с новородените си момиченца. Рождените им дати не съвпадаха. Нито месеците. Развихме пеленките им и допряхме стъпалата им. Дори сега краката им не бяха еднакви на големина. Дори и майчинската ми любов да ме е заслепявала, виждах, че нейната дъщеря, Пролетна луна, бе прекрасна в сравнение с моята, Нефрит. Кожата на моето дете бе прекалено мургава за семейство Лу, докато Пролетна луна носеше бледнината на бяла праскова. Надявах се Нефрит да бъде здрава като камъка, на който бе кръстена, а Пролетна луна да не е така крехка като братовчедка ми, в чиято чест Снежно цвете ѝ бе дала това име. Нито един от осемте йероглифа не съвпадаше, но това не ни вълнуваше. Бе решено тези момичета да станат сродни души.

Разтворихме ветрилото и заразглеждахме свидетелствата за живота, който бяхме преживели заедно. Толкова много щастие изпълваше гънките му. Нашият съюз. Женитбата ни. Раждането на синовете ни. Идването на дъщерите ни на бял свят. Бъдещата им дружба: „Един ден две момичета ще се срещнат и ще станат сродни души, написах аз, ще бъдат като двойка мандаринки. Други две, с радостни сърца, ще наблюдават полета им, кацнали на един мост“. Над плетеницата от листа Снежно цвете нарисува два чифта крила, устремени към луната. Две други птици гледаха нагоре от гнездото си.

Когато приключихме, седнахме заедно, гушнахме дъщерите си. Изпитвах огромна радост и дори не се замислих, че пренебрегвайки правилата за съвместимост между момичетата, нарушаваме установения ред.

Две години по-късно получих писмо от Снежно цвете, в което ме уведомяваше, че най-после е родила втори син. Тя тържествуваше, а аз бях въодушевена и вярвах, че бъдещето ѝ в дома на съпруга ѝ ще бъде по-добро. Но ние почти нямахме време да ликуваме, тъй като три дни по-късно в нашия окръг се получи тъжна вест. Император Даогуан се бе преселил в отвъдното. Нашият край потъна в траур тъкмо когато синът му император Сиенфън зае мястото му на престола.

Злощастната участ на семейството на Снежно цвете ме бе научила, че при смъртта на владетеля неговите придворни изпадат в немилост, така че всяка смяна на престола влече вълнения и раздори не само в императорския двор, но и из цялата страна. На вечеря, докато свекър ми, съпругът ми и братята му обсъждаха случващото се извън Тункоу, аз се вслушвах само в онова, което нямаше как да пренебрегна. Някъде бунтовници^[1] причиняваха смутове, а земевладелците настояваха за повишаване на арендата. Съчувствах на хората като собственото ми семейство, които бяха потърпевши, но в действителност тези събития изглеждаха много далеч от удобния дом на семейство Лу.

После чичо Лу загуби поста си и се завърна в Тункоу. Щом излезе от паланкина си, всички коленичихме с допрени в земята чела. Когато ни разреши да се изправим, видях пред себе си възрастен мъж в копринени одежди. На лицето си имаше две бенки. Всички хора полагат нежни грижи за космите на бенките си, но тези на чичо Лу бяха великолепни. От всяка бяха изникнали поне по десет косъма — дебели, бели на цвят и дълги поне три сантиметра. Когато го опознах по-добре, забелязах, че той обича да си играе с тях, като лекичко ги подръпваше, за да растат още повече.

Умните му очи огледаха последователно лицата на всички ни, докато не се спряха върху първородния ми син. Момчето ми сега бе на осем годинки. Чичо Лу, който би трябвало най-напред да поздрави брат си, протегна нашарената си от вени ръка и я положи върху рамото на сина ми.

— Прочети хиляда книги — каза той с глас, изпълнен с дълбоко познание, но в същото време някак изкълчен от дългия живот в столицата — и думите ти ще се леят леко като река. Сега, малкият, ми покажи пътя.

С тези думи най-почитаният член на семейството пое ръката на сина ми и двамата заедно преминаха през селските порти.

Изтекоха още две години. Наскоро бях родила и третия си син. Цялото семейство се трудеше неуморно, за да запази предишното си положение, но за всички бе ясно, че след загубата на височайшето покровителство, с което се бе ползвал чичо Лу, и въстанията срещу повишаването на арендата, животът се бе променил. Моят свекър започна да се ограничава с тютюна, съпругът ми прекарваше повече време на полето, понякога дори хващаше сечивата и се трудеше наравно със земеделците. Учителят ни напусна и обучението на най-големия ми син бе поето от чичо Лу. А в женските покои караниците между снахите и наложниците нараснаха, тъй като обичайните подаръци от коприна и конци за бродирание станаха по-оскъдни.

Тази година, когато със Снежно цвете посетихме родния ми дом, почти не се видях със семейството си. О, хранехме се заедно, а вечер посядахме пред къщата както в детството ми, но не мама и татко бяха причината, поради която отивах там. Исках да се срещна и да общувам със Снежно цвете. Бяхме навършили трийсет години и бяхме *лаотун* от двайсет и една. Не ми се вярваше, че бе изминало толкова време, а още по-малко — че някога сърцата ни са биели като едно. Обичах я като моя сродна душа, но дните ми се въртяха около грижите за децата и къщната работа. Сега бях майка на трима синове и една дъщеря, а тя имаше две момчета и едно момиче. Между нас съществуваше сърдечна близост, която вярвахме, че никога не ще се разкъса и че е по-дълбока от интимността със съпрузите ни, но пламенността на любовта ни бе отслабнала. Това не ни безпокоеше, защото всяка дълбока връзка трябва да премине през прозаичната реалност на дните на ориза и солта. Знаехме, че щом навлезем в годините на безмълвен покой, между нас отново ще се върне предишната близост. Засега можехме единствено да споделяме ежедневието си.

В дома на Снежно цвете се бе омъжила и последната сестра на съпруга ѝ, с което задълженията ѝ, свързани със зълвите ѝ, бяха отпаднали. Освен това свекър ѝ бе починал. Докато колел едно прасе, то се извъртяло така силно в сетния си миг, че ножът се изплъзнал от ръката на касапина и съсякъл ръката му до костта. Свекър ѝ издъхнал

от кръвозагубата на прага на дома си и споделил съдбата на животните, убити от него. Сега съпругът на Снежно цвете бе господарят на дома, макар че и той, както всички останали обитатели, продължаваше в голяма степен да бъде под властта на майка си. Наясно с факта, че снаха ѝ си няма нищо и никого, тя бе наточила жилото си, а синът ѝ бе отслабил покровителството си над Снежно цвете. Въпреки това тя се радваше на малкия си син, който вече бе пораснал и бе станал яко, прощъпукало детенце. Всички насочваха обичта си към него, убедени, че по-голямото момче няма да доживее до десетгодишния си рожден ден, какво остава до зряла възраст.

Въпреки че имаше по-ниско положение от мен, Снежно цвете обръщаше внимание на събитията и се заслушваше във вестите много по-внимателно. Това трябваше да се очаква. Тя винаги се бе вълнувала от външния свят повече от мен. Обясни ми, че въстаниците, за които бях чувала, се наричали *тайпини*^[2] и че се борели за справедлив обществен ред. Вярвали, както народът яо, че духовете и боговете влияят върху реколтата, здравето и раждането на синове. Те забранявали употребата на вино, опиум, хазарта, танците и тютюна. Искали собствеността да бъде отнета от земевладелците, които притежават деветдесет процента от земята и получават до седемдесет процента от реколтата, а онези, които я обработват, да имат равностоен дял. В нашата провинция стотици хиляди хора бяха напуснали домовете си и се бяха присъединили към Тайпинското въстание, което напредваше през градове и села.

Снежно цвете разказваше за техния предводител, който вярвал, че е син на един велик бог, за нещо, което той наричал своя небесна държава, за ненавистта му към чужденците и моралното разложение. Не разбирах смисъла на думите ѝ. За мен чужденец бе човек от друг окръг. Обитавах пространството между четирите стени на женските покои, докато умът на Снежно цвете летеше към далечни места, изучаваше, диреше и се дивеше.

Когато се върнах у дома в Тункоу и попитах съпруга си за *тайпините*, той ми отвърна следното:

— Жената трябва да се грижи за децата си и как да направи семейството щастливо. Ако роднините ти ти мътят ума така, следващия път няма да те пусна при тях.

Повече не отворих дума за външния свят.

Продължителното засушаване и последиците от него върху посевите донесоха глад и засегнаха цялото село — от най-нископоставената четвърта дъщеря на някой земеделец до уважаемия чичо Лу — и въпреки това аз не се тревожех, докато не видях опразнения килер. Скоро свекърва ми започна да ни наказва, ако разлеехме чай или накладохме твърде силен огън в мангала. Свекър ми се въздържаше да си взема месо от главното блюдо, за да хапнат най-напред внуците му от ценната храна. Чичо Лу, който бе живял в императорския дворец, не се оплакваше, както можеше да се очаква от него, но щом осъзна истината за материалното си положение, стана повзискателен към сина ми, надявайки се това малко момченце един ден да възстанови отминалото великолепиe на семейството.

Неговото внимание събуждаше стремежите на съпруга ми. Нощем, когато си легнехме и угасяхме лампите, той ми доверяваше:

— Чичо Лу вижда нещо у сина ни и аз бях много щастлив, когато той се зае да му преподава. Но сега гледам напред и разбирам, че може би трябва да изпратим детето да продължи обучението си. Но как да стане това, когато целият окръг знае, че скоро ще се наложи да продаваме нивите си, за да ядем?

Една нощ в мрака съпругът ми пое ръката ми в своята.

— Лилия, имам идея и баща ми я одобрява, но се безпокоя за теб и синовете ни.

Зачаках, уплашена от това, което щеше да каже.

— Хората се нуждаят от определени неща, за да живеят — продължи той. — Въздухът, слънцето, водата и дървата са безплатни дори и да не са винаги в изобилие. Но солта струва пари, а никой не може без нея.

Ръката ми стисна неговата. Накъде биеше?

— Попитах баща си дали мога да използвам последните спестявания — каза той — и да отпътувам за Гуейлин, откъдето да закупя сол, за да я продавам тук. Той ми даде позволение да го сторя.

Съществуваха неизброими опасности. Гуейлин се намираше в съседната провинция. За да стигне дотам, съпругът ми трябваше да премине през територия, намираща се под властта на бунтовниците. Освен тях вилнееха и отчаяни земеделци, загубили домовете си и превърнали се в разбойници, които обираха смелчаците, решили се да тръгнат на път. Търговията със сол сама по себе си бе рисковано

начинание, което бе една от причините да има недостиг от нея. Онези, които контролираха доставките на сол в нашата провинция, разполагаха със собствени армии, а моят съпруг бе сам. Досега не бе имал вземане-даване с военачалници или лукави търговци. На всичко отгоре женският ми ум рисуваше картини на многобройни красиви жени, които щеше да срещне в Гуйейлин. Ако успееше в начинанието си, можеше да доведе една или повече като свои наложници. Най-напред женската ми слабост се отрони от устните ми.

— Не късай дивите цветя — помолих, употребявайки думата за онзи тип жени, които щеше да срещне по пътя си.

— Стойността на жената се определя не от красотата на лицето, а от добродетелите ѝ — успокой ме той. — Ти ме дари със синове. Тялото ми може да измине огромни разстояния, но очите ми не ще поглеждат към онова, което не бива да виждат.

Той замълча за малко, след което добави:

— Бъди ми вярна, стой далеч от изкушенията, подчинявай се на майка ми и служи на синовете ни.

— Няма да те разочаровам — обещах аз. — Но не за себе си се тревожа.

Опитах се да му разкажа за останалите си притеснения, но той отвърна:

— Нима животът спира заради нещастията на неколцина? Трябва да продължим да използваме пътищата и реките. Те принадлежат на целия китайски народ.

Каза, че може да отсъства година.

От мига, когато съпругът ми замина, ме обзе безпокойство. Месеците се изнизваха бавно, а с тях растяха и тревогата и страхът ми. Ако нещо го сполетеше, какво щеше да стане с мен? Възможностите пред една вдовица са твърде скромни. Понеже децата ми бяха прекалено малки, за да се грижат за мен, свекър ми можеше да ме продаде на друг мъж. Като знаех, че в такъв случай можеше никога повече да не видя рожбите си, разбрах защо толкова много вдовици се самоубиват. Ала нямаше да седна да се кахъря за това, което можеше да се случи. Опитвах се външно да запазя спокойствие пред останалите жени дори когато се измъчвах от тревога за безопасността на съпруга си.

Закопняла за утешителното присъствие на първородния ми син, направих нещо, което до този момент не бях вършила. Предложих да сервирам чай на жените в горната стая през деня, след което слизах долу и тихо сядях така, че да слушам как чичо Лу обучава момчето ми.

— Трите най-важни сили са Небето, Земята и Човекът — рецитираше синът ми. — Трите светила са Слънцето, Луната и Звездите. Възможностите, които Небето дава, не са равностойни на преимуществата, предлагани от Земята, а те не могат да се равняват на благата, които ни носи разбирателството между хората.

— Всяко момче може да запамети тези слова, но какъв е смисълът им? — чичо Лу бе строг в изискванията си.

Мислите ли, че моят син би могъл да даде грешен отговор? Не, и ще ви кажа защо. Ако не отговореше правилно или сбъркаше текста, чичо Лу го шибваше през отворените длани с бамбукова пръчка. Ако на следващия ден това се повтореше, наказанието бе двойно.

— Небето праща на Човека хубавото време, но без плодовитата почва на Земята то е безполезно — отвърна сина ми. — А богатата земя е неплодна, когато няма разбирателство между хората.

В засенчения си кът аз грейнах от гордост, но урокът на чичо Лу не приключваше заради един верен отговор.

— Много добре. Сега за империята. Ако укрепим семейството и следваме правилата, изложени в „Книгата на ритуалите“, тогава в дома ще цари ред. Той се разпространява от един дом в друг, като укрепва сигурността на държавата, чак до императорския двор. Но бунтовникът ражда бунтовник и скоро настъпва безпорядък. Внимавай, момчето ми. Нашето семейство притежава земя. Твоят дядо се грижеше за нея в мое отсъствие, ала сега хората знаят, че вече нямам връзки в двореца. Те виждат делата и чуват думите на бунтовниците. Трябва да сме много, много внимателни.

Ала нападта, от която чичо Лу се боеше, дойде не чрез *тайпините*. Последните новини, които получих от външния свят, преди духовете на смъртта да ни връхлетят, бе, че Снежното цвете отново е бременна. Избродирах една кърпичка с благопожелания за здраве и щастие през идните месеци и извезах сребриста рибка, подскачаща сред вълните на светлосиньо поточе, като си мислех, че това е най-благоприятният, а и носещ прохлада символ за жена, на която ѝ предстои да е бременна през лятото.

Тази година големите горещини настъпиха рано. Още не бе дошло време да се върнем по родните си домове, затова ние, жените, се бяхме затворили заедно с децата в горните стаи и чакахме ли, чакахме. Температурите продължиха да се покачват и тогава мъжете от Тункоу и околните села заведоха децата да плуват и да играят в реката. Това бе същата онази река, в която като малка бях разхлаждала нозете си, затова ме изпълни радост, когато свекър ми и деверите ми предложиха да погледят децата с това забавление. Ала там големокраките слугини перяха, а тъй като водата в селските кладенци беше заразена с яйца на насекоми, пак оттам черпеха и вода за пиене и готвене.

Първият случай на коремен тиф сполетя най-хубавото село в окръга — моето Тункоу. Най-напред болестта покоси скъпоценния първороден син на един от арендаторите ни, след което се разрази и отнесе в гроба цялото семейство. Болестта започваше с треска, последвана от жестоко главоболие и повдигане. Понякога след това се проявяваше сипкава кашлица или розовеещ обрив. Но връхлетеше ли диарията, бе въпрос на часове, преди смъртта да отърве страдалеца от мъките му. Щом чухме, че има заболяло дете, ни стана ясно какво ще последва. Най-напред щеше да умре то, после братята и сестрите му, след това майката и накрая бащата. Смъртта настъпваше в тази ужасяваща последователност отново и отново — майката не може да се отвърне от болното си дете, а съпругът не е способен да изостави умиращата си жена. Скоро болестта плъзна из целия окръг.

Семейство Лу се уедини зад затворените врати на дома си. Слугите изчезнаха, може би отпратени от моя свекър, а може би бяха избягали от страх. Така и не разбрах. Жените събрахме децата в женските покои, вярвайки, че там е най-безопасно. Симптомите се появиха най-напред у невръстното момченце на третата снаха. Челцето му бе сухо и кожата гореше. Бузките запламтяха в тъмнорозов цвят. Щом видях това, отведох децата си в нашата спалня. Повиках най-големия си син. В отсъствието на баща му би следвало да се подчиня на желанието му да остане с чичо Лу и останалите мъже, но аз не му позволих да избира.

— Само аз ще напускам стаята — казах на децата си. — Батко ви отговаря за вас, докато ме няма. Ще го слушате за всичко.

Всеки ден през този ужасен период напусках стаята веднъж сутрин и веднъж — нощем. Знаех как болестта излиза от телата на онези, които е поразила, затова изнасях нощното гърне и го изхвърлях сама, като внимавах ръцете, краката или дрехите ми, както и гърнето, да не се докосват до земята, където се изхвърляха изпражненията. Вадех от соленеещата вода от кладенеца, преварявах я и накрая я прецеждах, така че да бъде възможно най-бистра и чиста. Боях се да не се заразим от храната, но трябваше да се яде. Не знаех какво да правя. Дали не беше по-добре да ядем сурови продукти, направо от градината? Но като се сетих, че нивите се торяха с изпражненията, и как болестта се изливаше заедно с тях от десетки тела, разбрах, че това не може да е правилно. Припомних си как, когато боледувах, майка ми готвеше единствено *конджи*. Започнах да приготвям кашата два пъти дневно.

През останалото време седяхме заключени в стаята. Денем чувахме хора да притичват напред-назад. Нощем до нас достигаха пресекивите крясъци на болните и изтерзаните ридания на майките. Сутрин долепах ухо до вратата, за да науча кой се бе преселил в отвъдното през нощта. Изоставени заедно на произвола на заразата, наложниците умряха мъчително в самотната компания на същите онези жени, срещу които бяха заговорничели.

Денем и нощем се безпокоях за Снежно цвете и съпруга си. Дали и тя използваше същите предпазни средства като мен? Дали бе здрава? Или пък бе починала? Дали клетият ѝ първороден син не бе отстъпил пред болестта? Дали не бе погинало цялото ѝ семейство? Ами мъжът ми? Дали не е издъхнал в друга провинция или някъде по пътя? Ако нещо се случеше с някого от тях, не знаех какво щях да правя. Чувствах се в плен на собствения си страх.

Спалнята ми бе с един прозорец, който бе прекалено висок, за да мога да виждам навън. Вонята на подуващите се заразени тела, извадени пред къщите, пропиваше влажния въздух. Покривахме носовете и устите си, но нямаше къде да избягаме — зловонието, което пареше очите и гореше езиците ни, проникваше навсякъде. В ума си отмятах всички задачи, които трябваше да върша: непрекъснато се моли на богинята; увий децата с тъмночервен плат; премитай стаята три пъти дневно за прогонване на дебнещите духове от отвъдното. Правех си списъци на нещата, от които трябваше да се пазим —

никакво пържено или задушено, ако съпругът ми си бе у дома — никакви креватни забавления. Ала той не бе тук и се налагаше да разчитам само на собствената си бдителност.

Един ден, както готвех оризовата каша, в кухнята влезе свекърва ми, а между пръстите ѝ висеше мъртво пиле.

— Няма смисъл да ги пазим повече — рече тя рязко.

Докато разкъсваше птицата и кълцаше чесън, тя ме предупреди:

— Децата ти няма да оцелеят без месо и зеленчуци. Ще ги умориш от глад, преди да успеят да се разболеят.

Втренчих се в пилето. Устата ми се изпълни със слюнка и стомахът ми закъркори, ала си направих оглушки за думите ѝ, за първи път, откакто бях омъжена. Не отговорих. Само разсипах кашата в купички и ги сложих върху поднос. По пътя към стаята си спрях пред вратата на чичо Лу, почуках и оставих пред прага една за него. Трябваше да го сторя, нали разбирате? Той не само бе най-възрастният и уважаван член на семейството, но и бе учител на сина ми. Класическите произведения ни учат, че отношенията между учителя и ученика отстъпват единствено на връзката между родител и дете.

Останалите купички отнесох на децата си. Когато Нефрит възропта, че в кашата няма зелен лук, парченца свинско или дори консервирани зеленчуци, аз ѝ зашлевих здрава плесница. Другите преглътнаха негодуванието си, а сестра им прехапа долната си устна и потисна сълзите си.

Не обърнах внимание на нито едно от нещата, които направи. Взех метлата и се заех отново с чистенето.

Дните минаваха, а в нашата стая все още не се бяха появили симптоми. Затова пък жегата, стоварила цялата си сила върху нас, изостряше още повече миризмата на болест и смърт. При поредния си курс до кухнята една вечер заварих там третата снаха, която стоеше като привидение в средата на затъмнената стая, облечена от глава до пети в бяло в знак на траур. От вида ѝ се досетих, че децата и съпругът ѝ сигурно са починали. Вцепених се на място от безжизнения ѝ, бездушен поглед. Тя не помръдна, нито пък даде знак, че ме е видяла, макар да бях само на метър пред нея. Бях твърде уплашена, за да се върна или да продължа. Отвън се разнасяха викове на нощните птици и тихата въздишка на воден бивол. В ужаса ми една глупава

мисъл премина през главата ми. Защо животните не умираха? Или може би умираха, но не бе останал никой, който да ми каже?

— Безполезното прасе е живо! — отекна зъл жлъчен глас зад мен.

Третата снаха дори не мигна, но аз извърнах лице по посока на източника. Бе свекърва ми. Бе свалила иглите и косите ѝ се спускаха на мазни клечки край лицето ѝ.

— Не трябваше изобщо да те допускаме в този дом. Ти затриваш рода Лу, осквернено, гнусно прасе.

Свекърва ми се изплю върху третата снаха, която нямаше воля дори да почисти лицето си.

— Проклинам те — изсъска свекърва ми със зачервено от яд и горест лице. — Дано умреш. А ако не умреш — но моля те, богиньо, нека страда, — господарят Лу ще те ожени за друг до есента. Ала ако зависеше от мен, нямаше да доживееш утрешния ден.

С тези думи свекърва ми, която не бе дала вид да е забелязала присъствието ми, се врътна и като се подпря на стената, с клатушкане напусна стаята. Обърнах се пак към етърва си, която все още изглеждаше не на себе си. Всичко в мен крещеше, че това, което се канех да сторя, бе много, много погрешно, но въпреки това се пресегнах, обгърнах я с ръце и я отведох до един стол. Сложих да се топли вода, след което събрах целия си кураж, топнах една кърпа във ведро с хладка вода и избърсах лицето ѝ. После изхвърлих кърпата в мангала и наблюдавах, докато гори. Щом водата завря, направих чай, налях ѝ една чаша и я поставих пред нея. Тя не я взе. Не знаех какво друго да сторя, затова се захванах да готвя оризовата каша, като търпеливо бърках, за да не залепне или загори.

— Напрягам слуха си да чуя виковете на децата си. Търся съпруга си навсякъде — прошепна третата снаха. Извърнах лице към нея, мислейки, че говори на мен. По очите ѝ разбрах, че не бе така. — Ако се омъжа пак, как ще се събера отново със съпруга и децата си в отвъдното?

Не намерих думи да я утеша, защото такива не съществуваха. Тя нямаше закрилата на огромно дърво и подкрепата на предана планина. Изправи се и се олюля на нежните си стъпала, крехка като хартиен фенер, подхванат от вятъра по време на Празника на фенерите. Върнах се към разбъркването на кашата.

Когато на следната утрин слязох долу, като че бе настъпило някакво раздвижване. Юнган и още две прислужници се бяха върнали и се бяха захванали да чистят кухнята и да попълват купчината дърва. Юнган ме осведоми, че третата снаха била открита мъртва по-рано сутринта. Нагълтала се с луга. Често се чудя какво щеше да стане, ако бе почакала още няколко часа, понеже по обед свекърва ми бе повалена от треска. Трябва вече да е била болна предната вечер, когато наговори онези жестокости.

Сега бях изправена пред ужасен избор. Бях пазила децата си на сигурно място в своята стая, но моят дълг като съпруга на мъжа си бе преди всичко към родителите му. Задълженията ми като тяхна снаха не се изчерпваха с това, да им нося чай сутрин, да пера дрехите им и да приемам укорите с усмивка. Да им служа, означаваше да ги почитам над всеки друг — над родителите ми, съпруга ми и децата ми. Мъжът ми бе далеч и аз трябваше да забравя страха си от болестта, да пропъдя чувствата към децата си настрана и да сторя каквото е редно. Ако не го направех и свекърва ми умреше, позорът ми щеше да е непоносим.

Но не бе лесно да се откажа от децата си. Останалите ми етърви бяха със семействата си в техните стаи. Не знаех какво се случва зад затворените врати. Може също да бяха заболели. Можеше и вече да са починали. Не бе възможно да поверя грижите над децата си и на своя свекър. Нали бе прекарал нощта до съпругата си. Нямах ли той да е следващият заболял? А чичо Лу не бях виждала от началото на епидемията, макар че всяка сутрин и вечер оставяше празната си купичка пред вратата, за да му я напълня отново.

Седях в кухнята и кършех пръсти от безпокойство. Юнган се приближи, коленичи пред мен и рече:

— Аз ще гледам децата ви.

Спомних си как ме бе последвала до дома на Снежно цвете веднага след сватбата ми, как се бе грижила за мен след ражданията на децата ми и колко предано тайно носеше писмата ми до моята *лаотун*. Бе вършила всички тези неща за мен и без да забележа, от десетгодишно дете се бе превърнала в едра, големокрака двайсет и четири годишна млада жена. В моите очи тя си оставаше грозна като свински гениталии, но знаех, че досега не се бе разболяла, както и че щеше да се грижи за децата ми като за свои собствени.

Дадох ѝ точни указания как да приготвя водата и храната и я снабдих с един нож, който да носи у себе си, в случай че нещата се влошаха и се наложило да охранява вратата. След това поверих дечицата си в ръцете на орисниците и насочих вниманието си към майката на съпруга ми.

През следващите няколко дни се грижих за нея по всеки възможен начин. Почиствах я отдолу, когато вече нямаше сили да използва гърнето. Приготвих ѝ същата оризова каша, с която хранех децата си, след това порязвах ръката си и капвах от кръвта си в кашата. Това е най-големият дар от една снаха и аз ѝ го предложих с надеждата, че по някакво чудо течността, която ми даваше жизнена сила, щеше да възобнови нейната.

Няма нужда да ви разказвам колко ужасна е болестта. Знаете какво се случва. Тя почина. Приживе винаги бе добра с мен и ми бе трудно да се сбогувам с нея. Когато изпусна последния си дъх, знаех, че не съм в състояние да изпълня всичко, което се полага за жена с нейния ранг. Измих изцапаното ѝ от изпражненията съсухрено тяло с топла вода, ароматизирана със сандалово дърво. Облякох дрехите ѝ за вечността и напъхах нейните *нюшу* в джобовете, ръкавите и туниката ѝ. За разлика от някой мъж произведенията ѝ не целяха да увековечат името ѝ за сто поколения напред. Те бяха послания, предназначени за приятелките ѝ, в които им разкриваше мислите и чувствата си, както те бяха споделяли своите. При други обстоятелства щях да запаля тези вещи на гроба ѝ. Но при тази жега и епидемията телата трябваше да се изгарят набързо, без много да се отдава внимание на предписанията на *фън шуй*, *нюшу* или синовния дълг. Единственото, което можех да сторя за свекърва си, бе да се уверя, че на онзи свят ще има утехата да пее и да чете посланията на приятелките си. Щом приключих, тялото ѝ бе отнесено за извършването на набързо спретнатото погребение.

Свекърва ми бе имала дълъг живот. Можех да се радвам за нея в това отношение. А след нейната смърт аз станах първата жена в семейството, макар съпругът ми все още да не се бе прибрал. Сега етървите ми трябваше да отговарят пред мен. Щеше да им се наложи да се борят за благоволенieto ми, за да се отнасям добре с тях.

Сега, когато наложниците също бяха мъртви, нямах търпение в дома ни да се установи повече хармония, тъй като по един въпрос бях

категорична: под този покрив нямаше да има повече никакви наложници.

Както бяха доловили слугите, болестта отминаваше. Отворихме портите и проверихме загубите си. От нашето семейство епидемията бе покосила свекърва ми, третия ми девер с цялото му семейство и наложниците. Вторият и четвъртият брат бяха оживели заедно с жените и децата си. От моите кръвни роднини болестта бе отнесла мама и татко. Разбира се, че съжалявах, задето не бях прекарала повече време с тях при последното си посещение, но близостта ми с татко се бе загубила след бинтоването, а що се отнася до мама, отношенията ни с нея никога не се възстановиха след онзи сблъсък заради лъжите ѝ за Снежно цвете. Като омъжена дъщеря единственото ми задължение към тях бе едногодишен траур. Опитах се да отдам почит на майка си за това, което, водена от маймунския си нрав, бе сторила на мен или в мое име, но сърцето ми не бе разбито от скръб.

Като цяло, бяхме извадили късмет. Двамата с чичо Лу не разменихме и дума, не би било прилично. Ала когато излезе от стаята си, той се бе преобразил и вече не бе благият чичо, който запълва годините си след оттегляне от служба в игра с племенника си. Той се залови с обучението на сина ми с такава енергия, съсредоточеност и отдаденост, че повече не се наложи да търсим услугите на друг учител. Синът ми никога не клинчеше от уроците, окриляван от знанието, че нощта на сватбата му и денят, когато името му бъде вписано в златния списък^[3], ще бъдат най-славните мигове в живота му. В първия случай той щеше да изпълни своя синовен дълг, а във втория — щеше да се издигне от анонимността на малкия ни окръг и щеше да спечели слава из цял Китай.

Но много преди да дойде време за тези събития, съпругът ми се завърна у дома. Не мога да ви опиша облекчението, което изпитах, когато видях паланкинът му да се изкачва по главния път, следван от керван волски коли, натоварени със сол и други стоки. Всички опасения и тревоги за бъдещето, които ме бяха измъчвали, ме бяха отминали, поне засега. Бях понесена на крилете на всеобщото щастие, обзело жените от селото, когато мъжете ни започнаха да разтоварват колите. Всички плачехме, свалили от себе си бремето, страха и скръбта, които тежаха върху плещите ни. За мен, а и за всички

останали, пристигането на съпруга ми бе първият добър знак, явявал ни се от месеци насам.

Солта бе продадена на отчаяните, но благодарни хора из окръга. Огромната печалба заличи финансовите ни затруднения. Платихме данъците си. Откупихме нивите, които се бе наложило да продадем преди това. Общественото положение и богатството на семейство Лу бяха в апогея си. Реколтата бе изобилна и последвалата есен бе преизпълнена с празничност. Бяхме устояли на негодите и сега облекчението ни бе безкрайно. Моят свекър нае майстори да изрисуват допълнителни фризове под стрехите на дома, които да разказват на съседите и всички посетители за нашето благоденствие и късмет. И днес са там: как съпругът ми, облечен за път, се качва на кораба, който го отнася надолу по реката; сделките му с търговците в Гуйейлин; жените от нашето семейство, облечени в надиплени роби, които бродират в очакване на пристигането му, и накрая триумфалното му завръщане.

Всичко е изобразено правдиво, освен портрета на моя свекър. Върху фриза той е изрисуван как седи на стол с висока облегалка и обгръща с горд поглед имотите си, но истината бе, че страдеше по съпругата си и бе загубил интерес към светските дела. Починал тихо, докато обхождал нивята. Първото ни задължение бе в траура си да дадем пример на целия окръг. Тялото на свекър ми бе положено в ковчег, който бе изнесен пред дома в продължение на пет дни, за да му отдадат хората последна почит. С новоспечелените пари наехме оркестър, който свиреше денонощно. Хората от околността прииждаха да му се поклонят. Носеха в дар пари, поставени в бели пливове, знамена от коприна и свитъци, изписани с мъжките йероглифи, в които се възхваляваха достойнствата на свекър ми. Всички братя заедно със съпругите си отидоха до гроба, влачейки се на колене. Населението на Тункоу и хора от околните села ни следваха пеша. В траурните си одежди представлявахме побеляла човешка река, която бавно се люшкеше през зелените нивя. На всеки седем крачки опечалените коленичеха с чела, опрени в земята. Гробното място бе отдалечено на около километър, така че можете да си представите колко спирки правихме по каменистия път.

Млади и стари изливаха мъката си в горки ридания под тръбенето на духовите инструменти, изящните трели на флейтите,

ехтенето на чинелите и биенето на барабаните. Като първороден син, на съпруга ми се падна задължението да изгори хартиени пари и да пусне фойерверките. Пяха мъжете, а след тях и жените. Мъжът ми бе наел и няколко монаси да изпълнят обреди, които да помогнат на душата на моя свекър, а също, надявахме се, и на духовете на покосените от епидемията, да преминат в щастливо задгробно съществуване. След погребението дадохме гощавка за цялото село. На тръгване всеки от гостите получи в дар монета за късмет, загъната в хартия, парче сладкиш, за да подсладят горчилката на смъртта, и кърпа за тяло, поднесени от високопоставени братовчеди на семейство Лу. С това завърши първата седмица от погребалните ритуали. Общо обредите продължаваха четирийсет и девет дни, ознаменувани от церемонии, жертвоприношения, пиршества, речи, музика и сълзи. В края на този период, макар за нас двамата официалният траур да не приключваше, за всички в окръга, поне по име, съпругът ми и аз щяхме да бъдем новите господари Лу.

---

[1] Става дума за Тайпинското въстание, разпростряло се в южните китайски провинции, чиито цели били премахването на владичеството на манджурската и западната династия и възцаряването на държавата на „Великото спокойствие“, основаваща се на равенство и обща собственост. — Б.пр. ↑

[2] Тайно общество, последователи на религиозно и идеологическо движение, застанало в основата на Тайпинското въстание. Каузата им била изкореняване на манджурската династия и на китайската културна традиция и създаването на общество, базиращо се на равенство между хората и обща собственост. Религията им се основавала на монотеизъм, примесен с постулати от християнското протестантство. — Б.пр. ↑

[3] Списък (върху жълта хартия) с кандидатите за чиновници, успешно издържали последния кръг на държавните изпити, след което получавали титлата *дзиншъ*. — Б.пр. ↑

В ПЛАНИНИТЕ

Все още нямах новини за Снежно цвете и семейството ѝ. Покрай грижите ми за децата, изпълняването на дълга към свекърва ми и радостта от завръщането на съпруга ми, последвани от смъртта и погребението на баща му, и накрая, издигането ни до най-високопоставените хора в околността, може би преди да сме готови за това положение, аз за пръв път в живота си бях забравила за сродната си душа. След което получих писмо от нея.

„Скъпа Лилия,

Узнах, че си жива. Съжалявам за твоите свекър и свекърва. Още повече тъжа за майка ти и татко ти. Много ги обичах.

Ние оцеляхме от епидемията. В първите дни на заразата пометнах — още едно момиче. Съпругът ми казва, че е по-добре, задето се получи така. Ако бях износила всичките си деца, щях да имам четири дъщери — истинско бедствие. Но от това не става по-лека скръбта за пореден път да държиш в ръцете си безжизненото телце на свое дете.

Всеки път ми казваш: «Опитай пак». Така и ще сторя. Да можеш и аз като теб да имам три момчета. Както казваш, синовете показват стойността на жената.

Много хора тук починаха. Бих ти писала, че сега нещата са по-спокойни, но свекърва ми е жива. Всеки ден злослови и настройва съпруга ми срещу мен.

Каня те да ме посетиш. Скромните ни порти не могат да се мерят с твоя висок праг, но аз копнея да оставим бедите зад нас. Моля те, ако ме обичаш, ела. Искам да бъдем заедно, преди да започнем бинтоването на нозете на дъщерите ни. Имаме много за обсъждане по този въпрос.

Снежно цвете“

След преселването на свекърва ми във вечността не спирах да мисля за думите ѝ относно дълга на съпругата: „Покорствай, покорствай, покорствай, пък прави каквото си си наумила“. Сега, когато не бях следена от зоркия ѝ поглед, аз най-после можех открито да се виждам със Снежно цвете.

Съпругът ми изтъкна множество възражения: синовете ни били на единайсет, осем и на годинка и половина, дъщеря ни наскоро навършила шест, а той обичал да си бъда у дома. В течение на няколко дни успях да уталожа тревогите му. Песните ми омиротвориха ума му. Възложих на всяко от децата някаква работа, което успокои сърцето на баща им. Приготвих всичките му любими ястия. Всяка нощ миех и масажирах нозете му след дългото обикаляне из нивите. Постарах се да му доставя удоволствие в леглото. Той все още не желаше да ме пусне и ми се ще да го бях послушала.

На двайсет и осмия ден от десетия лунен месец облякох бледолилава копринена туника с бродерия от хризантеми, подходяща за есенния сезон. Някога си бях мислила, че единствените дрехи, които ще имам през живота си, ще бъдат изработените от мен като девойка. Не бях помисляла, че свекърва ми ще почине и ще остави недокоснати топове платове или че мъжът ми ще забогатее толкова, че да е в състояние да купува неограничени количества от най-прекрасната *суджоуска коприна*^[1]. Помнейки как Снежно цвете бе носила моите дрехи, когато ни посещаваше в Пууей, не взех със себе си нищо друго за трите нощи, през които щях да отсъствам от дома си.

Паланкинът ме остави пред дома ѝ. Тя ме чакаше, седнала на платформата пред прага на къщата, облечена в туника, панталони, престилка, а на главата си носеше изпоцапана, овехтяла кърпа от зле боядисан памучен плат в индиговосиньо и бяло. Не влязохме веднага. Харесваше ѝ да седим една до друга на прохладния следобеден въздух. Докато бърбеше за едно-друго, за пръв път разгледах добре огромния уок, в който трупове на прасетата се варяха, за да се отстрани четината и да се отпусне кожата им. През отворената врата на една стопанска постройка зърнах висящо от тавана месо. От миризмата ми се догади. Но по-лошо бе гледката на една свиня майка и прасенцата ѝ, които все се примъкваха на платформата в търсене на храна. След като двете приключихме обяда си — водна трева с ориз на пара — Снежно

цвете остави купичките в краката на животните, за да доизядат остатъците.

Когато видяхме касапина да се прибира, бутайки каручка, натоварена с четири кошници, във всяка от които бе проснато по корем по едно прасе, ние се качихме в женската стая. Там дъщерята на Снежно цвете бродираше, а свекърва ѝ чистеше памук. Стаята бе мрачна и пълна с мухъл. Прозорецът ѝ бе по-малък, а решетката му — с по-оскъдна украса дори от този в родния ми дом, макар че от него се разкриваше гледка към женските покои в Тункоу. Дори тук горе нямаше отърване от вонята на прасета.

Седнахме и заговорихме по най-важния въпрос, който занимаваше умовете ни — нашите дъщери.

— Мислила ли си кога да започнем бинтоването на стъпалата им? — попита Снежно цвете.

Бе правилно и в реда на нещата това да стане тази година, но въпросът, който ми зададе, ме накара да се надявам, че сме на едно мнение.

— Майките ни изчакаха, докато навършим седем, и оттогава двете винаги сме били щастливи заедно — осмелих се да се обадя предпазливо.

Лицето ѝ разцъфна в широка усмивка.

— Точно това си мислех и аз. Осемте ни йероглифа бяха в съвършена хармония. Дали не трябва да се опитаме да постигнем съответствие не само между техните стълбове на съдбата, но и да се помъчим да създадем хармония между техните и нашите, доколкото е възможно? Може да започнем ритуала на бинтоването в същия ден и на същата възраст като нас.

Хвърлих поглед към дъщерята на Снежно цвете. Пролетна луна притежаваше красотата на майка си, когато тя бе на същата възраст — копринена кожа и мека черна коса, — но за разлика от нея видът ѝ, както бе седнала със сведена глава, вирайки се в бродерията си и стараяйки се усърдно да не ни подслушва, докато обсъждаме бъдещето ѝ, изглеждаше смирен.

— Те ще бъдат като двойка мандаринки — казах с облекчение, че толкова лесно бяхме постигнали съгласие, макар да съм сигурна, че и двете се надявахме пълната съвместимост на нашите стълбове на късмета да компенсира липсата на съответствие в техните.

Снежно цвете наистина бе щастлива, че имаше Пролетна луна, защото иначе щеше по цял ден да е насаме със свекърва си. Нека кажа следното: тази жена бе все така язвителна и подла, каквато я помнех. Тя си знаеше само една песен: „От най-голямото ти синче има полза, колкото от едно момиче. Кекав лигльо. Откъде ще се вземе у него сила да заколи прасе?“ Мина ми една мисъл, недостойна за господарката Лу: „Защо ли духовете не отнесоха нея по време на епидемията?“

Вечерята ме върна към вкусове от детството, отпреди да заприиждат сватбените подаръци — консервиран аспержов боб, свински крачета в чили, запържени резенчета тиква и червен ориз. Всяко хранене по време на престоя ми в Дзинтиен бе същото като предишното, понеже винаги ядяхме някаква част от тялото на прасе. Свинска мас с черен боб, свински уши в глинено гърне, пламтящи свински чревца, свински пенис, задушен с чесън и люти чушки. Снежно цвете не се докосваше до тези неща и кротко ядеше своя ориз със зеленчуци.

След вечеря свекърва ѝ се оттегли за сън. Макар традицията да повелява по време на посещенията си сродните души да спят в една постеля, което значи, че съпругът трябва да се премести, касапинът заяви, че няма намерение да напуска леглото си. Под какъв предлог ли? Нямало нищо по-коварно от женското сърце. Тази стара мъдрост сигурно е вярна, но не е нещо, което да заявиш на господарката Лу. Ала къщата си беше негова и трябваше да му се подчиним.

Снежно цвете ме заведе в женската стая и ми постла чисти, макар и опърпани завивки от чеиза си. На шкафчето постави плитка купа с топла вода, за да измия лицето си. О, как исках да потопя кърпа във водата и да отмия грижите, които тъмнееха по чертите на моята *лаотун*. Докато си мислех това, тя извади един комплект дрехи почти еднакъв с този, който носеше, почти, защото си спомних как го бе прекроила от едно от съкровищата от майчиния ѝ чеиз. Приведе се към мен, целуна ме по бузата и прошепна на ухото ми:

— Утре ще разполагаме с целия ден. Ще ти покажа бродериите си и какво съм написала върху ветрилото. Ще се отдадем на разговори и спомени.

След което ме остави сама.

Духнах светлината и легнах под завивките. Месечината бе почти пълна и синьото сияние, което струеше през решетката на прозореца,

ме пренесе много години назад. Зарових лице в гънките на постелята, в които ароматът на Снежно цвете бе все така пресен и ефирен, както в годините ни като девойки с прибрани коси. До слуха ми през талазите на времето достигнаха сладостни въздишки. Легнала сама в мрака, почувствах, че се изчервявам от спомени, които бе най-добре да останат в забвение. Но стоновете на удоволствие не преставаха. Надигнах се. Те не звучаха в главата ми, а идваха откъм стаята на Снежно цвете! Сродната ми душа и съпругът ѝ се любеха! Можеше и да е станала вегетарианка, но съвсем не бе госпожа Уан от онази история. Запуших ушите си и се опитах да заспя, но не бе лесно. Благополучието ми ме бе направило раздражителна и крайна. Омърсението и осквернителната сила на това място и хората, които го обитаваха, дереше сетивата, плътта и душата ми.

На следния ден касапинът замина по делата си, а майка му се прибра в стаята си. Помогнах на Снежно цвете да измие и подсуши посудата, да донесе дърва за огрев, да извади вода от кладенеца, да нареже зеленчуците за обяда, да донесе месо от бараката, където висяха наполовина разсечените прасета, и да се погрижи за дъщеря си. Щом приключихме с всички задачи, Снежно цвете сложи да се топли вода, за да се изкъпем. Тя отнесе чайника в женската стая и затвори вратата. Никога не се бяхме стеснявали от голотата си. Защо да имаме задръжки сега? Въздухът в малката къща бе изненадващо топъл, макар да бе десетият лунен месец, но под влажната кърпа ме побиха тръпки.

Ала как да изрека следното, без да прозвуча като съпруг? Когато я погледнах, забелязах, че бледата ѝ кожа, винаги така красива, бе започнала да загрубява и потъмнява. Допирът на ръцете ѝ, винаги тъй нежен, грапавееше върху кожата ми. Над устните ѝ и в ъгълчетата на очите ѝ се бяха врязали тънки линии. В косата ѝ, опъната назад и хваната в стегнат кок на тила, сребрееха тънки нишки. Бяхме на една възраст — трийсет и две. В нашия край жените често не доживяват до повече от четирийсет, ала съвсем наскоро бях изпратила моята свекърва по пътя ѝ към вечността, а тя изглеждаше чудесно за жена, достигнала забележителната възраст от петдесет и една години.

Вечерта — отново свинско.

Тогава не го осъзнавах, ала външният свят — размирният свят на мъжете — бе на път да нахлуе в нашия живот. На втората нощ от престоя ми у Снежно цвете бяхме разбудени от страховити шумове.

Събрахме се в главната стая и всички, дори и касапинът, се притиснахме един към друг от ужас. Помещението се изпълваше с дим. Някоя къща, а може би цяло село, гореше някъде. Дрехите ни се покриха с прах и пепел. В главите ни кънтяха звън на удрящ се метал и чаткане на конски копита. В потайната нощна доба ние стояхме там и недоумявахме какво става. Дали бе някакво бедствие, сполетяло отделно село, или нещо много по-лошо?

Не осъзнахме, че се задава ужасно нещастие, докато хората от по-далечните села не започнаха да изоставят стопанствата си и не се насочиха към близките възвишения в търсене на спасение. На следната утрин ги видяхме от прозореца — върволица от мъже, жени и деца с ръчни или волски каруци, възседнали понита, пешаци. Касапинът изтича до покрайнините на селото и подвикна към потока бежанци.

— Какво става? Война ли?

Откъм колоната се отзоваха гласове.

— Императорът е изпратил заповед до управата на град Юнмин да предприеме действия срещу *тайпините*!

— Пристигнаха императорски войски, за да отблъснат бунтовниците!

— Навсякъде се водят боеве!

Касапинът постави длани на устата си и извика:

— Какво да правим?

— Бягайте!

— Сраженията скоро ще достигнат и вашето село!

Бях вцепенена, съкрушена и замаяна от връхлетялата ме паника. Защо съпругът ми не идваше да ме прибере? Отново и отново се укорявах, задето след всички тези години реших да гостувам на Снежно цвете. Но такава е съдбата. Човек предполага, прави своите избори, които му се струват добри и разумни, ала животът му е в ръцете на боговете.

Помогнах на Снежно цвете да стегне своя багаж и този на децата. В кухнята събрахме припаси — голям чувал ориз, чай и алкохол за пиене и промиване на рани. Накрая навихме на стегнати рула четири от сватбените й юргани и ги сложихме до вратата. Когато всичко бе готово, облякох копринения си пътнически костюм, излязох на платформата отвън и зачаках съпруга си, но той не идваше. Гледах нагоре към пътя за Тункоу. И там река от хора напускаше селото, само

че вместо към хълмовете те се отправяха през полята в посока към Юнмин. Движението на двата човешки потока — единия, запътен към височините, а другия — към града, ме обърка. Нали Снежно цвете винаги бе казвала, че възвишенията са обятията, които ни закрилят? Тогава защо съселяните ми бягаха в противоположната посока?

В късните следобедни часове забелязах една носилка да се откъсва от върволицата, напускаща Тункоу, и да се отбива към Дзинтиен. Знаех, че идват за мен, ала касапинът отказа да чака повече.

— Време е да вървим! — изрева той.

Пожелах да дочакам семейството ми да ме вземе. Той отказа.

— Тогава аз ще пресрещна паланкина — рекох.

Толкова пъти, приседнала край прозореца, си представях как извървявам пътя до Дзинтиен. Не можеше ли сега да тръгна обратно към семейството си?

Касапинът разсече въздуха с ръка, за да замълча.

— Насам прииждат мъже. Знаете ли какво правят със самотните жени? Знаете ли какво ще ми стори семейството ви, ако нещо лошо ви сполети?

— Но...

— Лилия — намеси се Снежно цвете, — ела с нас. Няма да ни има само няколко часа, после ще те изпратим при семейството ти. По-добре е да потърсим сигурно място.

Касапинът натовари в каручката майка си, жена си, най-малките деца и мен. Когато двамата с най-големия му син започнаха да ни бутат по пътя, се обърнах и загледах през нивите отвъд Дзинтиен. Във въздуха се издигаха пламъци и кълба дим.

Снежно цвете непрекъснато им даваше вода. Бе късна есен и щом слънцето залезе, ни връхлетя студът, но въпреки това мъжът и синът ѝ се потяха както в летен ден по пладне. Без да я карат, Пролетна луна скочи от каруцата и пое братчето си. Носеше го, провесено на бедрото си, а после на гръб. Когато силите ѝ се изчерпаха, го свали на земята и го хвана за ръка, като с другата се държеше за колата.

Касапинът успокои жена си и майка си, че скоро ще почиваме, но това не стана. В онази нощ бяхме част от среднощен керван на страданиято. В най-черния мрак току преди зазоряване достигнахме стръмните склонове на първото възвишение. Лицето на касапина се напрегна, вените му изпъкнаха, ръцете му трепереха от усилието,

което му костваше бутането по хълма. Накрая силите му му изневериха и той се сгромоляса на пътя. Снежно цвете се плъзна до ръба на каручката, провеси краката си за момент и скочи на земята. Погледна ме. Озърнах се назад. Хоризонтът червенееше от пламъците. Звучите, довявани от вятъра, ме изстреляха от колата. Всяка от нас привърза на гърба си по два от юрганите. Касапинът метна на гръб чувала с ориз, а децата взеха колкото можеха от останалите провизии. Внезапно осъзнах нещо: ако щяхме да отсъстваме само няколко часа, защо бяхме понесли толкова храна? Можеше да не видя съпруга и децата си няколко дни. Междувременно щях да завися от милостта на стихииите и на касапина. Покрих лицето си с длани, докато се овладея. Не можех да позволя да види слабостта ми.

Сега се вляхме в колоната на останалите пешаци. Двете със Снежно цвете прихванахме свекърва ѝ от двете страни и я дърпахме по стръмнината. Тя ни влечеше назад, но колко показателно бе това за природата на зодиакалния ѝ знак — Плъха! Когато Буда поискал от него да разпространи словото му, лукавото създание се опитало да изпроси от коня да го носи на гръб. Конят мъдро отказал и оттогава тези два знака не се погаждат. Но при ужасяващото ни пътуване в онази страховита нощ какво можехме ние, двата коня, да сторим срещу плъха?

Физиономиите на спътниците ни бяха мрачни. Бяха изоставили домовете и поминъка си и сега се питаха дали, когато се завърнат по родните си места, не ще заварят само купчина пепел? Лицата на жените бяха набраздени от сълзи на страх и болка от пътуването, през което само за нощ извървяха по-голямо разстояние, отколкото през целия си живот след бинтоването на нозете им. Децата не се оплакваха. Бяха прекалено изплашени. Бягството ни едва започваше.

Късно на другия следобед, след като бяхме вървели, без да почиваме нито веднъж, пътят се стесни и се превърна в пътека, която се виеше все по-стръмно нагоре. Твърде много гледки пареха очите ни. Многобройни звуци дращеа слуха ни. Понякога подминавахме старци и старици, приседнали край пътя да си отдъхнат и нямащи сили да се надигнат. Не бих могла да си представя, че в нашия окръг можех да стана свидетел на гледката на родители, изоставени от децата си така. Често, докато преминавахме, до слуха ни долитаха промълвени молби, сетните думи на майки и бащи към техните синове или дъщери,

повтаряни сега като последно упование в самотата им: „Оставете ни тук. Върнете се утре, когато всичко свърши“, или: „Вървете. Спасете момчетата. Не забравяйте да ми издигнете олтар на Пролетния фестивал“. Всеки път, щом ставахме свидетели на подобна сцена, мислите ми политаха към майка ми. Ако бе жива, тя не би се справила с това пътуване, осланяйки се единствено на бастуна си. Щеше ли да помоли да продължим без нея? Щеше ли татко да я остави? Ами големият ми брат?

Краката ми ме измъчваха, както когато бяха бинтовани, и болката ме пронизваше при всяка крачка. Но аз бях щастлива в страданието си. Виждах жени на моя възраст и по-млади, жени във възрастта на ориза и солта, чиито крака не бяха издържали на продължителното ходене или се бяха натрошили от ударите по камънака. От глезените нагоре телата им бяха непокътнати, но нозете им бяха напълно осакатени. Лежах неподвижно и само плачех в очакване да ги застигне смърт от жажда, глад или студ. Вървахме ли, вървахме, без да се оглеждаме назад, погребали срама в празните си души, изключвайки от съзнанието си стонове на агония и скръб, доколкото можехме.

С падането на втората нощ от пътуването, когато светът потъна в чернотата ѝ, бяхме обзети от безнадеждност. Изоставяха се вещи. Хора се отлъчваха и загубваха семействата си. Съпрузи търсеха жените си. Майки викаха децата си. Бе късна есен, сезонът на бинтоването бе започнал и много често се натъквахме на малки момичета, чиито кости се бяха счупили наскоро и сега бяха изоставяни го пътя от семействата си, както се правеше с храната, дрехите, водата, преносимите олтари, чеиза и семейните скъпоценности. Виждахме и малки момченца — трети, четвърти или пети синове, — които умоляваха минаващите за помощ. Но как да помогнеш на другото, когато трябва да продължаваш да вървиш, стиснала любимото си дете за ръка, докато дланта на съпруга ти държи здраво своята? Боиш ли се за живота си, забравяш за другите. Мислиш само за онези, които обичаш, а дори и това може да не е достатъчно.

Нямаше камбани, които да известяват часа, но бе тъмно и отдавна бяхме преминали предела на силите си. Вече вървахме повече от трийсет и шест часа без почивка и храна, само с по глътка вода от време на време. Започнаха да се разнасят вледеняващи протяжни викове. Нямахме представа откъде идват. Температурите паднаха.

Листата и клоните на дърветата се покриха със скреж. Снежни цветове носеше индиговия си памучен костюм, а аз копринените одежди. Нито едното не предлагаше особена защита срещу студа, който щеше да ни връхлети. Под краката ни скалистият път стана хлъзгав. Със сигурност нозете ми се бяха разкървали, понеже усещах странна топлина в обувките си. Ала не спирахме да вървим. Майката на касапина се клатушкаше помежду ни. Тя бе слаба старица, но плъхът у нея бе изпълнен с воля за живот.

Пътеката се стесни до около трийсетина сантиметра. Вдясно от нас планината — повече не можех да я наричам възвишение — се извисяваше толкова стръмно, че раменете ни се отъркваха в нея, докато бавно се точехме в колона един подир друг. Вляво склонът изчезваше в чернотата на нощта. Не виждах какво има там. Но в кервана напред и назад вървяха много жени с бинтовани нозе. Бяхме крехки като цветя сред вихър. Стъпалата не бяха единствената ни слабост. Мускулите на краката, непознаващи такова напрежение, боляха, трепереха, тресяха се, свиваха се в гърчове.

В продължение на около час вървахме след едно семейство — баща, майка и трите им деца, — докато в един момент съпругата не се подхлъзна на една скала и не пропадна в мрака под нас. Силен протяжен писък огласи нощта, докато накрая внезапно секна. До нас през цялата нощ бе достигал подобен предсмъртен вой. От този момент нататък започнах да вървя, като последователно прехвърлях едната си ръка пред другата, вкопчавах се в треви, издирайки дланите си на грапавите камъни, които се издаваха от скалата вдясно от мен. Бях готова на всичко, за да не бъде моят писък поредната среднощна гибел.

Достигнахме една естествено защитена вдлъбната местност. Силуетите на планините, извисени на фона на небето, ни обграждаха отвсякъде. В падината горяха малки огньове. Намирахме се високо в планината, но хлътналият релеф не позволяваше *тайпините* да съзрат пламъците, или поне така се надявахме. Пробихме си път към вътрешността на мястото.

Може би защото бях отделена от семейството си, в светлината от огньовете навсякъде съзирах само детски личица. Погледът в очичките им бе безжизнен и празен. Може би бяха загубили дядо или баба,

майка или сестра. Всички бяха изплашени. Децата никога не бива да изглеждат така.

Спряхме се, щом Снежно цвете разпозна три семейства от Дзинтиен, които бяха открили относително добре защитено местенце под короната на голямо дърво. Те видяха, че касапинът носи чувал с ориз на гърба си, и се разтичаха да ни отворят място край огъня. Щом седнах и приближих краиците си към пламъците, те започнаха да парят, но не от горещината, а защото костите и плътта започваха да се съживяват.

Със Снежно цвете разтрихме ръчичките на децата. Те ридаеха тихичко, дори голямото момче. Скупчихме ги заедно и ги завихме с един юрган. Двете се сгушихме една до друга под другия, а свекърва й взе цял за себе си. Последният бе за касапина. Той махна презрително към нас. Дръпна един от мъжете от Дзинтиен настрани, прошепна му няколко думи и кимна. После коленичи до Снежно цвете.

— Отивам за още дърва — съобщи той.

Снежно цвете го улови за ръката.

— Не отивай! Не ни оставяй!

— Без дърва няма да преживеем нощта — каза той. — Не усещаш ли? Снегът идва.

Той нежно откопчи пръстите й от ръката си.

— Съседите ни ще се грижат за вас, докато отсъствам. Не се страхувай, и — сниши глас той — ако се наложи, избутай тези хора от огъня. Направи място за себе си и приятелката си. Ще се справиш.

Помислих си, че тя може и да не е способна да го стори, но аз не можех да умра тук, далеч от семейството си.

Въпреки огромната умора бяхме твърде уплашени, за да затворим очи, освен това бяхме гладни и жадни. В малкия кръг около огъня жените, които, както после научих, бяха станали посестрими след брака си, ни разсеяха от страховете, като подеха една песен. Странно, че макар свекърва ми да владееше изключително добре *нюшу*, а може би тъкмо защото познаваше толкова много йероглифи, песните и напевите не бяха особено важни за нея. Повече я вълнуваше изкуството на съвършеното писмо или съчиняването на прекрасна поема, отколкото способността на песните да забавляват и разтушват душата. Ето защо аз и егървите ми бяхме оставили в миналото си много от старите мелодии, с които бяхме израдли. Така или иначе

историята, изпята от тях, ми бе позната, но не я бях чувала от детството си. Разказваше се за народа яо, първия им дом и смелата им борба за независимост.

— Ние сме народът яо — поде Лотос, може би около десетина години по-възрастна от мен жена. — В древните дни Гао Син, добър и великодушен император от династията Хан, бил нападател от зъл и славолюбив генерал. Тогава Панху — краставо, непотребно псе — узнал за тревогите на владетеля, предизвикал генерала в битка. Победил врага и спечелил ръката на една от императорските щерки. Панху ликувал, но принцесата била смутена. Не искала псе за съпруг. Ала дългът ѝ я зовял. Избягали в планините и родила там дванайсет рожби, първите яо. Когато отрасли, те издигнали град, който нарекли Циендзядун — Пещерата на хилядата семейства.

Първата част от историята приключи и следващата посестрима, Върба, продължи напева. До мен Снежно цвете потрепери. Дали си припомняше детските години, когато слушахме как сестра ми и нейните другарки или мама и леля пееха тази легенда за корените на народа ни?

— Има ли на света друго място, където водата да е тъй обилна, а земята тъй богата? — запита Върба. — Нима би могло да има друго такова място, тъй защитено от врагове, скрито от чужд взор, с единствен пещерен тунел, който да води там? Циендзядун имал магическа сила за яо. Но такъв рай не би могъл да пребъде във вечно блаженство.

Откъм останалите огньовете също се зачуха куплети. Мъжете би трябвало да ни спрат, защото бунтовниците сигурно можеха да ни открият. Ала чистият звън на женските гласове вдъхваше сила и смелост на всички ни. Върба продължи:

— Много поколения преминали и ето, по време на династията Юен някакъв местен управник, смел изследовател, прекосил тунела и открил тази райска градина. Всички люде носели разкошни одежди. Всички били закръглени от обилието на земята. Узнал за това невиджано място, императорът — алчен и неблагодарен, обложил яо с тежка берия.

Тъкмо когато първите снежинки започнаха да падат по косите и лицата ни, Снежно цвете ме хвана под ръка и извиси глас да разкаже следващата част от историята.

— „Защо да плащаме?“, поискали да узнаят яо. — Гласът ѝ потрепери от студа. — По билото на планината, що бранела селото им от неканени чужденци, яо издигнали каменен насип. Императорът проводил в пещерата трима бирници да преговарят. Никой не се върнал. Още трима пратил той...

Жените около нашия огън се присъединиха:

— Никой не се върнал.

— Трети посланици проводил — набра сила гласът на Снежно цвете. Никога не бе пяла така. Гласът ѝ се носеше звънък и прекрасен през планините. Ако бунтовниците я чуеха, щяха да побегнат от страх, че си имат работа с лисица демон.

— Пак никой не се върнал — откликнахме останалите.

— Императорът проводил потеря. Захванали кървава обсада. Мнозина измежду яо — мъже, жени и дечица — погинали. Що да сторят? Що да сторят? Предводителят взел рог от воден бивол, разделил го на дванайсет къса. Раздал парчетата на клановете, зарекъл ги да се пръснат и да живеят.

— Да се пръснат и да живеят — повторихме ние.

— Тъй яо заживели из долините и планините на тази и съседни провинции — замря гласът на Снежно цвете.

Сливов цвят, най-младата жена в нашата групичка, завърши разказа.

— Казват, че щом изминат петстотин години, всички яо, където и по земята да скитат, през прохода в пещерата отново ще преминат, ще сберат парченцата от рога и повторно ще издигнат вълшебния си дом. Този ден ще дойде скоро.

Отдавна не бях слушала тази история, сега тя обърка мислите ми. Яо вярвали, че са в безопасност, защитени в далечния си дом от планината, каменния насип и тайната пещера, но не било така. Запитах се кой ли ще дойде пръв в нашата висока падина и какво ли ще се случи тогава. *Тайпините* можеха да се опитат да ни привлекат на тяхна страна, а Великата армия от Хунан^[2] можеше по погрешка да ни вземе за бунтовници. И в двата случая щяхме ли да влезем в загубена схватка и да погинем като праотците си? Щяхме ли някога да се приберем у дома? Замислих се за *тайпините*, които, подобно на нашия народ в легендата, се бяха разбунтували срещу високите данъци и феодалната система. Бяха ли справедливи исканията им? Трябваше ли да се

присъединим към тях? Не пристъпвахме ли повелята на дедите си, като не подемахме тяхната борба?

През тази нощ никой от нас не можа да заспи.

---

[1] Вид висококачествена коприна, наречена по името на град Суджоу, където се произвежда. — Б.пр. ↑

[2] Доброволчески отряди, сформирани в Хунан измежду местните фермери, известни още като смелчаците от Хунан, които взели участие в битката срещу *тайпините*. — Б.пр. ↑

ЗИМА

Четири семейства от Дзинтиен останаха заедно, подслонени под голямото клонесто дърво, но краят на изпитанието не дойде скоро — нито след две нощи, нито дори след седмица. Тази зима дойде с най-големия сняг, който бе паднал в нашата провинция, откакто някой помнеше. Сви силен студ. Дъхът ни излизаше на малки облачета, които се разсейваха из планинския въздух. Изпитвахме постоянен глад. Всяко семейство кътеше храната си, страхувайки се от неизвестността. Из бивака ни върлуваха болести като кашлица, простуда, възпалено гърло. Мъже, жени и деца измираха от тях и от безмилостния студ на ледените нощи.

Нозете ми, както на повечето от жените, укриващи се из планината, бяха лошо пострадали по време на бягството ни. Нямахме уединение, затова се налагаше да сваляме превръзките, да мием и отново да бинтоваме стъпалата си в присъствието на мъжете. Преодоляхме неудобството си и от други телесни дейности, като се научихме да си вършим работата зад някое дърво или на общото отходно място, когато го изкопаха. Ала за разлика от повечето жени тук аз бях далеч от семейството си. Отчаяно страдах заради отсъствието на най-големия си син и останалите ми рожби. Непрестанно се безпокоях за живота на съпруга си, братята му, техните жени и деца, та дори и за прислугата, както и за това, дали са успели да намерят закрила в град Юнмин.

Отне почти месец краката ми да заздравеят достатъчно, за да мога да ходя, без да се разкървавяват. В началото на дванайсетия лунен месец реших да започна всекидневни обиколки в търсене на братята ми, сестра ми и техните семейства. Надявах се, че са успели да се укрият тук, но как можех да ги намеря сред десетте хиляди души, разпръснати из планината? Всеки ден навличах върху раменете си една от завивките на Снежно цвете и предпазливо потеглях на обиколката си, като отбелязвах местата, откъдето минавах, осъзнавайки, че не успея ли да открия пътя си обратно, ме чака сигурна гибел.

Един ден, след може би двуседмични походи, се натъкнах на групичка хора от Гътан, приютили се под една скална козирка. Попитах дали познават сестра ми.

— Да, да, познаваме я! — изчурулика една от жените.

— Бяхме разделени първата нощ — каза нейната приятелка. — Ако я откриете, ѝ кажете да дойде при нас. Можем да подслоним още едно семейство.

Трета, която, изглежда, бе главната измежду тях, предупреди, че при тях има място само за хора от тяхното село, в случай че започнеха да ми хрумват разни идеи.

— Разбирам — отвърнах аз. — Но ако се срещнете с нея, бихте ли ѝ предали, че съм я търсила. Аз съм ѝ сестра.

— Сестра ѝ? Вие сте тази, която наричат господарката Лу?

— Да — отвърнах предпазливо. Ако си мислеха, че могат да откопчат нещо от мен, много се лъжеха.

— Едни мъже ви търсеха.

Стомахът ми подскочи при тези думи.

— Кои бяха те? Братята ми ли?

Жените се спогледаха, после обърнаха очи към мен, като ме изглеждаха преценяващо. Водачката им заговори отново:

— Не искаха да се разкрият. Знаете как стоят нещата тук. Един от тях бе господарят. Бих казала, че е добре сложен. Обувките и дрехите му бяха хубави. Перчемът му падаше на челото ето така.

Съпругът ми! Това трябваше да е той!

— Какво каза? Къде отиде? Как...

— Не знаем, но ако вие сте господарката Лу, бъдете спокойна, един мъж ви търси. Не се притеснявайте — жената се протегна и потупа дланта ми. — Каза, че ще дойде пак.

Колкото и да търсех обаче, повече не чух други подобни вести. Скоро започнах да мисля, че тези жени се бяха пошегували жестоко с мен, ала, когато отново отидох на онова място, убежището под скалната издатина бе заето от други семейства. След това откритие се върнах в нашия лагер, изпълнена с дълбоко отчаяние. Уж бях господарката Лу, но кой би предположил това по вида ми? Бледолилавата ми копринена дреха с изкусно извезани хризантеми бе мърлява и окъсана, а обувките ми бяха почернели от кръвта и протрити от ежедневно носене навън. Можех само да си представям какво

причиняваха слънцето, вятърът и студът на лицето ми. Връщам се към онова време от позицията на осемдесетгодишния си жизнен опит и убедено мога да кажа, че съм била лекомислена и глупава, щом съм можела да изпитвам женска суета, когато истинските ни врагове бяха оскъдната храна и безмилостният студ.

Съпругът на Снежно цвете се превърна в героя на нашето малко общество. Свикнал с нечистия си занаят, той не се свенеше да върши неща, които бяха необходими, без да се оплаква или да чака благодарности. Бе роден под знака на Петела — привлекателен, критичен, агресивен, и ако се наложеше, опасен. Бе в природата му да търси оцеляване в богатствата на земята: умееше да ловува, да чисти плячката, да готви на открит огън, както и да суши животинските кожи, които ни служеха, за да се топлим. Бе способен да носи тежки товари дърва и вода. Беше неуморен. Тук горе в планината той не бе осквернител на законите, а закрилник и герой. Снежно цвете се гордееше със способностите му на водач, а що се отнася до мен — бях и продължавам да му бъда навеки благодарна, задето с действията си помогна за моето оцеляване.

Ай! Ама пък онази негова майка с плъхския ѝ нрав! Вечно се спотайваше и дебнеше. В най-отчаяното положение тя не спираше да укорява и да се оплаква дори за най-незначителни неща. Винаги се намърдваше най-близо до огъня. Не изпусна от лапите си завивката, която получи първата вечер, и при всеки сгоден случай докопваше някой от останалите юргани, докато не си го поискахме обратно. Криеше храна в ръкавите си и когато си мислеше, че никой не гледа, измъкваше и тъпчеше в устата си парчета препечено животинско месо. Често съм чувала, че плъховете имат силно развито кланово чувство. Виждахме го у нея ежедневно. Тя непрекъснато наговаряше и настръйваше сина си, макар че не бе нужно. Той изпълняваше достойно синовния си дълг. Подчиняваше се на волята ѝ. Затова, когато непрестанно му повтаряше, че тя, а не снаха ѝ, се нуждае от повече ядене, той се погрижваше майка му, а не неговата съпруга, да се нахрани. Самата аз като добра дъщеря яо можех да оспорвам правилността на постъпката му, така че започнах да делея дажбата си със Снежно цвете. Един ден, след като запасите ни от ориз вече бяха на привършване, майката на касапина заяви, че големият син не трябва да получава от храната, която баща му улавяше или намираще.

— Храната е прекалено ценна, че да я похабяваме за това слабоватото момче — рече тя. — Когато умре, всички ще бъдем облекчени.

Погледнах към детето. Бе на единайсет, на същата възраст като моя най-голям син. Взираше се в баба си с хлътнали очи, самият той твърде окаян, за да се бори за правото си. Със сигурност Снежно цвете щеше да го защити. В крайна сметка той бе първородният син. Но сродната ми душа не обичаше момчето, както се полага. Очите ѝ, дори в този ужасен момент, когато го обричаха на сигурна смърт, бяха насочени не към него, а към втория ѝ син.

Колкото и умно, издръжливо и силно дете да бе той, не можех да позволя да постъпят така с първородния. Това противоречеше на традицията. Какво щях да отговоря на дедите си, щом ме запитаха как съм могла да позволя детето да умре? Как щях да се изправа срещу това момче, когато се срещнем в отвъдното? Като най-голям син той заслужаваше повече храна от всички ни, включително от касапина. Затова започнах да делия своята порция със Снежно цвете и детето ѝ. Когато мъжът ѝ узна, зашлеви момчето, а след това и жена си.

— Тази храна е за господарката Лу.

Преди някой от двамата да успее да отговори, онзи плъх, майка му, се нахвърли:

— Синко, а защо изобщо да даваме храна на тази жена? Просто някаква непозната. Трябва да мислим за нашата кръв — теб, по-малкото момче и мен.

Разбира се, не спомена големия син и Пролетна луна, които бяха оцелели досега, хранейки се с огризки, и силите им бяха отпадали с всеки изминал ден.

Ала този път касапинът не се огъна под натиска на майка си.

— Господарката Лу е наша гостенка. Ако я върна читава на семейството ѝ, може да ми се отплатят.

— Пари ли? — попита майка му.

Колко типично за плъх. Тази жена не бе в състояние да прикрие алчността и користолюбието си.

— Господарят Лу може да стори много повече за нас.

Очите на старицата се присвиха в тънки цепки, докато премисляше казаното. Преди да успее да си отвори устата, аз се обадох:

— Ако ще искаш награда, ще ми трябва по-голяма порция. В противен случай — изкривих лице в разглезена гримаса, каквато бях виждала да правят наложниците на моя свекър — ще кажа, че не съм срещнала никакво гостоприемство във вашето семейство, а само ламтеж, неуважение и простащина.

Какъв огромен риск поех в онзи ден! Касапинът можеше веднага да ме изхвърли от групичката край огъня. Вместо това, въпреки безкрайните протести на майка си, започна да ми дава най-голямото количество храна, която можех да споделям със Снежно цвете, сина ѝ и Пролетна луна. О, но колко гладни бяхме само! Бяхме се превърнали почти в живи мощи — по цял ден лежахме неподвижно със затворени очи, като дишахме възможно най-леко и се мъчехме да впрегнем последните си останали сили. Заболявания, които при нормални условия се считаха за леки, тук продължаваха да разреждат редиците ни. При оскъдната храна, липсата на енергия, горещ чай или подсилващи билки никой не можеше да устои на тези напасти. Докато все повече хора падаха тяхна жертва, малцина измежду нас имаха сили да отнасят телата.

Голямото момче на Снежно цвете търсеше компанията ми винаги когато можеше. Той бе необичан, но съвсем не бе толкова глупав, за колкото го мислеха. Спомних си деня, когато двете се поклонихме в храма на Гупо и отправихме молитви за синове, които да притежават изтънчен и фин вкус. Виждах у момчето това скрито изящество, макар да не бе получило образование. Не бях в състояние да го науча на мъжкото писмо, но можех да му повтарям дочутото от уроците на сина ми с чичо Лу.

— Петте неща, които китайците уважават най-много, са Небето, Земята, императорът, родителите и учителите.

Когато уроците, които бях запомнила, се изчерпаха, му разказах една поучителна приказка, предаваща се от жените в нашия окръг, за един втори син, който се издигнал в обществото и заел поста на мандарин^[1], след което се завърнал при семейството си, само че променил историята, така че да приляга на съдбата на бедното момче.

— Един първороден син тича край реката — започнах аз. — Зелен е като бамбук. Не знае нищо за живота. Живее с майка си, баща си, по-малките си брат и сестра. По-малкото момче ще хване бащиния си занаят. Момичето ще се задоми в чуждо село. Мама и татко никога

не обръщат поглед към най-големия син, освен за да го бият по главата, докато се подуе като пъпеш.

Докато продължавах да реда разказа, момчето се размърда до мен, отмести очи от огъня и ги спря върху лицето ми.

— Един ден той отишъл на мястото, където баща му кътал парите. Взел малко и ги скрил в джоба си. После отишъл при провизиите на майка си. Напълнил една торба, колкото можел да носи. Без да се сбогува дори, той напуснал дома и поел през полята. Преплувал реката и продължил напред. — Замислих се за някое отдалечено място. — Отишъл чак в Гуйейлин. Мислиш си, че нашето планинско пътешествие беше тежко? Че зимата на открито е страшна? Това е нищо. Сред широкия свят той бил сам, без приятели, благодетели и имал само дрехите на гърба си. Щом свършили храната и парите, заживял от подаяния.

Момчето се зачерви, но не от топлината на огъня, а от срам. Вероятно бе чувал, че родителите на майка му бяха стигнали до просия.

— Някои ще рекат, че е срамно — продължих, — но ако само така човек може да оцелее, тогава се иска голяма смелост.

От отсрещния край на огъня майката на касапина изсумтя:

— Грешно я разказваш.

Не я удостоих с внимание. Знаех историята, но исках да дам на това дете някаква опора.

— Момчето се скитало по улиците на Гуйейлин и се оглеждало за люде, облечени като *мандарини*. Слушало говора им и имитирало движенията на устните им, за да постигне тяхното произношение. Сядало пред чайните и се опитвало да заприказва мъжете, които влизали. Едва когато речта му станала изискана, един от тях му обърна внимание.

На това място се отклоних от разказа:

— На света има добри хора, момчето ми. Може да не ти се вярва, но аз съм срещала такива. Винаги трябва да си нащрек за някой покровител.

— Като вас ли? — попита детето.

Баба му изсумтя, но аз пак не й обърнах внимание.

— Този човек взел момчето за слуга — поднових разказа си. — Докато му служело, благодетелят му го научил на всичко, което сам

знаел. Когато знанията му се изчерпали, наел преподавател. След много години момчето, вече пораснал мъж, се явило на държавните изпити и станало *мандарин*, макар от най-нископоставените — добавих, уверена, че такава издигане бе възможно дори за сина на Снежно цвете.

— *Мандаринът* се завърнал в родното си село. Кучето го познало и излаяло трижди. Майка му и татко му излезли от къщата. Не могли да разпознаят сина си. По-малкият му брат се показал. И той не го познал. Ами сестра му? Тя се била омъжила. Когато им разкрил кой е, те коленичили пред него и тозчас почнали да го молят за услуги. „Трябва ни нов кладенец, рекъл баща му, ще наемеш ли някой да го изкопае?“ „Свърши ми коприната, казала майка му, ще ми купиш ли?“ „Грижих се за родителите ни много години наред, рекъл брат му, няма ли да ми платиш?“ *Мандаринът* си припомнил как се отнасяли с него. Качил се в паланкина си и се върнал в Гуйейлин, където се оженил, имал много синове и живял много щастливо.

— Пфу! Разказваш тези небивалици и съсипваш вече затрития му живот? — Старицата пак плю в огъня и се втренчи в мен. — Даваш му надежда, дете не съществува? Защо?

Знаех защо, но никога не бих го обяснила на тази плъхоподобна старица. Живеехме при извънредни обстоятелства, вярно, ала откъсната от собственото си семейство, изпитвах нужда да се грижа за някого. Представях си мъжа си като благодетел на това момче. И защо не? Ако Снежно цвете ми бе помогнала, когато бяхме момичета, не можеше ли сега моето семейство да промени съдбата на сина й?

Скоро животните из околността намаляха, прогонени от обиталищата си от присъствието на толкова много хора или измрели, както мнозина от нас, поради лютата зима. Мъжете, земеделци в нормалния си живот, започнаха да се огъват.

При бягството си бяха взели със себе си само каквото можеха да носят и сега те и семействата им гладуваха. Много от тях поискаха съпругите им да слязат в селата за припаси. Както знаете, в нашия край жените не бива да бъдат наранявани по време на война, затова често ни провождат за храна, вода и други провизии по време на бунтове. Постраждането на жена по време на враждебни действия винаги води до по-ожесточени битки, ала нито *тайпините*, нито войниците от армията от Хунан бяха от нашия район. Не познаваха обичаите на

народа яо. А и как щяхме ние, омаломощените от глад, крепящи се върху крехките си нозе жени, да изминем пътя до долу посред зима и да се върнем, натоварени с провизии?

Ето защо неколцина мъже потеглиха надолу по планината, вървейки предпазливо, с надеждата да открият храна и други неща от първа необходимост в селата, които бяхме напуснали. Малцина се завърнаха и разказаха как пред очите им техните другари били обезглавени, а главите им били побити на колове. Овдовелите жени не можаха да понесат новината и се самоубиха, като се хвърлиха от скалата, която с такава мъка бяха изкачили, нагълтаха се с въглени от жаравата, прерязаха гърлата си или се обрекоха на гладна смърт. Онези, които не ги последваха, се опозориха още повече, като потърсиха закрила при други мъже около огньовете. Изглежда, тук в планината някои от жените забравиха повелите на традицията. Дори да сме бедни, дори да сме млади или да имаме деца, за нас е по-добре да умрем и да останем верни на починалите си съпрузи, като запазим благочестието си, отколкото да опетним паметта на мъртвите.

Отделена от собствените си деца, аз наблюдавах внимателно тези на Снежно цвете, виждах как бе повлияла на характерите им, опознавах я още по-добре чрез тях и понеже моите толкова много ми липсваха, сравнявах рожбите ни. В моя дом най-големият ми син вече бе заел полагаемото му се място и пред него се разстилаше блестящо бъдеще. В нейното семейство положението на по-голямото момче бе дори по-ниско в сравнение с нейното. Никой не го обичаше. Изглеждаше като човек без цел и посока. Ала за мен той най-много приличаше на моята сродна душа. Бе нежен и фин. Може би точно затова тя се бе отвърнала от него така жестоко.

Вторият ми син бе добро и умно момче, но не притежаваше любознателността на по-големия си брат. Представях си как ще живее с нас през целия си живот: ще доведе снаха, ще отгледа деца и ще работи за батко си. По-малкият син на Снежно цвете бе светлият лъч на семейството. Имаше ниското набито телосложение на баща си, силни ръце и крака. Детето никога не показваше страх, не трепереше от студа, никога не цивреше, че е гладно. Следваше баща си като сянка, като дори го придружаваше по време на лов. Сигурно е бил полезен, иначе касапинът не би позволил подобно нещо. Когато се върнеха с улова, момчето прилякваше до татко си и се учеше как да обработва

месото преди готвене. Тази прилика между баща и син ми разкри много за Снежно цвете. Съпругът ѝ може да бе недодялан, смрадлив и във всяко отношение недостоен за нея, ала любовта, която тя хранеше към момчето, ми даде да разбера, че обичаше много и него.

Лицето и държанието на Пролетна луна бяха пълна противоположност на тези на дъщеря ми. Недодяланите черти на Нефрит издаваха моя посредствен произход, което бе и причината за суровото ми отношение към нея. Тъй като парите от търговията със сол щяха да ѝ осигурят богата зестра, тя щеше да се омъжи в добро семейство. Вярвах, че от нея ще излезе добра съпруга, но виждах, че Пролетна луна щеше да бъде изключителна, ако получеше възможност, каквато бях имала аз.

Всички те ми припомнях за моето семейство и то още повече ми липсваше.

Бях самотна и уплашена, но страданието ми бе облекчено от нощите със Снежно цвете. Ала как да изрека следното? Дори тук, при тези обстоятелства, заобиколени от толкова много хора, касапинът пак искаше да се забавлява с моята *лаотун*. В студа под звездите, легнали току до огъня, те го правеха под завивката си. Ние, останалите, отвърщахме очи, но не можехме да запушим ушите си. Слава на боговете, той бе тих, като изключим откъслечните му изгрухтявания, ала на няколко пъти чувах стонове на наслада, издавани не от него, а от Снежно цвете. За мен това бе неразбираемо. След като приключе, тя се връщаше под завивката и ме обвиваше с ръце, както когато бяхме момичета. Усещах миризмата на похот върху нея, ала при страховитите температури бях благодарна да усещам топлината ѝ. Без тялото ѝ, долепено до моето, щях да се превърна в поредната жена, издъхнала през нощта.

Естествено, при всичките тези нощни забавления Снежно цвете забременя отново, макар да се бях надявала, че от студа, негодите и оскъдната храна менструацията ѝ бе спряла, както моята. Но тя не искаше и да чуе, че това може да е така.

— Била съм бременна — каза. — Познавам признаците.

— Тогава ти желая още един син.

— Този път — рече със заблестели от радост и увереност очи — ще имам син.

— Наистина, синовете са благословия. Трябва да се гордееш с голямото си момче.

— Да — отговори меко тя, а после добави: — Наблюдавах ви заедно. Харесваш го. Харесваш ли го достатъчно, за да ти стане зет?

Момчето ми допаднаше, но за подобно предложение не можеше да става дума.

— Между нашите семейства не може да се говори за сродяване — казах аз. Дължах ѝ много, задето ми бе помогнала да се превърна в това, което бях. Искрах да сторя същото за Пролетна луна, но никога не бих позволила дъщеря ми да слезе на толкова ниско стъпало. — Съкровеният духовен съюз между дъщерите ни е много по-важен, не мислиш ли?

— Права си, разбира се — отвърна Снежно цвете, не осъзнавайки, поне така ми се стори, истинските ми чувства. — Когато се приберем, ще извикаме леля Уан, както планирахме. Щом стъпалата им се оформят напълно, двете ще посетят храма на Гупо, където ще подпишат договор, ще си купят ветрило, в което да вписват важните събития от своя живот, и ще се гощават на сергията за таро.

— Трябва и ние да се срещнем в Шъся. Ако сме дискретни, можем да ги наблюдаваме.

— Имаш предвид да ги проследим? — попита тя, не вярвайки на ушите си.

Когато се усмихнах в отговор, Снежно цвете се засмя.

— Винаги съм си мислила, че аз съм пакостницата, но я виж кой прави кроежи сега!

Въпреки лишенията през онези седмици и месеци, плановете ни за нашите дъщери ни окриляваха с надежда и ние се опитвахме с всеки отминаващ ден да си спомняме за хубавото в живота. Отпразнувахме петия рожден ден на по-малкия син на Снежно цвете. Той бе много забавен и много се веселяхме да го наблюдаваме с баща му. Заедно двамата се държаха като две прасета — душеха и тършуваха наоколо, бутеха се игриво, омазани с прах и мръсотия, наслаждавайки се на компанията си. По-голямото момче бе доволно да седи при жените. Заради интереса ми към него Снежно цвете също започна да проявява внимание към детето. Когато улавяше погледа ѝ върху себе си, той охотно се усмихваше. В изражението му виждах лицето на майка му на същата възраст — мило, простодушно, умно. Снежно цвете

отвърщаше на погледа му не точно с майчинска любов, а като че това, което виждаше, ѝ харесваше повече, отколкото бе мислила преди.

Един ден, докато го учех на една мелодия, тя рече:

— Не бива да учи женските песни. Като деца знаехме и малко поезия...

— Благодарение на майка ти...

— И съм сигурна, че си научила още в дома на съпруга си.

— Така е.

Развълнувано се занадпреварвахме да си припомним заглавия на стихотворения.

Снежно цвете хвана детето за ръката.

— Да го научим на каквото можем, за да стане образован мъж.

Кое то нямаше да е чак толкова много, понеже бяхме неграмотни в мъжкото писмо, ала момчето бе като изсушена гъба, когато я топнеш във вряща вода. Попиваше всичко, което му се даде. Скоро рецитираше поемата от династията Тан, която двете със Снежно цвете толкова обичахме като деца, както и цели пасажи от книгата за момчета, които бях запаметила, за да помагам на сина си в уроците. За първи път видях върху лицето на Снежно цвете изписана истинска гордост. Останалите от семейството не споделяха чувствата ни, но този път тя не трепна и не отстъпи пред исканията им да спрем. Бе си спомнила малкото момиченце, което дърпаше завеските на паланкина, за да наднича през прозореца.

Онези дни, въпреки студа и неудобствата, страха и изпитанията, бяха прекрасни, защото Снежно цвете бе щастлива така, както не я бях виждала от много години. Макар бременна и измъчвана от липсата на храна, тя сияеше отвътре, като че в нея бе запалена газена лампа. Харесваше ѝ компанията на трите посестрими от Дзинтиен и ѝ бе приятно да не е затворена сама със свекърва си. Приседнала заедно с тях, Снежно цвете пееше песни, които отдавна не бях чувала. Тук, навън, далеч от плена на тъмната и безрадостна къщурка, волният ѝ дух препускаше на свобода.

И тогава, в една мразовита нощ, след десет седмици в планините, по-малкият син на Снежно цвете заспа, сгушен край огъня, и не се събуди. Не зная какво го уби — болест, гладът или студът, — ала в ранната утринна светлина открихме тялото му, покрито със скреж, а лицето му бе леденосиньо. Жалните вопли на Снежно цвете отекнаха

над околните възвишения, ала касапинът прие нещастieto най-тежко. Той притискаше телцето на момчето в обятията си, а по бузите му се стичаха сълзи, които прокараха браздулицы през напластяваната със седмици мръсотия. Бе безутешен. Не желаше да се раздели с момчето. Не чуваше жена си, нито дори майка си. Заравяше лице в детското телце, опитвайки се да заглуши молбите им. Дори когато мъжете от нашата групичка го обградиха, закриха го от погледа ни и го заутешаваха с тихи слова, той не отстъпи. Току вдигаше лице към небето и изкрещяваше: „Как можах да загубя скъпоценното си момче?“. Въпросът, напирал из разбитото сърце на касапина, се повтаря често в историите и песните на *нюшу*. Хвърлих поглед към лицата на жените около огъня и забелязах в тях неизречен въпрос: нима бе възможно един мъж, този касапин, да изпитва също такава отчаяние и горест, каквато чувстваме ние, жените, когато изгубим дете?

Той продължи да седи така в течение на два дни, докато ние, останалите, пеехме траурни песни. На третия ден стана, притисна телцето на сина си към гърдите си, стрелна се през групичките край огньовете и изчезна в гората, в която двамата бяха бродили толкова пъти. Върна се след два дни без тялото. Когато Снежно цвете го попита къде е погребан синът ѝ, касапинът се обърна и я удари с такава жестокост, че тялото ѝ изхвърча на няколко метра и се приземи с тупване върху твърдия сняг.

Продължи да я бие така свирепо, че тя пометна сред фонтан от черна кръв, която оплиска ледените склонове, ограждащи бивака ни. Бременността ѝ не бе твърде напреднала и затова не открийме плода, ала касапинът бе убеден, че бе отървал света от поредното момиче. „Няма нищо по-коварно от женското сърце“, нареждаше той отново и отново, все едно не бяхме чували тази поговорка. Ние просто продължавахме да се грижим за Снежно цвете — събувахме панталоните ѝ и ги перяхме с вода от разтопен сняг, почиствахме бедрата ѝ от кръвта и спирахме гнилочта, която продължаваше да изтича между краката ѝ с пълнежа от един от сватбените ѝ юргани — и никога не вдигахме поглед към него и не повишавахме глас.

Сега си мисля, че бе цяло чудо, дете Снежно цвете оцеля през онези две последни седмици от изгнаничеството ни в планината, докато безучастно се оставяше да я пребиват от бой. Изнемощя от

кръвозагубата при помятането. Тялото ѝ бе насинено и смазано от ежедневните удари, които съпругът ѝ сипеше върху нея. Питате се защо не го спрях? Веднъж вече бях надделяла над него. Защо не и сега? Именно понеже бях господарката Лу, не бе във властта ми да сторя повече за нея. Той бе як физически и не се колебаеше да използва силата си. Аз бях жена, която, въпреки високото си положение, бе сама. Бях безпомощна. Двамата знаехме това много добре.

В най-тежкия за моята *лаотун* момент осъзнах колко ми липсва съпругът ми. За мен огромна част от съвместния ни живот се бе въртяла около дълга и ролята, която се очакваше да изпълняваме. Съжалявах за всички случаи, в които не се бях показала като достойна за него съпруга. Зарекох се, че ако оцелея, ще стана жена, която наистина да заслужава господарския си сан, вместо да съм просто участничка в представление. Желаех това и си наложих да го постигна, но не преди да се покажа като далеч по-безмилостна и жестока от съпруга на Снежно цвете.

Ние, жените от групичката под дървото, продължавахме да се грижим за нея. Промивахме раните ѝ с възвряла снежна вода, за да попречим на развиването на инфекция, превързвахме ги с плат, откъснат от дрехите, покриващи собствените ни тела. Другите поискаха да ѝ приготвим супа от костен мозък от улавяните от касапина животни. Когато им напомних, че е вегетарианка, започнахме да се редуваме да обикаляме из гората в търсене на кора, треви и корени. Приготвихме ѝ горчив бульон и я хранехме с лъжичка. Пеехме ѝ утешителни песни.

Но думите и действията ни не ѝ носеха покой. Престана да спи. Седеше край огъня, обвила ръце около свитите си колене. Цялото ѝ тяло се разтърсваше от раздиращо вътрешностите ѝ отчаяние. Никоя от нас нямаше чисти дрехи, но поне се бяхме опитвали да поддържаме спретнат вид. Снежно цвете се бе занемарила напълно. Не си правеше труда да натрива лицето си с буца сняг или да изтърка зъбите си в подгъва на туниката си. С разпуснатата си коса ми напомняше за нощта, когато свекърва ми бе поразена от болестта. Все повече заприличваше на третата снаха в същата онази нощ — отсъстваща духом, със зареяно някъде много далеч съзнание.

Всеки ден тя се изтръгваше от вцепенението край огъня и тръгваше да броди из снежната планина. Носеше се като сомнамбул, залутана, блуждаеща, без опора. Всеки ден аз я съпровождах непоканена, хванала я през ръка, и двете се олюлявахме по заледените скали върху златните си лотоси, докато краката ѝ неусетно я отведяха до ръба на скалата, където изливаше скръбта си в ширналия се простор, а силният северен вятър отнасяше риданията ѝ.

Бях ужасена, в главата ми непрекъснато отекуваше натрапчивият спомен за страховитите писъци на жените, които намираха смъртта си в дълбоката бездна по време на бягството ни в планините. Снежното цвете не познаваше моите тревоги. С взрян отвъд скалите поглед тя наблюдаваше ястребите, които се носеха по планинските ветрове. Спомних си колко често бе говорила за летене. Колко лесно би било за нея да прекрачи отвъд ръба на скалата. Ала аз бях неотлъчно до нея, никога не пусках ръката ѝ.

Опитвах се да ѝ говоря за неща, които биха я върнали на земята. Да кажем, подхвърлях нещо от рода на: „Ти ли предпочиташ да разговаряш с госпожа Уан за дъщерите ни, или аз да го сторя?“. Когато не ми отговаряше, опитвах с нещо друго: „Живеем толкова близо една до друга. Защо да чакаме момичетата да подпишат договора си, за да се срещнат? Трябва да дойдете у нас за по-дълго. Ще бинтоваме краката им заедно. Така те ще пазят спомен и за тези дни“. Или: „Виж, снежно цвете. Пролетта идва и скоро ще напуснем това място“. Десет дни тя отвръщаше само едносрично.

И ето че на единайсетия ден, свървайки внезапно към ръба на скалата, тя най-сетне проговори:

— Изгубих пет деца и всеки път съпругът ми винеше мен. Той винаги стаява безсилието си в юмруците си, неговото оръжие. Когато им е нужен излаз, се изсипват върху мен. Мислех, че ми е гневен, задето зачевам момичета. Но сега синът ми... Скръб ли е било това, което е изпитвал при всяка загуба? — Тя замълча и наклони глава, опитвайки се да проумее. — Във всеки случай има нужда да излее стаеното в юмруците си върху нещо — заключи тя отчаяно.

Това значеше, че побоите му над нея датираха от първата година на съвместния им живот. Макар подобни действия да бяха широко разпространени и общоприети по нашия край, ме заболя, че тя бе прикривала това толкова добре и така дълго от мен. Бях вярвала, че

пomeжду ни повече няма да има тайни и лъжи, но този път това не ме разстрои. Вместо това изпитах вина, задето така дълго бях пренебрегвала белезите за нещастieto на сродната ми душа.

— Снежнo цвете...

— Не, чуи ме. Мислиш си, че съпругът ми таи злина в сърцето си, но той не е лош човек.

— Отнася се с теб, все едно не си човек...

— Лилия — предупреди ме тя, — той ми е съпруг. — После мислите й се потопиха в още по-мрачни селения. — Отдавна желая смъртта, ала винаги някой е наблизо.

— Не говори така.

Тя не ми обърна внимание.

— Колко често се замисляш за съдбата? Аз го правя почти всеки ден. Ами ако майка ми не се бе омъжила за баща ми? Ако той не се бе пристрастил към опиума? Ако не ме бяха омъжили за касапин? Ако се бях родила момче? Щях ли да успея да спася семейството си? О, Лилия, винаги толкова съм се срамувала пред теб заради положението си...

— Аз никога...

— От първия миг, когато стъпи в родния ми дом, виждам у теб съжаление. — Тя поклати глава да не я прекъсвам. — Не го отричай. Само ме изслушай. — Тя замълча за миг, преди да продължи. — Гледаш ме и си мислиш колко ниско съм паднала, но онова, което сполетя майка ми, бе далеч по-лошо. Помня, когато бях малка, как тя по цели дни и нощи плачеше горко. Сигурна съм, че е искала да умре, но не би ме изоставила. А после, когато заживях в дома на съпруга си, не е пожелала да напусне баща ми.

Разбрах накъде бие и рекох:

— Майка ти никога не позволи сърцето й да се изпълни с озлобление. Никога не се предаде...

— Последва баща ми на улицата. Никога не ще разбере какво се е случило с тях, но съм сигурна, че не си е позволила да умре, преди той да си отиде. Минаха дванайсет години. Много често съм се питала дали не можех да й помогна. Могла ли е да потърси помощ при мен? Отговарям си така: мечтаех да се омъжа и да намеря щастието си далеч от болестта на баща ми и мъката на майка ми. Не знаех, че ще съм просякиня в дома на съпруга си. После научих как да го накарам да

носи у дома храна, която бих сложила в уста. Виж, Лилия, има неща, които не ни казват за мъжете. Можем да им дарим щастие, като им покажем, че ни доставят удоволствие. А знаеш ли, това носи наслада и за жената, ако го поиска. — Думите ѝ звучаха като приказките на стариците, които обичат да плашат момичетата преди женитбата им.

— Не е нужно да ме лъжеш. Аз съм твоята сродна душа. Можеш да си честна с мен.

Тя откъсна поглед от облаците и за един много кратък миг ме погледна така, като че не ме познава.

— Лилия — в гласа ѝ прозвучаха тъга и съчувствие, — имаш всичко и все пак нямаш нищо.

Думите ѝ ме жегнаха, но не можах да се замисля върху тях, понеже тя продължи със следното признание.

— Аз и съпругът ми не спазвахме правилата, отнасящи се до нечистите дни след раждането. И двамата желяехме още синове.

— Синовете показват стойността на жената...

— Но виждаш какво се случва. От утробата ми излизат твърде много момичета.

На този неоспорим факт имах практичен отговор.

— Не им е било писано да живеят — казах. — Бъди благодарна, защото със сигурност нещо не им е било наред. На нас, жените, ни остава само да продължаваме да опитваме...

— О, Лилия, когато ми говориш така, главата ми се изпразва. Чувам само вятъра, който шуми в короните на дърветата. Усещаш ли как земята иска да се разтвори под нозете ми? Трябва да се връщаш. Остави ме да ида при майка си...

Бяха изминали много години, откакто тя бе загубила първата си дъщеря. Тогава не бях способна да разбера скръбта ѝ. Но сега, когато бях познала повече от несгодите на живота, виждах нещата в различна светлина. Ако е напълно приемливо вдовица да се обезобрази или да се самоубие, за да опази достойнството на семейството на съпруга си, защо една майка да не бъде доведена до също толкова крайно действие при загубата на едно или повече деца? Ние сме техни хранилници. Обичаме ги. Гледаме ги, когато са болни. Ако са момчета, ги подготвяме да направят първите си стъпки в света на мъжете. Бинтоваме нозете на дъщерите си, научаваме ги на женския тайнопис и ги възпитаваме да бъдат добри съпруги, снахи и майки, за да намерят

своето място в горните стаи на бъдещите си домове. Но никоя жена не бива да надживява децата си. Това е против законите на природата. Ако това се случи, защо тя да не пожелае да скочи от някоя скала, да се обеси на някое дърво или да се нагълта с луга?

— Всеки ден стигам до едно и също заключение — призна Снежно цвете, загледана в долината далеч под нас. — Ала тогава се сещам за леля ти. Лилия, помисли си колко е страдала и колко малко разбиране сме проявявали към мъката ѝ.

Отговорих с истината:

— Страдала е ужасно, но мисля, че намираше утеха у нас.

— Помниш ли колко мила бе Красива луна? Колко скромна бе дори в смъртта си? Помниш ли, когато леля ти се прибра и застана над тялото ѝ? Ние всички се бяхме водили от собствените си чувства, затова бяхме повили лицето на Красива луна. Леля ти не можа да се прости с дъщеря си. Защо постъпихме толкова жестоко?

Можех да кажа, че гледката на трупа на Красива луна бе прекалено жесток спомен за една майка. Ала рекох:

— Ще ѝ гостуваме при първа възможност. Тя ще се зарадва да ни види.

— Теб, може би — отговори Снежно цвете, — но не и мен. Прекалено много ѝ напомням за нея самата. Ала знай, всеки ден мисълта за нея ми дава сили да търпя.

Тя издаде брадичка напред, за последен път обхвана с поглед мъгливите хълмове и каза:

— Мисля, че трябва да се връщаме. Виждам, че ти е студено. А и искам да ми помогнеш да напиша нещо.

Бръкна в туниката си и извади ветрилото:

— Взех го със себе си. Страхувах се бунтовниците да не изгорят дома ни и да го унищожат.

Очите ѝ се впиха в моите. Отново бе дошла на себе си. Изпусна въздишка и поклати глава.

— Зарекох се повече да не те лъжа. Истината е, че мислех, че тук ще намерим смъртта си. Исках да е с нас.

Тя дръпна ръката ми.

— Отдалечи се от ръба, Лилия. Страх ме е, като те гледам.

Върнахме се обратно в лагера, където с подръчни средства направихме мастило и четка. Измъкнахме два полуизгорели дънера от

огъня и ги оставихме да изстинат, после изстъргахме овъглената дървесина с камък и грижливо събрахме пращеца. Разредахме го с вода, в която бяхме възврели корени. Получената смес не бе тъмна и плътна като истинското мастило, но щеше да свърши работа. След това разхлабихме ръба на една кошница, измъкнахме бамбукова сламка и я подстрихме колкото можахме. Тя щеше да ни послужи вместо четка. Като се редувахме, описахме върху ветрилото пътуването, загубата на сина на Снежно цвете и на нероденото ѝ дете, мразовитите нощи и благодатта на приятелството. Когато приключихме, Снежно цвете нежно го затвори и го затъкна обратно в туниката си.

Тази нощ касапинът не би моята *лаотун*. Вместо това поиска и получи своите нощни забавления. После Снежно цвете се върна от нашата страна на огъня, мушна се под сватбения си юрган и се сви до мен, с длан върху лицето ми. Умората от редицата безсънни нощи я победи и скоро тялото ѝ се отпусна. Преди да се унесе, прошепна:

— Той ме обича по свой начин. Сега всичко ще бъде по-добре. Ще видиш. Сърцето му е омекнало.

А аз си помислих, да, до следващия път, когато излее скръбта или гнева си върху обичното същество, легнало до мен.

На следния ден получихме вест, че вече е безопасно да се върнем по селата си. След три месеца в планината ми се ще да кажа, че смъртта бе останала зад нас. Но не бе така. Наложих се да минем покрай всички онези, които бяха изостанали по пътя при бягството ни. Видяхме телата на мъже, жени, деца и бебета, силно разложени от природните сили, пировете, които си бяха устройвали с тях дивите животни, и тлението на плътта. Бели кости блестяха под ярките слънчеви лъчи. По дрехите останките биваха незабавно разпознавани и често до нас достигаха писъци на угризение, когато оцелелите намираха телата на изоставените си близки.

И като че това не стигаше, мнозина измежду нас бяха толкова слаби, че смъртта бе неизбежна — именно сега, в последния етап от премеждието, когато почти се бяхме добрали до домовете си. Най-често това бяха жени, които погиваха при слизането от планината. Крепейки се на миниатюрните си стъпала, ние трудно пазехме равновесие, понеже горната част на телата ни натежаваше и ни повличаше към бездната, спускаща се вдясно от нас. Този път на дневната светлина не само чувахме техните писъци, но и виждахме

размаханите им ръце, напразно биещи из въздуха в опит да се задържат. Ден по-рано щях да съм сериозно обезпокоена за Снежно цвете, но сега тя внимателно поставяше единия си крак пред другия със съсредоточено изражение на лицето.

Касапинът носеше майка си на гръб. Веднъж, при гледката на жена, която повиваше тленните останки на детенцето си, за да го погребее, както подобава, Снежно цвете се отдръпна колебливо назад и краката ѝ изневериха. Тогава той спря, свали майка си на земята и хвана жена си за лакътя.

— Моля те, не спирай — умоляваше я нежно. — Скоро ще стигнем при колата. До Дзинтиен ще пътуваш в нея.

Когато тя отказа да откъсне очи от майката с мъртвото дете, той добави:

— Ще се върна през пролетта и ще донеса костите му у дома. Обещавам ти, той ще бъде при нас.

Снежно цвете изпъна рамене и си наложи, макар и неохотно, да прекрачи жената с мъничкия вързоп.

Колата не бе на мястото, където бяхме спрели. Тя, както и много други неща, изоставени при бягството ни преди три месеца, бе откъсната или от бунтовниците, или от Великата армия от Хунан. Но щом планинската местност отстъпи пред равните поля, привлечени от близостта на домовете си, ние забравихме за болящите ни, кървящи и омаломощени от глад тела. Дзинтиен бе невредим, доколкото можех да преценя. Помогнах на майката на касапина да влезе в къщата и отново излязох пред прага. Искях у дома. Знаех, че след като бях стигнала дотук, можех да извървя останалите няколко *ли* до Тункоу, но вместо това касапинът изтича да съобщи на съпруга ми, за да ме вземат.

Щом той тръгна, Снежно цвете ме сграбчи:

— Ела — каза тя, — нямаме много време.

Дръпна ме в къщата, макар очите ми да жадуваха да следват фигурката на касапина, която тичаше по пътя към селото ми.

Когато се качихме горе, тя рече:

— Някога ми стори голяма добрина, като ми помогна да довърша чеиза си. Сега мога да ти се отплатя мъничко.

Отвори един сандък и измъкна отвътре тъмносиня връхна дреха, чиято предница бе гарнирана с бледосиня коприна с изтъкани

облачета. Разпознах в тази декорация костюма, с който бе пременена при първата ни среща. Тя ми я подаде.

— За мен ще бъде чест, ако я носиш, когато се срещнеш със съпруга си.

Виждах колко зле изглежда Снежно цвете, но не се бях замисляла какъв ли ще се стори моят външен вид на съпруга ми. Не бях сваляла бледолилавата си дреха с бродерия от хризантеми цели три месеца. Не само одеждите ми бяха мърляви и опърпани. Когато се погледнах в огледалото, докато се топлеше вода, за да се изкъпя, видях напластени върху лицето си следите от три месеца живот сред кал и сняг под безмилостните лъчи на планинското слънце.

Имах време да измия само онези части на тялото, които мъжът ми щеше да види или подуши най-напред — дланите, ръцете, лицето, врата, подмишниците и мястото между краката. Снежно цвете вложи всичките си усилия, за да прибере мръсната сплъстена маса, в която се бе превърнала косата ми, на кок, след което го уви с чиста кърпа. Тъкмо когато ми помагаше да обуя чифт панталони от чеиза й, се зачу приближаващо се чаткане от копитата на пони и скърцането на колела. Тя бързо закопча туниката. Намирахме се лице в лице. Положи дланта си върху квадрата от бледосиня коприна на гърдите ми.

— Прекрасна си — каза.

Пред мен стоеше съществото, което ми бе по-скъпо от всеки друг на света. Но се тормозех от онова, което бе казала в планината: че я съжалявам заради положението й. Не исках да си отида, без да й обясня.

— Никога не съм смятала, че си — помъчих се да намеря деликатни думи, но накрая се отказах, — че стоиш по-долу от мен.

Тя се усмихна. Сърцето ми туптеше под допира на ръката й.

— Нали каза без лъжи.

Тогава, преди да успея да изрека нещо, чух гласа на съпруга си да ме вика:

— Лилия! Лилия! Лилия!

При този звук аз хукнах, да, хукнах, надолу по стълбите и навън. Когато го видях пред себе си, паднах на колене и положих глава в краката му, ужасно притеснена от вида и миризмата си. Той ме вдигна и ме прегърна в обятията си.

— Лилия, Лилия, Лилия... — повтаряше с приглушен глас, като не спираше да ме целува отново и отново, забравил, че не сме сами.

— Далан... — никога преди не бях изричала името му.

Той ме хвана за раменете и ме отдалечи от себе си, за да разгледа лицето ми. В очите му проблеснаха сълзи, после отново ме привлече и притисна до тялото си.

— Трябваше да изведа всички от Тункоу — обясни той. — А после да се погрижа децата ни да отпътуват безопасно.

Тези действия, които тогава не ми бяха съвсем ясни, бяха онова, което превърна съпруга ми от сина на добрия и благороден управител на селото в негов високоуважаван приемник по заслуги.

Тялото му потрепери, когато добави:

— Търсих те многократно.

В песните, които ние жените пеем, много често се казва: „Не изпитвах чувства към съпруга си“ или пък „Съпругът ми нямаше чувства към мен“. Тези популярни стихове се повтарят в припев след припев, ала в онзи ден аз изпитвах дълбоки чувства към мъжа си и той към мен.

Последните мигове в Дзинтиен преминаха като в мъгла. Съпругът ми възнагради щедро касапина. Аз и Снежно цвете се прегърнахме. Тя предложи да взема ветрилото със себе си, но аз поисках да го задържи, защото нейната скръб едва бе отминала, а аз бях преизпълнена с щастие. Сбогувах се със сина ѝ и обещах да му изпратя няколко книги, за да изучава мъжкото писмо. Накрая се наведох към дъщеря ѝ и казах:

— Много скоро пак ще се видим.

После се качих на колата и съпругът ми дръпна юздите на понито. Погледнах назад към Снежно цвете, помахах ѝ и се обърнах напред към Тункоу, където бяха моят дом, семейството ми, животът ми.

---

[1] Висш китайски сановник, управител на област. — Б.пр. ↑

ЗАКЛЕЙМЯВАЩОТО ПИСМО

Из щелия окръг хората градяха наново живота си. Оцелелите бяха преминали през много сурови изпитания — първо епидемията, а после и въстанието. Бяхме душевно изтощени и силно намалели, но бяхме благодарни, че сме оживели. Постепенно започнахме да възвръщаме теглото си. Мъжете се завърнаха на полето, синовете ни — към ученето, а жените и момичетата се оттеглиха в своите покои и се отдадоха на бродирание и тъкане. Всички вървахме напред, окрилени от късмета си.

Понякога в миналото бях проявявала интерес към света на мъжете. Ала сега си дадох дума никога повече да не пристъпвам в него. Било е писано да прекарам живота си в горните стаи. Радвах се отново да видя лицата на етървите си и очаквах с нетърпение дългите следобеди заедно, изпълнени със занимания като бродирание, пиене на чай, пеене и разказване на истории. Но това не можеше да се сравнява с щастието да се срещна с децата си. Три месеца бяха цяла вечност в техните, а и в моите очи. Бяха пораснали и променени. Най-големият ми син бе навършил дванайсет, докато бяхме разделени. В главния град на окръга, който бе под закрилата на императорската армия, далеч от хаоса, той бе учил много упорито. Бе усвоил най-важния урок: всички учени хора, независимо къде живеят или какъв диалект говорят, четат едни и същи текстове и полагат едни и същи изпити. По този начин из цялата империя се поддържат предаността, почтеността и единният мироглед. Дори далеч от столицата, в затънтени краища като нашия, местните управници, получили еднакво обучение, помагаша на хората да разберат отношенията между тях и императора. Ако синът ми усърдно следваше пътя, който бе поел, един ден със сигурност щеше да се яви на изпитите за държавни чиновници.

През тази година със Снежно цвете се виждахме по-често, отколкото като момичета. Съпрузите ни не се опитваха да ни спрат, макар въстанието да продължаваше да бушува из други райони на страната. След всичко случило се мъжът ми смяташе, че в дома на касапина съм на сигурно място, а пък съпругът на Снежно цвете

окуражаваше посещенията ѝ в нашия дом, тъй като тя винаги се завръщаше с дарове от храна, книги и пари. По време на гостуванията си двете деляхме едно легло, а мъжете ни се преместваха временно другаде, за да разполагаме с време насаме. Касапинът не посмя да възрази, след като съпругът ми бе уважил желанието ни. Но и как биха могли да попречат на нашите гостувания, нощите заедно, тайните, споделяни шепнешком? Не се бояхме от слънце, дъжд или сняг. Покорствай, покорствай, покорствай, пък прави каквото си си наумила.

Двете продължихме срещите си в Пууей по време на фестивалите, както винаги досега. Компанията на леля и чичо, чиято неизменна добрина им бе спечелила обич и уважение в семейството, ѝ действаше добре. Леля бе многообичната „баба“ на купчина „внуци“. Сега чичо бе заел по-високо положение, отколкото докато баща ми бе жив. По-големият ми брат се нуждаеше от съветите му както за полската работа, така и за домашното счетоводство, а за чичо бе чест да го напътства. За тях двамата с леля залезът на живота бе белязан от щастлив край, какъвто никой не си бе представял.

Тази година благодарностите, които поднесохме със Снежно цвете на олтара на Гупо, извираха от съкровената ни същност. Направихме жертвоприношения и коленичихме в знак на признателност, задето ни бе съхранила през тази зима. После, хванати за ръце, отидохме на сергията за таро. Там по време на обичайната си гощавка правихме планове за бъдещето на дъщерите ни и обсъждахме методите на бинтоване, с които се постигат съвършени златни лотоси. Щом се върнахме обратно в домовете си, подготвихме превръзки, купихме успокояващи билки, избродирахме миниатюрни обувчици, които щяхме да принесем на олтара на Гуанин, направихме топки от лепкав ориз като дар на Изящноногата девица и започнахме да храним дъщерите си с кнедли с червен боб, за да омекнат костите на стъпалата им. Всяка от нас поотделно разговаря с госпожа Уан за съюза между двете момичета. Когато се срещнахме отново, сравнихме разказите си и се смяхме на леля ѝ, която си бе същата като едно време, с напудреното си лице и лукави методи.

Дори сега, когато си припомням онези месеци от пролетта и ранното лято, виждам колко безметежно бе щастието ми. Имах семейството си и сродната си душа. Както казах, продължавах напред. Но не така бе за Снежно цвете. Тя не можа да си възвърне предишното

тегло. Едва се докосваше до храната — няколко зрънца ориз, две хапки зеленчуци, — като предпочиташе да пие чай. Кожата ѝ отново стана бледа, ала бузите ѝ си останаха хлътнали. Когато ме посети в Тункоу и ѝ предложих да гостуваме на старите ѝ приятелки, тя любезно отказа под предлог, че няма да искат да я видят или няма да я помнят. Досаждах ѝ, докато накрая се съгласи следващата година да ме придружи на седенкуването в дома на една девойка от рода Лу, която се падаше внучка на втора братовчедка на Снежно цвете и моя съседка.

През следобедите ми правеше компания, докато бродирах, но самата тя седеше взряна отвъд решетестия прозорец и отнесена някъде далеч. Като че през онзи последен ден в планините бе скочила от скалата и сега пропадеше безмълвно в пропастта. Виждах скръбта ѝ, но отказвах да приема истината. Съпругът ми ме предупреди на няколко пъти.

— Ти си силна — ми каза една нощ, след като Снежно цвете се бе завърнала в Дзинтиен. — Оцеля в планините и всеки ден ме правиш все по-горд със способностите си да управляваш дома и с примера, който даваш на жените в селото. Ала ти, и моля те, не ми се сърди за това, което ще ти кажа, си сляпа, щом става дума за Снежно цвете. Тя е като теб във всичко. Може би това, което се е случило през изминалата зима, е било твърде много за нея. Не я познавам добре, но сигурно осъзнаваш, че под привидната ѝ смелост се крие голяма мъка. Много години ти бяха нужни, за да разбереш, че не всички мъже са като съпруга ти.

Фактът, че той споделяше това с мен, ме засрами дълбоко. Не, всъщност не. По-скоро се подразних, че се осмели да се бърка в работи, принадлежащи на вътрешния женски свят. Ала не спорих с него, защото не ми подобаваше. Въпреки това на себе си трябваше да докажа, че греша, а аз съм права. При следващото посещение на Снежно цвете започнах да я наблюдавам по-внимателно. Вслушвах се, наистина се вслушвах в нея. Животът ѝ се бе влошил. Свекърва ѝ бе намалила дажбата ѝ от храна и ѝ позволяваше едва една трета от ориза, нужен на човек да оцелява.

— Храня се само с рядка оризова каша — рече тя, — но не се оплаквам. Напоследък нямам апетит.

Още по-лошо, касапинът не бе спрял с побоищата.

— Ти каза, че повече няма да те докосва — възразих, не желаейки да повярвам това, което съпругът ми бе прозрял така ясно.

— Какво мога да сторя, ако ми се нахвърли? Не мога да му отвърна. — Снежно цвете седеше срещу мен, бродерията лежеше в скута ѝ отпусната и смачкана като коричка на тофу.

— Защо не ми каза?

Тя ми отговори с въпрос:

— Защо да те тревожа с неща, които не можеш да промениш?

— Можем да променим съдбата, ако упорстваме — рекох. — Аз промених живота си. И ти можеш.

Тя ме гледаше с плах поглед.

— Колко често? — попитах, опитвайки се да запазя гласа си спокоен, макар да бях разстроена от факта, че съпругът ѝ още я тормози, ядосана, че го приемаше толкова безучастно, и наранена, че не го бе споделила с мен за сетен път.

— Зимата в планината го промени. Промени всички ни. Нима не го виждаш?

— Колко често? — настоях аз.

— Не съм добра съпруга в много отношения...

С други думи, биеше я по-често, отколкото ѝ се искаше да признае.

— Искам да се преместиш да живееш тук — казах.

— Най-тежкото провинение за една жена е да изостави семейството си — отговори тя. — Знаеш го.

Така беше. Напускането на семейството се наказваше със смърт от ръката на съпруга.

— А пък и — продължи Снежно цвете — никога не бих изоставила децата си. Синът ми се нуждае от закрила.

— Със собственото ти тяло ли? — попитах.

Какво можеше да ми отговори?

С яснотата на осемдесетте си години разбирам, че отвърнах на отчаянието ѝ с прекалена раздразнителност. В миналото, всеки път щом не бях сигурна как да приема нещастieto на сродната си душа, аз я подтиквах да следва общоприетите в женския свят правила и традиции, за да противодейства на нещастията, които я сполитаха. Този път отидох по-далеч, като изградих стратегия, с помощта на която тя трябваше да подчини съпруга си, като вярвах, че жената, родена под

знака на Коня, е в състояние чрез упоритостта си да промени нещата. С една безполезна дъщеря и необичан първороден син трябваше пак да се опита да забременее. Трябваше да се моли повече, да яде подходящите храни и да потърси билкар за специални отвари, за да си осигури син. Ако дареше съпруга си с това, което желаше, той щеше да си припомни стойността ѝ. Но това не бе всичко...

До времето, когато настъпи фестивалът на духовете на петнайсетия ден от седмия лунен месец, аз редовно бях обсипвала Снежно цвете с въпроси, които тя трябваше да разчете като предложения как би могла да подобри положението в дома си. Защо не се опита да бъде по-добра съпруга? Защо не се помъчи да ощастливи мъжа си, както зная, че умее? Ами да нащипе страните си, за да възвърне руменеца им? Защо не започне да се храни повече, за да е по-жизнена? Защо да не се прибере още сега у дома, да коленичи пред свекърва си, да ѝ приготви специални гозби, да ѝ ушие дрехи, да ѝ пее песни, да стори всичко необходимо, за да направи старините ѝ честити? Защо не се старае повече да оправи нещата? Мислех си, че давам полезни съвети, но нямах нейните грижи и тревоги. Все пак бях господарката Лу и си вярвах, че съм права.

Така че, когато се изчерпаха напътствията ми за живота ѝ в нейния дом, започнах да я разпитвам за времето, прекарано в моя. Не е ли щастлива да бъде с мен? Не е ли харесала копринените одежди, които ѝ дадох? Не е ли предала подаръците, които семейство Лу бяха изпратили на съпруга ѝ в знак на вечната им признателност, с подobaващо уважение, така че той да бъде доволен от нея? Не се ли радва, че съм наела учител, който да преподава четене и писане на момчетата на възрастта на сина ѝ в Дзинтиен? Не разбира ли, че като направим дъщерите си сродни души, ние ще променим съдбата на Пролетна луна, подобно на моята?

Ако наистина ме обича, не може ли да стори като мен — да се обгради от условностите, които защитават нас, жените, за да подобри окаяното си положение? На всичко това тя отвърщаше с въздишка и кимане. Този неин отговор ме правеше още по-нетърпелива. Настъпателно я засипвах с въпроси и добре обмислени доводи, докато тя не се предаде и не обеща да действа според напътствията ми. Но не

го стори и следващия път разочарованието ми от нея бе още по-явно. Не разбирах, че неустрашимият кон от детството на Снежно цвете бе сломен духом. Бях достатъчно упорита да си вярвам, че мога да излекувам окуцял кон.

Животът ми се промени завинаги на петнайсетия ден от осмия лунен месец през шестата година от царстването на император Сиенфън. Бе настъпил Празникът в средата на есента. Оставаха няколко дни до началото на бинтоването на краката на дъщерите ни. Тази година Снежно цвете трябваше да ми гостува с децата си, но не те се появиха на прага на дома ми. Вместо това дойде Лотос, една от жените в групичката под короната на дървото през изминалата зима. Поканих я на чай в женските покои.

— Благодаря ви — рече тя, — но съм в Тункоу да навестя семейството си.

— Семейството винаги е щастливо да приветства омъжената си дъщеря — отговорих с обичайната изтънченост. — Сигурна съм, че ще са щастливи да ви видят.

— Аз също — каза тя, като се пресегна към кошницата с лунни кекчета, която бе провесена на едната ѝ ръка. — Нашата обща приятелка ме помоли да ви предам нещо.

Тя измъкна продълговато тънко пакетче, повито в парче сиво-зелена коприна, която наскоро бях подарила на Снежно цвете. Лотос ми го подаде, пожела ми всичко хубаво и полюлявайки се, пое надолу по уличката, докато се скри зад ъгъла.

Познах какво държа в ръцете си по формата, но не можех да проумея защо, вместо да дойде, Снежно цвете бе изпратила ветрилото. Отнесох вързопчето в горната стая и изчаках, докато етървите ми излязат да раздадат лунни кекчета на приятелите ни в селото. Изпратих с тях и дъщеря си под предлог, че трябва да се наслаждава на последните дни преди бинтоването. Щом излязоха, седнах на стола си до прозореца. Смътна светлина се процеждаше през решетката и хвърляше върху масичката ми плетеница от листа и лозници. Дълго се взирах в пакета, преди да го отворя. Откъде разбрах, че трябва да се боя? Най-накрая разгънах последователно първо единия, а после другия край на зелената коприна и ето че пред погледа ми се разкри ветрилото. Взех го. После бавно го разтворих гънка по гънка. До

записа с мастило от стрити въглени, направен в нощта преди слизането от планината, се спускаше нова колонка йероглифи.

„Твърде много грижи ми тежат“, бе написала Снежно цвете. Почеркът ѝ винаги е бил по-изящен от моя и чертиците, напомнящи крачета на комарче, бяха толкова тънки и фини, че крайчетата им се виеха в нищото. „Не мога да съм каквато ме искаш. Вече не ще е нужно да слушаш моите болки. Три посестрими ми дадоха дума да ме обичат такава, каквато съм. Пиши ми не с утешения, както досега, а за да си припомним щастливите си момичешки години“. И това бе всичко.

Като че кинжал прониза тялото ми. Стомахът ми подскочи от изненадващия удар и се сви на тревожна топка. Да я обичат? Наистина ли пишеше за любовта между нея и тези посестрими в нашето тайно ветрило? Озадачена и обърквана, отново прочетох редовете. Три посестрими ми дадоха дума да ме обичат. Та ние се бяхме вrekli една на друга като *лаотун*, това бе брак между душите, способен да преодолява огромни разстояния и продължителна разлъка. Нашият съюз трябваше да е по-значим от връзката със съпруг. Бяхме направили оброк за взаимна вярност и преданост до смъртта. Мисълта, че явно се отрича от обета помежду ни заради някакви посестрими, ме нарани безумно. А предположението, че някак си бихме могли да останем приятелки, буквално спря дъха ми. За мен словата ѝ бяха десет хиляди пъти по-тежки, отколкото, ако сега съпругът ми дойдеше и ми съобщеше, че си е взел наложница. Та нали самата мен ме бяха канили да стана част от следбрачен съюз. Свекърва ми ме бе насърчавала много настойчиво, а аз бях плела кроежи и заговорничила, за да задържа Снежно цвете в живота си. Нима сега тя ме отхвърляше? Изглежда, че тя, жената, към която изпитвах съкровена любов, за която милеех и на която се бях вrekла за цял живот, не ми отвърщаше със същото.

Тъкмо когато си помислих, че потресът ми не би могъл да бъде по-дълбок, осъзнах, че трите посестрими, за които ставаше дума, сигурно бяха жените от нейното село, с които живяхме в планините. Прехвърлих в ума си всичко, което се бе случило миналата зима. Дали не бяха замисляли да ми я отнемат още от онази първа нощ и затова я бяха омайвали с песните си? Дали не бе привлечена от тях, както мъжа — от нова наложница, която е по-млада, по-красива и по-нежна от

преданата съпруга? Дали постелята на тези жени не бе по-топла, телата им — по-стегнати, а разказите им по-завладяващи? Дали в лицата им не четеше, че не таят очаквания и не я обвързват с отговорности?

Това бе напълно непозната за мен болка, която пронизваше, гореше, изтерзаваше тялото ми, по-ужасна от родилните мъки. После нещо в мен се пречупи. Започнах да се държа не като малкото момиче, което се бе влюбило в Снежно цвете, а като господарката Лу, жената, която вярваше в силата на правилата и условностите да омиротворят ума. Бе по-лесно да клеймя нейните недостатъци, отколкото да се отдам на чувствата, които бушуваха в мен.

Винаги се бях отнасяла снизходително към Снежно цвете от любов. Но щом се втренчих в слабостите ѝ, изведнъж в главата ми се очерта нескончаем низ от фалш, заблуди и предателства. Спомних си всички нейни лъжи — за родния ѝ дом, за семейния ѝ живот, дори за побоите, нанасяни ѝ от съпруга ѝ. Не само че не бе сродна душа, но дори и не бе добра приятелка. Като такава би трябвало да е честна и открита. И като че това не стигаше, аз позволих спомените от последните няколко седмици да нахлуят в мен. Снежно цвете се бе възползвала от парите и положението ми, за да получи по-хубави дрехи, по-добра храна и да осигури по-добро бъдеще за дъщеря си, като същевременно бе пренебрегвала всичките ми предложения и опити за помощ. Почувствах се измамена и ужасно смешна.

И ето, че се случи нещо изключително странно. В главата ми изплува образът на майка ми. Спомних си как като малко дете търсех обичта ѝ. Тогава смятах, че ако правя всичко, което иска от мен по време на бинтоването, ще си спечеля любовта ѝ. Бях повярвала, че съм я получила, а тя изобщо не бе изпитвала чувства към мен. Също както Снежно цвете, и тя гледаше само собствените си егоистични интереси. Първата ми реакция на лъжите и липсата на уважение от страна на майка ми бе гняв и аз никога не можах да ѝ простя, ала с времето постепенно се отдръпвах все повече от нея, докато накрая не се освободих от властта ѝ над мен. За да съхраня сърцето си, трябваше да сторя същото и със Снежно цвете. Не можех да позволя на никого да узнае, че умирах от терзания при мисълта, че повече не ме обича. А също трябваше да скрия гнева и страданието си, защото това не са качества, подобаващи на една благовъзпитана жена.

Затворих ветрилото и го оставих настрана. Снежно цвете ме бе помолила да ѝ пиша. Не го направих. Измина седмица. Не започнах бинтоването на дъщеря си в уречения ден. Още една седмица. Лотос отново дойде и този път достави писмо, което Юнган ми донесе в горната стая. Разгърнах листа и се взрях в йероглифите. Чертиците ѝ винаги ми бяха напомняли за милувки. Сега ми приличаха на кинжали.

„Защо не ми пишеш? Болна ли си, или ново щастие е почукало на вратата ти? Бинтовах нозете на дъщеря си на двацет и четвъртия ден, както нашите някога. Ти също ли започна на същата дата? Гледам от решетестия си прозорец към твоя. Сърцето ми лети към теб, пеещо от радост за дъщерите ни.“

Прочетох го още веднъж, после поднесох единия край на листа към пламъка на газената лампа. Наблюдавах как ъгълчетата на листа се сбръчкват и думите се превръщат в дим. В идните дни, когато времето захладня и започнах бинтоването на дъщеря си, пристигнаха още писма. Изгорих и тях.

Тогава бях на трийсет и три години. Щях да имам късмет, ако живеех още седем и още по-голям — ако бъдеха седемнайсет. Не можех да понеса болезненото чувство в стомаха си дори още минута, камо ли година или повече. Терзанието ми бе огромно, но аз призовах на помощ онази вътрешна дисциплина, която ме бе превела през мъките на бинтоването, през ужаса на епидемията и зимата в планината. Заех се с, както го нарекох, изрязване на болестта от сърцето си. Винаги щом в ума ми изникнеше образ, свързан със Снежно цвете, аз го обливах с черни краски. Паднеше ли погледът ми върху спомен, го пропъждах, като затварях очи. Ако изплуваше познат аромат, поднасях към носа си цвете, добавях още чесън в уока или извиквах мириса на гладната смърт в планините. Ако спомен бръснеше кожата ми — докосването на дъщеря ми по ръката, дъхът на съпруга ми в ухото ми нощем, вялият полъх на зефира върху гърдите ми, докато се къпя, — аз дерях, търках, удрях плътта си, за да излича паметта ѝ. Бях безжалостна като земеделец след прибирането на реколтата, който изтръгва оцелелите стръкове от скъпоценните посеви.

Опитах се да разчистя всички останки до гола земя, знаейки, че само така мога да защитя нараненото си сърце.

Когато спомените за любовта на Снежно цвете продължиха да ме измъчват, издигнах цветна кула, подобна на онази, която бяхме направили, за да пропъдим духа на Красива луна. Трябваше да прогоня този нов призрак, да не ѝ позволя повече да гнети мислите ми и да терзае душата ми с нарушени клетви за съкровена любов. Прочистих кошниците, сандъците, чекмеджетата и рафтовете от подаръците, които Снежно цвете ми бе изпращала през годините. Изнамерих всички писма, които ми бе писала, откакто се познавахме. Не беше лесно. Не можах да намеря ветрилото. Не открих... нека просто кажем, че много вещи липсваха. Ала всичко, което успях да събера, залепих или положих в цветната кула, след което съчиних следното писмо:

„Ти, която някога познаваше дълбините на сърцето ми, сега си ми чужда. Изгарям всички твои слова, дано отлетят в облаците. Ти, която ме предаде и изостави, не си желана повече в сърцето ми. Моля те, моля те, остави ме на мира.“

Сгънах листа и го мушнах през миниатюрната решетка на прозорчето в женската стая на цветната кула. След това запалих основата ѝ, като доливах масло, колкото бе нужно, за да погълне огънят кърпичките, плетивата и бродериите.

Но Снежно цвете ме преследваше упорито. Когато бинтовах нозете на Нефрит, тя все едно бе в стаята с мен и, положила ръка на рамото ми, нашепваше в ухото ми: „Увери се, че в превръзките няма и най-малка гънчица. Покажи на дъщеря си майчината си любов“. Пеех, за да заглуша думите ѝ. Понякога нощем усещах невидимата ѝ длан върху бузата си и дълго не можех да заспя. Лежах будна, гневна на себе си и на нея, и си мислех: мразя те, мразя те, мразя те. Ти наруши обета си за вярност. Ти ме предаде.

Двама души понесоха тежестта на моето страдание. Срам ме е да призная, че първият бе дъщеря ми. Вторият, съжалявам да го кажа, бе старата госпожа Уан. Силата на майчината ми обич бе голяма и не бихте могли да си представите колко внимателно повивах стъпалата на

Нефрит, възобновявайки в паметта си не само съдбата на по-малката ми сестра, но и всички уроци за безупречно бинтоване при минимален риск от инфекция, обезобразяване или смърт, които свекърва ми бе успяла да ми предаде. Ала също така пренесох и болката, която изпитвах по Снежно цвете, от своето тяло в нозете на дъщеря си. Нима златните ми лотоси не бяха главният източник на всички мои беди и победи?

Макар че костите и нравът на дъщеря ми бяха меки и податливи, тя рида горко. Не можех да понасям плача ѝ, макар едва да бяхме започнали. Възползвах се от чувствата си и въоръжена с тях, я карах да обикаля женските покои, пристягах все по-силно бинтовете при всяко следващо повиване, порицавах я, или не — крещях ѝ ядно — урока, на който майка ми ме бе научила.

— Истинската дама не допуска грозота в живота си. Единствено чрез болка ще постигнеш красотата, само чрез страданието ще намериш покой. Аз повивам, аз бинтовам, но ти ще получиш наградата.

Надявах се чрез действията си да получа малка част от наградата за себе си и да намеря омиротворението, което майка ми, ми бе обещала.

Под предлог, че исках най-доброто за Нефрит, уговорях останалите жени в Тункоу, чиито дъщери бяха започнали бинтоването си.

— Ние всички живеем тук — казвах. — Имаме добри семейства. Няма ли да е хубаво дъщерите ни да станат посестрими?

Стъпалата на дъщеря ми станаха почти колкото моите. Но преди да узная това, през петия лунен месец на новата година получих посещение от госпожа Уан. В спомените ми тя открай време си бе същата. Винаги е била възрастна жена, ала в онзи ден я изучавах с по-критичен поглед. Беше много по-млада от мен днес, което означава, че при първата ни среща преди толкова много години е била на не повече от четирийсет. Но пък кажи-речи на същата възраст моята, както и майката на Снежно цвете, бяха починали и бяха смятани за дълголетници. Когато разсъждавам върху това, си мисля, че след овдовяването си госпожа Уан не е желала да последва съпруга си или да стане жена на друг. Вместо това е предпочела да живее и да се издържа сама. Не би се справила, ако не бе изключително умна и с

развит търговски нюх. Ала все още е било нужно да се пребори с тялото си. Дала е на всички да разберат, че погребва женската си природа, като е започнала да прикрива остатъците от някогашната прелест с обилна пудра и се е труфила с безвкусни дрехи, които да я отличат от омъжените жени по нашия край. Сега, в края на шейсетте, както предположих, мазилата и ярката коприна не ѝ бяха нужни. Бе старица, все още с ум и нюх, ала имаше един недостатък, който аз добре познавах. Обичаше племенницата си.

— Господарке Лу, отдавна не сме се виждали — рече тя, като се тръсна на един стол в главната стая.

Когато не ѝ предложих чай, тя се озърна разтревожено.

— Тук ли е съпругът ви?

— Господарят ще се върне по-късно, но вие много бързате. Дъщеря ми е твърде малка, за да се започват преговори за женитбата ѝ.

Госпожа Уан се плесна по бедрото и се изкиска. Като видя, че не се смея, стана сериозна.

— Знаете, че не за това съм дошла. Тук съм, за да обсъдим възможен съюз между сродни души. Това е само женска работа.

Започнах бавно да почуквам с нокътя на показалеца си върху подлакътника от тиково дърво на стола. Звукът бе силен и дразнещ дори за мен, но не спрях.

Тя бръкна в ръкава си и извади ветрило.

— Нося това за дъщеря ви. Може би бих могла да ѝ го предам.

— Дъщеря ми е в горната стая, но господарят Лу не би сметнал за редно да получава нещо, което той не е одобрил.

— Но, господарке — довери госпожа Уан, — това е женски тайнопис.

— Тогава го дайте на мен — пресегнах се аз.

Старата сватовница видя, че ръката ми трепери, и се поколеба.

— Снежно цвете...

— Не! — Думата прозвуча по-остро, отколкото възнамерявах, но не можех да понеса произнасянето на това име.

Овладях се и рекох:

— Ветрилото, моля.

Тя неохотно ми го подаде. В главата ми цяла армада четки, натопени в черно мастило, заличаваха мислите и спомените, които никнеха безспир. Призовах твърдостта на бронзовите статуи в храма

на предците, твърдостта на зимния лед, на кости, изпечени от безжалостното слънце, да ми дадат сила. С едно бързо движение разгърнах ветрилото.

„Узнах, че във вашия дом има момиче с благ нрав, изкусно в женските умения“. Това бяха началните думи на посланието, което Снежно цвете ми бе изпратила много отдавна. Вдигнах поглед и срещнах взора на госпожа Уан, която ме наблюдаваше, ала чертите ми съхраниха спокойствието на езерце в тиха нощ. „Семействата ни засаждат градина. В тях цъфтят две цветя. Те са готови да се срещнат. Ти и аз сме родени в една и съща година. Би ли искала да бъдем сродни души? Двете заедно ще се реем над облаците“.

Гласът на Снежно цвете звънеше във всеки старателно изписан йероглиф. Щракнах ветрилото и го подадох на госпожа Уан. Тя не го пое от протегнатата ми ръка.

— Госпожо Уан, мисля, че има някаква грешка. Осемте йероглифа на тези момичета не съвпадат. Родени са в различен ден и различен месец. Но по-важното е, че големината на стъпалата им се различаваше преди началото на бинтоването, и се съмнявам да станат еднакви. А пък и... — лениво махнах с ръка към стаята — материалното положение на двете семейства не си съответства. Всеки знае тези изисквания.

Очите на госпожа Уан се присвиха:

— Мислите, че това не ми е ясно?

Тя изсумтя.

— Нека ви кажа какво зная аз. Вие разтрогнахте съюза си без обяснение. Една жена — вашата сродна душа — ридае объркана.

— Объркана? Знаете ли какво стори тя?

— Говорете с нея — продължи госпожа Уан. — Не разваляйте плановете, градени от две любящи майки. Две момичета ги чака прекрасно бъдеще заедно. Могат да бъдат щастливи като своите майки.

Не можех да приема предложението. Скръбта ми ме правеше слаба, а и твърде често се бях оставяла Снежно цвете да ме заблуди — да отвлече вниманието ми, да ми въздейства, да ме убеди — с лъжите си. Освен това не можех да поема риска да я видя сред посестримите й. Умът ми вече бе достатъчно изтерзан от сцени на прошепнати съкровения и нежни докосвания.

— Госпожо Уан — рекох, — не мога да принизя дъщеря си толкова, че да я свържа с отрочето на касапин.

Презрителността ми бе умишлена, като се надявах да накарам сватовницата да изостави темата, но тя, сякаш не ме бе чула, продължи:

— Помня ви, вас двете, заедно. Когато минавахте по моста над реката, водата ви отразяваше — същия ръст, същите стъпала, същата смелост. Врекохте се във вярност една на друга. Обещахте да сте неразлъчни, да сте заедно навеки, да не се разделяте или отдалечавате една от друга...

Аз бях спазвала всички тези клетви с открито сърце, но Снежно цвете?

— Не знаете какво говорите — казах. — В деня, когато с вашата племенница подписахме договора си, рекохте: „Никакви наложници“. Помниш ли това, стара жено? Иди и я попитай какво стори.

Захвърлих ветрилото в скута на сватовницата и отвърнах лице. Сърцето ми бе ледено като речната вода, която някога миеше краката ми. Почувствах погледа ѝ върху себе си, преценяващ, учуден, въпросителен, ала не ѝ стигаше волята да продължи. Чух я да се надига несигурно от стола. Погледът ѝ продължаваше да дълбае в мен, но аз не трепнах, непоколебима.

— Ще предам съобщението ви — каза тя най-накрая с глас, изпълнен с доброжелателство и дълбоко разбиране, което ме смути, — но знайте, рядко се среща личност като вас. Прозрях го много отдавна. Всички в окръга завиждат на късмета ви. Всички ви желаят дълъг живот и благоденствие. Но аз виждам как разбивате две сърца. Толкова е тъжно. Помня малкото момиче, което бяхте някога. Нямахте нищо, освен хубавите си стъпала. Сега живеете в изобилие, господарке Лу, изобилие от злоба, неблагодарност и късопаметност.

Накуцвайки, тя излезе. Чух да се качва в паланкина си и да нарежда на носачите да я откарат в Дзинтиен. Не можех да повярвам, че бях позволила последната дума да бъде нейна.

Измина година. Наближи денят, определен за началото на месеца на седенкуване и песни в горната стая на братовчедката на Снежно цвете. Все още бях съсипана, в главата ми пулсираше несекващ ритъм

— та-там, та-там, та-там, — като биенето на сърце или женски напев. Със Снежно цвете бяхме планирали да отидем заедно на празненствата. Не знаех дали все още възнамерява да дойде. Надявах се, ако се появи, да избегнем сблъсъка. Не желяех да воювам с нея както с майка си.

Десетият ден от десетия лунен месец настъпи — добра и щастлива дата за началото на сватбените ритуали на съседското момиче. Отидох в дома му и се качих в женската стая. Булката имаше някак тъжна хубост. Посестримите ѝ седяха около нея. Забелязах госпожа Уан, а до нея — Снежно цвете: спретнатата, с опъната назад коса, както подобава на омъжена жена, облечена в един от костюмите, които ѝ бях подарила. Чувствителното място над стомаха, където се съединяват ребрата, ме стегна. Кръвта като че се оттегли от главата ми и си помислих, че може да припадна. Не знаех дали мога да изтърпя цялото събитие, ако Снежно цвете бе там, и да запазя женското си достойнство. Хвърлих бърз поглед към останалите лица в стаята. Снежно цвете не бе довела Върба, Лотос или Сливов цвят със себе си. От гърдите ми се изпусна шумна въздишка на облекчение. Ако и една от тях бе дошла, щях да избягам.

Настаних се срещу Снежно цвете и леля ѝ. Тържеството бе съпроводено с обичайните песни, оплакване, разкази и шеги. След това майката на булката помоли Снежно цвете да разкаже за живота след омъжването си.

— Днес ще ви изпея едно заклеяващо писмо — съобщи тя.

Изобщо не бях очаквала такова нещо. Как бе възможно да пожелае да се оплаче от мен пред всички, когато онеправданата бях аз? Поне да бях подготвила ответна песен на обвинение и отмъщение.

— Викът на фазана отеква далеч — поде тя.

Жените в стаята се обърнаха към нея, щом чуха познатото встъпление на този традиционен жанр. По-нататък Снежно цвете продължи да пее в същия туптящ ритъм, който чувах в главата си от месеци.

— Пет дни как кадох тамян и се молех за кураж да дойда. Три дни как възвирах ухання вода, да са чисти кожата и премяната ми, да съм достойна за старите си другарки. Душата си вложих в тази песен. Като дете бях свидно чедо, ала на всички тук е известно как тежка бе мойта орис. Изгубих родния си дом. Изгубих своето семейство. Две

поколения жени в рода ми бяха постигнати от зла участ. Съпругът ми не е добър. Свекърва ми е жестока. Седем пъти бременна бях, три дечица поеха дъх на белия свят. Оживяха само един син и една дъщеря. Съдбата сигурно ме е проклела. Сигурно в предишен живот съм вършила зли дела. Хората ме смятат за по-нисша от тях.

Посестримите на булката се разридаха съчувствено, както и се полагаше. Майките им слушаха внимателно, ахкаха и охкаха на тъжните места, поклащаха глава пред неизбежността на женската орисия и се възхищаваха как изкусно Снежно цвете си служеше с нашия език на скръбта.

— Едничко щастие си имах — моята сродна душа — продължи Снежно цвете в същия ритъм — та-там, та-там, та-там. — В договора си написали сме — ни една горчива дума помежду ни, и така двайсет и седем години. Винаги сме били искрени в словата си. Като високи лозници бяхме, протягащи филизи една към друга, навеки сплели стъбла. Ала, когато й разказах скръбта си, тя не прояви търпение да слуша. Щом видя колко прекършен бе духът ми, напомни ми, че мъжете орат, а жените тъкат, че трудолюбивият не гладува, уверена, че мога да променя участта си. Но как би могъл да съществува светът без бедните и злочестите?

Наблюдавах как жените в стаята плачеха за Снежно цвете. Бях невероятно смаяна.

— Защо отвърна се от мен? — пропя тя със звънък прекрасен глас. — Ние сме сродни души — неразлъчни сърца, дори животът ни да ни дели.

Внезапно тя промени темата:

— А защо нарани дъщеря ми? Пролетна луна е тъй млада, не разбира защо, а ти не даваш отговор. Не очаквах в гърдите ти да тупти зло сърце. Умолявам те, спомни си — чувството, що ни свързваше, бе дълбоко като океана. Нека трето поколение не страда.

Въздухът в стаята се нагнети, когато тази последна неправда докосна сърцата на жените. Животът на момичетата бе достатъчно тежък и без аз да вгорчавам дните на някой много по-слаб от мен.

Изпънах рамене. Аз бях господарката Лу, най-уважаваната жена в окръга, и трябваше да остана на висотата на положението си. Вместо това се оставих на ритъма на музиката, която от месеци туптеше в ума и сърцето ми.

— Викът на фазана отеква далеч — рекох аз, докато в ума ми се оформяше моето заклеяващо писмо.

Все още исках да бъда благоразумна, така че отговорих най-напред на последното и най-несправедливо обвинение на Снежно цвете. Докато пеех, обхождах с поглед жените:

— Нашите момичета не могат да бъдат сродни души. Те не си приличат никак. Вашата някогашна съседка желае доброто на дъщеря си, но аз не ще престъпя забраните. С отказа си правя туй, що би сторила всяка майка.

По-нататък песента ми продължи:

— Всички жени в тази стая познават несгоди. Като момичета сме безплодни издънки. Може и да обичаме семействата си, ала не сме за дълго с тях. Омъжваме се в непознати села, в непознати семейства, за чужди нам мъже. Работим неуморно, оплачем ли се, губим и мъничкото почит, що хранят мъжовите ни роднини. Раждаме деца, понякога ги губим, друг път умираме ние. Дотегнем ли на съпрузите си, довеждат в дома ни наложници. Всички познаваме злочестини — бедна реколта, мразовита зима, сушава пролет. Всички тези неща са обичайни, но ето че тази жена търси специално внимание за своите скърби.

Извърнах се към Снежно цвете. Когато ѝ заговорих, в очите ми пареха сълзи. Съжалих за словата си в мига, в който те излязоха от устата ми.

— Ти и аз бяхме свързани като двойка мандаринки. Бях ти вярна, винаги, ала ти се отвърна от мен, замени ме с посестрими. Ветрило се изпраща на едно-единствено момиче, не на много. Добрият кон не носи две седла, достойната жена не изменя на сродната си душа. Може би заради коварството ти твоят съпруг, твоята свекърва, децата ти и, да, предадената сродна душа, която стои пред теб, не те обичат тъй, както биха желали. Срамиш ни с детинските си прищевки. И ако днес съпругът ми доведе наложница, тя ще ме измести от постелята, ще бъда захвърлена, изоставена. И ще трябва, както всички тук, да го приема. Ала... от... теб...

Гърлото ми се сви неволно и сълзите, които дотогава бях съдържала, потекоха от очите ми. За миг си помислих, че няма да мога да продължа. Оставих собствената си болка настрана и се опитах да

променя темата към неща, които бяха разбираеми за всички жени в стаята.

— Можем да очакваме мъжете ни да ни разлюбят — имат това право, та ние сме само жени, — но такъв удар от друга — самата тя като жена, познала много жестокости, е безжалостно.

Напомних на съседките си за положението, което заемам, и за съпруга си, който докара сол в селото и се погрижи за безопасността на всички по време на бунта.

— Прагът ми е неосквернен — заявих и се обърнах към Снежното цвете. — А твоят?

В този момент в мен се отпусти и изригна някакъв гняв, който никой не посмя да възпре. Думите ми избликваха от толкова мрачни и жестоки дълбини на същността ми, че все едно тялото ми бе разпорено с нож. Знаех всичко за Снежното цвете и го използвах срещу нея под маската на общественото приличие и силата ми на първа жена в селото. Унизих я пред останалите жени, като не подминах нито една нейна слабост. Бях изгубила самообладание и не спестих нищичко. Неканен, в паметта ми изникна един отколешен спомен: кракът на малката ми сестра се мята и свободният край на превръзката се усуква около нея. С всяка нападка, която хвърлях срещу Снежното цвете, като че собствените ми бинтове падаха и най-сетне бях свободна да изрека всичко, което мислех. Отне ми много години да разбере, че онова, което мислех тогава, е било напълно погрешно.

Не бе вярно, че превръзките се бяха освободили и шибаха тялото на моята *лаотун*. По-скоро те се омотаваха все по-стегнато около мен, като се мъчеха да изтръгнат от сърцето ми дълбоката обич, за която бях копняла цял живот.

— Тази жена, която е живяла сред вас, взе със себе си чеиз, направен от майчината ѝ прикя, и когато бедната жена попадна на улицата, тя нямаше ни завивки, ни дрехи, които да я защитят от студа — обявих аз. — Тази жена, която е живяла сред вас, не пази дома си неопетнен. Занаятът на мъжа ѝ е нечист — коли прасета на платформа пред дома си. Вашата някогашна другарка имаше много дарования, но ги пропиля, като отказа да учи жените от дома на съпруга си на нашето писмо. Тази жена, която е живяла сред вас, лъга за положението на семейството си още през момичешките си дни, лъга, когато бе девойка с прибрани коси, и продължава и днес, когато е съпруга и майка, в

дните на ориза и солта. Мамила е не само вас, но и своята сродна душа.

Замълчах, изучавайки лицата наоколо.

— Как прекарва времето си тя? Ами нека ви разкажа! Ще ви разкажа за нейната похот! Животните се разгонват в определено време, но тази жена е винаги разпалена. Сластолюбието ѝ кара целия дом да немее. Горе в планините, когато бягахме от бунтовниците — наклоних се напред и останалите също се приведоха, — тя се забавляваше с мъжа си, вместо да бъде до мен, нейната сродна душа. Казва, че сигурно е сторила нещо лошо в предишния си живот, но аз, господарката Лу, ви казвам, че злините в този живот са виновни за участта ѝ.

Снежно цвете седеше срещу мен и по бузите ѝ се стичаха сълзи, но аз бях толкова неутешима и объркана, че бях способна единствено да изпитвам гняв.

— Като момичета подписахме договор — заключих аз. — Даде клетва и я престъпи.

Снежно цвете треперливо пое дълбок дъх.

— Веднъж ме помоли винаги да ти казвам истината, но когато го сторя, или ме разбираш погрешно, или не ти харесва това, което чуваш. В селото си намерих жени, които не се отнасят снизходително с мен. Не ме порицават. Не очакват да съм някоя, която не съм.

Всяка нейна дума само засилваше всичките ми подозрения.

— Не ме унижават пред други хора — продължи Снежно цвете. — Бродираме заедно и взаимно се утешаваме, когато нещо ни тежи. Не ме съжالياват. Посещават ме, когато не се чувствам добре... Сам-сама съм. Имам нужда от приятелска утеха всеки ден, не само когато ти пожелаеш. Нуждая се от жени, които да ме чуют каквато съм, а не каквато ме помнят или им се иска да бъда. Чувствам се като птица, която лети в самота. Не мога да открия половинката си...

Кротките ѝ думи и меки извинения бяха точно това, от което се боях. Затворих очи, опитвайки се да възпра чувствата си. За да се защитя, трябваше да се вкопча в своята онеправданост, както преди с майка ми. Когато отворих очи, Снежно цвете бе станала и изящно се полюшваше към стълбите. Когато госпожа Уан не я последва, изпитах прилив на съчувствие. Дори собствената ѝ леля, единствената измежду

нас, която се издържаше с помощта на собствения си ум, отказа да ѝ предложи утеха.

Докато фигурата ѝ постепенно изчезваше надолу по стълбите, си дадох дума, че повече никога няма да я видя.

Когато мислите ми се завръщат към онзи ден, осъзнавам, че тогава измених на дълга и отговорностите си на жена. Постъпките на Снежно цвете бяха непростими, ала изреченото от мен будеше презрение. Бях позволила гневът, обидата и най-сетне желанието ми за мъст да направляват действията ми. По ирония, точно чрез това, с което се посрамах и за което дълбоко съжалявах впоследствие, завърши утвърждаването ми като господарката Лу. Съседите ми бяха свидетели на куража, който показах, когато съпругът ми бе заминал за Гуейлин. Знаеха как се грижих за свекърва си по време на епидемията и бяха видели синовната ми почит при погребението на родителите на съпруга ми. След оцеляването ми през зимата в планината пред погледите им по мое нареждане бяха изпратени преподаватели в отдалечени села, самата аз присъствах на церемонии в почти всеки дом в Тункоу, и изобщо се представях достойно като съпруга на управителя на селото. Ала в онзи ден аз наистина спечелих уважението, което върви със сана на първата жена в селото, като направих онова, което всички жени трябва да сторят за страната си, ала рядко успяват. Всяка от нас трябва да дава пример за благоприличие и здравомислие в женския свят. Ако се справи, тези добродетели ще се разнесат от нейната врата до съседната, като не само карат жените и децата да се държат подобаващо, но и окриляват мъжете да направят външния свят възможно най-сигурен и спокоен, така че когато императорът погледне от трона си, да види владения, живеещи в мир. Сторих го по най-открития начин, като разобличих пред съседите си Снежно цвете като подла и презряна жена, която няма място в живота ни. Постигнах триумф, като унищожих сродната си душа.

Моята заклеяваща песен стана известна. Бе бродирана върху кърпички и изписвана върху ветрила. Преподаваха я на момичетата като нравоучителен урок и я изпълняваха по време на сватбените празненства като предупреждение към невестите за капаните на живота. Така позорът на Снежно цвете се разнесе из целия окръг. Що се отнася до мен, всичко това осакати душата ми. Какъв смисъл имаше да бъда господарката Лу, когато в живота ми нямаше любов?!

СРЕД ОБЛАЦИТЕ

Изминаха осем години. През това време император Сиенфън се пресели в отвъдното, император Тунджъ се възкачи на престола, а бунтът на *тайпините* бе потушен в далечна провинция. Най-големият ми син се ожени, съпругата му забременя, заживя в дома ни и роди мъжка рожба — първия от многобройните ми скъпоценни внуци. Освен това синът ми издържа първите си изпити и получи титлата *шънюен*^[1]. Веднага започна да се подготвя за изпитите за *сиуцай*^[2] в нашата провинция. Нямах време за съпругата си, но мисля, че тя успя да намери утеха в женските покои. Бе млада жена, добре образована, владееща домашните умения. Много я харесвах. Дъщеря ми, вече шестнайсетгодишна девойка с отдавна прибрани коси, бе сгодена за сина на един търговец на ориз в далечния Гуйейлин. Когато Нефрит се омъжеше, можеше повече да не я видя, но този брак щеше да заздравя връзките ни в търговията със сол. Семейство Лу бяха заможни, високо уважавани и късметът не им изменяше. Аз бях на четиридесет и две години и се бях постарала да забравя за Снежно цвете.

В един ден през късната есен от четвъртата година от царстването на император Тунджъ, Юнган влезе в женските покои и ми прошепна, че ме търсят. Казах ѝ да покани гостенката, но очите на прислужницата се плъзнаха по снаха ми и дъщеря ми, които бродираха заедно, и поклати отрицателно глава. Това или бе безочие от нейна страна, или имаше много сериозна причина. Без дума към другите, слязох долу. Щом влязох в главната стая, едно младо момиче в износени дрехи падна на колене и опря чело о пода. На вратата ни често идваха просякини като нея, защото бях известна с великодушието си.

— Господарке Лу, само вие можете да ми помогнете — умолително рече то, като примъкна сгърчената си фигурка към мен, така че челото му да допре нозете ми.

Протегнах се и я докоснах по рамото.

— Дай ми паничката си и ще я напълня.

— Нямам просешка паничка и не се нуждая от храна.

— Тогава какво те води тук?

Момичето се разрида. Помолих го да стане и когато то не помръдна, отново го потупах по рамото. До мен Юнган стоеше, забила поглед в земята.

— Стани! — наредих аз.

Девојката вдигна глава и ме погледна в очите. Бих я познала навсякъде. Дъщерята на Снежно цвете изглеждаше точно като майка си на същата възраст. Косите ѝ отказваха да се подчинят на иглите и падаха на непокорни кичури край лицето ѝ, което бе бледо и чисто като пролетната месечина, на която бе кръстено момичето. С тъга си спомних времето, преди тя да се роди. През мъглите на годините пред мен изплува образът на Пролетна луна като прекрасно бебенце, и после през ужасните дни и ноци на зимата в планината. Някога това красиво създание щеше да се врене като сродна душа с моята дъщеря. А сега бе пред мен и отново положила чело върху нозете ми, умоляваше за помощ.

— Майка ми е много болна. Няма да преживее зимата. Не можем да сторим нищо за нея, освен да омиротворим неспокойния ѝ ум. Моля ви, елате при нея. Тя ви вика. Само вие можете да се отзовете.

Дори пет години по-рано болката ми все още щеше да е толкова дълбока, че може би щях да отпратя девојката, ала, докато изпълнявах задълженията си на господарка, бях видяла и научила много. Никога не бих могла да простя на Снежно цвете за скръбта, която ми причини, но заради положението си бях длъжна да проявя снизхождение. Казах на Пролетна луна да си върви у дома и дадох дума, че скоро ще я последвам, след което изпратих за паланкин, който да ме отнесе в Дзинтиен. По пътя натам се подготвих за срещата със Снежно цвете, касапина, техния син, който, както осъзнах, вече сигурно се бе задомил, и, разбира се, нейните посестрими.

Носилката ме остави пред прага на Снежно цвете. Мястото си беше същото. До къщата бе подредена купчина дърва. Платформата с гигантския уок стоеше в очакване на прясна кръв. Поколебах се, обхващайки гледката пред себе си. Фигурата на касапина се очерта в тъмния вход и той изведнъж изникна пред мен — остарял, по-жилав, но иначе същия.

— Не мога да гледам как страда — бяха първите думи, които ми каза след цели осем години. Грубо избърса влагата от очите си с

опакото на дланта. — Тя ме дари със син, който ми помага в занаята. Роди добра и полезна дъщеря. Внесе красота в дома ми. Грижеше се за майка ми до смъртта ѝ. Вършеше всичко, което се иска от една съпруга, а аз бях жесток с нея, господарке Лу. Сега го разбирам.

Той се стрелна край мен, като добави:

— По-добре ѝ е, когато е сред други жени.

Наблюдавах го как крачи към полето, единственото място, където мъжът може да се усамоти с чувствата си.

Трудно ми е да мисля за това дори след толкова години. Мислех си, че съм изличила образа на Снежно цвете от паметта си и съм изтръгнала любовта към нея от сърцето си. Наистина си бях вярвала, че никога не ще ѝ простя, задето е обикнала посестримите си повече от мен, ала в мига, когато я видях в леглото, всички тези мисли и чувства отлетяха. Времето — животът — се бяха отнесли жестоко с нея. Стоях сред стаята, вярно, вече по-възрастна жена, но кожата ми все още бе гладка благодарение на помадите, пудрата и почти десет години избягване на слънчевата светлина, а дрехите ми показваха на всички коя съм. В леглото отсреща лежеше Снежно цвете, съсухрена женица в парцаливи дрехи. За разлика от дъщеря ѝ, чието лице разпознах незабавно, сигурно бих я отминала, ако я бях срещнала на улицата пред храма на Гупо.

И, да, останалите бяха тук — Лотос, Върба и Сливов цвят. Както бях подозирала, посестримите на Снежно цвете бяха същите жени, с които делеяхме подслон в планината. Не се поздравихме.

Щом се доближих до леглото, Пролетна луна стана и отстъпи настрана. Очите на Снежно цвете бяха притворени, а кожата ѝ бе мъртвешки бледа. Несигурна какво да правя, погледнах към дъщеря ѝ. Момичето ми кимна и аз поех ръката на сродната си душа в дланта си. Тя се размърда, без да отваря очи, а после облиза напуканите си устни.

— Чувствам... — Тя поклати глава, като че се опитваше да прогони някаква мисъл.

Нежно я повиках по име и лекичко стиснах пръстите ѝ.

Тя примигна и отвори очи, като се опитваше да фокусира погледа си върху мен, първоначално невярваща, че ме вижда.

— Усетих докосването ти — прошепна най-накрая. — Знаех, че си ти.

Гласът ѝ бе слаб, но когато заговори, годините, преживени в болка и ужас, се стопиха. Под опустошеното от болестта тяло отново виждах и чувах малкото момиче, което преди много, много години ми бе отпредило покана да бъда негова *лаотун*.

— Чух, че ме зовеш — излъгах я аз. — Дойдох веднага.

— Чаках те.

Лицето ѝ се изкриви от болка. Другата ѝ ръка притисна корема, а краката ѝ инстинктивно се свиха. Дъщеря ѝ безмълвно потопи една кърпа в купа с вода, изстиска я и ми я подаде. Взех я и изтрих потта, избила по челото на Снежно цвете от спазъма.

През агонизиращата болка тя проговори.

— Съжалявам за всичко, но трябва да знаеш, че любовта ми към теб никога не се е разколебавала.

Докато приемах извинението, нов спазъм, този път по-жесток, разтърси тялото ѝ. Очите на Снежно цвете се притвориха от болка и тя отново замълча за известно време. Намокрих кърпата и я положих на челото ѝ. След това пак поех дланта ѝ в своята и останах седнала до нея, докато слънцето залезе. Междувременно останалите жени си бяха отишли, а Пролетна луна бе слязла да приготви вечеря. Насаме със Снежно цвете, аз отметнах завивката. Болестта бе прояла плътта около костите и тя се бе изродила в тумор с големината на бебе.

Дори днес не мога да обясня какво почувствах. Бях таила обида и гняв много дълго. Мислех, че никога няма да простя на Снежно цвете, ала вместо да мисля за това, умът ми се стъписа от осъзнаването, че утробата ѝ отново я бе предала и че туморът трябва да е расъл в нея години наред. Имах дълг да се погрижа...

Не! Не бе това. През цялото време се бях чувствала оскърбена, защото продължавах да я обичам. Тя бе единственият човек, който бе виждал моите недостатъци и ме бе обичал въпреки тях. Бях изпитвала любов към нея дори когато я мразех най-много.

Подпъгнах завивката обратно и започнах да обмислям планове. Трябваше да повикам истински лекар. Нужно е Снежно цвете да се храни, трябва да доведем и гадател. Исках да се бори, както бих направила аз. Виждате ли, все още не разбирах, че не е във властта на човек да контролира проявленията на любовта, нито да промени съдбата на другиго.

Поднесох студената ѝ ръка към устните си, след което слязох долу. Касапинът седеше край масата с отпуснати рамене. Синът на Снежно цвете, вече голям мъж, стоеше до сестра си. Дватама ме гледаха с поглед, наследен от майка им — горд, издръжлив, търпелив, умолителен.

— Сега ще си вървя — обявих. Лицето на сина на Снежно цвете се сви в разочаровано изражение, но аз вдигнах ръка помирително. — Ще се върна утре. Моля ви, подгответе ми място за спане. Няма да си тръгна оттук, докато... — нямах сили да изрека края на мисълта си.

Вярвах, че щом веднъж вземех нещата в свои ръце, ще спечелим битката срещу болестта, ала разполагахме само с две седмици. Две седмици от, както се оказа, осемдесет години, в които да покажа на Снежно цвете цялата любов, която изпитвах към нея. Не напуснах стаята ѝ нито веднъж. Каквото влизаше в тялото ми, се носеше в стаята от дъщеря ѝ. Каквото излизаше от него, се изхвърляше от нея. Всеки ден миех Снежно цвете, а после използвах същата вода за себе си. Поделена купа вода преди много години бе знакът, от който узнах, че ме обича. Надявах се, че сега тя ще види това, ще си припомни миналото и ще разбере, че от онзи далечен ден между нас нищо не се бе променило.

Нощем, след като останалите напуснеха стаята, аз се премествах от постелята, приготвена за мен, в леглото до Снежно цвете. Обвивах ръце около нея и се опитвах да влея топлина в съсухрената ѝ фигурка и да облекча страданието, което терзаеше тялото ѝ толкова силно, че проплакваше от болка дори в съня си. Всяка нощ заспивах с желанието ръцете ми да се превърнат в гъба, която да изсмуче тумора от корема ѝ. Всяка сутрин, когато се събудех, дланта ѝ лежеше върху бузата ми, а хлътнолите ѝ очи се взираха в мен.

Години наред за нея се бе грижил селският лекар. Изпратих да доведат моя. Той хвърли един поглед и поклати глава.

— Господарке Лу, лечението не е възможно — рече той. — Остава ви единствено да чакате смъртта. Вече можете да видите първите признаци по лилавия оттенък на кожата точно над бинтовете. Най-напред глезените, после краката ѝ ще подпухнат и кожата ще поморавее със забавянето на потока на жизнената ѝ сила. Скоро, подозирам, дишането ще се промени. Ще познаете. Вдишване, издишване, после нищо. Точно като решите, че си е отишла, ново

вдишване. Не плачете, господарке Лу. Когато това се случи, краят ще е съвсем близо и тя дори няма да усеща болката.

Докторът ми остави билки за лековити отвари. Платих му и се заклях повече да не ползвам услугите му. След като той си отиде, Лотос, най-възрастната от посестримите, се опита да ме утеши.

— Мъжът на Снежно цвете извика много лекари, но сега и сто не могат да сторят нищо за нея.

Старата ярост заплашваше отново да се надигне у мен, ала на лицето ѝ бе изписано съчувствие и състрадание не само към Снежно цвете, но и към мен.

Спомних си, че горчивото съдържа най-много *ин*. Предизвиква свиване, понижава треската и успокоява сърцето и духа. Убедена, че горчивият пъпеш може да забави хода на болестта, повиках посестримите на Снежно цвете да ми помогнат да приготвя задушен горчив пъпеш със сос от черен фасул, както и супа от горчив пъпеш. Трите изпълниха, каквото поисках. Седнах на леглото на Снежно цвете и я храних лъжичка по лъжичка. В началото тя се подчиняваше. Но след това стисна уста и извърна поглед от мен, все едно не бях там.

Средната по възраст посестрима, Върба, ме дръпна настрана, изведе ме на стълбищната площадка, взе паничката от ръцете ми и прошепна:

— Прекалено късно е за това. Тя не желае да се храни. Трябва да се опитате да ѝ позволите да си отиде.

Върба ме потупа добронамерено по бузата. По-късно през деня именно тя щеше да почисти повърнатия от Снежно цвете горчив пъпеш.

Следващият ми и последен план бе да повикаме гадател. Щом дойде, той влезе в стаята и обяви:

— Един дух се е прилепил към тялото на вашата приятелка. Не се безпокойте. Заедно ще го пропъдим от стаята и тя ще оздравее. Госпожице Снежно цвете — каза той, навеждайки се над леглото, — припявайте си тези думи.

На останалите от нас нареди:

— Коленичете и се молете.

И така, Пролетна луна, госпожа Уан — да, старата сватовница бе тук през повечето време, — трите посестрими и аз паднахме на колене около леглото и започнахме да отправяме молитви и песнопения към

богинята на милосърдието, докато Снежно цвете със слаб глас повтаряше думите, дадени ѝ от гадателя. Щом се увери, че изпълняваме заръките му, гадателят извади парче хартия от джоба си, написа някакви заклинания, след което запали листчето и затича напред-назад из стаята, за да отпъди гладния дух. После извади една сабя и захвана да сече дима с думите:

— Дух, върви си! Дух, върви си! Дух, върви си!

Но и това не помогна. Платих му и го отпратих, а после наблюдавах от прозореца на Снежно цвете как се качва на теглената си от пони кола и потегля в тръс надолу по пътя. Дадох си дума оттук нататък да ползвам гадатели единствено за определянето на щастливи дати.

Сливов цвят, най-младата от посестримите, се приближи и застана до мен.

— Снежно цвете изпълнява всичко, което поискате от нея. Но, надявам се, виждате, господарке Лу, че го прави само заради вас. Страданието ѝ продължи твърде дълго. Ако беше куче, нима щяхте да я оставите да се мъчи така?

Болката съществува на много нива: физическата агония, която Снежно цвете понасяше; скръбта ми, докато гледах как се мъчи и си мислех, че не бих могла да изтърпя и миг повече гледката; терзаещото разкаяние, което изпитвах заради онова, което ѝ бях наговорила преди осем години — и за какво? За да ме уважават жените в моето село? За да я нараня така, както тя мен? Или нещата опираха до моята гордост — щом нямаше да е с мен, не трябваше да е с никого? Бях сбъркала за всичко, включително за последното, защото през онези дълги дни видях каква утеха ѝ носеше присъствието на тези жени. За разлика от мен, която бях с нея в сетните ѝ мигове, те се бяха грижили за нея години наред. Щедростта им под формата на торбички ориз, нарязани зеленчуци и дърва ѝ бе помогнала да оцелее. Сега бяха край нея всекидневно, като загърбваха домашните си задължения. Не се натрапваха в нашата необикновена връзка. Вместо това кръжаха наоколо като добри духове, молеха се, палеха огньовете, за да изплашат демоните, които жадно дебнеха Снежно цвете, ала винаги ни оставяха да бъдем насаме.

Сигурно съм спала, макар че нямам спомен. Когато не се грижех за Снежно цвете, изработвах погребални обувки за нея. Подбрах багри,

които знаех, че ще хареса. Взех иглата и бродирах върху едната лотосов цвят, за да означа „вечен“, и стълба за „изкачване“, за да изразя идеята, че Снежно цвете бе започнала своето вечно изкачване към небесата. Върху другата обувка извезах миниатюрен елен и прилепи, символи на дълъг живот — същите, каквито се изобразяват върху сватбените одеяния и се окачват по случай рождени дни — за да знае, че дори след смъртта ѝ нейната кръв ще живее чрез сина ѝ и дъщеря ѝ.

Състоянието на Снежно цвете се влошаваше. Когато дойдох и за първи път я измих и смених бинтовете на нозете ѝ, забелязах, че подвитите пръсти бяха придобили тънморав цвят. Както бе описал докторът, ужасяващият мъртвешки цвят пропълзя нагоре по прасците ѝ. Опитах се да я накарам да се бори с болестта. В първите дни я умолявах да призове духа на Коня у себе си, за да изрита от нея демоните, които искаха да я отнесат в отвъдното. Сега осъзнавах, че единственото, което ми оставаше, бе да облекча прехода ѝ в задгробния живот, доколкото бе възможно.

Юнган виждаше всичко това, когато идваше всяка сутрин да ме посети и да донесе пресни яйца, чисти дрехи и писма от съпруга ми. Тя ми бе покорна и предана в продължение на много години, ала в онези дни открих, че веднъж бе престъпила дълга си към мен, за което ще ѝ бъда вечно благодарна. Три дни преди Снежно цвете да почине, Юнган пристигна за поредното си утринно посещение, коленичи пред мен и постави в нозете ми една кошница.

— Видях ви, господарке, преди много години — рече тя с предрезгавял от страх глас. — Знаех, че не може наистина да желаете онова, което сторихте.

Не знаех за какво говори, нито пък защо бе избрала настоящия момент, за да си признае. Тогава тя дръпна покривалото от кошницата, пресегна се и измъкна оттам писма, кърпички, бродерии и нашето тайно ветрило. Това бяха вещи, които бях търсила, за да изгоря заедно с останалите спомени за общото ни минало в дните, когато изрязвах болестта от сърцето си, ала прислужницата бе рискувала да бъде изхвърлена на улицата и ги бе спасила, а след това години наред ги бе съхранявала.

Като видяха това, Пролетна луна и посестримите се разтичаха из стаята, започнаха да ровят из кошничката за бродерия на Снежно

цвете, да тършуват из чекмеджетата ѝ, да опипват под леглото за тайни скривалища. Скоро пред мен лежаха всички писма, които някога бях писала до Снежно цвете, и всяка една вещ, която бях направила за нея. В крайна сметка всичко, без унищоженото някога от мен, бе налице.

През последните дни на живота ѝ аз отведох Снежно цвете на далечно пътешествие през спомените от съвместния ни живот. И двете бяхме запомнили наизуст толкова много от написаното, че бяхме в състояние да рецитираме цели пасажки, ала силите ѝ бързо я напускаха и през останалото време само държеше ръката ми и слушаше.

Нощем, легнали заедно в леглото под решетестия прозорец, окъпани от лунната светлина, ние се пренасяхме в дните ни като девойки с прибрани коси. Изписах йероглиф върху дланта ѝ: „Леглото озарено е от лунна светлина...“

— Какво написах? — попитах. — Кажете ми кои са йероглифите.

— Не зная — прошепна тя. — Не мога да позная...

Тогавата изрецитирах поемата и наблюдавах как сълзите се отронват от ъгълчетата на очите ѝ, стичат се по слепоочията и се изгубват край ушите ѝ.

По време на последния ни разговор тя ме попита:

— Ще направиш ли нещо за мен?

— Всичко — отговорих и наистина го мислех.

— Моля те, бъди леля на децата ми.

Обещах ѝ.

Нищо не помогна и не облекчи страданията на Снежно цвете. В последните ѝ часове аз ѝ прочетох договора ни, припомняйки ѝ как отидохме до храма на Гупо, как купихме червената хартия, седнахме една срещу друга и съчинихме обета си. Препрочетох писмата, които си бяхме пращали, както и щастливи откъси от писанията ни върху ветрилото. Тананиках отколешни мелодии от нашето детство. Казах ѝ колко я обичам и че се надявам да ме очаква в отвъдното. Говорих ѝ през цялото време, докато достигна прага на небесата, раздвоявана между нежеланието все още да ѝ позволя да си отиде и копнежа да я пусна на воля сред облаците.

От призрачно бяла кожата на Снежно цвете стана златиста. Цял живот на грижи се свлече от лицето ѝ. Заедно с посестримите, Пролетна луна и госпожа Уан се вслушвахме в дишането ѝ: вдишване, издишване, тишина. Изминаха секунди и отново: вдишване,

издишване, тишина. Нови мъчителни мигове и пак: вдишване, издишване, тишина. През цялото време дланта ми лежеше върху бузата на Снежно цвете така, както тя бе полагала своята върху лицето ми, за да чувства, че сродната ѝ душа е до нея до последното вдишване и издишване, последвани от ненарушима тишина.

Много от случилото се ми напомняше за поучителния разказ, който леля ни пееше за жената с тримата братя. Сега разбрах, че ни учеха на тези песни и истории не само за да сме подготвени да се държим подобаващо, но и защото през живота си щяхме многократно да ставаме героини в наши собствени варианти на тези сюжети.

Отнесоха Снежно цвете в долната стая. Аз я измих и облякох в одеждите ѝ за вечността — всички опърпани и избелели, но все още върху тях личаха мотиви, които познавах от детството ни. Най-възрастната посестрима среса косите ѝ. Средната сложи пудра върху лицето ѝ и оцвети устните ѝ. Най-младата украси главата ѝ с цветя. Тялото на Снежно цвете бе положено в ковчег. Малък оркестър свиреше траурна музика, докато седяхме край тялото ѝ в главната стая. Най-голямата посестрима имаше достатъчно пари да купи тамян да прекадим. Втората — за хартия, която да изгорим. Най-младата нямаше пари за тамян или хартия, но се справи много добре като оплаквачка.

Три дни по-късно касапинът, синът му и съпрузите и синовете на посестримите отнесоха ковчега до гроба. Вървяха много бързо, като че летяха. Взех със себе си на гроба ѝ почти всички писания на Снежно цвете, включително повечето от моите послания до нея, и ги изгорих, за да я последват в задгробния ѝ живот.

Върнахме се в дома на касапина. Пролетна луна направи чай, докато аз и трите посестрими на Снежно цвете се качихме горе, за да прочистим помещението от белезите на смъртта.

Именно от тях узнах за най-големия си срам. Снежно цвете не бе станала тяхна посестрима. Не им повярвах. Опитаха се да ме убедят, че казват истината.

— Ами ветрилото? — извиках разстроена. — Тя ми писа, че ще се присъедини към вашия съюз.

— Не — поправи ме Лотос. — Писа ви, че не желае да се безпокоите повече за нея, че тук е намерила приятели, които да ѝ дават утеха.

Поискаха да се уверят сами в твърденията ми. Както разбрах, Снежно цвете ги бе научила да четат *нюшу*. Скупчиха се над ветрилото като ято кокошки и започнаха да възклихват и да си посочват пасажи относно неща, за които тя им бе разказвала през годините. Но когато стигнаха до последната гънка, станаха сериозни.

— Вижте — рече Лотос, като сочеше йероглифите. — Нищо такова не пише.

Грабнах ветрилото и се отдалечих в един ъгъл, където можех със собствените си очи да разгледам написаното. „Твърде много грижи ми тежат, пишеше тя. Не мога да съм каквато ме искаш. Вече не ще е нужно да слушаш моите болки. Три посестрими ми дадоха дума да ме обичат такава, каквато съм...“

— Виждате ли, господарке Лу? — подхвърли Лотос към мен от другия край на стаята. — Снежно цвете искаше да бъдем отдушник на мъката ѝ. В замяна ни учеше на тайното писмо. Бе наша учителка и ние я уважавахме и обичахме за това. Но тя не ни отвърщаше със същото, милееше за вас. Искаше любовта ѝ към вас да бъде взаимна, необременена от съжалението и раздражителността ви.

Фактът, че бях повърхностна, упорита и себична, не намаляваше тежестта и глупостта на деянията ми. Бях допуснала най-голямата грешка за жена, владееща *нюшу*: бях пренебрегнала структурата, контекста и отсенките на значението. По-лошо дори, от самомнителност бях забравила онова, което бях научила при първата ни среща: изказът на Снежно цвете винаги е бил много по-нюансиран и сложен от този на глупавата втора дъщеря на прост земеделец. Осем години тя бе страдала заради моята слепота и невежество. През останалата част от живота си — а ми оставаха почти толкова години, на колкото бе тя, когато почина, щях да живея с разкаянието за стореното.

Но те все още не бяха казали всичко.

— Опитваше се да ви угоди всячески — каза Лотос, — дори като се отдаваше на съпруга си много скоро след раждането.

— Лъжеш!

— Всеки път, щом изгубеше бебе, не получаваше от вас повече съчувствие, отколкото от съпруга си или свекърва си — продължи Върба. — Винаги ѝ казвахте, че стойността ѝ зависи от способността ѝ

да ражда синове, и тя ви вярваше. Вие я съветвахте да опитва отново и тя ви слушаше.

— Това се очаква да кажем — възнегодувах. — Така ние, жените, утешаваме...

— Мислите ли, че тези думи са ѝ донесли утеха при поредната загуба?

— Вие не бяхте там. Не сте чули...

— Опитай пак! Опитай пак! Опитай пак! — присмя се Сливов цвят. — Можете ли да отречете, че сте казали това?

Не можем.

— Настоявали сте да следва съветите ви за това, както и за много други неща — продължи Лотос. — А когато го е правила, сте я укорявали...

— Изопачавате думите ми.

— Нима? — попита Върба. — Тя говореше за вас непрекъснато. Никога не изрече лоша дума срещу вас, ала от чутото научихме истината.

— Обичала ви е с любовта на сродна душа заради всичко, което сте били и което не сте били — заключи Сливов цвят. — Ала вие мислите твърде много като мъж. Обичали сте я с любовта на съпруг, ценили сте я само когато е следвала правилата на мъжете.

След като третата свърши, отново Лотос взе думата.

— Помните ли бебето, което тя изгуби през зимата в планината? — попита с тон, от който ме побиха тръпки в очакване на онова, което щеше да последва.

— Разбира се, че помня.

— Вече е била болна.

— Не е възможно. Касапинът...

— Може и той да е причинил болестта в онзи ден — призна Върба. — Ала кръвта, която бликна от тялото ѝ, бе черна, застояла, мъртва, а и никоя от нас не откри плод в това, което излезе от нея.

И пак Сливов цвят завърши:

— Ние бяхме край нея в течение на много години и онова се повтори още няколко пъти. Болестта ѝ вече бе доста напреднала, когато съчинихте вашето заклеймително писмо.

Не бях успявала да надделея над тях преди. Как бих могла да оспоря това последно обвинение? Туморът трябва да е растял в тялото

й много отдавна. Други подробности от онова време си дойдоха на мястото — загубата на апетит, силната й бледност, липсата на енергия, а аз тъкмо тогава я тормозех да се храни повече, да нащипе бузите си, за да им влее розовина, да върши домашните си задължения, за да внесе хармония в дома на мъжа си. А след това си спомних, че само преди две седмици, когато пристигнах тук, тя ми се бе извинила. Аз не бях сторила същото, дори в най-мъчителните й мигове, дори когато смъртта бе надвиснала над нея или когато самодоволствах, че все още я обичам. Сърцето й винаги е било чисто, ала моето бе спаружено, твърдо и сухо като стар орех.

Понякога си мисля за тези три жени, посестримите, днес мъртви, разбира се. Трябваше да внимават как ми говорят, защото аз бях господарката Лу. Ала те бяха решени да не ми позволят да си тръгна, без да узная истината.

Прибрах се у дома и се оттеглих в женските покои заедно с ветрилото и няколко съхранени писма. Стрих мастило, докато доби цвета на нощното небе. Разгърнах ветрилото, потопих четчицата и записах, както смятах, последното си послание.

„Ти, която винаги си познавала сърцето ми, лети над облаците под топлите лъчи на слънцето. Дано един ден се реем заедно в небесата“.

Очакваха ме дълги години, през които да мисля върху тези редове и да сторя каквото бе по силите ми, за да поправа злото, което бях причинила на най-скъпото ми същество.

---

[1] Титла, получавана при издържането на първия кръг (на местно равнище) от държавните изпити за чиновници. — Б.пр. ↑

[2] Титла, получавана при издържането на окръжния кръг от държавните изпити. — Б.пр. ↑

БЕЗМЪЛВЕН ПОКОЙ

РАЗКАЯНИЕ

Вече съм твърде стара, да си служа със собствените си ръце — да готвя, тъка или бродирам. Когато ги погледна, виждам петната, с които времето покрива кожата, независимо дали работиш под слънцето, или прекарваш живота си в женската стая, далеч от лъчите му. Кожата ми е тъй тънка, че когато се блъскам в разни предмети или те в мен, под повърхността ѝ насядат локвички кръв. Ръцете ми са уморени от стриването на мастило върху камъка, кокалчетата ми са подпухнали от държането на четката. На палеца ми са кацнали две мухи, но съм твърде изтощена да ги отпъждам. Очите ми — воднистите очи на много стара жена — напоследък сълзят твърде често. Косата ми — сива и тънка, се измъква от иглите, които я крепят под кърпата. Когато дойдат посетители, очите им ме отбягват. Аз също се опитвам да не ги поглеждам. Твърде дълго съм била на този свят.

Когато Снежно цвете умря, аз бях едва в средата на живота си. Моите дни на солта и ориза не бяха приключили, ала в сърцето си аз навлязох в своя безмълвен покой. При повечето жени тези дни започват, когато съпругът им си отиде от света. За мен началото им дойде с кончината на Снежно цвете. Станах „онази, която още не се е преселила в отвъдното“, ала обстоятелствата не ми позволяваха да потъна в пълното безмълвие на покоя. Мъжът ми и децата имаха нужда от съпруга и майка, а нашето малко общество — от господарка. Освен това Снежно цвете ми бе поверила децата си, а аз се нуждаех от тях, за да изкупя вината си пред моята сродна душа. Ала е трудно да си наистина великодушен и открит, когато не знаеш как да бъдеш такъв.

Първото, което сторих в месеците веднага след смъртта на Снежно цвете, бе да заема мястото ѝ при провеждането на предбрачните традиции и обреди, предшествващи женитбата на дъщеря ѝ. Пролетна луна изглеждаше примирена с предстоящото си омъжване, тъжна от идващата раздяла със семейството си, несигурна — знаейки как баща ѝ се бе отнасял с майка ѝ — относно това, което криеше бъдещето за нея. Казах си, че всички момичета се притесняват за тези

неща. Ала в първата брачна нощ, след като съпругът ѝ заспа, Пролетна луна отне живота си, като се хвърлила в селския кладенец.

— Това момиче не само опетни името на новото си семейство, ами и замърси водата на цялото село — мълвеше клюката. — Същата като майка си. Помните ли онова заклеяващо писмо?

Фактът, че аз бях авторката на произведението, което бе съсипало името на Снежно цвете, глождеше съвестта ми, затова винаги слагах край на тези приказки, щом ги чуех. Станах известна като всеопрощаваща и великодушна към омърсилите се, ала за себе си знаех, че първият ми опит да поправа стореното се бе провалил с гръм и трясък. Денят, когато вписах смъртта на това момиче върху ветрилото, бе един от най-тежките в живота ми.

След това съсредоточих усилията си върху сина на Снежно цвете. Въпреки крайно тежкото си положение в семейството и пълната липса на подкрепа от баща му, той бе усвоил малко от мъжкото писмо, а и смятането му се удаваше. При все това работеше заедно с баща си и животът му бе не по-малко безрадостен, отколкото като дете. Срещнах жена му, която все още живееше в родния си дом. Този път бе направен добър избор. Младата жена забременя, ала на мен ми бе болно, че щеше да влезе в дома на касапина. Макар да не ми е присъщо да се меся в света на мъжете, аз се наложих на съпруга си — който не само наследи обширните владения на чичо Лу, но и ги бе увеличил с печалбата от търговията със сол, и сега притежаваните от него земи се простираха чак до Дзинтиен — да намери някакво по-достойно занимание за младия мъж. Съпругът ми го нае да събира арендата от земеделците и му даде къща със собствена градина. Впоследствие касапинът изостави поминъка си и заживя при сина си. Заобича много внука си, който носеше огромна радост на целия дом. Младият мъж и семейството му бяха щастливи, но аз все още не бях сторила достатъчно, за да стана отново достойна за Снежно цвете.

На петдесетгодишна възраст, когато менструацията ми спря, животът ми отново се промени. Аз, която бях прислужвала на другите, сега бях обградена от хора, които се грижеха за мен, макар, разбира се, да ги надзиравах и поправах за всяко нещо, което не бе направено по вкуса ми. Ала, както вече казах, сърцето ми вече бе започнало своето вдовство. Престанах да ям месо и се отказах от храни с много гореща енергия като чесъна и виното. Размишлявах върху религиозни сутри,

извършвах очистителни ритуали и се надявах да се избавя от осквернителните съпружески задължения. Макар през целия си брачен живот да бях кроила планове срещу това, съпругът ми да си вземе наложници, сега, когато го погледнех, изпитвах съчувствие към него. Той заслужаваше да бъде възнаграден за живота, прекаран в упорит труд. Не чаках сам да предприеме нещо, може би и никога нямаше да го стори, а се нагърбих със задачата да намеря и доведе у дома не една, а цели три наложници, които да го забавляват. Като ги избрах сама, избегнах в значителна степен ревността и дребнавите кавги, които обикновено влизат в дома заедно с хубавите млади жени. Не възразявах, когато раждаха. В действителност в селото уважението към съпруга ми нарасна. Той бе доказал не само че може да си позволи да издържа и други жени, но и че неговата *ци* е по-силна от тази на всеки мъж в окръга.

Отношенията със съпруга ми прераснаха в прекрасно приятелство. Той често идваше в женските покои да прием чай и да разговаряме. Утехата, която намираще в тихия ни мир, разсейваше тревогите, причинени от хаоса, нестабилността и покварата, царящи във външния свят. През това време заедно изпитвахме може би по-голямо удоволствие от общуването помежду си, отколкото през целия ни съвместен живот. Бяхме създали градина и сега тя цъфтеше пребогато. Всичките ни синове се задомиха. Жените им излязоха плодови. Домът ни ехтеше от веселите гласове на внуците ни. Обичахме ги, ала едно дете, което не носеше моята кръв, ме интересуваше повече от всичко. Искях тя да бъде край мен.

В малката къщичка в Дзинтиен жената на събирача бе родила момиче. Искях това дете, внучката на Снежно цвете, да стане съпруга на най-големия ми внук. Шест години не е твърде ранна възраст за сватосване, ако и двете семейства желаят да скрепят съдбите на скъпоценната двойка, ако роднините на момчето са склонни да започнат доставянето на даровете за булката, а семейството на момичето е бедно и се нуждае от тях. Чувствах, че всички условия за този съюз са изпълнени, а съпругът ми, когото никога не бях излагала или посрамвала в нашия трийсет и две годишен брак, бе достатъчно великодушен да изпълни тази моя молба.

Точно по времето, когато стъпалата на момичето щяха да бъдат бинтовани, аз изпратих да повикат госпожа Уан. Старицата влезе в

главната стая, съпроводжана от две големокраки момичета, което ми даде да разбера, че макар да бе изместена от други сватовници, бе спестила достатъчно, за да си позволи охолен живот. Времето не я бе пощадило. Лицето ѝ се бе съсухрило. Върху очите ѝ се бе спуснало булото на слепотата. Устата ѝ бе беззъба паст и главата ѝ бе останала почти без коса. Гърбът ѝ се бе привел силно и тялото ѝ се бе смалило. Бе толкова крехка и изкривена от старост, че едва вървеше върху златните си лотоси. Тогава осъзнах, че не желая да живея толкова дълго, но ето ме днес.

Предложих ѝ чай и захаросани плодове. Поговорихме за незначителни неща. Смятах, че не помни коя съм и че мога да се възползвам от старческото ѝ оглупяване. Побъбрихме си още, след което си дойдохме на думата.

— Търся подходящо момиче за внука си.

— Не трябва ли да разговарям с бащата на момчето? — попита госпожа Уан.

— Той отсъства и ме помоли да действам от негово име.

Старицата притвори очи, докато претегляше думите ми. Или бе това, или се бе унесла в сън.

— Разбрах, че в Дзинтиен има подходяща кандидатка — продължих високо. — Дъщерята на събирача на арендата.

Следващите думи на госпожа Уан ми дадоха да разбера, че много добре помнеше коя съм.

— Защо не вземете момчето в дома си като осиновена снаха? — попита тя. — Прагът на дома ви е висок. Сигурна съм, че синът ви и съпругата му ще са доволни от такова споразумение.

Всъщност те никак не бяха щастливи от действията ми. Но какво можеха да сторят? Синът ми бе държавен чиновник. Току-що бе издържал следващото ниво от изпитите и бе придобил степента *дзюжън*^[1] на ранната трийсетгодишна възраст. Когато не хвърчеше в облаците, пътуваше из страната. Рядко се прибираше у дома, а когато това ставаше, разправяше чудати истории за видяното: високи, уродливи червенобради чужденци, чиито жени били толкова пристегнати в кръста, че едва дишали, а като ходели, огромните им крака шляпали като уловена риба. Като изключим тези странни разкази, той бе достоен син, който слушаше баща си, а на снаха ми ѝ се налагаше да ми се покорява. Въпреки това тя предпочете да се

отдръпне от обсъждането на бъдещето на сина им и се бе оттеглила в стаята си да изплаква мъката си.

— Не ми трябва големокрако момиче — казах. — Искам да оженя сина си за девойката с най-съвършените стъпала в окръга.

— Бинтоването на това дете още не е започнало. Няма гаранция...

— Но вие сте виждали стъпалата му, нали така, госпожо Уан? Имате набито око. Как мислите, какъв ще е резултатът?

— Майката на детето може да няма необходимите умения...

— Тогава ще се погрижа лично.

— Не можете да доведете момичето в дома си, ако целта ви е брак — рече госпожа Уан плачливо. — Не е редно внукът ви да види бъдещата си жена.

Беше си същата като едно време, ала и аз също.

— Права сте, госпожо. Аз ще навестявам момичето в дома му.

— Едва ли е редно...

— Ще го посещавам често. Трябва да го науча на много неща.

Наблюдавах как госпожа Уан премисля казаното. После се наведох напред и положих ръката си върху нейната.

— Мисля, леличко, че бабата на това дете би одобрила.

Очите на сватовницата се изпълниха със сълзи.

— Момичето ще трябва да овладее женските умения — продължих бързо. — Трябва да пътува — не толкова далеч, че у него да се събудят стремления извън женския свят, но мисля, ще се съгласите, че трябва да посещава храма на Гупо всяка година. Казват, че там имало един човек, който приготвял изключително лакомство от таро. Чух, че синът му е продължил неговия занаят.

Проявих упорство в преговорите и взех внучката на Снежно цвете под мое покровителство. Лично бинтовах нозете ѝ. Показах ѝ цялата майчинска любов, на която бях способна, като я карах да обикаля отново и отново женската стая в родния ѝ дом. Стъпалата на Божур се превърнаха в съвършени златни лотоси, еднакви по големина с моите. През дългите месеци, когато костите на краката ѝ приемаха новата си форма, аз я посещавах почти ежедневно. Родителите ѝ я обичаха много, но баща ѝ се опитваше да забрави миналото, а майка ѝ не бе запозната с него. Затова аз ѝ разказвах за онова време, съчинявах

истории за баба й и нейната сродна душа, истории за писма и песни, за приятелство и изпитания.

— Баба ти бе родена в образовано семейство — казвах й. — Ще те науча на онова, което зная от нея — бродирание, достойнство и най-важното, женското тайно писмо.

Божур бе прилежна ученичка, но ето че един ден рече:

— Почеркът ми е груб. Надявам се да ми простите за това.

Бе внучка на Снежно цвете, но как да не откриех у нея и нещо от себе си?

Понякога се чудя кое бе по-тежко — да присъствам на смъртта на Снежно цвете или на тази на съпруга ми. И двамата страдаха ужасно. Само че вторият бе изпратен в последния си път от погребална процесия, следван от тримата си синове, които изминаха пътя на колене. Бях на петдесет и седем години, когато той се пресели в отвъдното — твърде стара, за да хрумне на синовете ми да ме омъжат повторно и дори да се притесняват за благочестивостта ми. Бях целомъдрена. Така бе от много години, само че сега бях овдовяла за втори път. Не съм отделила много място на съпруга си на тези страници. Животът ми с него е включен в официалната ми автобиография. Но нека кажа следното: той бе причината да продължавам да дишам ден след ден. Трябваше да съм сигурна, че ястията му са приготвени. Трябваше да измислям остроумия, за да го забавлявам. Когато си отиде, започнах да се храня все по-малко. Вече не ме интересуваше да бъда за пример на жените в окръга. Дните се разтягаха в седмици. Забравих за времето. Не обръщах внимание на кръговрата на сезоните. Годишите прерастваха в десетилетия.

Проблемът, когато човек живее толкова дълго, е, че пред очите му си отиват твърде много хора. Надживях почти всички — родителите си, леля и чичо, братята и сестрите си, госпожа Уан, съпруга си, дъщеря си, двама от синовете си, всичките си снахи, дори Юнган. Най-големият ми син стана *гуншъ*^[2], а след това и *дзиншъ*. Императорът лично прочете осемте части на есето му. Като висш чиновник синът ми отсъства през по-голямата част от времето, ала кариерата му заздравя положението на семейство Лу за поколения напред. Той е покорен син и знам, че никога не ще забрави дълга си. Дори ми е купил голям лакиран ковчег, в който да положат тялото ми, когато умра. Името му, наред с тези на прачичо му Лу и на прадядото на Снежно цвете, е

увековечено с горди йероглифи върху стената на храма на предците. Тези три имена ще пребъдат там, докато сградата не рухне.

Божур е на трийсет и седем, шест години по-възрастна от мен, когато станах първата жена в селото. Тъй като е съпруга на най-големия ми внук, тя ще бъде новата господарка, когато аз си отида. Има двама синове, три дъщери и още е способна да ражда. Най-големият се ожени за девойка от друго село. Скоро тя роди близнаци — момче и момиче. В лицата им разпознавам чертите на Снежно цвете, ала и моите. Като деца ни учат, че сме неплодни издънки, тъй като не сме в състояние да продължим името на семейството си, а само това на мъжа си, ако имаме късмет да родим синове. Така жената става завинаги част от рода на своя съпруг дори и след смъртта си. Всичко това е истина, и все пак напоследък ме изпълва удовлетворение, като зная, че скоро моята кръв и кръвта на Снежно цвете ще се разпореждат в дома на Лу.

Винаги съм вярвала в старата поговорка: „Невежата жена е за предпочитане пред образованата жена“. През целия си живот съм се опитвала да запушвам ушите си за ставащото във външния свят и не съм се стремяла да уча мъжкото писмо, ала овладях женските умения, разкази и *нюшу*. Преди години, когато в Дзинтиен учех Божур и посестримите ѝ на чертиците, които съставят женския тайнопис, към мен бе отправена молба от много жени да запиша техните автобиографии. Не можех да им откажа. Разбира се, поисках им отплата — по три яйца и една монета. Нямах нужда от възнаграждението, но трябваше да им вдъхна респект към господарския ми сан. Ала не само това бе причината. Искях те да се научат да ценят живота си, макар често да бе тъжен. Тези жени произхождаха от бедни и неблагоприятни семейства, които ги омъжваха на крехка възраст. Страдаха от раздялата с роднините си, по загубата на деца, от униженията, съпътстващи нисшето им положение в дома, огромна част бяха бити от съпрузите си. Зная много за жените и техните болки, ала все още почти нищо за мъжете. Ако един мъж не цени съпругата си, когато се жени за нея, защо ще милее след това? Ако за него тя е като кокошка, която може да снася непрекъснато, или воден бивол, който може да мъкне безкрайно товар на гърба си, защо да я цени повече от тези животни? Може да милее за нея и по-малко

отколкото за тях, тъй като не е така смела, силна, търпелива или способна сама да си осигурява прехраната.

След всички житейски истории, които изслушах, мислих и над собствената си съдба. В течение на четиридесет години миналото извикваше у мен единствено разкаяние. Бе имало само един наистина скъп за мен човек, Снежно цвете, ала се отнесох към нея по-жестоко и от най-лошия съпруг. След като ме помоли да бъда леля на децата ѝ, тя ми каза следното и това бяха последните ѝ думи към мен: „Не бях добра колкото теб, но вярвам, че небесните духове са ни свързали. Ще бъдем заедно навеки“. Толкова често съм мислила върху словата ѝ. Дали бяха истина? Ами ако отвъдното не знае съчувствие? И все пак, ако мъртвите имат същите нужди и желаниа като живите, отправям към Снежно цвете и всички, които станаха свидетели на живота ни, следния зов: „Моля ви, чуйте думите ми. Моля ви, простете ми!“

---

[1] Титла, получавана при издържането на държавните изпити на провинциално равнище. — Б.пр. ↑

[2] Титла, предшестваща най-високата „дзиншъ“. — Б.пр. ↑

ПОСЛЕСЛОВ И БЛАГОДАРНОСТИ ОТ АВТОРА

Един ден през шейсетте години на двайсети век, на някаква гара в селски район на Китай припаднала една възрастна жена. При претърсването на вещите ѝ за установяване на самоличността, полицията се натъкнала на листове, изписани със символи, които изглеждали като таен шифър. Това се случило в апогея на Културната революция, така че жената била арестувана и задържана по подозрение в шпионска дейност. Учените, които пристигнали да дешифрират кода, почти веднага разбрали, че съвсем не ставало дума за международен заговор, а по-скоро за писменост, достойние само на жените, която била пазена „в тайна“ от мъжете в течение на повече от хиляда години. Учените незабавно били изпратени в трудов лагер.

За първи път се натъкнах на кратко упоменаване на *нюшу*, докато пишех рецензия за книгата на Уан Пин „Търпи за хубост: историята на бинтоването на краката в Китай“ за „Лос Анджелис таймс“. В началото бях заинтригувана, а впоследствие и завладяна от женската писменост и културата, възникнала от нея. Установих, че малко паметници на *нюшу* — било под формата на писма, разкази или вплетени в бродирани послания — са се запазили, тъй като повечето са се изгаряли на гроба на собственичката по духовни и практически съображения. През трийсетте години на двайсети век много такива свидетелства, съхранявани като семейни реликви, са били унищожени от японските войници. По време на Културната революция ревностните червени отряди изгорили още по-голямо количество текстове на *нюшу*, а впоследствие и издали забрана, отнасяща се до организирането на религиозни празници или извършването на традиционното ежегодно поклонничество в храма на Гупо от местните жени. В последвалите години наблюдението от страна на Бюрото за обществена сигурност допълнително намалило интереса към изучаването и съхраняването на *нюшу*. През последната половина на

двайсети век писмеността почти напълно отмряла поради изчезването на първопричините, които наложили използването ѝ.

След като побъбрихме за *нюшу* по електронната поща, Мишел Ян, моя почитателка, се нагърби много любезно да потърси в интернет и да ми изпрати наличните материали по въпроса. Това ми бе достатъчно да започна да планирам пътуване до окръг Дзянюн (чието старо име е Юнмин), където пристигнах през есента на 1992 година благодарение на великолепната и далновидна организация на Пол Мур от „Краун травъл“. Когато пристигнах, научих, че съм едва втората чужденка, посещавала района, макар да зная за още неколцина други, които очевидно са минали инкогнито. Мога откровено да кажа, че този район и днес е също толкова затътен както в миналото. Ето защо трябва да благодаря на господин Ли не само за прекрасните му шофьорски умения, рядкост за Китай, но и за огромното търпение, с което посрещаше непрестанното загъване на колата из калните коловози, докато обикаляхме от село на село. Имах невероятен късмет с преводач като Чън И Джун. Неговата любезност, готовност да влиза без покана в къщите на хората, тънкото владеене на местния диалект, познаването на класическия китайски език и история и възторжения интерес към *нюшу*, за чието съществуване не бе подозирал преди това, спомогнаха пътуването ми да завърши изключително плодотворно. Той превеждаше разговорите с местните из улички и кухни, както и *нюшу* разкази, съхранени от музея, посветен на тази писменост. (Позволете ми тук да изразя благодарността си към директора му, който великодушно отвори за нас витрините и ми позволи да разгледам експонатите.) Осланям се на импровизирания превод, който Чън направи на много текстове, включително на поемата от династията Тан, която Лилия и Снежно цвете изписват върху телата си. Тъй като този район все още е закрит за чужденци, бе необходимо да бъда придружавана от окръжен чиновник, който също се казваше Чън. С негова помощ много врати се отвориха за нас, а отношенията му с умната му, красива и обична дъщеря ми разкриха много по-ясно, отколкото която и да било научна статия или лекция, коренната промяна в статута на момичетата в Китай.

Общите усилия на господата Ли, Чън и Чън ми дадоха възможността да отида — с кола, теглена от понита, *сампан*^[1] или пеша — където пожелаея и свободата да правя каквото поискам.

Посетихме село Тун Шан Ли, където се срещнахме с Ян Хуани — най-възрастната жива жена, владееща *нюшу*, по онова време на деветдесет и шест години. Краката ѝ били бинтовани като малко момиче и тя ми разказа за този процес, както и за сватбените обреди и празненства. (Макар че обществените движения срещу бинтоването започват в края на деветнайсети век, в селските райони тази практика оцелява до доста късно през двайсети век. Едва през 1951 година, когато армията на Мао Дзъдун най-последно освобождава окръг Дзянюн, се слага край на тази традиция в района, където е разпространен *нюшу*.)

Наскоро Народна република Китай промени предишната си позиция и провъзгласи *нюшу* за важен елемент в борбата на китайския народ срещу потисничеството. С оглед на това правителството полага усилия за съхраняването на писмеността, в резултат от което бе открито училище за обучение по *нюшу* в Пууей. Именно там срещнах и интервюирах Ху Мей Юе, новата учителка, и семейството ѝ. Тя ми разказа за своите баби и как те са я учили на *нюшу*.

Дори днес село Тункоу е изключително място. Архитектурата, рисунките върху къщите и руините на храма на предците свидетелстват за високото качество на живота, на който някога са се радвали обитателите му. Интересно е да се отбележи, че макар в днешно време по всички стандарти селото да се смята за бедно и затънтено, върху стените на храма фигурират имената на четирима мъже от тази област, получили най-високата чиновническа степен по времето на царстването на император Даогуан. Освен за информацията от обществените източници, бих искала да благодаря и на многобройните жители на Тункоу, които ми позволиха необезпокоявано да бродя из домовете им и отговаряха на безкрайните ми въпроси. Признателна съм и на населението на Циендзядун, за което се вярва, че е легендарното Село на хилядата семейства, известно от фолклора на националността яо и преоткрито от китайски учени през осемдесетте години на двайсети век. Там също срещнах прием, достоен за почетен гост.

Още на първия ден от завръщането ми у дома изпратих съобщение на Кати Силбър, професор в колежа „Уилямс“, която през 1988 година провежда теренно проучване върху *нюшу* за докторската си дисертация, за да ѝ изкажа възхищението си от стоицизма ѝ да прекара шест месеца в една толкова отдалечена област, лишена от

физически удобства. Оттогава разговаряме по телефона и чрез електронната поща за *нюшу*, живота на носителките на тази писменост и Тункоу. Получих огромна помощ и от Хуей Доун Ли, която отговори на безчет мои въпроси, свързани с церемониите, езика и домашния живот. Неизмеримо съм признателна на всички тези хора за споделеното познание, откритостта и ентузиазма им.

Дълбоко съм задължена на изследванията на още няколко учени и журналисти, писали по темата *нюшу*: Уилям Чиан, Хенри Чу, Ху Сяошън, Лин-лий Лий, Фей Уън Лиу, Лиу Шоухуа, Ан Макларън, Ори Ендо, Норман Смит, Уей Лимин и Лимин Джао. *Нюшу* се изгражда основно върху установени фрази и образи, като например „викът на феникса“, „двойка мандаринки“, „небесни духове са събрали двете ни“, а аз на свой ред съм се осланяла на преводите на тези формули. Но тъй като моето произведение е роман, не съм използвала обичайната петсрична и седемсрична римна схема, използвана в писмата, песните и разказите, създавани на *нюшу*.

Към литературата за Китай, националността яо, китайските жени и бинтоването бих искала да отбележа работите на Патриша Бъкли Ебри, Бенджамин А. Елман, Съюзън Грийнхалдж, Бевърли Джаксън, Дороти Коу, Ралф А. Литзингър и Съюзън Ман. Най-накрая бих искала да спомена силно емоционалния документален филм на Юецин Ян „*Нюшу: тайният език на жените в Китай*“, който ми помогна да осъзная факта, че много жени в окръг Дзянюн продължават да страдат от последиците от уговорените бракове без любов. Споменатите автори предлагат своите солидно обосновани възгледи и заключения, но ви моля да не забравяте, че „Снежно цвете и тайното ветрило“ е художествена творба. Книгата не претендира за изчерпателност по темата *нюшу* и не се стреми да тълкува дълбоките нюанси на тази писменост и културата, свързана с нея. Романът ми по-скоро представлява един разказ, пречупен през гласа на собственото ми сърце, опита ми и изследвания материал. Иначе казано, всички неточности са по моя вина.

Боб Луумис, моят редактор от „Рандъм хаус“, за пореден път се показва като търпелив, проникателен и усърден професионалист. Стиливият редактор Бенджамин Драйър ми даде някои много полезни съвети още в началната фаза на писането, за което съм му много признателна. Благодаря на Винсънт Ла Скала и Джанет Бейкър, които

също помогнаха за „износването“ на книгата. Никое мое произведение не би видяло бял свят без моя агент Санди Дийкстра. Тя показва непоколебима вяра в мен. Прекрасно е да се работи и с всички служители в офиса ѝ, особено с Бабет Спар, която се грижи за авторските права за чужбина и стана първият читател на ръкописа.

Моят съпруг Ричард Кендъл ми вдъхна кураж да вървя напред. Този път по време на пътуването ми в Китай му се наложи и да отбива многобройни въпроси от рода на: „Пуснал си я да отиде там сама?“. Той нямаше колебания дали да ми позволи да последвам сърцето си. Синовете ми Кристофър и Аликсандър, макар да бяхме физически разделени, докато пишех тази книга, продължаваха да ме вдъхновяват със своя плам. Не бих могла да желая повече като майка.

Последно благодаря към Леели Лъон, Пам Малоуни, Амелия Солтсман, Уенди Стрик и Алиша Тамаяк, които се грижиха прекрасно за мен, докато лежах у дома с тежко мозъчно сътресение, и ме возеха из Лос Анджелис — за часовете при лекаря и по други задачи — през трите месеца, когато не бях в състояние да шофирам. Те са жив пример за истински посестрими и аз наистина нямаше да мога да завърша романа без тях.

---

[1] Китайска плоскодънна лодка, достигаща дължина между 3,5 и 4,5 метра. — Б.пр. ↑

ПОСЛЕСЛОВ ЗА НАПИСВАНЕТО НА „СНЕЖНО ЦВЕТЕ И ТАЙНОТО ВЕТРИЛО“

Във вените ми тече отчасти китайска кръв и детството ми премина в Китайския квартал на Лос Анджелис сред дядо, баба, лелите и чичовците ми. Често казвам, че макар външно да не изглеждам като азиатка (при все че, когато ме видят със семейството ми, хората казват, че приликата ни е поразителна), по сърце съм китайка. Вероятно понеже произхождам от пионерски род — прапрадядо ми пристигнал в Америка като работник на строежа на трансконтиненталната железница, а прадядо ми бил патриархът на Китайския квартал в Лос Анджелис, — винаги строго сме спазвали обичаите и вярванията на народа ми, нищо че сме станали по-образовани, загубили сме познанията си по езика, а в моя случай — и повечето от физическите белези.

От селските ми корени в Китай ме делят едва няколко поколения. Прапрабаба ми пренасяла на гърба си хора от едно село до друго, за да издържа децата си. Скръбта — при смъртта на дете или друго нещастие — била лукс, който тя и нейните потомци, емигрирали в Америка, не можели да си позволят. Съумях да предам техния стоицизъм и покорността пред съдбата в образите на Снежно цвете, Лилия и останалите жени, изпълващи страниците на романа, като същевременно се опрях и на друга вярвания, които се предават в семейството ми. Аз, както братовчедките си, съм отрасла с мъдростта: „Като момиче се подчинявай на баща си, като съпруга — на мъжа си, като вдовица — на сина си“. Естествено, ние се опълчвахме срещу това разбиране, но в същото време сме се повлияли от този афоризъм повече, отколкото може би ни се иска да признаем.

Ето защо в много отношения лесно изградих образа на Лилия. Тя ми напомняше на баба ми, пралеля ми и останалите жени от моя род — било китайки или не — в залеза на живота им. До една те изпитваха огромно съжаление, че не са били по-добри съпруги, майки и приятелки, ала всяка от тях таеше в себе си и някакъв епизод, който я

измъчваше и който тя безрезултатно се надяваше някак да изкупи. Когато писах началните страници на романа, като че всички те, а най-вече баба ми, се бяха надвесили през рамото ми и ме насърчаваха да разкажа историите на живота им. Мислех, че чрез образа на Лилия може би ще успея да постигна изкупление за тях.

За да вникна по-добре и да разбере жените от културата на *нюшу*, трябваше да се запозная с реликвите от тяхната традиция, да обходя уличките на Тункоу и Пууей и да направя опит да се срещна с последната жива носителка на тази писменост. Не желяех да предприемам това пътешествие като журналист, а исках да видя, вкуся, пипна и чуя онова, което окръг Дзянюн можеше да ми предложи, след което да пречупя впечатленията си през призмата на собствения си опит на жена, силно повлияна от китайските си корени.

Прекарвала съм много време в Китай при гостуванията си на членове на семейството, които все още живеят там, както и по време на проучванията си за други свои книги, но никога не съм стигала толкова далечни места. В мига, в който с шофьора и преводача ми прекосихме границите на провинция Хунан, четирилентовата магистрала отстъпи пред силно изровен черен път. До селата, където отивахме, се достигаше по кални коловози или със *сампан* през реката. Хората, които живеят там, не просто са отдалечени от външния свят или съседната провинция, но и помежду си. Преди сто години земята е била плодородна, а народът живеел в относително благоденствие. По онова време дори най-бедните селяни са били по-заможни от днешното население.

Ян Хуани, която се спомина през септември, бе на деветдесет и шест години, когато се срещнахме. Тя бе последната жива носителка на традицията *нюшу*, което ще рече, че краката ѝ са били бинтовани, а тайната писменост е била единственото средство, чрез което е можела да общува с приятелките си. (Днешните млади жени нямат нужда да използват *нюшу*. Не са подлагани на бинтоване, грамотни са, работят извън дома си, където са свободни да се срещат с приятелите си. Те изучават писмеността и културата, която произлиза от нея, както се учат фолклорни танци или народно песенно творчество. Така те съхраняват и отдават почит към миналото, но то няма пряко значение за тях и не представлява цел в живота им.) Ян Хуани обитаваше тристайно жилище заедно със сина си и снаха си. Настаниха ни на

твърди селски пейки като онези, които баба и дядо имаха в семейния магазин. Гостиха ни с портокали, които мъжете изядоха, като плюеха семките и хвърляха обелките върху бетонния под. В стаята властваше атмосферата, създавана от самотна крушка и телевизор, предаващ само държавните канали.

На пръв поглед двете с Ян Хуани нямахме нищо общо, но аз на мига почувствах някаква близост с нея. Тя много ми напомни за баба ми. Косата ѝ бе увита с традиционната кърпа. Бе прегърбена. Дланите и пръстите ѝ бяха изкривени и възлести. Очите ѝ бяха воднисти. Кожата ѝ бе тънка като оризова хартия и когато почеса бузата си, плътта се разкъса и потече кръв. Носеше детски обувки за кунгфу, които бяха подпълнени, така че да се уплътни празното пространство на липсващите пръсти. Както Лилия в края на романа, бе твърде стара и уморена, за да отпъжда накачалите я мухи. Но умът ѝ бе буден. През по-голямата част от следобеда ни разказваше за детството, женитбата си и седемте си посестрими. Много от страниците на книгата са излезли направо от живота на Ян Хуани. „Омъжването на дъщеря е като да излееш чаша вода“ — рекли ѝ хората, когато се качвала в сватбената си носилка.

Едни от най-хубавите моменти през онзи ден бяха, когато тя ни запя сватбените си песни. „Защо не плача, когато се омъжвам?, поде тя с треперлив глас. Защото животът ми не е радостен. Искам да се омъжа, да родя деца и да имам щастлив живот“. Спомни си как една жена изпяла: „Вече съм на трийсет и две. Животът ми е нещастен. Да можех да се омъжа и да бъда щастлива“. Колкото и трудно да било съществуването по онова време, обясни Ян Хуани, по-добре било да се омъжиш, понеже женитбата била единственият път към истинското щастие и удовлетворение — чрез раждането на син.

Много спомени бяха все още ярки в паметта ѝ, включително неблагоприятната работа по шиенето на сватбените юргани. Снаха ѝ извади от своите собствени завивки, за да ги разгледам. Двете ми показаха как се правят бодовете. И макар че в книгата съм използвала много малка част от това, което ми разказаха за изработката на обувките, носени в периода на бинтоването, доста уверено мога да кажа, че бих могла да направя един чифт, ако се наложи.

Много предразсъдъци и погрешни представи витаят около бинтоването на краката. Лесно е тази традиция да бъде приравнена с

ужасяващото осакатяване на женските гениталии, практикувано в Африка, забулването в Близкия изток или дори със странните, ексцентрични, често дори крайни хирургически процедури, които са толкова популярни сред американките. Но аз не желаех да налагам съвременните западни ценности върху тази традиция. По-скоро ми се щеше да опиша бинтоването от гледната точка на жените и момичетата, за които то е било част от живота. За мен това постави редица въпроси. Как една култура определя своите естетически стойности? Как нашата ценност като жени се променя в зависимост от разбирането за красота? Как е възможно една майка да подложи дъщеря си на подобно мъчение? И какъв е смисълът да постигнеш общоприетия и всепризнат стандарт за привлекателност — седемсантиметровите стъпала, ако в резултат от тази процедура окуцееш или дори бъдеш осакатена?

Срещата с Ян Хуани бе удивителна, но и цялото пътешествие бе забележително, макар и трудно. Всяко ястие бе приключение. В град Гунчън, населяван от националността яо, ни нагостиха с гозба, която се превърна в любимото ястие на Лилия и Снежно цвете по време на ежегодното им поклонение в храма на Гупо. Моят преводач избра едно живо пиле и няколко минути по-късно то вреше в бульон в месингов съд направо на масата ни. (Единствената разлика между моите героини и мен бе, че техният обяд се приготвяше върху въглища, докато моят — на газова бутилка.)

Вкусихме и от захаросаното таро, което в действителност е едно от най-хубавите лакомства, които съм опитвала в живота си, и със сигурност по-добро от свинския пенис, който ядох в същия ден. Всяко ястие, описано в книгата, е или нещо, което съм дегустирала по време на пребиваването си в Китай, или се приготвя в моето семейство.

Друг ден, в селото, което се смята за родно място на националността яо, попаднахме на дома на местния касапин. Пред вратата имаше издигната платформа с вграден уок, където врат трупове, за да омекне кожата и да стане по-лесна за отделяне. Оказа се, че родителите на преводача ми са отглеждали прасета, за да могат да го пратят на училище, така че, приседнали на платформата, двамата проведохме дълъг разговор за този занаят. До онзи следобед няхах представа, че съпругът на Снежно цвете ще бъде касапин.

Въоръжена със семейния си произход, резултатите от проучванията и въображението си, почувствах, че имам всичко необходимо, за да напиша историята за Снежно цвете и Лилия. Когато романът бе почти наполовина готов, претърпях злополука и получих много тежко мозъчно сътресение. Първия месец, месец и нещо се наложи да прекарам на легло. Както жените от културата на *нюшу*, не бях способна да чета и пиша. За разлика от тях имах два прозореца, през които да гледам навън. Още два месеца не ми бе позволено да шофирам. По някакъв странен начин се чувствах така, като че стъпалата ми са бинтовани, тъй като бях затворена вкъщи и откъсната от света. Подобно на много хора, пострадали внезапно, се изненадах от това, което се случваше. Приятели, в чиято подкрепа вярвах, ме изоставиха, докато други ми носеха храна и лакомства, караха ме за часовете при лекаря и се държаха като посестрими във всяко отношение. Затворничеството и изолацията ми, заедно с добрината и великодушното на жените, които се грижеха за мен, ми дадоха интуитивен опит за душевността на жените от културата *нюшу* и техния свят.

Надявам се, че няма да ви е нужно мозъчно сътресение, за да почувствате героините ми близки! „Снежно цвете и тайното ветрило“ е книга за приятелството и значението на това да си жена. Да, животът ни напълно се различава от този на носителките на писмеността *нюшу*, но вътрешно ние сме еднакви. Желаем хората да чуят мислите ни, да оценят творческия ни потенциал и да съпреживеят чувствата ни. Като дъщери всички сме имали сложни, понякога тежки отношения с майките си. Като майки пък познаваме дълбокия ужас, когато някое дете се разболее. Като жени всички някога сме се чудели на дълбоката извечна мистерия, която са за нас мъжете в живота ни. Това са неща, всеобщи за всички жени, както страха, който изпитваме във времена, когато политически катаклизми разтърсват външния свят на мъжете, както все още можем да го наречем — независимо дали става дума за далечното въстание на тайпините, или действителността, срещу която са изправени жените в Ирак, Афганистан, Судан и дори днес в тази страна, в ерата след единайсети септември. На пръв поглед американките са независими, свободни, способни да отидат, където пожелаят, ала в същността си всички все още копнеем за любов, приятелство, щастие, спокойствие и равнопоставеност.

ЗА АВТОРА

Лиза Сий е автор на три по-ранни романа: „Цветната мрежа“ (*Flower Net*) (номиниран за наградата „Едгар“), „Вътрешността“ (*The Interior*) и „Костите на дракона“ (*Dragon Bones*). Мемоарът ѝ „На златната планина“ (*On Gold Mountain*) получи възторжен прием. Обявена е за жена на 2001 година от Организацията на жените от китайско-американски произход. Живее в Лос Анджелис. Можете да посетите уебсайта на писателката на адрес: www.LisaSee.com.

Издание:

Лиза Сий. Снежно цвете и тайното ветрило

ИК „Хермес“, Пловдив, 2009

Американска. Първо издание

Отговорен редактор: Даниела Атанасова

Редактор: Петя Плачкова

Коректор: Красимира Станева

Компютърна обработка: Костадин Чаушев

Художествено оформление на корицата: Мариана Станкова

ISBN=978-954-26-0773-1

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.